

Studia i Monografie

z. 535

**Województwo opolskie 1989–2019.
Przemiany społeczno-gospodarcze
i przestrzenne oraz wyzwania rozwojowe**

Redakcja naukowa
Brygida Solga

Opole 2020

POLITECHNIKA OPOLSKA
ISSN 1429-6063
ISBN 978-83-66033-75-7

POLITECHNIKA OPOLSKA

KOMITET REDAKCYJNY

Małgorzata ADAMSKA, Włodzimierz BĘDKOWSKI, Aleksander KAROLCZUK,
Mariusz MIGAŁA, Barbara MIŁASZEWICZ, Piotr NIESŁONY – przewodniczący,
Zbigniew PERKOWSKI, Jan SADECKI, Beata ŚWIERCZEWSKA

Recenzenci:

prof. dr hab. Zdzisław PISZ

dr hab. Andrzej RĄCZASZEK

prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach

Komitet Redakcyjny Wydawnictw Politechniki Opolskiej
ul. Prószkowska 76

© Copyright by Politechnika Opolska 2020

Skład: Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej.
Nakład 60 egz. Ark. wyd. 18,5. Ark. druk. 18,5.
Druk i oprawa: Sekcja Poligrafii Politechniki Opolskiej.

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie (<i>Brygida Solga</i>)	5
---	---

ROZWÓJ REGIONU – UJĘCIE STRATEGICZNE

Łukasz DYMEK – Rozwój regionu a krajowe dokumenty strategiczne.	15
Krzysztof MALIK – Skuteczność polityki rozwoju regionu dofinansowanej funduszami UE. Studium województwa opolskiego w okresie 2004–2020	31

ZMIANY PRZESTRZENNE I INFRASTRUKTURALNE

Krystian HEFFNER – Uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne rozwoju miast w województwie opolskim	51
Brygida KLEMENS – Obszary wiejskie w województwie opolskim w okresie przemian.	75
Stanisław M. KOZIARSKI, Dżoana LATAŁA-MATYSIAK – Rozbudowa infrastruktury transportowej województwa opolskiego w latach 1989–2019	97

PROCESY DEMOGRAFICZNE

Robert RAUZIŃSKI – Sytuacja demograficzna województwa opolskiego w latach 1989–2019	133
Brygida SOLGA – Migracje zagraniczne i ich wpływ na rozwój regionu opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy i sytuacji demograficznej	149
Sabina KUBICIEL-LODZIŃSKA – Trzy dekady imigracji zarobkowej do województwa opolskiego. Zmiany skali i struktury napływu zagranicznej siły roboczej	163
Diana ROKITA-POSKART – Akademyckość i migracje na studia a rozwój województwa opolskiego – przeszłość, stan obecny oraz perspektywy	177

GOSPODARKA I SZKOLNICTWO

Marzena SZEWCZUK-STĘPIEŃ – Innowacyjność przedsiębiorstw województwa opolskiego w ujęciu statystycznym i w świetle prowadzonych analiz	193
--	-----

Kornelia POLEK-DURAJ – Bezpieczeństwo pracy w województwie opolskim – wybrane aspekty.	211
Anna RAJCHEL – Szkolnictwo zawodowe miasta Opola w latach 1989–2019. Sukcesy, porażki, wyzwania.	225

PROBLEMATYKA ETNICZNA

Marek MAZURKIEWICZ – Mniejszość niemiecka w województwie opolskim (1989–2019)	251
Katarzyna ŁUKANISZYN-DOMASZEWSKA – Rola mniejszości niemieckiej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji ekonomicznych	271
Streszczenie	291
Summary	292

WPROWADZENIE

Zamysłem publikacji jest naukowa refleksja nad wybranymi obszarami rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego w minionym 30-leciu. Okres od początku transformacji jest niewątpliwie interesującą perspektywą analityczną, zwłaszcza że w czasie tym miały miejsce istotne wydarzenia – transformacja gospodarcza, oficjalne uznanie istnienia mniejszości niemieckiej w Polsce, utrzymanie *status quo* województwa opolskiego w wyniku reformy administracyjnej z 1998 r., poprzedzone bezprecedensową „żółto-niebieską” mobilizacją mieszkańców, akcesja kraju do Unii Europejskiej. W kontekście tych wydarzeń w regionie zachodziły określone procesy demograficzne, gospodarcze, społeczne i przestrzenne, które obecnie stanowią o jego potencjale rozwojowym, wyznaczając jednocześnie zakres możliwości kreowania i przyciągania czynników wzrostu.

Województwo opolskie należy do grupy małych regionów europejskich. Szacuje się, że nawet w okresie największej liczebności na przełomie lat 70. i 80. XX w. region nie przekroczył liczby 1 miliona mieszkańców. Przed zmianą ustrojową województwo opolskie zaliczano do grupy wysoko rozwiniętych, relatywnie dobrze wyposażonych infrastrukturalnie obszarów Polski. W dekadzie lat 90. XX w. ze względu na słabszą dynamikę zmian gospodarczych i niższe niż w wielu innych regionach tempo wzrostu, województwo przesunęło się w kierunku struktur przestrzennych o średnim poziomie rozwoju gospodarczego. Transformacja gospodarcza wiązała się z koniecznością dokonania w stosunkowo krótkim czasie zasadniczych przekształceń strukturalnych w poszczególnych sektorach gospodarki. Trwałym zjawiskiem stały się zarówno niestabilne otoczenie zewnętrzne, jak i rosnące ryzyko ekonomiczne, pojawiło się też nieznane dotąd zjawisko bezrobocia. Niewiele przedsiębiorstw w tym okresie właściwie wykorzystało zmiany systemowe i gospodarcze. Dominującą okazała się transformacja dostosowawcza, a więc wymuszona i doraźna, a jednocześnie pozbawiona wizji dalszego rozwoju. Proces restrukturyzacji opolskiej gospodarki, pomimo szeregu pozytywnych zmian, nie przyczynił się do znaczącego wzrostu konkurencyjności oraz atrakcyjności inwestycyjnej regionu. Sytuacja ta znacząco nie poprawiła się także po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Niewiele zmieniło się w zakresie czynników sprzyjających przyciąganiu inwestycji, a niektóre z nich uległy nawet pogorszeniu. Pod tym względem województwo opolskie wciąż zaliczane jest do obszarów o przeciętnej atrakcyjności, choć jednocześnie zwraca się uwagę na stale rosnący potencjał regionu. Mimo systematycznego wzrostu liczby podmiotów gospodarczych oraz inwestycji

zagranicznych w regionie, długookresowa dynamika tych zmian jest jednak niższa niż średnio w kraju.

Województwo opolskie posiada korzystne cechy struktury przestrzennej tj. zwarte terytorium, skupiony charakter osadnictwa wiejskiego i wysoki stopień urbanizacji obszarów wiejskich, rozwiniętą sieć dróg i linii kolejowych, równomierne rozmieszczenie i dobrą dostępność ośrodków miejskich oraz centralne położenie stolicy regionu. Jakkolwiek Opole dominuje w strukturze wewnętrznej, to jego pozycja zewnętrzna, szczególnie w kontekście bliskiego sąsiedztwa z układami typu metropolitalnego, jest relatywnie słaba. Międzypopolitarne położenie Opola i całego regionu z pewnością jest sporym wyzwaniem, ale jednocześnie – w warunkach tworzenia atrakcyjnych możliwości do zamieszkania, inwestycji i kształcenia – może stać się bodźcem służącym przyciąganiu czynników wzrostu.

Województwo opolskie jest specyficzne z uwagi na procesy demograficzne. W regionie ma miejsce silne zróżnicowanie przestrzenne struktur demograficznych, które pokrywają się z rozmieszczeniem ludności według pochodzenia terytorialnego i w efekcie dzielą region na dwa obszary. Jednocześnie przebieg procesów demograficznych jest bardziej niekorzystny niż w innych województwach. Systematycznie zmniejsza się przyrost naturalny, a skala emigracji kształtuje się na stale wysokim poziomie. Wynikająca z tych procesów depopulacja wywołuje określone problemy na rynku pracy, deformacje regionalnej struktury społeczno-gospodarczej oraz wydatne zmniejszenie możliwości rozwojowych.

Region opolski zajmuje istotną pozycję ze względu na ilościowy wymiar występowania ludności niepolskiej, ale także z powodu znacznej, charakterystycznej koncentracji przestrzennej tej ludności w skali województwa. Jedynie tu w Polsce można spotkać miejscowości, w których liczba osób posiadających podwójne (polsko-niemieckie) obywatelstwo jest większa niż osób z wyłącznie polskim obywatelstwem. W przypadku Śląska Opolskiego rozpatrywanie rozwojowych uwarunkowań nie pozwala więc abstrahować od etnicznego kontekstu zachodzących w regionie procesów społecznych, zwłaszcza, że od pocz. lat 90. XX w. mniejszość niemiecka aktywnie współuczestniczy w zarządzaniu rozwojem lokalnym i regionalnym. Tym samym stanowi ważny element życia regionu, zarówno w wymiarze politycznym, jak również społecznym i kulturowym.

Wskazane zjawiska społeczno-gospodarcze stanowią jedynie niektóre z obszarów rozwojowych i zarazem wyzwań w regionalnej polityce województwa opolskiego. Z perspektywy przyszłego rozwoju istotne znaczenie będzie miało z pewnością większe wykorzystanie wewnętrznych zasobów kapitału rzeczowego i ludzkiego oraz wzrost konkurencyjności, innowacyjności i inwestycji, opartych o wiedzę i inteligentne specjalizacje. Fakt utrzymywania się w regionie opolskim najbardziej niekorzystnych w skali kraju procesów demograficznych jest istotnym uwarunkowaniem rozwoju, jednak należy podkreślić, że kluczowa w tym kontekście staje się zmiana podejścia do wyzwań demograficznych w kierunku poszukiwania czynników wzrostu w warunkach malejącej liczby ludności i zasobów pracy. Do

wzmocnienia procesów rozwojowych przyczyni się także integrowanie interesariuszy wokół wyzwań rozwojowych oparte na paradygmacie wielosektorowości w polityce rozwoju i współodpowiedzialności za ten rozwój samorządów terytorialnych oraz społeczeństwa obywatelskiego, środowiska biznesu i przedstawicieli nauki.

W książce analizie poddano kilka kluczowych obszarów rozwojowych tj. zagadnienia związane ze strategicznym podejściem do rozwoju regionalnego, zmiany przestrzenne i gospodarcze miast i obszarów wiejskich oraz infrastrukturalne, procesy etniczne i zmiany demograficzne, a także wybrane zagadnienia z obszaru gospodarki i szkolnictwa. Każdy rozdział kończy podsumowanie zawierające rekomendacje dla polityki rozwoju w obszarze analizowanych procesów społecznych, demograficznych i gospodarczych.

Łukasz Dymek w rozdziale pt. *Rozwój regionu a krajowe dokumenty strategiczne*, wyodrębniając kilka etapów podejścia do programowania strategicznego w regionie, dokonuje przeglądu oraz oceny dokumentów strategicznych wyznaczających kierunek rozwoju województwa opolskiego na przestrzeni ostatnich 30 lat. Wskazuje też na wyzwania wobec aktualnie opracowywanych w regionie dokumentów strategicznych. W tym kontekście konieczne jest nie tylko uwzględnienie założeń strategicznych dokumentów na poziomie międzynarodowym oraz krajowym, ale także wnioski płynące z poziomu lokalnego – nie tylko z zapisów gminnych i powiatowych strategii rozwoju, ale również z efektów ich realizacji. W zakresie zgodności dokumentacji strategicznej poziomu regionalnego zauważalnym jest fakt, że wyzwania horyzontalnego związanego z ograniczeniem depopulacji nie udało się zrealizować. Być może zasadne jest zatem podjęcie bardziej skutecznych działań wychodzących poza konwencjonalne i regionalne postrzeganie problemów demograficznych.

Krzysztof Malik w artykule pt. *Skuteczność polityki rozwoju regionu dofinansowanej funduszami UE. Studium województwa opolskiego w okresie 2004–2020* analizuje zgodność absorpcji funduszy na poziomie województwa z celami określonymi w strategii rozwoju regionalnego, a także skuteczność zainwestowanych w rozwój regionu pieniędzy unijnych. Autor ocenia, że w okresie trzech kolejnych perspektyw programowych nastąpiła istotna poprawa skuteczności strategicznej efektów zrealizowanych w województwie opolskim programów operacyjnych, które tym samym stały się istotnym narzędziem implementacji strategii rozwoju regionu. Jednocześnie miało miejsce sukcesywne obniżanie efektywności inwestowania w rozwój kapitału ludzkiego i poprawa skuteczności kosztowej w zakresie projektów rozwoju gospodarki regionalnej.

Krystian Heffner w artykule pt. *Uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne rozwoju miast w województwie opolskim* charakteryzuje właściwości struktury przestrzennej oraz układu miejskiego województwa opolskiego, a także zmiany wybranych procesów zachodzących w miastach regionu po transformacji ustrojowej. Wskazuje, że jakkolwiek ośrodki miejskie regionu funkcjonują w relatywnie małej strukturze przestrzennej, to charakteryzują się znacznym potencjałem rozwoju,

szczególnie jeśli chodzi o aglomerację opolską i miasto Opole. Stosunkowo niska gęstość zaludnienia regionu może być istotnym czynnikiem rozwoju miast regionu, wykorzystujących trendy rozgęszczania sąsiednich aglomeracji miejskich. Walorem lokalizacyjnym może być także tranzytowy charakter regionu i jego ośrodków miejskich. Wyzwaniem jest natomiast większe otwarcie w kierunku południowym i szersze wykorzystanie potencjału Nysy i Prudnika we współpracy transgranicznej z Czechami.

Brygida Klemens w artykule pt. *Obszary wiejskie w województwie opolskim w okresie przemian*, skupia się na wybranych uwarunkowaniach rozwoju miejscowości wiejskich (m.in. wielofunkcyjność oraz jakość życia i dostęp do usług publicznych) oraz szansach i wyzwaniach stojących przed obszarami wiejskimi regionu opolskiego. W tym ostatnim kontekście wskazuje na turystykę wiejską, w tym agroturystykę, odnawialne źródła energii i inicjatywy klastrowe, poprawę jakości i dostępności do infrastruktury w miejscowościach wiejskich, zwłaszcza położonych peryferyjnie. Szczególnie ważnymi wyzwaniami jest jednak nasilające się zjawisko suburbanizacji na obszarach wiejskich zlokalizowanych wokół większych miast oraz głębokie zmiany demograficzne, związane ze starzeniem się i wyludnianiem wielu miejscowości wiejskich.

Artykuł Stanisława Koziarskiego i Dżoany Latały-Matysiak (*Rozbudowa infrastruktury transportowej województwa opolskiego w latach 1989–2019*) jest obszernym opracowaniem ukazującym cechy układu komunikacyjnego województwa opolskiego, rozbudowę infrastruktury w okresie ostatnich 30 lat oraz będący ich konsekwencją stan infrastruktury komunikacyjnej w regionie. Szczególnie cenne są zaproponowane rekomendacje, w tym podnoszenie parametrów technicznych podstawowych dróg o znaczeniu krajowym i wojewódzkim, wzmocnienie i poszerzenie ich nawierzchni oraz budowa niezbędnych obwodnic. Zdaniem Autorów, uruchomienie lotniska regionalnego w Kamieniu Śląskim umożliwiłoby włączenie się województwa opolskiego w dynamicznie rozwijający się rynek przewozów lotniczych w Polsce i wpłynęło korzystnie na funkcjonowanie sąsiednich lotnisk w Katowicach-Pyrzowicach i Wrocławiu-Strachowicach.

Robert Rauziński w artykule pt. *Sytuacja demograficzna województwa opolskiego w latach 1989–2019* szczegółowo analizuje i ocenia procesy demograficzne w regionie opolskim. Na tej podstawie wyciąga wniosek o głębokim kryzysie demograficznym, który obecnie jest najistotniejszym wyzwaniem dla opolskiej gospodarki i społeczeństwa. Głównym problemem są niekorzystne zmiany przestrzenne w stanie i strukturze ludności, wchodzenie społeczności opolskiej w fazę starości demograficznej i pogorszenie relacji demograficznych między pokoleniami, głęboki niż demograficzny w edukacyjnych i ekonomicznych grupach wieku, wreszcie – znaczne deformacje demograficzne związane z emigracją zagraniczną i wewnętrzną (wyludnianie się licznych gmin i powiatów, deformacje wieku i płci). Zmiany demograficzne wymagają wypracowania lokalnych i regionalnych programów rozwoju, zawierających programy doraźne (pięcioletnie) i długofalowe (do 2050 r.).

Brygida Solga śledzi przemiany jakie zaszły w procesie migracji zagranicznych od początku transformacji ustrojowej, analizuje skalę odpływu emigracyjnego oraz jego konsekwencje dla rynku pracy i sytuacji demograficznej regionu opolskiego (*Migracje zagraniczne i ich wpływ na rozwój regionu opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy i sytuacji demograficznej*). Oddziaływanie migracji zagranicznych na różne sfery rozwojowe w regionie jest niezmiennie zauważalne, a dotychczasowe konsekwencje tego procesu i jednocześnie utrzymywanie się czynników sprzyjających podejmowaniu decyzji o emigracji powodują, że migracje nadal będą kluczowym wyzwaniem dla rozwoju regionu opolskiego. Działania w obszarze polityki regionalnej w odniesieniu do migracji powinny zatem prowadzić do zmniejszenia negatywnych efektów odpływu migracyjnego i jednocześnie do ograniczenia jego skali. Podstawowe znaczenie ma uczynienie regionu opolskiego bardziej atrakcyjnym miejscem życia, rynku pracy bardziej konkurencyjnym, a możliwości rozwoju osobistego bardziej interesującymi.

Sabina Kubiciel-Lodzińska analizuje zjawisko imigracji zagranicznej do regionu opolskiego (*Trzy dekady imigracji zarobkowej do województwa opolskiego. Zmiany skali i struktury napływu zagranicznej siły roboczej*). Na przestrzeni lat widać nie tylko istotny wzrost skali tego zjawiska, ale także zmiany w strukturze imigrantów oraz podejmowanego przez nich zatrudnienia. Obecnie imigracja zarobkowa jest ważnym czynnikiem niwelującym brak pracowników na opolskim rynku pracy. Podstawowym wyzwaniem w tym kontekście są więc dalsze ułatwienia legalizacji pobytu cudzoziemców oraz ich skuteczna integracja społeczno-zawodowa, wsparcie instytucjonalne oraz wykorzystanie potencjału tej grupy pracowników, zwłaszcza zaś migrantów wysoko wykwalifikowanych.

Diana Rokita-Poskart w artykule pt. *Akademickość i migracje na studia a rozwój województwa opolskiego – przeszłość, stan obecny oraz perspektywy* pokazuje w jaki sposób przez trzy dekady rozwijało się szkolnictwo wyższe w regionie oraz wskazuje na konsekwencje wynikające z funkcjonowania uczelni wyższych w Opolu w wymiarze demograficznym oraz gospodarczym. Zwraca uwagę na zagrożenia dla opolskiego ośrodka akademickiego, który nie tylko nie zatrzymuje w wystarczającym stopniu pochodzących z regionu potencjalnych studentów, ale także w niewielkim zakresie przyciąga na studia osoby z innych regionów kraju. Istotnym wyzwaniem jest też konieczność dostosowania się opolskich uczelni do nowych wymogów prawa o szkolnictwie wyższym oraz utrzymanie dotychczasowego statusu tych uczelni i tym samym ich regionotwórczej roli.

Marzena Szewczuk Stępień dokonuje oceny stanu innowacyjności gospodarki województwa opolskiego (*Innowacyjność przedsiębiorstw województwa opolskiego w ujęciu statystycznym i w świetle prowadzonych analiz*). Wskazuje, że mimo, iż w regionie powstają spektakularne i nowatorskie rozwiązania, to jednak województwo opolskie jest słabym innowatorem. Niska pozycja w rankingach to głównie wynik zindywidualizowanego podejścia do kreowania i wdrażania innowacji, brak tradycji współpracy oraz niechęć do kooperacji, wynikająca najczęściej z obawy

przed przejściem innowacyjnych pomysłów, a także – zwłaszcza w przypadku MŚP – brak wystarczających kompetencji i stabilnego finansowania działań innowacyjnych. W tym kontekście niezbędne są konkretne działania: systemowe rozwiązania finansowania współpracy, skuteczne narzędzia finansowania działań na rzecz upowszechniania dobrych praktyk oraz efektywne metody finansowania doradztwa i wdrażania innowacji.

Kornelia Polek-Duraj (*Bezpieczeństwo pracy w województwie opolskim – wybrane aspekty*) podejmuje temat jakości środowiska pracy w regionie opolskim na przykładzie zakładów produkujących meble. Właściwe kształtowanie środowiska pracy pozwala na rozwój organizacji oraz jej konkurowanie na rynku i jest podstawowym czynnikiem wpływającym na efektywny rozwój każdej działalności gospodarczej. Okazuje się jednak, że w branży drzewno-meblarskiej, mającej istotne znaczenie w województwie opolskim, poziom zagrożeń zawodowych jest wysoki i jednocześnie nie ulega istotnej poprawie. Wypadkowość jest zdecydowanie wyższa od średniej krajowej, zarówno w odniesieniu do tej branży, jak i do przetwórstwa przemysłowego ogółem. Oznacza to, że nie podejmuje się wystarczających działań mających na celu likwidowanie, bądź przynajmniej niwelowanie istniejących zagrożeń zawodowych.

Anna Rajchel w artykule pt. *Szkolnictwo zawodowe miasta Opola w latach 1989–2019. Sukcesy, porażki, wyzwania*, dokonuje szerokiego opisu wybranych reform edukacyjnych na przestrzeni 30 ostatnich lat. Szczególną uwagę zwraca na zmiany w szkolnictwie zawodowym oraz wyzwania stojące przed edukacją zawodową. Jednymi z nich jest brak odpowiedniej kadry pedagogicznej, kształcącej w tzw. zawodach przyszłości oraz nauczycieli przedmiotów zawodowych, głównie z powodu lepiej płatnych ofert pracy w innych branżach. Ważną barierą jest także niekorzystny stereotyp dotyczący szkół zawodowych (obecnie branżowych) – wybieranie tego typu szkół przez uczniów pozbawionych aspiracji, z problemami edukacyjnymi, społecznymi i emocjonalnymi. Organy prowadzące szkoły zawodowe powinny w związku z tym wzmocnić działania związane z poprawą wizerunku tych szkół, jakości edukacji oraz dostosowaniem jej do rynku pracy i potrzeb pracodawców.

Marek Mazurkiewicz analizuje wielkość i rozmieszczenie społeczności mniejszości niemieckiej, udział organizacji tej mniejszości w życiu politycznym na poziomie parlamentarnym oraz lokalnym, powiatowym i regionalnym województwa opolskiego, a także zmiany jakie zaszły w tych obszarach w ostatnich trzech dekadach (*Mniejszość niemiecka w województwie opolskim (1989–2019)*). Ocenia ponadto wykorzystywanie możliwości wsparcia finansowego i formalnego, które zapewnia polskie prawo w zakresie zachowania, kształtowania i rozwoju odrębności tożsamościowej i narodowościowej. Jednym z wyzwań stojących przez mniejszością niemiecką jest spadek liczebności grupy mniejszościowej wynikający z depopulacji i starzenia się ludności regionu. Oznaczać to może również spadek znaczenia mniejszości niemieckiej w życiu publicznym województwa opolskiego, zwłaszcza

w aspekcie działalności politycznej, co potwierdza obserwowany od wielu lat trend spadkowy poparcia politycznego komitetów mniejszości niemieckiej.

Katarzyna Łukaniszyn-Domaszewska ocenia wpływ struktur mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy regionu (*Rola mniejszości niemieckiej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji ekonomicznych*). Wskazuje, że z jednej strony występowanie mniejszości niemieckiej wpływa pozytywnie na rozwój, lecz z drugiej – przyczynia się do powstania rozbieżności w rozwoju społeczno-gospodarczym w układzie przestrzennym regionu. Mniejszość niemiecka i aktywność jej organizacji w województwie opolskim powinna być jednak traktowana jako jego istotny, etniczny potencjał rozwojowy w obszarze kultury i edukacji, turystyki, pozyskiwania inwestorów zagranicznych oraz rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej regionu.

Brygida Solga

ROZWÓJ REGIONU – UJĘCIE STRATEGICZNE

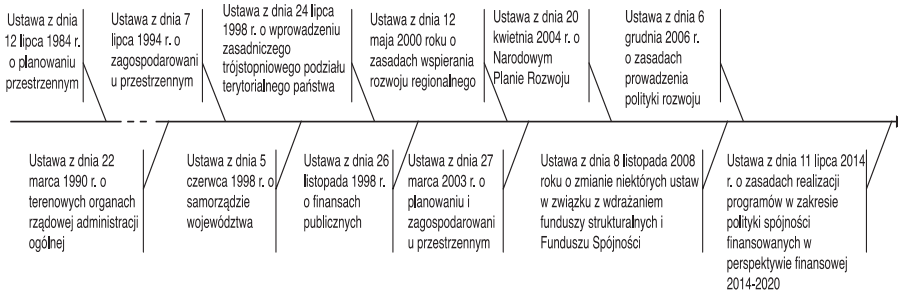
Łukasz DYMEK
Politechnika Opolska

Rozwój regionu a krajowe dokumenty strategiczne

Wprowadzenie

Rozwój regionu jest złożonym procesem, na który wpływ ma wiele zmiennych. Aby móc przybliżyć znaczenie niektórych z nich należy dokonać podziału i w odniesieniu do poszczególnych elementów przeprowadzić analizę wpływu. Najprostszy podział przebiega pomiędzy uwarunkowaniami wewnętrznymi (endogenicznymi) i zewnętrznymi (egzogenicznymi). Szczególnie cenne w analizie zmian jakie zachodzą w rozwoju regionu jest przeanalizowanie wpływu uwarunkowań zewnętrznych. Do badań otoczenia najczęściej wykorzystuje się analizę PEST, czyli analizę uwarunkowań politycznych (Political), ekonomicznych (Economic), społeczno-kulturowych (Socio-cultural) i technologicznych (Technological). Kluczowe z poznawczego punktu widzenia są te elementy, na które ludzie mogą mieć świadomy wpływ, czyli prawo. Tło uwarunkowań rozwojowych stanowią zatem regulacje prawne tworzone przez polityków, którzy realizują ustalone przez siebie pomysły na rozwój regionów, krajów, wspólnot. Prawo w odniesieniu do dokumentacji strategicznej pełni zatem rolę regulującą i stymulującą. Dzięki określonym wymaganiom powstają zarówno ramy dla rozwoju, jak również wytyczne do działań jakie powinny zostać podjęte przez poszczególne jednostki i organizacje w związku z rozwojem. W strukturze aktów prawnych szczególne znaczenie mają ustawy uchwalane przez najwyższy organ ustawodawczy w kraju. W odniesieniu do rozwoju regionalnego można wskazać kilka kluczowych ustaw (ryc. 1).

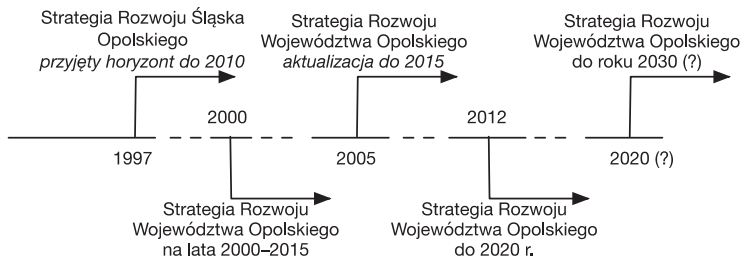
Oczywiście na przestrzeni lat niektóre z wymienionych ustaw zostały uchylone (jak w przypadku ustaw o planowaniu przestrzennym), inne natomiast ulegały licznym zmianom (np. ustawa o Narodowym Planie Rozwoju), niemniej zawsze akty te stanowiły niezwykle ważny element strategicznego myślenia o rozwoju na poziomie regionu. Oprócz ustaw do aktów prawnych tworzących kontekst prawny rozwoju regionalnego zaliczyć należy szereg rozporządzeń (w tym na mocy umów międzynarodowych), zarządzeń i uchwał, a także akty prawa miejscowego. Zadaniem pomniejszych aktów jest bardziej precyzyjne wskazanie warunków, w którym mają funkcjonować występujące w regionie strategie rozwojowe.

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 1. Wybrane akty prawne w randze ustawy regulujące programowanie rozwoju regionalnego

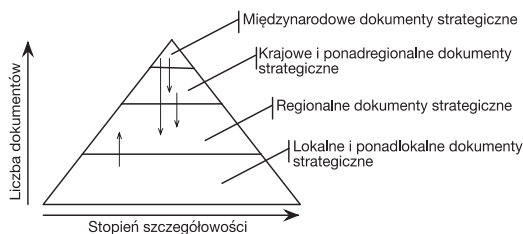
W województwie opolskim po 1989 r. powstały zaledwie cztery strategie rozwoju regionalnego (ryc. 2), z czego tylko trzy z nich oficjalnie identyfikowane są jako pełnoprawne dokumenty strategiczne. Wynika to z faktu, że dopiero zmiany w ramach reformy administracyjnej państwa umożliwiły utworzenie samorządów regionalnych i zobowiązały je do ustanowienia i realizacji strategii rozwoju regionu.

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 2. Strategie rozwoju regionu w województwie opolskim

Powstanie strategii rozwoju regionu w ścisły sposób związane jest z regulacjami prawnymi, jak również innymi wymaganiami zawartymi w licznych dokumentach na różnych poziomach (ryc. 3).

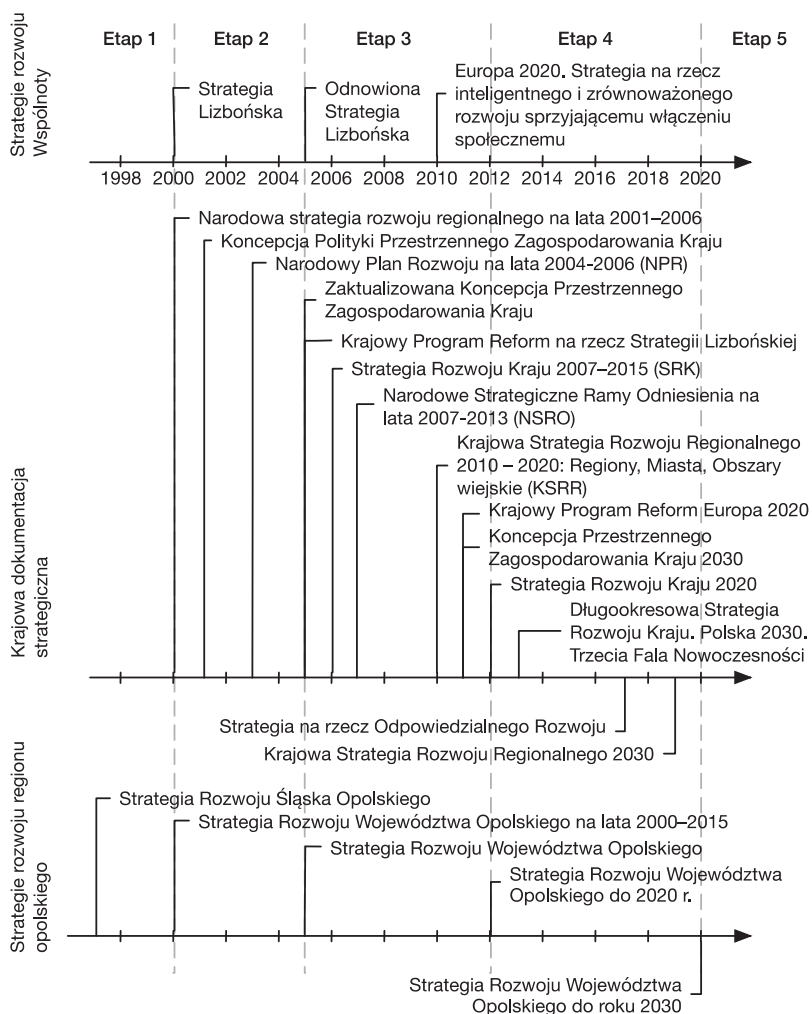

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 3. Poziomy występowania dokumentacji strategicznej

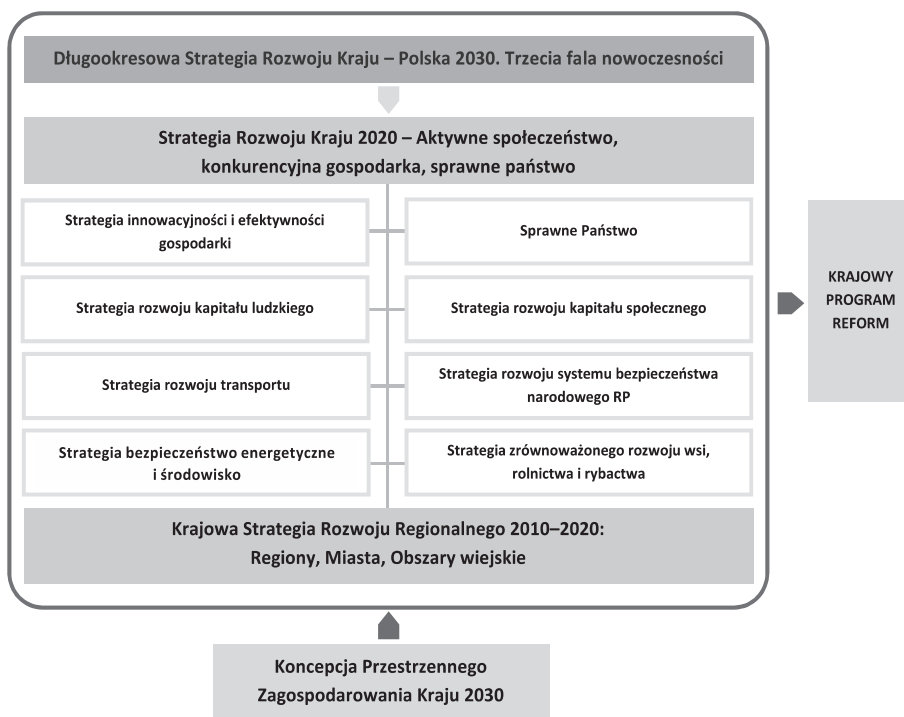
Najmniejsza liczba dokumentów o najmniejszym poziomie szczegółowości występuje na poziomie międzynarodowym. Są to najczęściej długookresowe strategie rozwoju (np. Strategia Lizbońska z 2000 r.), które wyznaczają kierunek zmian dla wielu krajów i regionów. Dokumentacja strategiczna na poziomie kraju z jednej strony wykazuje spójność z międzynarodową dokumentacją strategiczną, z drugiej natomiast wskazuje na istotne kierunki rozwoju kraju nieuwzględnione w strategii międzynarodowej. Na podstawie tego założenia możliwe jest stworzenie swoistej mapy dokumentacji strategicznej, która ma wpływ na poszczególne strategie jakie powstały w regionie opolskim (ryc. 4).

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 4. Etapy programowania strategicznego rozwoju regionu opolskiego

Dokumentacja strategiczna poziomu regionu powinna być również spójna z dokumentacją strategiczną wyższego rzędu (poziom międzynarodowy i krajowy), a także odpowiadać na potrzeby rozwojowe jednostek samorządu terytorialnego tworzących go (gminy i powiaty). Ponadto należy zauważyć, że oprócz ogólnych strategii rozwojowych na różnych poziomach występują strategie sektorowe (dziedzinowe), które opisują sposób postępowania wspólnoty, kraju i regionu z uwagi na cele istotne dla rozwoju danego obszaru tematycznego (ryc. 5).

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.

Ryc. 5. Instrumenty realizacji Strategii w powiązaniu z unijnymi, krajowymi oraz lokalnymi poziomami planowania na przykładzie Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.

Jak można zauważyć, strategia rozwoju na poziomie regionu stanowi jeden z elementów całego systemu dokumentów strategicznych, z którymi powinna być spójna i wpisywać się w realizację celów dokumentów wyższego poziomu. Na przestrzeni lat w województwie opolskim wyodrębnić można pięć etapów myślenia strategicznego, z czego ostatni należy traktować jako wyzwania stojące przed polityką rozwoju województwa opolskiego oraz pożądane kierunki zmian.

Etap 1: Do reformy samorządowej 1998

Rozwój regionalny pomimo, że trwał w sposób nieprzerwany od momentu powstania województwa opolskiego, to w ujęciu regionalnym istotne zmiany nie nastąpiły bezpośrednio po 1989 r., a dopiero po roku 1998. Przed początkiem okresu transformacji region postrzegany był jako element centralnej polityki rozwoju kraju. Główne założenia rozwojowe na poziomie regionu wynikały z przestrzennego zagospodarowania kraju. Nawet „umiarkowana koncentracja policentryczna”, której efektem była reforma utworzenia w 1976 r. 49 województw i likwidacji powiatów doprowadziła do zwiększenia centralizacji¹. Spowodowane było to koniecznością realizacji szeregu inwestycji w nowych i relatywnie słabszych ośrodkach wojewódzkich, kosztem większych ośrodków miejskich. Dlatego do czasu transformacji nie można identyfikować działań oddolnych w zakresie samodzielnego kształtowania kierunków rozwoju regionalnego.

Konieczność realizacji szeregu działań w zakresie zmian ustrojowych zepchnęły tematykę rozwoju regionalnego na drugi plan, choć budząca się samorządność starała się samodzielnie wyznaczać kierunki rozwoju regionu. Należy zaznaczyć, że w tym czasie nie ma formalnie ukształtowanych powiatów i istnieje podział tylko na gminy i województwa. Województwo nie ma charakteru samorządowego znanego obecnie i jest jednostką zasadniczego podziału terytorialnego „dla wykonywania administracji rządowej”. Podstawowy akt prawny regulujący działalność województwa to ustawa z 22 marca 1990 r. o terenowych organach rządowej administracji ogólnej. Wojewoda jest przedstawicielem rządu i ma za zadanie wykonywać nadzór nad organami samorządu terytorialnego (art. 2 ww. ustawy), czyli gmin. Ponadto *wojewoda współdziała z sejmikiem samorządowym w sprawach rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego zagospodarowania województwa, ochrony środowiska oraz zaspakajania zbiorowych potrzeb społeczności* (art. 17 ww. ustawy). Wspomniany sejmik samorządowy był reprezentacją delegatów z rad gmin w ramach danego województwa (ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym). Niestety w żadnym ze wskazanych powyżej aktów prawnych nie określono precyzyjnie zadań jakie wojewoda i sejmik samorządowy wykonują na rzecz rozwoju regionu. Pewne zmiany zachodzą dopiero z ustawą z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym. Na mocy art. 57 ww. ustawy na wojewodzie spoczywał obowiązek sporządzenia studium zagospodarowania przestrzennego województwa, który następnie podlegał zaopiniowaniu przez sejmik samorządowy. Natomiast art. 59 ww. ustawy wskazuje, że *wojewoda sporządza wojewódzkie programy zawierające zadania rządowe należące do jego właściwości, służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych, które następnie są opiniowane przez sejmik samorządowy oraz wymagają uzgodnienia z Ministrem*

---

¹ G. Gorzelak, M. Smętkowski, Rozwój regionalny. Polityka regionalna, Forum Obywatelskiego Rozwoju. Raport. Warszawa 2019, s. 11.

Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa oraz właściwymi naczelnymi lub centralnymi organami administracji państwowej.

W województwie opolskim w 1995 r. Wojewoda Opolski wraz z Przewodniczącym Sejmiku powołali Radę Regionalną, której zadaniem było działanie *twórcze i analityczne w zakresie wyboru kierunku rozwoju regionu*, co w konsekwencji sprowadzało się do działań na rzecz opracowania dokumentu pod nazwą Strategia Rozwoju Śląska Opolskiego². Dokument ten pozwolił po raz pierwszy zmierzyć się z koniecznością budowania strategii na poziomie regionu pozwalając na włączenie przedstawicieli wielu środowisk społeczno-gospodarczych. W ramach prac uwzględniono zapisy zawarte w opracowaniach analityczno-badawczych i strategicznych³:

- wizję i cele rozwoju Wspólnot Międzygminnych Śląska Opolskiego,
- analizy istniejących opracowań dotyczących problematyki rozwoju Śląska Opolskiego,
- analizę koncepcji Polska 2000 Plus,
- analizę Narodowej Strategii Integracji Europejskiej.

Przez wiele środowisk naukowych i samorządowych dokument ten nie jest traktowany jako strategia. Powodem tego jest fakt, że ma on odmienną niż pozostałe dokumenty strukturę (jest pozbawiony wielu charakterystycznych dla późniejszych strategii elementów), formalnie za realizację odpowiada wojewoda a nie samorząd województwa oraz brak związku z dokumentacją strategiczną rozwoju kraju (w tamtym okresie brakowało strategii rozwoju kraju w wymiarze regionalnym).

Etap 2: Od reformy samorządowej do akcesji do struktur Unii Europejskiej

Reforma administracyjna Polski roku 1998 wprowadziła od 1 stycznia 1999 r. 3-stopniową strukturę podziału terytorialnego (województwa, powiaty i gminy). W wyniku przeprowadzonych zmian powstał wybieralny w bezpośrednich wyborach samorząd województwa – Sejmik Województwa⁴. Organem wykonawczym sejmiku jest Zarząd Województwa, na czele którego stoi Marszałek Województwa. To na rzecz Zarządu Województwa oraz Sejmiku Województwa określona została kompetencja decyzyjna związana z polityką rozwoju regionu. Stopniowo także przekazano narzędzia do ich realizacji, czyli środki, na które składają się udziały w podatku dochodowym, udziały w podatku od osób prawnych, dotacje i subwencje. Wraz z tym „upodmiotowieniem” samorząd województwa na mocy ustawy o samorządzie województwa został zobligowany do określenia strategii rozwoju województwa. Artykuł 11 ww. ustawy wskazuje, że *Samorząd województwa określa*

² Strategia Rozwoju Śląska Opolskiego listopad 1997.

³ Tamże.

⁴ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa.

*strategię rozwoju województwa*⁵ i jakie cele ma spełniać oraz co powinien zawierać. Z czasem pierwotne zapisy ustawy doprecyzowano wskazując na konieczność zadbania o spójność z innymi dokumentami strategicznymi, zgodności z horyzontem czasowym oraz niezbędnymi uzgodnieniami z organami państwa.

Procedowanie reformy administracyjnej kraju było dla mieszkańców województwa opolskiego dużym problemem z uwagi na fakt, że pierwotne plany podziału nie uwzględniały jego powstania. Wywołało to liczne protesty mieszkańców regionu do obrony swojej podmiotowości. W efekcie nowego podziału administracyjnego kraju, województwo opolskie pozostało jako niezależny region. Reforma administracyjna kraju spowodowała, że województwo opolskie powiększyło się o powiat oleski (obecny w granicach województwa przed reformą z 1975 r.), ale również stanowi strefę buforową pomiędzy dwoma silnymi i prężnymi ośrodkami Wrocławia i konurbacji Górnośląska. Te nowe uwarunkowania podziału kraju spowodują konieczność zmierzenia się z wieloma wyzwaniem rozwojowymi i konkurencją z regionami o nieporównywalnie większych potencjałach⁶.

Wraz z ustanowieniem samorządu województwa został on na mocy ustawy o samorządzie województwa zobowiązany do opracowania strategii rozwoju regionu. Dokument pod nazwą Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000–2015 (SRWO 2000–2015) został uchwalony przez Sejmik Województwa w maju 2000 r., a następnie w czerwcu tegoż roku podpisany przez Marszałka Województwa. Reforma administracyjna kraju i fakt rozpoczęcia procesu przygotowania do akcesji do struktur UE sprawiły, że zwrócono szczególną uwagę na rolę regionu w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Można stwierdzić, że punkt ciężkości z dotychczasowej polityki centralistycznej zmienił się na politykę regionalną uwypuklając dwa aspekty istotne dla nowego paradygmatu rozwoju regionalnego – konkurencyjność i spójność (rozumiana jako zmniejszenie różnic w rozwoju regionów): Strategia regionalna powinna być zgodna ze strategią krajową. Tak też było w tym przypadku, choć formalnie Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2001–2006 (NSRR) została przyjęta po uchwaleniu SRWO 2000–2015. Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2001–2006 to pierwsza ze średniookresowych strategii strukturalna w kraju, która miała na celu proces zharmonizowania programowania rozwoju w Polsce z programowaniem Unii Europejskiej. W praktyce oznaczało to, że dokumenty strategiczne z zakresu rozwoju regionalnego powstające w regionie muszą być spójne w podejściu z tymi, jakie przyjęto w innych regionach UE. Zapewnienie zgodności i zależności z NSRR pozwoliło równocześnie

⁵ Tamże.

⁶ Zmiany podziału terytorialnego kraju wciąż wywołują liczne dyskusje o słuszności podjętych w tamtym czasie decyzji. Nie brakuje opinii, że charakter decyzji był polityczny, a nie merytoryczny. Por. P. Swianiewicz, Ocena podziału terytorialnego państwa z uwzględnieniem efektywności funkcjonowania urzędów organów jednostek samorządu terytorialnego – wnioski i rekomendacje. Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Warszawa 2014.

na komplementarność względem następujących dokumentów strategicznych poziomu krajowego⁷:

- Polska 2025 – Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju (lipiec 2000 r.),
- Strategia finansów publicznych i rozwoju gospodarczego, Polska 2000–2010 (kwiecień 1999 r.),
- Koncepcja średniookresowego rozwoju gospodarczego kraju do 2002 roku (czerwiec 1999 r.),
- Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju (październik 1999 r.).

Przywołanie kluczowych dokumentów strategicznych kraju i zadbanie o zgodność celów rozwojowych sprawiło, że strategia regionalna spełniała wymogi ustawowe. Specyfika regionu sprawia jednak, że w strategii rozwoju uwzględniono uwarunkowania wewnętrzne, które wpływają na dynamikę rozwoju⁸:

- systematyczne zmiany w potencjale demograficznym polegające na ujemnym przyroście naturalnym i ujemnym saldzie migracji,
- barierę ekologiczną w postaci zanieczyszczonego środowiska, nie pozwalającą na planowanie rozwoju, bez uprzedniego naprawienia szkód w przyrodzie,
- konieczność wspierania obszarów problemowych w sposób szczególnie dotkniętych negatywnymi skutkami likwidacji technologii schyłkowych, kosztem innych części regionu,
- barierę finansową – brak środków w budżecie województwa na programowanie i realizację zadań rozwojowych.

Założono w strategii, że priorytetami rozwoju regionu będą⁹:

- wzmocnienie konkurencyjności województwa opolskiego.
- wyrównywanie szans rozwoju w regionie.

Pokonanie wymienionych powyżej przeszkód i realizacja priorytetów będzie możliwa dzięki *rozważnemu procesowi rozwojowemu i rekompensacie uzyskanej w ramach NSRR w ramach innej działalności gospodarczej oraz programom osłonowym*. Misję województwa określono następująco: *Województwo opolskie regionem partnerstwa, zamieszkałym przez ludzi wykształconych i otwartych na świat*¹⁰. Pomimo braku dostępności w regionie środków z funduszy strukturalnych (dostępne były środki w ramach funduszy przedakcesyjnych) z góry zakładano, że właśnie ich dostępność po uzyskaniu akcesji będzie odpowiednim impulsem rozwojowym do realizacji strategii. Pomimo kontrowersyjności takiego założenia¹¹ dokument stra-

⁷ Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000–2015.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Strategia ta zakładała realizację pewnej części celów bez identyfikacji środków, za pomocą których będzie to osiągnięte.

tegiej należy uznać za bardzo ważny krok w kierunku systemowego i procesowego myślenia o przyszłości regionu.

Etap 3: Programowanie zorientowane na budżet Unii Europejskiej

W trakcie obowiązywania strategii rozwoju Polska w roku 2004 przystąpiła do struktur UE. Oznaczało to istotną zmianę w sposobie funkcjonowania zarówno kraju, jak również regionów, a co za tym idzie pojawiła się konieczność dostosowania obowiązującej dokumentacji strategicznej. Dokumentem, który wyznaczał ambitne cele rozwojowe dla całej Wspólnoty była Strategia Lizbońska z 2000 r. Wskazany w strategii kierunek uczynienia ze *Wspólnoty najbardziej dynamicznym i konkurencyjnym obszarem gospodarczym na świecie* (szybciej rozwijający się jak Stany Zjednoczone Ameryki Północnej oraz Chiny i kraje Azji południowo-wschodniej), zdeterminowały konieczność wyznaczenia nowych sposobów na osiągnięcie sukcesu, a co za tym idzie także i adaptację celów na poziomie kraju oraz regionów. W związku z powyższym, opracowano Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006¹². Dokument ten określał jakie działania zamierza realizować Polska głównie dzięki wykorzystaniu funduszy strukturalnych UE, które z kolei były nakierowane na realizację ww. strategii. Z uwagi na brak innych alternatywnych form finansowania rozwoju regionu, to właśnie pojawienie się środków w ramach funduszy strukturalnych zdeterminowało sposób myślenia o rozwoju. Równocześnie powstaje Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, ustalająca zasady koordynacji i współdziałania różnych organów ze sobą wewnątrz kraju, jak i również w odniesieniu do Wspólnot Europejskich. W zapisach ustawy można znaleźć odniesienia do koniecznych powiązań wielu dokumentów strategicznych ze sobą¹³:

- narodowej strategii rozwoju regionalnego,
- strategii sektorowych,
- strategii rozwoju województw,
- programów wieloletnich, o których mowa w art. 80 ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2003 r. Nr 15, poz. 2) 148, z późn. zm.),
- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- założeniach polityki naukowej i naukowo-technicznej państwa oraz założeniach polityki innowacyjnej państwa.

Kolejnym dokumentem, do którego powinna się odnosić strategia regionalna jest ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Wskazuje ona na nowo jakie kompetencje mają województwa w zakresie wyznaczania kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego w ujęciu przestrzennym¹⁴.

---

¹² Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006 – dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 14 stycznia 2003 r.

¹³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. 2004 nr 116 poz. 1206).

¹⁴ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

W związku z powyższym, koniecznym stało się przejście obowiązującej strategii i dostosowanie jej pod kątem zgodności z dokumentacją krajową. Efektem prac było powstanie aktualizacji strategii w 2005 r. Dokument strategiczny o nazwie „Strategia rozwoju województwa opolskiego” jest zupełnie nowym opracowaniem strategicznym, pomimo że zawarto w niej zapis, że jest to tylko aktualizacja. Świadczy o tym zarówno poziom szczegółowości, jak również powiązania z krajową dokumentacją strategiczną. Opracowując strategię przeprowadzono szczegółową diagnozę społeczno-gospodarczą regionu, co pozwoliło na zidentyfikowanie wielu obszarów wymagających interwencji w ramach strategii. W części postulatywnej pojawia się dodatkowo wizja województwa opolskiego: *Otwarty na świat, wielokulturowy region przyjaznego zamieszkania i konkurencyjnej gospodarki, uczestniczący we współpracy międzynarodowej, z dobrze wykształconym i aktywnym społeczeństwem*¹⁵. Także misja województwa opolskiego zostaje przeformułowana i przyjmuje następujący kształt: *Podjęcie i wspieranie działań, które zapewnią dynamiczny i zrównoważony rozwój, konkurencyjność, spójność społeczno-gospodarczą i przestrzenną regionu przy zachowaniu tożsamości, specyfiki dziedzictwa kulturowego oraz walorów przyrodniczych Śląska Opolskiego*¹⁶. Cechą szczególną tego dokumentu strategicznego jest zgodność z założeniami jakie przewidziano dla realizacji w regionie programów operacyjnych, czyli dokumentów rozwoju kraju uwzględniających wykorzystanie funduszy europejskich. W tym czasie region administrował komponent regionalny Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR) i miał wpływ na realizację niektórych komponentów programów operacyjnych: Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwoju Zasobów Ludzkich (SPO – RZL) i Sektorowego Programu Operacyjnego Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw (SPO – WKP). Podporządkowanie wielu zapisów zaistniałym zmianom strukturalnym i uzgodnienie zapisów z dokumentacją strategiczną kraju spowodowało, że polityka rozwoju w regionie została podporządkowana w znacznej części realizacji polityki regionalnej UE, co na płaszczyźnie operacyjnej sprowadzało się do wykorzystywania instrumentów finansowania pochodzących z funduszy UE.

Po okresie wejścia w życie strategii rozwoju regionu z roku 2005, rozpoczyna się również nowy okres budżetowania UE. Pociąga on za sobą konieczność zsynchronizowania zapisów strategicznych z kierunkami na jakie mogą być przeznaczone fundusze strukturalne. W regionie powstaje pierwszy dokument ukazujący zbieżność polityki rozwoju regionu ze wskazanymi powyżej źródłami finansowania: Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2007–2013. Pewną trudnością w konstruowaniu tego dokumentu było wyznaczenie takich

¹⁵ Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego, Opole 2005.

¹⁶ Tamże.

działań, które w sposób możliwie najpełniejszy będą realizować cele przyjęte w powołanej dwa lata wcześniej strategii, a które jeszcze nie zostały podjęte, aby osiągnąć wyznaczone cele. Trudność w wyselekcjonowaniu tylko takich działań, które mogą być finansowane z funduszy strukturalnych UE i są zbieżne z obowiązującą strategią spowodowała, że postanowiono powiązać kolejną strategię rozwoju regionalnego z okresem programowania UE¹⁷ i powstającym na tą potrzebę programem operacyjnym.

Etap 4: rozwój regionalny w kontekście unijnego inteligentnego i zrównoważonego rozwoju

W wyniku ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego i niezadowolających wyników realizacji Strategii Lizbońskiej¹⁸ podjęto decyzję o konieczności opracowania nowej strategii – *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu*, która weszła w życie w 2010 r. Podobnie jak w przypadku Strategii Lizbońskiej, nowa strategia Wspólnoty stała się kierunkowym dokumentem strategicznym rozwoju gospodarek krajów UE i w konsekwencji znalazła swoje odzwierciedlenie w krajowych oraz regionalnych dokumentach strategicznych. W tym czasie w kraju trwają intensywne prace nad implementacją tej strategii i powstaje Krajowy Program Reform Europa 2020, który jest narzędziem służącym realizacji strategii „Europa 2020” na szczeblu państw UE¹⁹. Powstaje także kluczowy dokument dla rozwoju regionalnego – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR). Jest to dokument określający *cele i sposób działania podmiotów publicznych, a w szczególności rządu i samorządów województw, w odniesieniu do polskiej przestrzeni dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju kraju*²⁰. Określa on cele polityki rozwoju regionalnego i wskazuje na powiązania z innymi politykami publicznymi. Zakłada, że dzięki realizacji polityki rozwoju regionu możliwe będzie efektywne wykorzystanie regionalnych i terytorialnych potencjałów. Ponadto w 2011 r. powstaje Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, która jest dokumentem opisującym wizję zagospodarowania przestrzennego kraju i prezentuje cele oraz kierunki polityki przestrzennej. Zawiera także zestawienie zasad i sposobów koordynacji publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny²¹. Ważnym dokumentem

¹⁷ Powstanie strategii regionalnej jest zbieżne zarówno w latach 2012–2013, jak również w 2020 r.

¹⁸ Dotyczy to również krytyki Odnowionej Strategii Lizbońskiej z 2005 r.

¹⁹ Krajowy Program Reform Europa 2020 przyjęty został przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2011 r. i jest co roku aktualizowany.

²⁰ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie (KSRR) przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą z dnia 13 lipca 2010 r.

²¹ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta uchwałą przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r.

mającym wpływ na programowanie rozwoju w regionie jest również Strategia Rozwoju Kraju 2020²². Jest to średniookresowa strategia rozwoju kraju, której zadaniem było wskazanie działania jakie powinno podjąć państwo, *aby wzmocnić procesy rozwojowe (wraz z szacunkowymi wielkościami potrzebnych środków finansowych)*. Ostatnim z głównych dokumentów strategicznych poziomu kraju mających wpływ na kolejny etap programowania rozwoju strategicznego w regionie jest Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności²³. Jest to najszerzy i najbardziej ogólny dokument stanowiący element nowego systemu zarządzania rozwojem kraju. Jednym z trzech obszarów strategicznych jest tu równoważenie potencjału rozwojowego regionów Polski (rozumianych jako dyfuzja), co silnie wiąże tę strategię ze Strategią Rozwoju Kraju 2020.

Dokumenty strategiczne na poziomie kraju, a także sam proces powstawania tej dokumentacji pozwolił na opracowanie nowego dokumentu strategicznego w regionie: Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.²⁴ (SRWO do 2020 r.). W dokumencie tym w sposób możliwie kompleksowy uchwycono powiązania strategii z dokumentacją strategiczną na wielu poziomach programowania (ryc. 6).

Takie podejście należy uznać za bardzo cenne i ważne z punktu widzenia programowania rozwoju jako procesu dotyczącego całego systemu powiązanych ze sobą podmiotów. Pokazuje, że programowanie nie jest tylko czynnością adaptacji rozwiązań poziomu międzynarodowego i krajowego, który jest implementowany na poziomie regionu, ale jest pośrednim elementem całego systemu dokumentacji strategicznej, która powstaje w odniesieniu do poszczególnych sektorów i odnosi się do różnych poziomów m.in. kraju, powiatu, gmin. Szczególnie ważnym elementem jest tu wskazanie po raz pierwszy w sposób tak dosłowny na rolę strategii sektorowych, których celem jest dziedzinowe ukierunkowanie rozwoju regionu. W przytoczonej strategii regionalnej z 2012 r. szansą na to są np. inteligentne specjalizacje (smart specialization) prezentowane równolegle w komplementarnej Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020²⁵ (RSI WO). Za ich sprawą oraz w efekcie działania RSI WO, region powinien móc dynamicznie się wzmocnić w obszarze innowacji, a co za tym idzie również gospodarczo. Wspomniane powiązania znajdują odniesienie

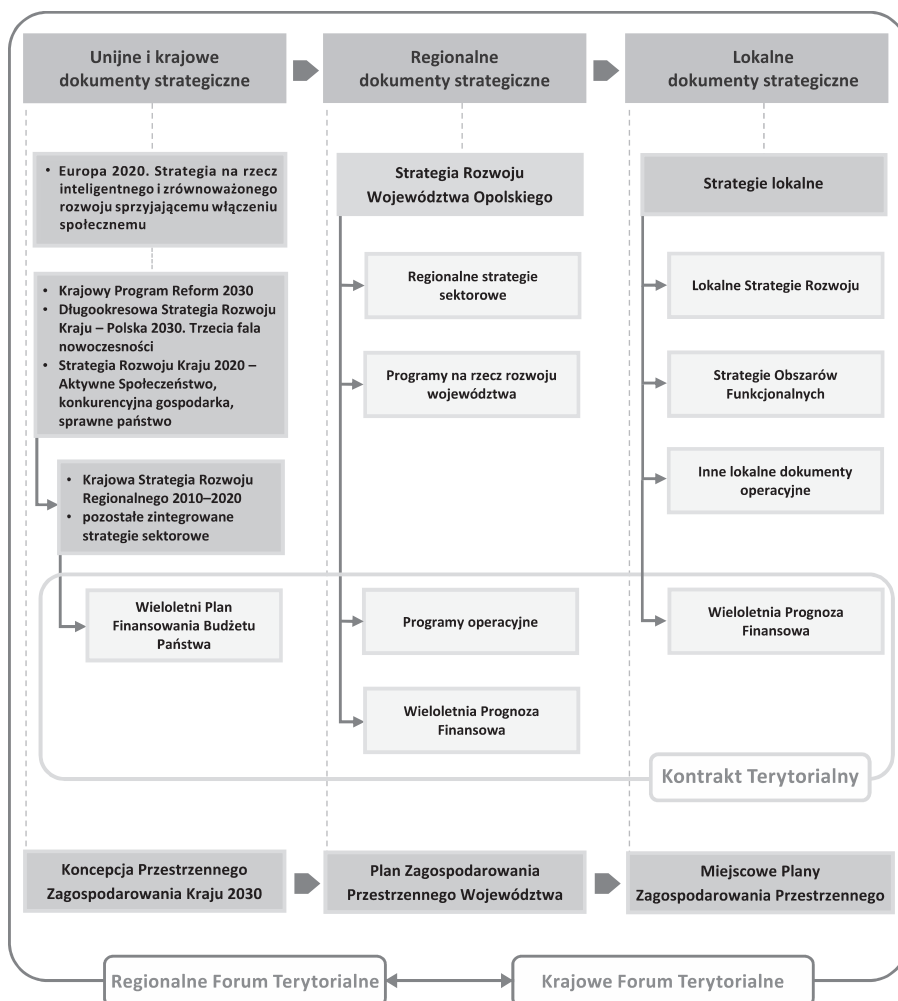
---

²² Strategia Rozwoju Kraju przyjęta uchwałą przez Radę Ministrów 25 września 2012 r., uchylona w dniu 14 lutego 2017 r. wejściem w życie Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).

²³ Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności przyjęta uchwałą Rady Ministrów 5 lutego 2013 r.

²⁴ Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r. przyjęta uchwałą 28 grudnia 2012 r.

²⁵ Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020 przyjęta przez Zarząd Województwa Opolskiego 1 lipca 2014 r. powstawała niemal równolegle do Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego, choć formalne przyjęcie dokumentu nastąpiło później.

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.

Ryc. 6. Instrumenty realizacji Strategii w powiązaniu z unijnymi, krajowymi i lokalnymi poziomami planowania

na poziomie całej dokumentacji podkreślając wielopoziomowe oddziaływanie dokumentu.

W dokumencie SRWO do 2020 r. zrezygnowano z misji ustanawiając wizję regionu: *Województwo opolskie to wielokulturowy region wykształconych, otwartych i aktywnych mieszkańców, z konkurencyjną i innowacyjną gospodarką oraz z przyjaznym środowiskiem życia*²⁶. Wraz z nimi ustanowiono horyzontalne wyzwanie

²⁶ Tamże.

*Zapobieganie i przeciwdziałanie procesom depopulacji oraz cztery wyzwania rozwojowe*²⁷:

- przygotowane do rynku pracy aktywne społeczeństwo,
- konkurencyjna gospodarka oparta na innowacyjności i współpracy z nauką,
- atrakcyjne obszary do zamieszkania, inwestowania i wypoczynku,
- zrównoważony rozwój aglomeracji opolskiej, miast i obszarów wiejskich regionu.

Strategia w swoim zakresie odnosi się również do innych dokumentów regionalnych, jak wspomniana już RSI WO, Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim – perspektywa 2013–2020²⁸ oraz Strategii Aglomeracji Opolskiej²⁹ i licznych strategii lokalnych i ponadlokalnych. Należy oczywiście wspomnieć również o Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Opolskiego na lata 2014–2020³⁰, który prezentuje sposób finansowania działań rozwojowych w regionie zgodnie ze strategią Europa 2020. Wszystkie te elementy pozwalają wnioskować, że strategia niezwykle silnie umocowana została w strukturze dokumentacji strategicznej zarówno regionu, jak i kraju. Posiada odniesienia do wielu dokumentów i jest dobrym przykładem na umiejętne wykorzystanie całej dostępnej dokumentacji strategicznej. Niemniej czy aby osiągnąć założone cele strategiczne jest to wystarczające? Czy fakt powiązania z dokumentacją strategiczną na wielu poziomach programowania jest wystarczający do tego, aby można było mówić o akceptowanym poziomie rozwoju regionalnego?

Podsumowanie

Województwo opolskie w roku 2020 będzie najpewniej uchylać nową Strategię Rozwoju Województwa Opolskiego 2030. W tym samym roku oczekiwanym będzie uchwalenie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2021–2027 i Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego. Należy się zastanowić jakie na podstawie dotychczasowych doświadczeń płyną wnioski na przyszłość.

Podobnie jak w opisanych powyżej etapach programowania regionalnego konieczne jest uwzględnienie założeń strategicznych dokumentów na poziomie międzynarodowym, jak również krajowym. Na poziomie Wspólnoty można oczekiwać, że powstanie dokument strategiczny roboczo dziś nazywany Zrównoważona Europa 2030. Pomimo braku formalnego dokumentu warto analizować i śledzić

---

²⁷ Tamże.

²⁸ Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Opolskiego 18 czerwca 2014 r.

²⁹ Strategia Aglomeracji Opolskiej przyjęta uchwałą Walnego Zgromadzenia Członków Stowarzyszenia Aglomeracja Opolska 18 czerwca 2015 r.

³⁰ Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, grudzień 2014 r.

kierunki zmian jakie będą wprowadzane w trakcie jego opracowywania. Na poziomie kraju konieczne jest uwzględnienie zmian, jakie wprowadziły obowiązujące już dokumenty: Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju z lutego 2017 r. oraz Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 z września 2019 r.

Z poziomu lokalnego warto wyciągnąć wnioski płynące nie tylko z zapisów gminnych i powiatowych strategii rozwoju, ale również z efektów ich realizacji w kontekście pozycji konkurencyjnej gmin na mapie kraju. W tym zakresie niezwykle cenne mogą okazać się wyniki badań i analiz ukazujące stan społeczno-gospodarczy poszczególnych jednostek. Analizując pobieżnie niektóre dane statystyczne GUS³¹ opisujące ranking najbogatszych gmin można zauważyć, że na 2477 gmin w Polsce, aż 19 gmin województwa opolskiego znajduje się w ostatnich 100 gminach (tj. gminach uważanych za najbiedniejsze w kraju w przeliczeniu na osobę). W zestawieniu wzięto pod uwagę zarówno dochody własne – czyli m.in. wpływy z podatków i opłat oraz udziały w PIT i CIT – ale także subwencję ogólną, dotacje celowe z budżetu państwa oraz środki unijne. Oczywiście zagadnienie to z uwagi na zjawisko depopulacji regionu, pracy wykonywanej za granicą oraz rejestracji działalności gospodarczej w innych ośrodkach np. Warszawie sprawia, że pozycja rankingowa gmin regionu jest najgorsza od wielu lat. Niemniej należy szczegółowo przeanalizować zmiany tu zachodzące i podjąć stosowne kroki zaradcze rozpoczynając właśnie od ustalenia celów rozwojowych w strategii rozwoju regionu.

W zakresie zgodności dokumentacji strategicznej poziomu regionalnego za uważalnym jest fakt, że wyzwania horyzontalnego związanego z depopulacją nie udało się w dalszym ciągu powstrzymać. Zgodnie z danymi GUS liczba ludności województwa opolskiego nieznacznie, lecz wciąż sukcesywnie spada i wynosiła: 996 011 (2015 r.), 993 036 (2016 r.), 990 069 (2017 r.), 986 506 (2018 r.). Konieczne jest zatem podjęcie bardziej skutecznych działań wychodzących poza konwencjonalne i regionalne postrzeganie problemu. Działania podjęte w ramach Programu Specjalnej Strefy Demograficznej przyniosą zamierzony efekt tylko wtedy, kiedy program uzyska stosowne wzmocnienie finansowe, którego niestety dotąd brakowało. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku działań na rzecz rozwoju innowacyjności. W związku z faktem, że w regionie brak jest wystarczających środków na stymulowanie rozwoju i odpowiednie wsparcie wszystkich obszarów uważanych za inteligentne specjalizacje należy zastanowić się nad ograniczeniem finansowania tylko tych obszarów, które w największym zakresie spowodują rozwój społeczno-gospodarczy regionu.

Na płaszczyźnie organizacyjnej wydaje się właściwym wskazanie hierarchii ważności poszczególnych dokumentów strategicznych w taki sposób, aby niezaprzeczalnie był on najważniejszym w zakresie rozwoju w regionie. Należy zastanowić się również nad tym, jak zachowując wypracowane w ostatniej strategii powiązania

³¹ Bank Danych Lokalnych, dane za 2018 r.

z licznymi dokumentami strategicznymi, dokument ten mógł być bardziej przystępny objętościowo, a równocześnie pozwalał na bardziej operacyjne wykorzystanie przez poszczególne jednostki odpowiedzialne za jego realizację.

Literatura

- [1] Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności, Warszawa 2013
- [2] GORZELAK G., M. SMĘTKOWSKI: Rozwój regionalny, polityka regionalna, Forum Obywatelskiego Rozwoju. Raport, Warszawa 2019
- [3] Krajowy Program Reform Europa 2020, Warszawa 2011
- [4] Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, Warszawa 2010
- [5] Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Warszawa 2011
- [6] Narodowy Plan Rozwoju 2004–2006, Warszawa 2003
- [7] Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020, Opole 2014
- [8] Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020, Opole 2014
- [9] Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, Opole 2014
- [10] SAMMUT-BONNICI T., D. GALEA: PEST analysis [w:] Wiley Encyclopedia of Management, Publisher: John Wiley & Sons 2015
- [11] Strategia Aglomeracji Opolskiej, Opole 2015
- [12] Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000–2015, Opole 2005
- [13] Strategia Lizbońska, Lizbona 2005
- [14] Strategia Rozwoju Śląska Opolskiego, Opole 1997
- [15] Strategia Rozwoju Kraju, Warszawa 2012
- [16] Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017
- [17] Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r., Opole 2012
- [18] SWIANIEWICZ P.: Ocena podziału terytorialnego państwa z uwzględnieniem efektywności funkcjonowania urzędów organów jednostek samorządu terytorialnego –wnioski i rekomendacje. Raport przygotowany na zlecenie Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Warszawa 2014
- [19] SZLACHTA J.: Strategia Europa 2020 a europejska polityka spójności po 2013 roku [w:] Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH, Pomiędzy polityką stabilizacyjną i polityką rozwoju, Warszawa 2012
- [20] Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju
- [21] Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
- [22] Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa
- [23] Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa

Krzysztof MALIK

Politechnika Opolska

Skuteczność polityki rozwoju regionu dofinansowanej funduszami UE. Studium województwa opolskiego w okresie 2004–2020

Wprowadzenie

Wraz z reformą administracyjną od 1999 r. powstały w Polsce województwa samorządowe dysponujące wybieralnymi ciałami przedstawicielskimi, własnymi budżetami i będące obszarami typu NUTS 2, co umożliwiło ich funkcjonowanie jako podstawowych jednostek terytorialnych europejskiej polityki spójności. Akcesja Polski do Unii Europejskiej od 1 maja 2004 r. umożliwiła już w okresie 2004–2006 dostęp do funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności. Polskie województwa uzyskały dostęp do funduszy UE poprzez Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR). W dwóch kolejnych perspektywach finansowych 2007–2013 oraz 2014–2020, Polska została największym beneficjentem europejskiej polityki spójności, koncentrując ponad jedną piątą ogółu wydatków Unii na wszystkie kraje członkowskie. W latach 2014–2020 polskie województwa dysponują kwotą około 32 mld EUR w ramach szesnastu regionalnych programów operacyjnych (RPO). Oznacza, to że polskie regiony zarządzają większymi pieniędzmi z funduszy UE niż jakiegokolwiek państwo członkowskie UE poza Polską.

W tym kontekście ważne jest uzyskanie odpowiedzi na pytania:

- Czy absorpcja funduszy na poziomie województwa (inwestowanie w endogeniczne kapitały rozwoju) odbywała się zgodnie z celami określonymi w strategii rozwoju regionalnego?
- W jakim stopniu efekty zrealizowanych projektów w ramach regionalnych programów operacyjnych wpisały się w cele strategiczne rozwoju?
- Jaka była relacja owej skuteczności strategicznej do kosztochłonności zainwestowanych w rozwój regionu pieniędzy publicznych (unijnych)?

W związku z postawionymi pytaniami badawczymi sformułowano dwie tezy:

T1. Oceny skuteczności strategicznej (Ss) i kosztowej (Sk) stanowią przydatne narzędzia ewaluacji polityki (strategii) rozwoju.

T2. W okresie badawczym, tj. od momentu absorpcji funduszy w ramach UE, skuteczność polityki rozwoju badanego regionu ulegała systematycznej poprawie.

Jako narzędzie oceny Sk przyjęto miary rozbieżności efektów realizacji regionalnych programów operacyjnych w układzie 4 wymiarów rozwoju zrównoważonego w odniesieniu do strategicznego ładu zintegrowanego rozwoju województwa opolskiego.

Skuteczność strategiczna i kosztowa jako narzędzia ewaluacji polityki rozwoju regionu – założenia badawcze

Skuteczna i efektywna polityka rozwoju regionu stanowi jednocześnie najistotniejszy czynnik rozwoju i zarazem źródło potencjalnej przewagi konkurencyjnej regionu. Efekty polityki rozwoju regionu powinny być zatem ewaluowane. Ewaluacja polityki rozwoju regionu (ewaluacja strategiczna) odnosi się do długoterminowych efektów i bazuje głównie na rezultatach wdrażania programu (strategii). Służy do oceny wpływu działań operacyjnych na rozwiązanie problemów strukturalnych i podniesienie efektywności interwencji publicznej.

Przedmiotem ewaluacji strategicznej (podsumowującej) jest ocena kończącej lub zakończonej interwencji publicznej, jej rzeczywistych całościowych efektów. Ma ona charakter opisowy (wyjaśniający) i jest adresowana do szerokiego grona interesariuszy rozwoju regionu. Poniżej zestawiono wybrane przykłady metod i narzędzi, które mogą być wykorzystywane w procesie ewaluacji określonych kontekstów polityki rozwoju regionu (tab. 1).

Z uwagi na zakres przedmiotowy artykułu, ewaluację przeprowadzono według IV i V kontekstu badawczego z zastosowaniem narzędzi ocen skuteczności strategicznej i kosztowej (wkładu dofinansowania funduszami publicznymi). Odnosnie do postawionych tez badawczych (T1, T2) przyjęto następujące założenia:

Z1.1. Oceny skuteczności jako narzędzia ewaluacyjne wymagają określenia kryterium odniesienia. Kryterium odniesienia oceny Ss i Sk stanowi ład zintegrowany obowiązującej strategii rozwoju regionalnego.

Z1.2. Oceny skuteczności przeprowadzono z wykorzystaniem wskaźników rezultatu realizacji programów operacyjnych w układzie 4 wymiarów rozwoju. Wyodrębnienia wymiarów polityki rozwoju dokonano zgodnie z paradygmatem rozwoju zrównoważonego.

Z2.1. Za okres badawczy przyjęto lata obejmujące absorpcję funduszy UE przez 3 perspektywy programowania 2004–2006, 2007–2013, 2014–2020.

Z2.2. Jako narzędzie oceny Ss i Sk przyjęto miary rozbieżności efektów realizacji regionalnych programów operacyjnych w układzie 4 wymiarów rozwoju w odniesieniu do strategicznego ładu zintegrowanego rozwoju województwa opolskiego.

Tabela 1. Konteksty i przykłady narzędzi ewaluacji polityki rozwoju regionu

Kontekst ewaluacji polityki rozwoju regionu	Przykłady narzędzi badawczych
Zmiany zjawisk i procesów w terytorialnym systemie społeczno-gospodarczym powstające wskutek realizacji określonych polityk w wymiarze regionalnym	Modele ekonometryczne (HERMIN, MaMo2, ...), analizy zmiany przesunięć udziałów (<i>Shift-share</i>), analizy bazujące na współczynniku skojarzenia Yule'a w benchmarkingu regionalnym
Spójność logiczna polityki rozwoju regionu (<i>logic framework</i>)	Ocena relacji zawierania się (przenikania) efektów projektów, działań, programów i strategii (<i>output-outcome-impact</i>)
Spójność polityk regionalnych z wybraną koncepcją polityki rozwoju i polityką wyższych i horyzontalnych wymiarów zarządzania	Badanie zapisów strategii i/lub regionalnego programu operacyjnego pod kątem jego spójności z koncepcją <i>sustainable development</i>
Trafność wyboru i realizacji określonych projektów, działań i programów mierzona spójnością ich produktów i rezultatów z celami polityki rozwoju regionu	Ocena spójności struktury ładów i kapitałów rozwoju. Badanie skuteczności realizacji projektów dofinansowanych w ramach programów operacyjnych
Relacja efektów polityki rozwoju do wartości wkładu dofinansowania publicznego określona dla programów, działań i projektów rozwoju regionu	Badanie skuteczności kosztowej wkładu dofinansowania projektów rozwoju ze środków programów operacyjnych
Społeczny odbiór efektów polityki rozwoju regionu	CATI (<i>computer assisted telephone interview</i>), CAPI (<i>computer assisted personal interviewing</i>), IDI (<i>individual in-depth interview</i>), FGI (<i>fokus group interview</i>), PAPI (<i>paper and pencil interviewing</i>), ankieta pocztowa, CAWI (<i>computer assisted web interviewing</i>)

Źródło: opracowanie własne.

Graficzną prezentacją rozbieżności w układzie 4 wymiarów równoważenia jest pole nierównoważenia polityki rozwoju regionu.

Dla potrzeb badań przyjęto model ładu zintegrowanego, obejmujący wymiary rozwoju zrównoważonego opisane strukturyzowanymi (a) wiązkami celów strategicznych i (b) pożądanymi efektami przyrostu poszczególnych elementów kapitału rozwoju regionu (tab. 2). Model ten był konsekwentnie wykorzystywany w badaniach nad rozwojem województwa opolskiego od 2004 r.¹

¹ K. Bedrunka, K. Malik, Zintegrowana efektywność strategiczna wykorzystania funduszy pomocowych Unii Europejskiej na poziomie regionu, [w:] Monitorowanie rozwoju regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy, tom 1, K. Malik (red.). Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN, Samorząd Województwa Opolskiego, Politechnika Opolska, Wyd. Instytut Śląski, Opole 2008; K. Malik, Ewaluacja polityki rozwoju regionu. Metody, konteksty i wymiar rozwoju zrównoważonego, „Studia KPZK PAN”, tom CXXXV, Warszawa 2011; K. Bedrunka, K. Malik, Multi-dimensional Effectiveness of Regional Development Policy. Implementation: Evaluation Scheme for the Opole Voivodeship. „Studia Regionalia”, Vol. 40. Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Polish Academy of Sciences, Warsaw 2014.

Tabela. 2 Model wymiarów rozwoju zrównoważonego jako wiązki celów i odpowiadające im efekty rozwoju kapitału rozwoju

Łady równoważenia rozwoju: wiązki celów strategicznych	Efekty działań/poddziałań i projektów: trwały rozwój kapitału regionalnego
<p>Ład etyczny (ład wartości)</p> <ul style="list-style-type: none"> – sprawiedliwość społeczna (wewnątrz i międzygeneracyjna) – edukacja oparta na wartościach – świadomość społeczna, w tym mechanizmy motywujące zdolność do kreatywności i współdziałania mieszkańców regionu, solidarność w obliczu wspólnych zagrożeń 	<p>Kapitał ludzki</p> <ul style="list-style-type: none"> – ilość i struktura mieszkańców określonego terytorium – stan zdrowia – przedsiębiorczość i innowacyjność – wiedza, umiejętności, kompetencje
<p>Ład społeczny</p> <ul style="list-style-type: none"> – więzi społeczne (jedność i integracja społeczna) – równoważenie systemu wartości oraz układu gospodarczego (zmniejszanie opóźnienia kulturowego przez wzrost poziomu wykształcenia) – społeczeństwo poszanowania zasobów (partycypacja wszystkich grup społecznych) – eliminacja biedy; poprawa warunków mieszkaniowych 	<p>Kapitał społeczno-instytucjonalny</p> <ul style="list-style-type: none"> – miejsca pracy – miejsca zamieszkania – trwałość rodziny – trwałość struktur i instytucji demokratycznych – infrastruktura służby zdrowia – dziedzictwo kulturowe i tożsamość regionalna – organizacje <i>non-profit</i>
<p>Ład ekonomiczny</p> <ul style="list-style-type: none"> – niezmnieszenie lub wzrost dobrobytu (konsumpcji) w długim horyzoncie czasu – wzrost wartości dodanej 	<p>Kapitał ekonomiczny</p> <ul style="list-style-type: none"> – zasoby gospodarcze przedsiębiorców regionalnych (budynki, budowle, maszyny, urządzenia, środki transportu) – infrastruktura okołobiznesowa (administracyjna, transportowa, teleinformatyczna)
<p>Ład ekologiczny (ekologiczno-przestrzenny)</p> <ul style="list-style-type: none"> – nieprzekraczanie odporności środowiska na antropopresję – zachowanie udziału środowiska w systemie gospodarczym i procesach tworzenia dobrobytu – systemy gospodarki odpadami – ład architektoniczny, atrakcyjność przestrzeni 	<p>Kapitał naturalny</p> <ul style="list-style-type: none"> – ilość, dostępność i jakość naturalnych zasobów odnawialnych i nieodnawialnych, (pojemność utylizacyjna elementów środowiskowych, walory krajobrazowe, walory zdrowotne, biosfera – bioróżnorodność, ekosystemy) – sieci ekologiczne, parki i pomniki przyrody – infrastruktura przeciwpowodziowa

Źródło: K. Malik, *Efektywność zrównoważonego i trwałego rozwoju w wymiarze lokalnym i regionalnym*. Politechnika Opolska. Wyd. Instytut Śląski, Opole 2004.

Do oceny skuteczności strategicznej polityki rozwoju regionu Ss_i wykorzystano narzędzia wskaźnikowe (wskaźniki rezultatu) w zakresie stopnia realizacji programów operacyjnych, odnosząc je do realizacji założonych celów strategicznych, analizowanych według wymiarów rozwoju zrównoważonego (i).

$$Ss_i = \frac{\text{Struktura rezultatów realizacji polityki rozwoju}}{\text{Ład celów strategicznych rozwoju}}$$

gdzie:

$i = 1...4$ wymiary rozwoju zrównoważonego.

Zarówno efekty realizacji polityki rozwoju, jak i cele strategiczne analizowano w układzie 4 wymiarów rozwoju zrównoważonego. Ład celów strategicznych odnosi się do modelowej struktury celów strategicznych analizowanych w układzie 4 wymiarów rozwoju zrównoważonego. Skuteczność – dla potrzeb prowadzonej analizy – stanowi miarę stopnia realizacji zamierzonego celu (-ów) strategii regionalnej. Skuteczność strategiczna jest stopniowalna – im lepiej osiągnięte efekty odpowiadają założonym celom strategicznym, tym wyższa ocena Ss_i jako miara stopnia zrównoważenia rozwoju. Jako narzędzie oceny skuteczności – w odniesieniu do wszystkich perspektyw programowych UE – przyjęto miary rozbieżności efektów realizacji regionalnych programów operacyjnych w układzie 4 wymiarów rozwoju w odniesieniu do strategicznego ładu zintegrowanego rozwoju województwa opolskiego. Graficzną prezentację rozbieżności w układzie 4 wymiarów równoważenia stanowi pole niezrównoważenia polityki rozwoju regionu.

Skuteczność kosztowa (Sk_i), którą można określić również jako efektywność strategiczną, stanowi zintegrowaną ocenę wykorzystania nakładów publicznych do osiągnięcia efektów (wskaźniki rezultatów) w zakresie realizacji regionalnych programów operacyjnych².

$$Sk_i = \frac{\text{Struktura rezultatów realizacji polityki rozwoju}}{\text{Struktura nakładów publicznych wg wymiarów rozwoju}},$$

gdzie:

$i = 1...4$ wymiary rozwoju zrównoważonego.

Należy podkreślić, że również w odniesieniu do ocen Sk_i posłużono się modelem rozwoju zrównoważonego analizując wskaźniki w układzie strukturalnym 4 wymiarów rozwoju.

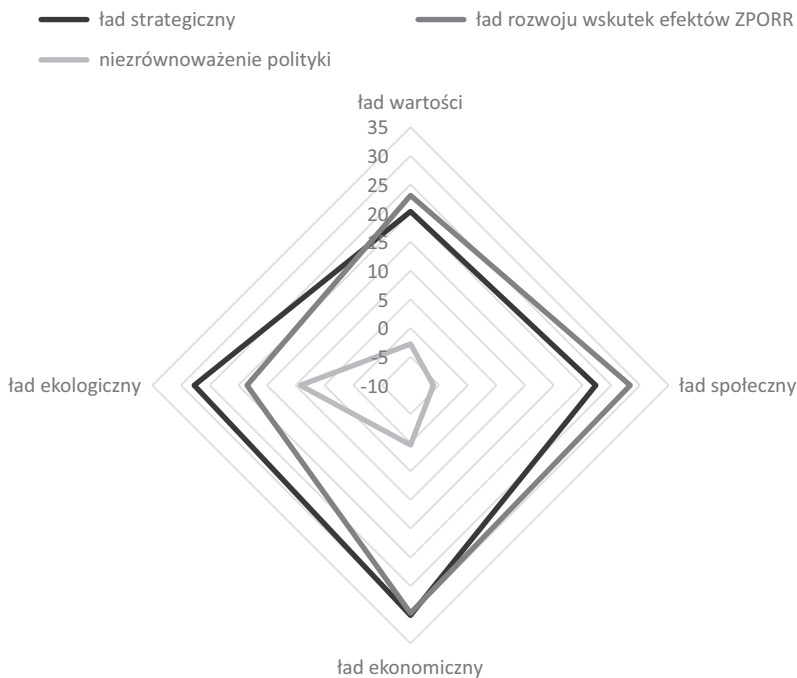
Skuteczność polityki rozwoju regionu 2004–2006 i 2007–2013 – analiza ex-post

Wskaźniki 4 wymiarów znormalizowano, aby móc odnieść ich strukturę (ład strategiczny) do znormalizowanych i zagregowanych (wg priorytetów ówczesnego Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego) wskaźników rezultatów ZPORR. W wyniku analiz przeprowadzonych w latach 2004–2008 stwierdzono, że realizacja wiązek celów (ładów rozwoju) w poszczególnych Priorytetach ZPORR w większości wpisała się w model rozwoju województwa wynikający z ówczesnej *Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego* (wykres 1). Największą spójność celów strategicznych i osiągniętych rezultatów ZPORR stwierdzono w zakresie ładu ekonomicznego i etycznego (ład wartości), natomiast mniejszą w odniesieniu do ładu społecznego i ekologicznego. Jak wynika z tej oceny, w większym stopniu

² K. Malik, Efektywność zrównoważonego i trwałego rozwoju w wymiarze lokalnym i regionalnym. Politechnika Polska. Wyd. Instytut Śląski, Opole 2004, s. 128.

powinny być realizowane projekty, których efekty wpisując się w ład ekologiczny pomnażają kapitał naturalny, w tym walory i zasoby środowiska oraz infrastrukturę przeciwpowodziową.

Wykres 1. Niezrównoważenie polityki rozwoju w latach 2004–2006

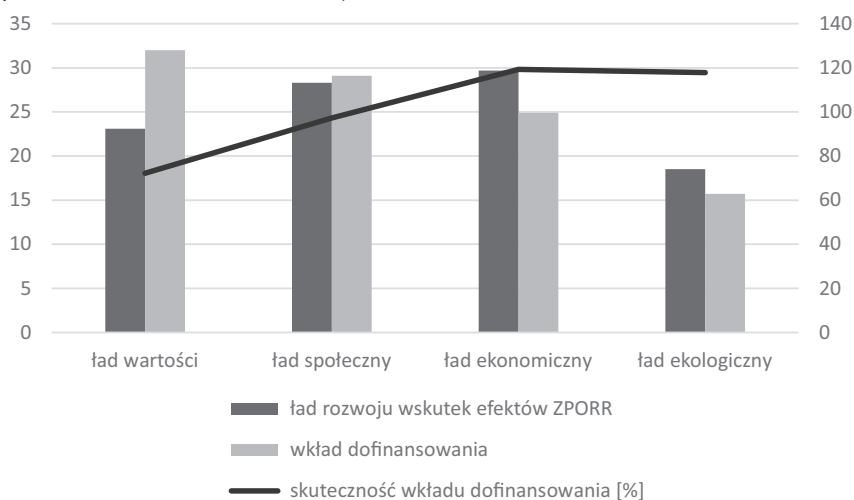
Źródło: Opracowano na podstawie: K. Bedrunka, K. Malik, Zintegrowana efektywność strategiczna wykorzystania funduszy pomocowych Unii Europejskiej na poziomie regionu, [w:] Monitorowanie rozwoju regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy, tom 1, K. Malik (red.). Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN, Samorząd Województwa Opolskiego, Politechnika Opolska, Wyd. Instytut Śląski, Opole 2008.

Również według kryterium oceny skuteczności kosztowej (dofinansowania funduszami UE), najbardziej efektywne w badanym okresie były inwestycje w potencjał gospodarczy regionu i w infrastrukturę ochrony środowiska. Najmniejszą skutecznością kosztową cechowały się wówczas regionalne inwestycje w kapitał ludzki i społeczny (wykres. 2).

Według tej samej metodologii przeprowadzono badanie skuteczności strategicznej i kosztowej w odniesieniu do pierwszej pełnej perspektywy finansowej 2007–2013. Cały przebieg badania i jego etapów zamieszczono w pracy³.

³ K. Bedrunka, K. Malik, Multi-dimensional Effectiveness of Regional Development Policy. Implementation: Evaluation Scheme for the Opole Voivodeship. "Studia Regionalia", Vol. 40. Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Polish Academy of Sciences, Warsaw 2014.

Wykres 2. Ocena skuteczności kosztowej dofinansowania funduszami UE w latach 2004–2006

Źródło: opracowano na podstawie: K. Bedrunka, K. Malik, Zintegrowana efektywność strategiczna wykorzystania funduszy pomocowych Unii Europejskiej na poziomie regionu, [w:] Monitorowanie rozwoju regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy, tom 1, K. Malik (red.). Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN, Samorząd Województwa Opolskiego, Politechnika Opolska, Wyd. Instytut Śląski, Opole 2008.

Środki w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2007–2013* zostały alokowane według osi priorytetowych, skupiających określone działania i poddziałania (tabela 3).

Niezależnie od RPO WO 2007–2013, województwo opolskie otrzymało alokacje środków w ramach m.in.:

- Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (tzw. komponent regionalny),
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich⁴.

Łączna kwota dofinansowania przeznaczona dla województwa opolskiego w ramach tzw. komponentu regionalnego PO KL wyniosła ogółem 174,3 mln euro i zawiera wkład pochodzący z EFS – 148,2 mln euro⁵. W województwie opolskim na wdrożenie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich przypadło w sumie 159,63 mln euro dofinansowania z EFRROW. W sumie w latach 2007–2013 Zarząd Województwa Opolskiego dysponował kwotą ponad 680 mln euro dofinansowania projektów regionalnych, co dało średniorocznie kwotę w wysokości ponad 97 mln euro (ponad 400 mln złotych). Średnia roczna wartość dofinansowania funduszami UE projektów rozwojowych w województwie opolskim stanowiła w tym okresie ponad 70% całego budżetu województwa na inwestycje rozwojowe ogółem.

⁴ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.

⁵ Fundusze unijne dla województwa opolskiego w latach 2007–2013 – podstawowe informacje – według stanu na dzień 30.11.2007 r., Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2007, s. 8.

Tabela 3. Alokacja środków RPO WO 2007–2013 według osi priorytetowych, w PLN

Nazwa Osi priorytetowej/Działania/Poddziałania	Liczba podpisanych umów	Całkowita wartość	Kwota dofinansowania z EFRR
1 Wzmocnienie atrakcyjności gospodarczej regionu	655	1 493 371 988,02	606 386 822,82
1.1 Rozwój przedsiębiorczości	362	325 602 367,26	129 131 817,53
1.1.1 Wsparcie instytucji otoczenia biznesu	13	89 474 607,22	45 356 214,34
1.1.2 Inwestycje w mikroprzedsiębiorstwa	349	236 127 760,04	83 775 603,19
1.2 Zapewnienie dostępu do finansowania przedsiębiorczości	4	76 000 000,00	76 000 000,00
1.3 Innowacje, badania, rozwój technologiczny	153	473 161 899,98	182 533 029,26
1.3.1 Wsparcie sektora B+R oraz innowacji na rzecz przedsiębiorstw	18	19 330 187,58	13 790 889,83
1.3.2 Inwestycje w innowacje w przedsiębiorstwach	135	453 831 712,40	168 742 139,43
1.4 Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjno-sportowej	136	618 607 720,78	218 721 976,03
1.4.1 Wsparcie usług turystycznych i rekreacyjno-sportowych świadczonych przez przedsiębiorstwa	116	366 565 279,53	126 245 964,39
1.4.2 Usługi turystyczne i rekreacyjno-sportowe świadczone przez sektor publiczny	20	252 042 441,25	92 476 011,64
2 Społeczeństwo informacyjne	23	121 735 410,07	102 555 597,45
2.1 Infrastruktura dla wykorzystania narzędzi ICT	4	60 658 654,36	51 474 856,19
2.2 Moduły informacyjne, platformy e-usług i bazy danych	19	61 076 755,71	51 080 741,26
3 Transport	101	602 635 443,59	453 741 460,36
3.1 Infrastruktura drogowa	95	533 899 592,17	402 407 369,85
3.1.1 Drogi regionalne	26	359 887 159,78	264 360 683,92
3.1.2 Drogi lokalne	69	174 012 432,39	138 046 685,93
3.2 Transport publiczny	6	68 735 851,42	51 334 090,51

Tabela 3. cd.

Nazwa Osi priorytetowej/Działania/Poddziałania	Liczba podpisanych umów	Całkowita wartość	Kwota dofinansowania z EFRR
4 Ochrona środowiska	64	312 779 785,70	172 728 913,15
4.1 Infrastruktura wodno-ściekowa i gospodarka odpadami	30	189 643 710,04	104 153 530,75
4.2 Zabezpieczenie przeciwpowodziowe	2	39 496 751,01	23 600 481,13
4.3 Ochrona powietrza, odnawialne źródła energii	25	81 282 321,14	43 201 722,48
4.4 Ochrona bioróżnorodności Opolszczyzny	7	2 357 003,51	1 773 178,79
5 Infrastruktura społeczna i szkolnictwo wyższe	107	282 406 445,53	174 319 407,85
5.1 Wsparcie infrastruktury edukacyjnej	43	110 795 097,31	73 339 694,01
5.1.1 Wsparcie regionalnej infrastruktury edukacyjnej	20	91 025 987,77	63 269 281,04
5.1.2 Wsparcie lokalnej infrastruktury edukacyjnej	23	19 769 109,54	10 070 412,97
5.2 Rozwój bazy medycznej w regionie	38	92 421 976,30	47 328 492,50
5.2.1 Stacjonarna opieka medyczna	13	77 405 131,63	37 389 728,10
5.2.2 Ambulatoryjna opieka medyczna	25	15 016 844,67	9 938 764,40
5.3 Rozwój kultury oraz ochrona dziedzictwa kulturowego	26	79 189 371,92	53 651 221,34
6 Aktywizacja obszarów miejskich i zdegradowanych	42	205 143 923,48	132 375 301,73
6.1 Rewitalizacja obszarów miejskich	30	132 180 884,91	77 305 272,70
6.2 Zagospodarowanie terenów zdegradowanych	12	72 963 038,57	55 070 029,03
7 Pomoc techniczna	10	51 911 662,66	45 823 325,47
SUMA	1 002	3 069 984 659,05	1 687 930 828,83

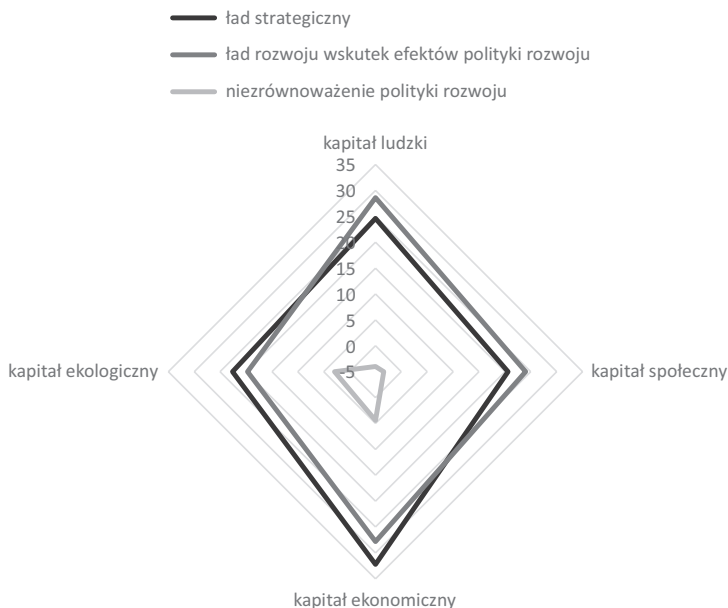
Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów UMWO. Stan na dzień 31 maja 2012 r.

Ład nowej strategii regionalnej stanowił kryterium odniesienia oceny realizacji zagregowanych efektów realizacji wszystkich programów operacyjnych dostępnych z poziomu regionalnego w latach 2007–2013 (wykres 3).

Poziom nierównoważenia polityki rozwoju (programowanej i zrealizowanej) w okresie 2007–2013 względem jej wzorca strategicznego stanowił przedmiot badań autora wraz z zespołem⁶. Wyniki przeprowadzonych analiz ewaluacyjnych w odniesieniu do wszystkich programów operacyjnych *Strategię Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku*, przedstawiono graficznie (wykres 3 i 4).

Należy wskazać na wysoką skuteczność dofinansowania (efektywność) polityki rozwoju regionu w odniesieniu do kapitałów: ludzkiego, społecznego i ekologicznego, a niską – dla inwestycji rozwojowych w kapitał gospodarczy regionu. Tego typu dysproporcja mogła utrwalać istniejące już bariery rozwojowe województwa opolskiego. Rozwój i wysoka jakość kapitału ludzkiego i społecznego z jednej i brak wzrostu adekwatnych miejsc pracy głównie w sektorze średnich

Wykres 3. Nierównoważenie polityki rozwoju regionu w okresie 2007–2013

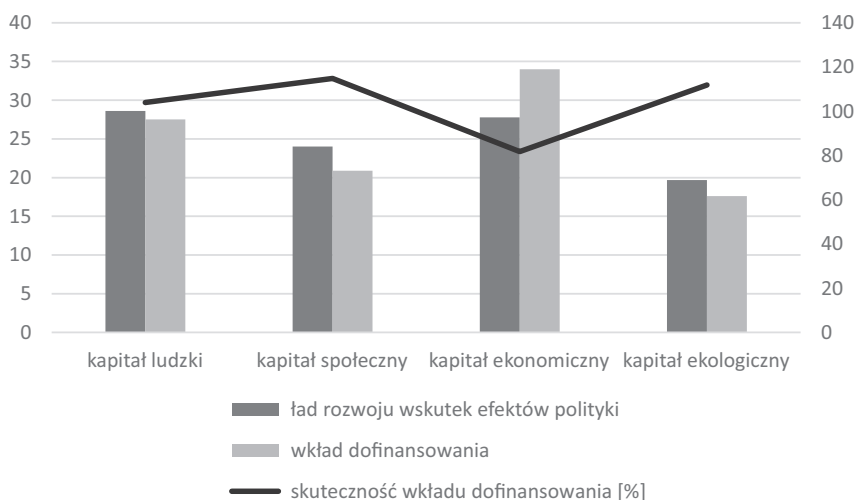

Źródło: opracowano na podstawie: K. Bedrunka, K. Malik, Multi-dimensional Effectiveness of Regional Development Policy. Implementation: Evaluation Scheme for the Opole Voivodeship. "Studia Regionalia", Vol. 40. Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Polish Academy of Sciences, Warsaw 2014.

⁶ K. Bedrunka, K. Malik: Multi-dimensional Effectiveness of Regional Development Policy. Implementation: Evaluation Scheme for the Opole Voivodeship. "Studia Regionalia", Vol. 40. Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Polish Academy of Sciences, Warsaw 2014.

Wykres 4. Skuteczność kosztowa polityki rozwoju regionu w okresie 2007–2013

Źródło: jak w wykresie 3.

i wysokich technologii – z drugiej strony skutkowały nasileniem się zjawisk nierównowagi i barier rozwoju, w tym nasilenia procesów migracyjnych w badanym okresie.

Należy odnotować zmniejszenie obszaru nierównowagi polityki rozwoju regionu w latach 2007–2013 w porównaniu z okresem 2004–2006. W szczególności poprawie uległ poziom skuteczności polityki w obszarach rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, przy jednoczesnym pogorszeniu ogólnego poziomu efektywności inwestycji w regionalną gospodarkę.

Skuteczność polityki rozwoju regionu: analiza mid-term 2014–2020

Dla przeprowadzonych analiz skuteczności kosztowej mid-term dla obecnej perspektywy programowej 2014–2020, konsekwentnie przyjęto kryterium odniesienia ocen wynikające z ładu rozwoju *Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku* (tabela 4).

Ocenę mid-term efektów polityki rozwoju regionu przeprowadzono w odniesieniu do zrealizowanych do 2017 r. rezultatów działań i poddziałań *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego do 2020 roku*. Zidentyfikowane rezultaty znormalizowano i przypisano do 4 wymiarów rozwoju zrównoważonego. Zwizualizowane wyniki badań przedstawiono na wykresach 5 i 6.

W ramach RPO WO 2014–2020 najwięcej projektów zrealizowano w zakresie rozwoju gospodarki i kapitału naturalnego. Analizowany obszar niezrównoważenia realizacji polityki rozwoju regionu względem programowanych zapisów wyzwań i celów strategicznych uległ zmniejszeniu w porównaniu z perspektywą 2004–2006.

Tabela 4. Wyzwania rozwojowe, cele strategiczne oraz cele operacyjne SRWO 2020

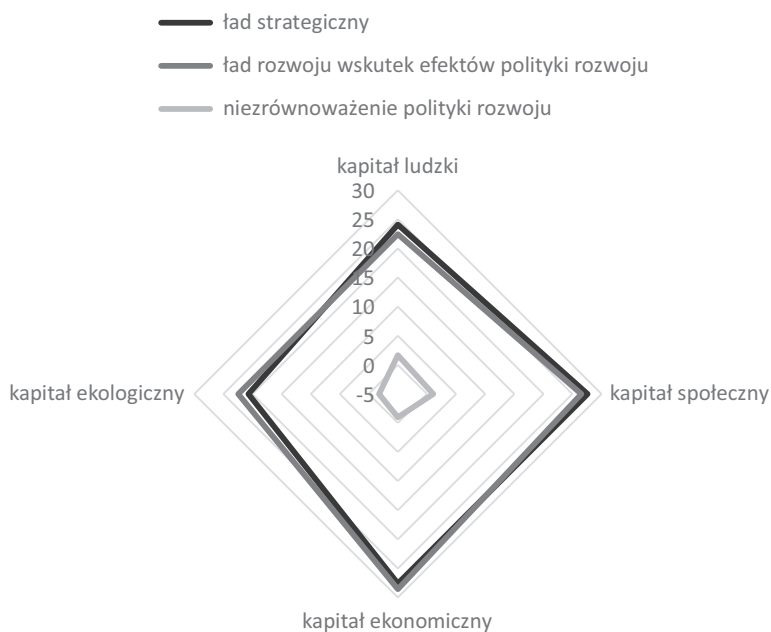
Cele strategiczne	Cele operacyjne
WYZWANIE 1. Przygotowane do rynku pracy aktywne społeczeństwo	
CEL STRATEGICZNY 1. Konkurencyjny i stabilny rynek pracy	1.1. Poprawa jakości kształcenia oraz dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy 1.2. Wspieranie kształcenia ustawicznego 1.3. Wspieranie zatrudnienia i samozatrudnienia 1.4. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i ubóstwu 1.5. Rozwój usług opiekuńczych i wychowawczych
CEL STRATEGICZNY 2. Aktywna społeczność regionalna	2.1. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego 2.2. Wzbogacanie wielokulturowego dziedzictwa i tożsamości regionalnej 2.3. Wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji
WYZWANIE 2. Konkurencyjna gospodarka oparta na innowacyjności i współpracy z nauką	
CEL STRATEGICZNY 3. Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka	3.1. Rozwój potencjału badawczo-rozwojowego na rzecz regionalnej gospodarki 3.2. Wzmocnienie powiązań pomiędzy gospodarką, nauką oraz regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu 3.3. Wspieranie powiązań kooperacyjnych w gospodarce 3.4. Wzmocnienie regionalnego systemu przyciągania i lokowania inwestycji
CEL STRATEGICZNY 4. Dynamiczne przedsiębiorstwa	4.1. Wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i nowoczesnego rzemiosła 4.2. Rozwój sektora usług rynkowych 4.3. Wspieranie współpracy międzynarodowej przedsiębiorstw
WYZWANIE 3. Atrakcyjne obszary do zamieszkania, inwestowania i wypoczynku	
CEL STRATEGICZNY 5. Nowoczesne usługi oraz atrakcyjna oferta turystyczno-kulturalna	5.1. Poprawa jakości i dostępności do usług zdrowotnych, opiekuńczych i edukacyjnych 5.2. Rozwój społeczeństwa informacyjnego 5.3. Rozwój usług turystyki, kultury i sportu oraz ich infrastruktury
CEL STRATEGICZNY 6. Dobra dostępność rynków pracy, dóbr i usług	6.1. Rozwój powiązań transportowych 6.2. Poprawa dostępności do aglomeracji opolskiej 6.3. Integracja systemu transportu zbiorowego 6.4. Poprawa bezpieczeństwa na szlakach komunikacyjnych
CEL STRATEGICZNY 7. Wysoka jakość środowiska	7.1. Poprawa stanu środowiska poprzez rozwój infrastruktury technicznej 7.2. Wspieranie niskoemisyjnej gospodarki 7.3. Kształtowanie systemu przyrodniczego, ochrona krajobrazu i bioróżnorodności 7.4. Racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych 7.5. Przeciwdziałanie i usuwanie skutków zagrożeń naturalnych i cywilizacyjnych

Tabela 4. cd.

Cele strategiczne	Cele operacyjne
WYZWANIE 4. Zrównoważony rozwój aglomeracji opolskiej, miast i obszarów wiejskich regionu	
CEL STRATEGICZNY 8. Konkurencyjna aglomeracja opolska	8.1. Rozwój i wzmocnienie funkcji metropolitalnych 8.2. Rozwój przestrzeni aglomeracji wraz ze wzmocnieniem powiązań instytucjonalnych i społecznych 8.3. Kreowanie pozytywnego wizerunku aglomeracji i rozwój współpracy z ośrodkami regionalnymi
CEL STRATEGICZNY 9. Ośrodki miejskie biegunami wzrostu	9.1. Wspieranie potencjału gospodarczego i społecznego miast 9.2. Poprawa ładu przestrzennego i rewitalizacja na obszarach miejskich
CEL STRATEGICZNY 10. Wielofunkcyjne obszary wiejskie	10.1. Wspieranie pozarolniczej aktywności gospodarczej i inicjatyw lokalnych 10.2. Rozwój wielofunkcyjnego rolnictwa i rybactwo 10.3. Rozwój sektora rolno-spożywczego 10.4. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku.

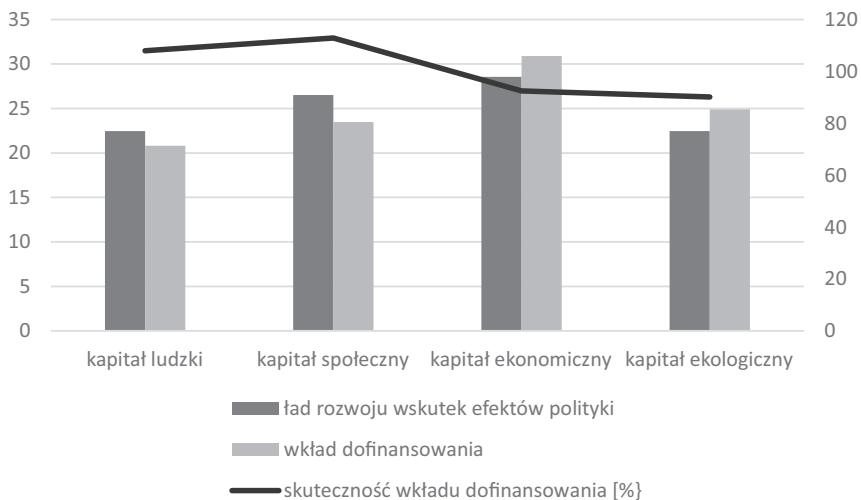
Wykres 5. Niezrównoważenie polityki rozwoju regionu w okresie 2014–2020. Analiza mid-term

Źródło: P. Hewak, Ocena skuteczności i efektywności finansowania wybranych programów rozwoju regionalnego na przykładzie województwa opolskiego. Praca magisterska. Politechnika Opolska, Opole 2017.

Odnotowano relatywnie niższą skuteczność kosztową wkładu dofinansowania funduszami publicznymi w odniesieniu do inwestycji w regionalny kapitał gospodarki i kapitał naturalny (wykres 6).

Wykres 6. Ocena skuteczności dofinansowania polityki rozwoju regionu w okresie 2014–2020. Analiza mid-term

Źródło: Opracowano na podstawie P. Hewak, Ocena skuteczności i efektywności finansowania wybranych programów rozwoju regionalnego na przykładzie województwa opolskiego. Praca magisterska. Politechnika Opolska, Opole 2017.

Skuteczność polityki rozwoju regionu: analiza porównawcza 2004–2006, 2007–2013 i 2014–2020

Dysponując wynikami ocen skuteczności (strategicznej i kosztowej) podsumowujących perspektywy programowe 2004–2006 i 2007–2013 oraz 2014–2020⁷, przeprowadzono analizę porównawczą. Jest to możliwe z uwagi na konsekwentnie stosowaną metodologię badań, polegającą na analizie efektów implementacji regionalnej strategii rozwoju poprzez ocenę wskaźników rezultatów regionalnych programów operacyjnych w ujęciu strukturalnym 4 wymiarów rozwoju zrównoważonego.

Kategorię skuteczności polityki rozwoju regionu współtworzą dwie składowe oceny:

- skuteczności strategicznej, Ss_p ,
- skuteczności kosztowej dofinansowania publicznego, Sk_i .

⁷ Dla perspektywy 2014–2020 przeprowadzono ocenę mid-term w 2017 roku.

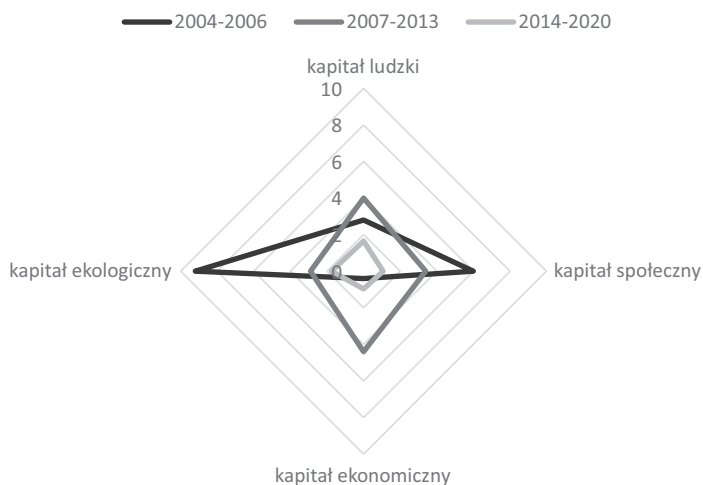
Ocena S_s umożliwiła określenie pola nierównowagi polityki rozwoju regionu, powstałego wskutek oceny odchyień osiągniętych rezultatów tej polityki względem wielkości zaprogramowanych w dokumentach strategicznych. Zestawienie ocen S_s polityki rozwoju województwa opolskiego dla trzech badanych perspektyw programowych według wymiarów rozwoju zrównoważonego przedstawiono w tabeli 5 i na wykresach 7 i 8.

Tabela 5. Zestawienie wskaźników niezrównoważenia polityki rozwoju regionu dla trzech perspektyw programowania według wymiarów rozwoju zrównoważonego

Wymiar rozwoju	Perspektywa		
	2004–2006 ex-post	2007–2013 ex-post	2014–2020 mid-term
Ludzki/etyczny	2,8	4,0	1,65
Społeczny	6,0	3,4	1,07
Ekonomiczny	0,4	4,4	0,97
Ekologiczny/naturalny	9,2	2,9	1,75
Wielkości średnie	4,6	3,675	1,36

Źródło: jak w wykresach 2, 4, 6.

Wykres 7. Wielkości niezrównoważenia polityki rozwoju regionu w 3 perspektywach programowych (2004–2020)

Źródło: opracowano na podstawie danych z tab. 5.

Należy zauważyć istotną poprawę skuteczności strategicznej efektów zrealizowanych programów operacyjnych na poziomie polityki rozwoju województwa opolskiego w okresie analizowanych trzech kolejnych perspektyw programowych

(wykres 7). Oznacza to, że – ogólnie rzecz ujmując – osiągnięte rezultaty projektów rozwoju zrealizowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych wpisywały się coraz lepiej w obowiązującą strategię rozwoju regionu. Innymi słowy, wraz z kolejną perspektywą programową, podnosiła się skuteczność realizacji programów operacyjnych w sensie realizacji strategii regionalnej.

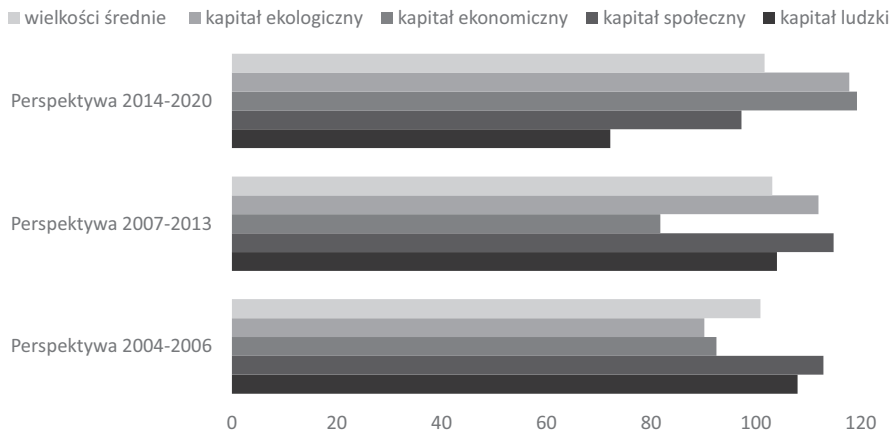
Odrębną kwestię stanowi ocena zmiany poziomu skuteczności kosztowej w okresie analizowanych trzech kolejnych perspektyw programowych (tabela 6, wykres 8).

Tabela 6. Zestawienie skuteczności kosztowych polityki rozwoju województwa opolskiego w 3 perspektywach programowych

Rodzaje kapitałów	Perspektywa 2004–2006	Perspektywa 2007–2013	Perspektywa 2014–2020
Kapitał ludzki	107,93	104,00	72,19
Kapitał społeczny	112,89	114,83	97,25
Kapitał ekonomiczny	92,46	81,76	119,28
Kapitał ekologiczny	90,16	111,93	117,83
Wielkości średnie	100,86	103,13	101,6375

Źródło: opracowano na podstawie danych z wykresów 2, 4, 6.

Wykres 8. Zestawienie skuteczności kosztowych polityki rozwoju regionu w 3 perspektywach programowych

Źródło: opracowano na podstawie danych z wykresów 2, 4, 6.

Wyraźne jest sukcesywne obniżenie efektywności inwestowania w rozwój kapitału ludzkiego i – w nieco mniejszym stopniu – w kapitał społeczny, postępujące wskutek fenomenu nasycenia rynku w tym zakresie. Zdecydowanie pozytywnie w obecnej perspektywie należy ocenić poprawę skuteczności kosztowej wkładu dofinansowania w zakresie projektów rozwoju gospodarki regionalnej.

Podsumowanie

Warunkiem skutecznego wdrażania polityki rozwoju regionu jest implementacja wielowymiarowego systemu monitorowania, a następnie ewaluacji realizowanych strategii, programów, działań i projektów rozwoju w wymiarze regionalnym. Zaprojektowanie adekwatnych do wskazanych propozycji strategicznych systemów monitoringu i ewaluacji wymaga wyboru adekwatnych narzędzi pomiaru oceny wdrażania polityki (celów) rozwoju regionu.

Ważną przesłanką użyteczności wyników ewaluacji jest zapewnienie możliwości analizy porównawczej ocen ewaluacyjnych w odniesieniu do kolejnych perspektyw programowania rozwoju. Narzędziem umożliwiającym dokonywanie takich porównań jest utrzymanie sposobu klasyfikacji: (1) celów strategicznych, (2) osiągniętych efektów polityki rozwoju i (3) wkładu dofinansowania rozwoju – w kategoriach wymiarów rozwoju zrównoważonego.

W kontekście oceny szeroko rozumianej skuteczności polityki rozwoju regionu, potwierdzono użyteczność (wartość poznawczą) dwóch jej elementów składowych: skuteczności strategicznej i skuteczności kosztowej wkładu dofinansowania programów operacyjnych. Narzędzia te – dla określenia ocen – wymagają odniesień do określonego kryterium oceny. Potwierdzono tezę, że adekwatnym kryterium odniesienia ocen skutecznościowych jest 4-wymiarowy model ładu zintegrowanego strategii rozwoju badanego regionu.

Określono następujące konteksty oceny skuteczności polityki rozwoju regionu: trafność wyboru i realizacji określonych projektów, działań i programów operacyjnych mierzona spójnością ich rezultatów z celami strategicznymi rozwoju regionu (skuteczność strategiczna) oraz skuteczność kosztową wkładu dofinansowania publicznego określoną dla programów operacyjnych rozwoju regionu.

W okresie 2004–2020 obejmującym 3 perspektywy programowania zaobserwowano istotną poprawę skuteczności strategicznej efektów zrealizowanych programów operacyjnych na poziomie polityki rozwoju województwa opolskiego. Oznacza to, że – ogólnie rzecz ujmując – osiągnięte rezultaty projektów rozwoju zrealizowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych wpisywały się coraz lepiej w obowiązującą strategię rozwoju regionu. Wraz z kolejną perspektywą programową, systematycznie podnosiła się skuteczność realizacji programów operacyjnych w sensie realizacji strategii regionalnej. W województwie opolskim programy operacyjne stały się skutecznym narzędziem implementacji strategii rozwoju regionu. Należy zatem utrzymać istniejący mechanizm zachowania logicznej spójności efektów programowych (RPO wraz ze szczegółowym opisem osi priorytetowych) z celami strategicznymi SRWO 2020.

Stwierdzono sukcesywne obniżenie efektywności inwestowania w rozwój kapitału ludzkiego i – w nieco mniejszym stopniu – w kapitał społeczny, postępujące wskutek fenomenu nasycenia rynku w tym zakresie. Zdecydowanie pozytywnie, w obecnej perspektywie, należy ocenić poprawę skuteczności wkładu dofinanso-

wania w zakresie projektów rozwoju gospodarki regionalnej. Zatem, inwestując te same wkłady dofinansowania realizacji polityki rozwoju, uzyskamy większy efekt w przypadku inwestycji w gospodarkę regionu niż kolejnych inwestycji w rozwój kapitału ludzkiego. Kolejne inwestycje w wiedzę, umiejętności i kompetencje powinny być skoordynowane z wyzwaniami rozwojowymi gospodarki województwa i potrzebami regionalnego rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem procesów specjalizowania tej gospodarki.

Z uwagi na jej znaczenie dla skutecznej realizacji regionalnej polityki rozwoju, ekonomiczną ewaluację strategiczną warto prowadzić dodatkowo w ujęciu mid-term każdej perspektywy programowania rozwoju regionu.

Literatura

- [1] BEDRUNKA K., MALIK K.: Multi-dimensional Effectiveness of Regional Development Policy. Implementation: Evaluation Scheme for the Opole Voivodeship. "Studia Regionalia", Vol. 40. Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Polish Academy of Sciences, Warsaw 2014
- [2] BEDRUNKA K., MALIK K.: Zintegrowana efektywność strategiczna wykorzystania funduszy pomocowych Unii Europejskiej na poziomie regionu, [w:] Monitorowanie rozwoju regionu – wymiar społeczny, gospodarczy i środowiskowy, tom 1, K. Malik (red.). Komitet Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN, Samorząd Województwa Opolskiego, Politechnika Opolska, Wyd. Instytut Śląski, Opole 2008
- [3] Fundusze unijne dla województwa opolskiego latach 2007–2013 – podstawowe informacje – według stanu na dzień 30.11.2007 r., Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2007
- [4] HEWAK P.: Ocena skuteczności i efektywności finansowania wybranych programów rozwoju regionalnego na przykładzie województwa opolskiego. Praca magisterska. Politechnika Opolska, Opole 2017
- [5] MALIK K.: Ewaluacja polityki rozwoju regionu. Metody, konteksty i wymiar rozwoju zrównoważonego, „Studia KPZK PAN”, tom CXXXV, Warszawa 2011
- [6] MALIK K.: Efektywność zrównoważonego i trwałego rozwoju w wymiarze lokalnym i regionalnym. Politechnika Opolska. Wyd. Instytut Śląski, Opole 2004
- [7] Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007
- [8] Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007
- [9] Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, Samorząd Województwa Opolskiego, Opole 2012

**ZMIANY PRZESTRZENNE
I INFRASTRUKTURALNE**

Krystian HEFFNER

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne rozwoju miast w województwie opolskim

Wprowadzenie

Miasta w województwie opolskim tworzą sieć osadniczą o regionalnym charakterze, funkcjonalnie powiązaną, która rozwija się pod wpływem zróżnicowanych oddziaływań ekonomicznych, politycznych, społeczno-kulturowych i administracyjnych w długim, wielowiekowym procesie przekształceń środkowo-wschodniej części historycznego Śląska.

Formalnie, województwo opolskie jako strukturę i jednostkę w układzie administracyjno-terytorialnym Polski utworzono w 1950 r. na kanwie reformy administracyjnej kraju¹. Województwo opolskie zostało wydzielone z obszarów ówczesnego województwa śląskiego (śląsko-dąbrowskiego) i wrocławskiego. Jednostka administracyjna przynajmniej częściowo nawiązywała do historycznych korzeni obszaru Śląska powiązanego z Opolem jeszcze od czasów piastowskich². Zasięg przestrzenny współczesnego regionu jest w dużym stopniu zbliżony do kształtu województwa opolskiego w latach 50. XX w. W reformie podziału administracyjnego kraju z 1998 r., której kształt przestrzenny był wynikiem kompromisu politycznego i społecznego, nie dołączono do tworzonej jednostki administracyjnej powiatu raciborskiego, włączono natomiast powiat olecki powiększony o kilka gmin z dawnego województwa łódzkiego, m. in. Praszkę³. Administracyjnie

---

¹ Równolegle utworzono jeszcze dwa inne województwa – zielonogórskie i koszalińskie.

² Por. m. in. K. Heffner, Struktura przestrzenna regionu Śląska Opolskiego, „Śląsk Opolski” 29/1998, s. 30–40; K. Heffner, Śląsk Opolski w systemie administracyjnym i regionalnym kraju, „Śląsk Opolski”, 3/1996, s. 7–13; K. Heffner, Relacja między regionami: Śląsk Opolski a Górny Śląsk [w:] Region jako przyszła struktura europejska. Materiały polsko-niemieckiego sympozjum odbytego w Opolu w dniach 13–15 maja 1992 r. W. Lesiuk (red.), PIN-Institut Śląski w Opolu, Evangelische Akademie Mülheim an der Ruhr, Opole 1992, s. 67–82.

³ Zob. np. Ł. Zaborowski, Sieć ośrodków regionalnych w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Próba uporządkowania według czynników wielkości i odległości, „Przegląd Geograficzny”, t. 86, z. 4/ 2014, s. 591–619.

(2019 r.), województwo opolskie jest podzielone na 12 powiatów (jednostki ponadlokalne), w tym jeden powiat grodzki (miasto Opole) oraz na 71 gmin (w tym 3 miejskie, 32 miejsko-wiejskie i 36 wiejskich). Dla celów statystycznych, związanych z funkcjonowaniem Polski w strukturach Unii Europejskiej, województwo opolskie zostało podzielone w 2008 r. na dwa subregiony – opolski i nyski. Ich zasięg w 2015 r. zmieniono przesuując odpowiednio powiaty głubczycki i kluczborski⁴. Jest najmniejszym województwem w Polsce ze stosunkowo gęstą siecią miast, a charakterystyczną cechą układu osadniczego regionu jest równomierny rozkład przestrzenny miast i ich zrównoważony układ hierarchiczny (ośrodek regionalny – Opole, centra subregionalne – Kędzierzyn-Koźle, Nysa, Brzeg i Kluczbork, ośrodki ponadlokalne (pozostałe miasta powiatowe – Głubczyce, Krapkowice, Namysłów, Olesno, Prudnik, Strzelce Opolskie) oraz większe (Paczków, Praszka, Głuchołazy, Gogolin, Lewin Brzeski, Niemodlin, Otmuchów, Ozimek, Głogówek, Grodków, Kietrz, Wołczyn, Zawadzkie) i mniejsze ośrodki lokalne (Biała, Byczyna, Dobrodzień, Kolonowskie, Korfantów, Leśnica, Prószków, Ujazd, Baborów, Gorzów Śląski, Tułowice⁵). Łącznie w województwie opolskim jest 36 miast (2019) w zdecydowanej większości małych i bardzo małych (ryc. 1). Część lokalnych ośrodków ma genezę przemysłową i wywodzi się z uprzemysłowionych, jeszcze w XIX i z początkiem XX w., osiedli wiejskich, a po transformacji lat 90. XX w. w wielu z nich funkcja przemysłowa uległa znaczącej redukcji, w niektórych przypadkach prawie całkowitej (Gogolin, Kolonowskie, Ozimek, Tułowice, Zawadzkie, Zdzeszowice). Monofunkcyjny charakter tych miast i wąska specjalizacja, która przez długi okres była podstawą ich rozwoju, w dłuższej perspektywie czasowej okazała się problemem strukturalnym, szczególnie w sytuacji kryzysu całych branż produkcyjnych, czy też zapaści ekonomicznej zakładu będącego głównym, dominującym w skali lokalnej pracodawcą⁶. Poszukiwanie nowych, strategicznych czynników rozwoju jest w tych miastach dużym wyzwaniem, zarówno dla środowisk lokalnych, jak i dla całego regionu.

W strukturze przestrzennej kraju województwo opolskie wiąże się z pasmem południowych regionów Polski połączonych równoleżnikowym korytarzem transportowym rangi europejskiej⁷, łączącym struktury regionalne trzech państw Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej: Niemcy, Polskę i Ukrainę. Praktycznie we wszystkich dokumentach planistycznych wskazuje się, że główną osią komunikacji drogowej regionu jest autostrada A4⁸, która przebiega w tym korytarzu, chociaż

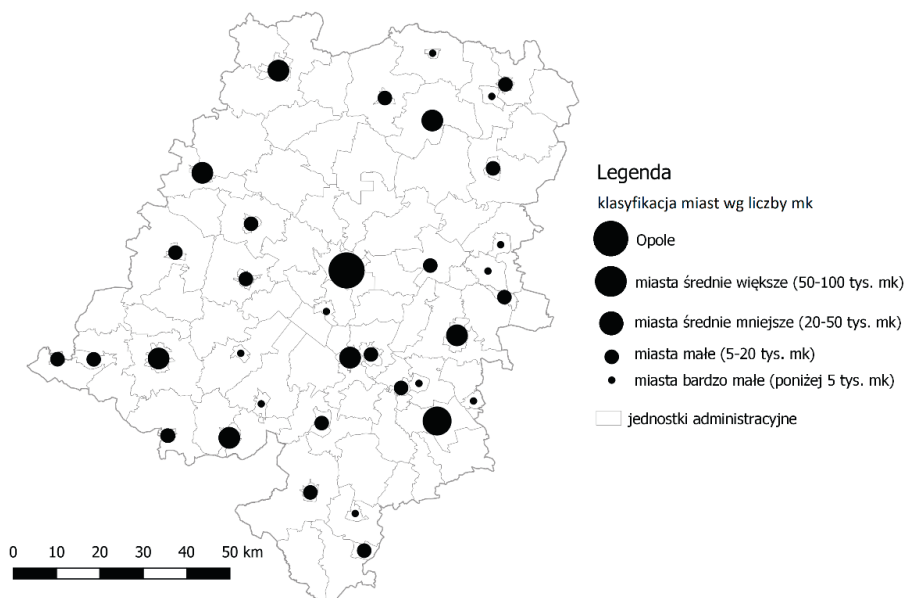
⁴ Przyjęty 1.01.2008 r. przez GUS podział na jednostki statystyczne poziomu NTS3 (NUTS 3) nie odzwierciedlał rzeczywistego układu funkcjonalno-przestrzennego województwa opolskiego i na wniosek regionalnych władz samorządowych w 2015 r. został on zmieniony.

⁵ Tułowice uzyskały status miasta w 2018 r.

⁶ Raport o stanie polskich miast 2016, red. M. Dej, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2016.

⁷ Korytarz transportowy III TEN-T (ang. Trans-European Transport Networks).

⁸ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego, UMWO, Opole 2010, s. 28.

Źródło: Opracowanie A. Majorek (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) na podstawie danych GUS.

Ryc. 1. Miasta w województwie opolskim w 2018 r.

warto też zwrócić uwagę na rosnące znaczenie tzw. kierunku „warszawskiego”, tj. szlaku łączącego Opole z Częstochową i dalej z Warszawą.

Struktura przestrzenno-funkcjonalna każdego regionu jest pochodną wielu cech fizycznych, geograficzno-przyrodniczych, historycznych i efektem wielokierunkowych działań podejmowanych w celu jak najlepszego ich wykorzystania. Z analizy cech funkcjonalnych tej struktury wynika podział województwa opolskiego na trzy charakterystyczne strefy⁹ – centralną, wschodnią i zachodnią, chociaż we wcześniejszych dokumentach planistycznych wyróżniano trzy strefy równoleżnikowe – północną (rolno-leśną), środkową (miejsko-przemysłową) i południową (rolniczą).

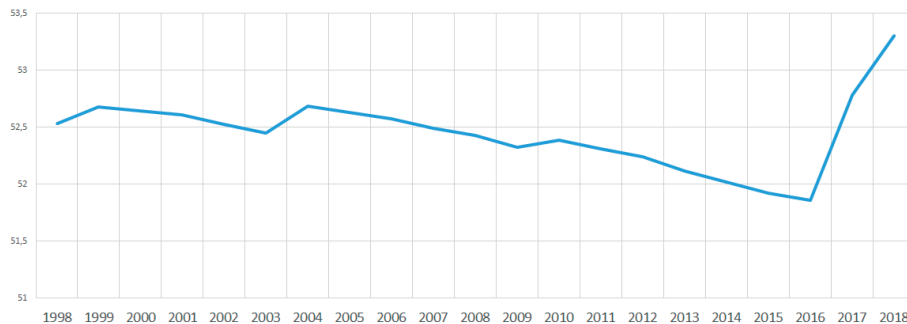
Strefę centralną województwa stanowi aglomeracja opolska, która charakteryzuje się występowaniem licznych funkcji metropolitalnych¹⁰. Jest to obszar

⁹ Strategia rozwoju województwa opolskiego na lata 2000–2015, Opole 2005, s. 107; Raport o stanie..., s. 61; K. Heffner, B. Klemens: Czynniki zachęcające i zniechęcające inwestorów do lokalizacji inwestycji w aglomeracji opolskiej [w:] *Gospodarka Przestrzenna XII*, Tom I, S. Korenik, Z. Przybyła (red.), Stowarzyszenie na Rzecz Promocji Dolnego Śląska, Wrocław 2009, s. 110–111. Formalnie woj. opolskie podzielone zostało na dwa subregiony poziomu NUTS-3: opolski (wschodni) i nyski (zachodni). Subregion opolski tworzy część centralna regionu – aglomeracja opolska i część wschodnia (powiaty kluczberski, oleski, strzelecki i kędzierzyńsko-kozielski), subregion nyski to powiaty z południowej i zachodniej części województwa – głubczycki, prudnicki, nyski, brzeski i namysłowski.

¹⁰ Zob. K. Heffner, Znaczenie funkcji metropolitalnych w rozwoju aglomeracji miejskich średniej wielkości [w:] *Gospodarka przestrzenna* nr X, Z. Przybyła (red.), Katedra Gospodarki Przestrzennej

najbardziej zurbanizowany i najsilniej uprzemysłowiony w regionie, obejmujący miasto Opole wraz z zurbanizowanymi gminami wiejskimi oraz pobliskimi mniejszymi miastami (Ozimek, Niemodlin, Krapkowice, Prószków, Tułowice, Zdzeszowice), wykazującymi silne powiązania funkcjonalne z centrum oraz związki ekonomiczno-społeczne, demograficzne i podobieństwo fizjonomiczne. Liczne relacje ekonomiczne, społeczne i infrastrukturalne najsilniej realizowane są w otaczającym Opole powiecie opolskim, ale ze względu na bliskość, siłę powiązań i podobieństwa rozwojowe (zurbanizowane pasma osadnicze wzdłuż Odry) aglomeracja opolska obejmuje również sąsiadujący od strony południowej powiat krapkowicki. Wzmacnia to potencjał ludnościowy i gospodarczy aglomeracji opolskiej. Opole i miasta obu powiatów (Ozimek, Prószków, Tułowice, Krapkowice, Gogolin i Zdzeszowice) łącznie oraz silnie zurbanizowane gminy wiejskie liczą ponad 300 tys. mieszkańców (2018), czyli ok. 1/3 populacji regionalnej. Jednak potencjał demograficzny sąsiadujących aglomeracji miejskich – wrocławskiej i katowickiej (górnosławskiej) jest znacznie większy, co ma liczne konsekwencje w kierunkach i możliwościach rozwoju zarówno Opola z aglomeracją miejską, jak i całego województwa opolskiego, o którym można powiedzieć, że ma charakter regionu międzymetropolitalnego¹¹.

Strefa wschodnia to głównie obszary intensywnej produkcji przemysłowej i częściowo rolniczej, z przewagą ludności autochtonicznej. Funkcja przemysłowa

Źródło: Opracowanie A. Majorek (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) na podstawie danych GUS.

Ryc. 2. Udział ludności zamieszkującej miasta w liczbie ludności ogółem w województwie opolskim w latach 1998–2018 (w %)

w Jeleniej Górze, Katedra Gospodarki Przestrzennej w Jeleniej Górze, Katedra Gospodarki Przestrzennej i Administracji Samorządowej, Jelenia Góra 2007, s. 63–71.

¹¹ Więcej na ten temat: K. Heffner, Aglomeracje średniej wielkości jako bieguny wzrostu i obszary strategicznej interwencji w regionach międzymetropolitalnych, (w:) Potencjalne metropolie ze szczególnym uwzględnieniem Polski wschodniej. (red.) Z. Makięły, Warszawa 2009, Studia KPZK PAN, t. 125, s. 10–17; K. Heffner, Regiony międzymetropolitalne a efekty polityki spójności w Polsce, (w:) Jaka polityka spójności po roku 2013? (red.) M. Klamut, E. Szostak, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 163–184.

rozwijają się intensywnie poprzez ułożenie w wielu miejscach części Specjalnych Stref Ekonomicznych (m.in. Kluczbork, Praszka, Ujazd, Kędzierzyn-Koźle). Tę strefę tworzą miasta i gminy wiejskie powiatów: kluczborskiego, oleskiego, strzeleckiego i kędzierzyńsko-kozielskiego. Obie strefy – centralna i wschodnia tworzą subregion opolski (NUTS-3).

Strefa zachodnia obejmuje, szczególnie na południu i południowym-zachodzie, obszary o bardzo korzystnych warunkach przyrodniczych dla intensywnej produkcji rolnej i powiązanego z nią przetwórstwa rolno-spożywczego. Walory środowiskowe oraz liczne obiekty historyczno-kulturowe decydują też o dużym potencjale wypoczynkowo-turystycznym tego obszaru (m.in. rejon Gór Opawskich, Jeziora Nyskie i Otmuchowskie, miasta: Nysa, Brzeg, Namysłów, Paczków, Otmuchów, Głucholazy), któremu sprzyja również przygraniczne położenie w sąsiedztwie Republiki Czeskiej. W tej części regionu mieszka przeważająco ludność napływowa, a strefę, której zasięg pokrywa się z subregionem nyskim (NUTS-3) tworzą powiaty: namysłowski, brzeski, nyski, prudnicki i głubczycki.

Artykuł ma na celu wykazanie, że układ miejski regionu opolskiego ma ustabilizowany charakter i rozwija się w kierunku zrównoważonej struktury hierarchicznej, w której funkcje centralne ułożone są w głównym ośrodku miejskim województwa – Opolu, a szerzej w aglomeracji opolskiej.

Układ miejski małego regionu europejskiego – województwo opolskie

W warunkach polskich małe regiony (należy do nich województwo opolskie), w których funkcje metropolitarne ich aglomeracji miejskich uległy chociaż pewnemu wzmocnieniu, charakteryzują się lepszymi warunkami rozwoju niż regiony duże, w których występuje wyraźna polaryzacja na linii obszar metropolitalny – obszary powiązane z centrami subregionalnymi. Wykazują tendencję do uzyskiwania przewagi konkurencyjnej (m. in. Białystok, Rzeszów) głównie poprzez wykorzystanie bezpośrednich relacji o charakterze ponadregionalnym z zewnętrznymi układami metropolitalnymi (m. in. Warszawa, Kraków, Wrocław)¹².

Głównym problemem większości centrów miejskich w małych regionach jest jednak bardzo wolny rozwój ich aglomeracji miejskich, tak pod względem demograficznym, jak i społeczno-gospodarczym. Wzrost ludnościowy ośrodków miejskich liczących od 100 do 300 tys. mieszkańców (np. Opole, Kielce, Koszalin, Zielona Góra, Toruń, Radom) jest znikomy (często ujemny jako miast, słabo-dodatni jako aglomeracji miejskich), co skutkuje rosnącym niedoborem możliwości rozwoju poprzez przyrost popytu. W sensie demograficznym ośrodki centralne małych regionów upodobią się do miast uznawanych jako metropolie. Strefy centralne

¹² K. Heffner, Konkurencyjność małych regionów i znaczenie aglomeracji miejskich w ich rozwoju [w:] Wrocław 2000 Plus. Studia nad strategią miasta, z. 3 (44), Urząd Miejski Wrocławia. Biuro Rozwoju Wrocławia, Wrocław 2002, s. 86–106.

małych regionów charakteryzuje stagnacja ludnościowa, która jest także cechą znaczącej części ich obszarów aglomeracyjnych. Ta ostatnia cecha jednak istotnie różni je od trendów rozwoju ludnościowego największych aglomeracji monocentrycznych w Polsce.

W województwie opolskim, które można zaliczyć do regionów tego typu, Opole wraz z aglomeracją tworzy obszar funkcjonalny:

- o znacznym bezpośrednim zasięgu codziennego oddziaływania (miejsca pracy i zamieszkania, dojazdy do pracy) i dużych potencjalnych możliwościach rozwojowych (znaczną mobilność zasobów pracy, bardzo dobra dostępność rynku pracy),
- gdzie zachodzą procesy metropolizacji (instytucje i działalności o regionalnym i ponadregionalnym zasięgu powiązań i oddziaływania), a także występuje wystarczające nagromadzenie działalności uzupełniających metropolitalne funkcje ośrodka centralnego (lokalizacja funkcji handlowych, komunikacyjnych, politycznych, aktywizujących gospodarkę, społecznych, kulturalnych i in.),
- o dużej skali wewnętrznej integracji funkcjonalnej (silnych powiązaniach funkcjonalnych),
- z dobrze rozwiniętą siecią transportową.

Obszary funkcjonalne ośrodków wojewódzkich w mniejszych regionach (m.in. takich jak województwa opolskie, podlaskie, świętokrzyskie) są najczęściej monocentrycznymi aglomeracjami miejskimi z stosunkowo dużym potencjałem ludnościowym i gospodarczym, posiadają również inne cechy typowe dla układów osadniczych o metropolitalnym charakterze. Jednak potencjał tych aglomeracji jest – ogólnie biorąc – niewystarczający do skutecznego konkurowania z sąsiadującymi ośrodkami metropolitalnymi. Często również relatywnie mniejszy potencjał wojewódzkiego centrum (ludnościowy, demograficzny, gospodarczy, innowacyjny) umożliwia i implikuje kontestowanie procesów integrujących region przez tworzące go struktury lokalne i ponadlokalne.

Skutek – w postaci ciągłej konieczności wykazywania stabilności rozwojowej całej struktury regionalnej opartej na mniejszych aglomeracjach miejskich, osłabia także realne możliwości konkurencyjne, zarówno ich ośrodków centralnych, jak i powiązanych z nimi całych gospodarek regionalnych.

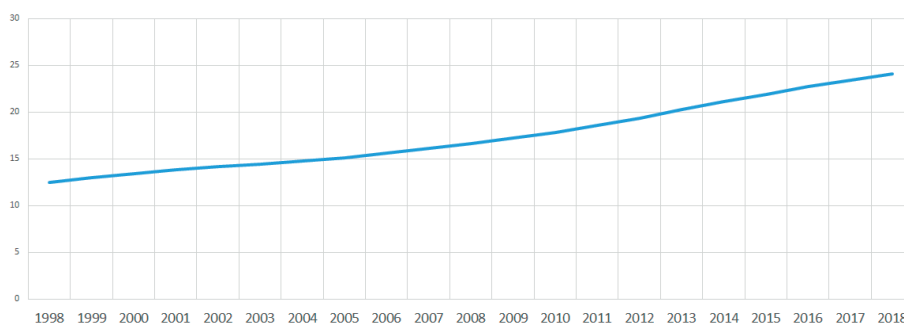
Strefy oddziaływania ośrodków wojewódzkich – rosnąca dychotomia układów regionalnych

Ze względu na utrzymujący się od kilku dekad stały odpływ migracyjny za granicę oraz ujemne saldo wewnętrznego ruchu migracyjnego, związane głównie z rosnącym odpływem do ośrodków metropolitalnych, ma miejsce stopniowy spadek potencjału ludnościowego województwa opolskiego. Z punktu widzenia strategii rozwoju regionu jest to bardzo trudna konkurencja, bowiem odbywa się na polach przewag układu egzogenicznego.

Wbrew obiegowym opiniom, zróżnicowanie intensywności procesów rozwojowych pomiędzy ośrodkami – typowanymi w wielu opracowaniach jako metropolie (z różnymi przymiotnikami) a ośrodkami regionalnymi (w Polsce – pozostałe miasta wojewódzkie), w zakresie zasięgu ich obszarów funkcjonalnych – nie jest tak duże, jak na to wskazywały różne opracowania¹³. Ogólnie biorąc, poziom rozwoju funkcji metropolitalnych w centrach regionalnych jest niski. Oznacza to, że ośrodki wojewódzkie (regionalne) mają spory dystans rozwojowy – w analizowanym zakresie – do miast metropolitalnych o podobnym charakterze (np. w sąsiednich krajach europejskich). Jak wskazano w *Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.* „Województwo opolskie jako region międzymetropolitalny, opierający swój rozwój na aglomeracji miejskiej średniej wielkości, jest szczególnie zagrożone kumulacją negatywnych efektów skoncentrowanego wzrostu”. Z jednej strony postępuje w nim intensywny proces odpływu relatywnie skromnych zasobów do stosunkowo bliskich i bardziej atrakcyjnych obszarów metropolitalnych, z drugiej miasto Opole jest bardzo często pomijane w wyborach lokalizacji instytucji krajowych i ponadregionalnych sektora publicznego, ważnych gospodarczo, społecznie, politycznie i organizacyjnie. Z punktu widzenia całego województwa taki kierunek zmian przyspiesza dekapitalizację potencjału rozwojowego pozostałych ośrodków miejskich i utrudnia absorpcję czynników wzrostu¹⁴.

Spadek konkurencyjności Opola jest również wynikiem formalnego odpływu mieszkańców miasta do gmin podmiejskich, a także wyczerpywania się dostępnych

Źródło: opracowanie A. Majorek (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) na podstawie danych GUS.

Ryc. 3. Udział osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do liczby mieszkańców ogółem w miastach województwa opolskiego w latach 1998–2018 (w %)

¹³ Np. J. Bański, *Koncepcje rozwoju struktury przestrzennej w Polsce – polaryzacja czy równoważenie*, „Przegląd Geograficzny”, t. 79, z. 1/2007, s. 45–77; G. Gorzelak, *Rozwój polskich regionów a polityka spójności Unii Europejskiej* [w:] *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, G. Gorzelak (red.), Warszawa 2007, Wyd. Nauk. Scholar, s. 12–34.

¹⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.*, Sejmik Województwa Opolskiego, Opole 2012.

terenów inwestycyjnych, zwłaszcza gospodarczego przeznaczenia¹⁵. Potencjał ludnościowy Opola zmniejsza się – zarówno w wyniku niekorzystnych trendów migracyjnych, jak i ujemnego przyrostu naturalnego. W wyniku tych procesów oraz dokonanych w ostatnich latach zmian administracyjnych w innych województwach, Opole jest aktualnie najmniejszym miastem wojewódzkim pod względem liczby mieszkańców, a prognozy demograficzne wskazują, że sytuacja w tym zakresie będzie jeszcze gorsza¹⁶. Opole, podobnie jak region opolski, pozostaje w bardzo trudnej sytuacji w sensie demograficznym – od kilkunastu lat systematycznie traci mieszkańców, społeczeństwo starzeje się, dzietność jest bardzo niska – mocno poniżej prostej zastępowalności pokoleń.

Wnioski dla Opola – aglomeracji opolskiej – województwa opolskiego

Dla systemu miast regionu opolskiego i szerzej dla całego województwa istotne znaczenie mają inicjatywy wzmacniające funkcje metropolitalne Opola jako regionalnego centrum konkurującego z innymi ośrodkami regionalnymi i ponadregionalnymi. Oddziałują one na czynniki wzrostu gospodarczego oraz infrastrukturę dostępności przestrzennej centrum regionu (aglomeracja opolska), a także na atrakcyjność lokalizacyjną całego województwa oraz jakość i warunki życia w obszarze metropolitalnym – Opolu ze strefą aglomeracji. Można je łącznie określić jako priorytet rozwojowy dla województwa opolskiego.

Odzyskanie znaczenia w hierarchii administracyjnej staje się elementem o najbardziej podstawowym znaczeniu dla form i charakteru przeobrażeń przestrzennych Opola. Dla zagospodarowania całego obszaru administracyjnego miasta (jest on o tyle ważny, że jego zasięg był wielokrotnie zmieniany *in plus*), najważniejszym czynnikiem jest planowy charakter tego procesu. Wewnątrz każdorazowych granic, na zupełnie „surowym” terenie, powstają integrujące się wewnętrznie kompleksy mieszkaniowe i przemysłowe, w stosunkowo niewielkim stopniu nawiązujące do historycznego „pnia” miejskiego. Natomiast proces dekoncentracji przestrzennej, charakterystyczny dla strefy śródmiejskiej, wywołany eksmisją przemysłu i ucieczką handlu oraz usług do obrzeżnych dzielnic mieszkaniowych, deprecjonuje ten obszar w strukturze całego organizmu miejskiego.

---

¹⁵ Por. np. R. Drozdowski, I. Borkowska, M. Morchat: Uwarunkowanie demograficzne przemian społeczno-gospodarczych w Opolu – rekomendacje dla polityki rozwoju miasta w latach 2010–2020, Raport Public Profits Sp. z o.o., Poznań 2010; K. Heffner: Ośrodki miejskie z funkcjami metropolitalnymi a rozwój małych regionów. Programowanie rozwoju na przykładzie Opola i Śląska Opolskiego [w:] Programowanie rozwoju regionu. Ład ekonomiczny i środowiskowo-przestrzenny, K. Heffner (red.), Politechnika Opolska, Samorząd Województwa Opolskiego, Komitet Nauk Demograficznych PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Opole 2007, s. 42–55.

¹⁶ Prognoza dla powiatów i miast na prawie powiatu oraz podregionów na lata 2014–2050, Główny Urząd Statystyczny w Warszawie.

Szeroka strefa podmiejska, z przybierającymi na sile procesami suburbanizacji, rozwija się raczej żywiołowo, przejmując część funkcji mieszkaniowych i rekreacyjnych. Kontrast na linii śródmieście – nowe dzielnice funkcjonalne – peryferia, pogłębia się. Miejscowości strefy peryferyjnej łączą się w rozbudowane pasma osadnicze infrastrukturalnie połączone z miastem. Wraz z szeroko pojętą strefą zewnętrzną Opole spełnia kryteria ośrodka o funkcjach metropolitalnych. Potwierdzają to zachodzące w regionie opolskim narastające procesy urbanizacyjne wokół Opola, tworzące jeden z najlepiej rozwiniętych podsystemów regionalnej sieci osadniczej.

Do charakterystycznych cech przestrzeni społecznej województwa opolskiego należą: postępująca depopulacja, wynikająca z niskiego przyrostu naturalnego oraz bardzo niekorzystne tendencje w zakresie ruchu migracyjnego ludności, a także bardzo niska aktywność ekonomiczna ludności oraz niski poziom zatrudnienia, które składają się na potencjalne i niewykorzystywane rezerwy podaży pracy¹⁷. Długotrwałe zmniejszanie się potencjału ludnościowego dotyka praktycznie wszystkich ośrodków miejskich w regionie, co ma daleko idące konsekwencje w ograniczaniu możliwości rozwoju gospodarczego, a w konsekwencji również społecznego i kulturalnego¹⁸. Z drugiej strony wysoki standard życia gospodarstw domowych oraz wysoki poziom zaspokojenia potrzeb, świadczące o korzystnych warunkach i jakości życia mieszkańców utrudnia lokalizowanie w regionie i jego miastach przedsięwzięć nastawionych na dostęp do niskopłatnych zasobów pracy.

Przeźrzeń gospodarczą województwa charakteryzuje średni poziom rozwoju gospodarczego (PKB *per capita* – 11 miejsce w kraju) oraz stosunkowo słabe tempo wzrostu gospodarczego w ostatnich kilkunastu latach. Charakterystyczne są również stosunkowo silne wewnątrzregionalne różnicowania poziomu rozwoju gospodarczego (niższy wskaźnik PKB *per capita* w części zachodniej). Ciągłe istotne znaczenie sektora przemysłu w rozwoju gospodarczym regionu (30,7% wartości dodanej brutto przy przeciętnej dla Polski 23,9%), przy silnie zróżnicowanej strukturze działowej przemysłu, w której wyróżniają się zakłady przemysłu spożywczego, chemicznego, koksowniczego, cementowo-wapienniczego i metalowego. Ponadto istotne znaczenie dla niektórych mniejszych ośrodków miejskich ma przemysł meblarski i drzewny, bazujący na długoletniej tradycji. Trwała, wysoka rentowność opolskich przedsiębiorstw, charakteryzujących się ponadto wysokim stopniem płynności finansowej jest powiązana z dużym potencjałem eksportowym województwa opolskiego, opierającym się w zdecydowanej mierze na przemyśle chemicznym.

---

¹⁷ Zob. np. B. Solga, Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym, Opole 2013: Politechnika Opolska.

¹⁸ Por. m. in. Steinführer A., Bierzyński A., Großmann K., Haase A., Kabisch S., Klusáček P., Population Decline in Polish and Czech Cities during Post-socialism? Looking Behind the Official Statistics, „Urban Studies” 2010, t. 47 nr 11, s. 2325–2346.

Lokalne ośrodki miejskie wykorzystują w swoim rozwoju funkcję rolniczą regionu, która charakteryzuje się wysoką produktywnością (przemysł rolno-spożywczy, przetwórstwo płodów rolnych, zaopatrzenie i usługi dla produkcji rolnej), handel produktami rolnymi i spożywczymi). Problemem strukturalnym regionu i jego miast jest słabość sektora usług, zwłaszcza usług rynkowych (najniższy w kraju udział usług rynkowych w wartości dodanej brutto) oraz niedostateczny rozwój sektora usług wyższego rzędu, a także niska innowacyjność gospodarki oraz słabość sfery B+R (nakłady na działalność badawczo-rozwojową w przeliczeniu na 1 mieszkańca należą do najniższych w kraju). Relatywnie niski jest w województwie opolskim poziom inwestycji zagranicznych, co spowalnia rozwój wielu średnich i mniejszych miast w regionie.

Miasta województwa opolskiego w ujęciu strategicznym

Sieć osadniczą województwa opolskiego tworzy 36 miast, głównie małych tj. poniżej 10 tys. mieszkańców i 1191 miejscowości wiejskich. Z uwagi na wielkość wyrażoną liczbą mieszkańców, sieć miast województwa należy do najmniejszych w kraju. Poziom urbanizacji na Opolszczyźnie wynosi 52,3% i jest zdecydowanie niższy od średniej krajowej (61,0%). Stolicą województwa jest Opole z ok. 128 tys. mieszkańców.

W strukturze hierarchiczno-funkcjonalnej sieci osadniczej województwa opolskiego określa się następujące poziomy ośrodków, przyjmując jako podstawowe kryterium funkcję obsługi¹⁹:

- ośrodkiem najwyższego rzędu jest miasto Opole, które pełni rolę centralnego ośrodka administracyjnego, siedziby władz samorządowych i rządowych województwa jednocześnie koncentrującego wysoko wyspecjalizowane instytucje i obiekty obsługi o charakterze krajowym i ogólnowojezdkiem tj. nauki, szkolnictwa wyższego, zdrowia, kultury, sportu, otoczenia biznesu, administracji rządowej i samorządowej, handlu i turystyki,

- oddziaływanie kilku miast województwa opolskiego wykracza poza granice jednego powiatu. Strefy wpływów i związków funkcjonalnych otoczenia z tymi ośrodkami sytuuje takie miasta w hierarchii układu osadniczego pomiędzy ośrodkiem wojewódzkim a grupą miast powiatowych. W systemie obsługi mieszkańców stanowią one jednostki wspomagające ośrodek wojewódzki w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców subregionu. Analizując potencjał społeczno-gospodarczy ośrodka i stopień ugruntowania związków funkcjonalnych zaplecza tych ośrodków z miastem subregionalnym, wyróżniono ośrodki subregionalne ukształtowane – Brzeg, Kędzierzyn-Koźle i Nysę oraz ośrodek subregionalny kształtujący się – Kluczbork,

¹⁹ Plan Zagospodarowania Przestrzennego..., s. 124–126.

– ośrodki powiatowe – w województwie opolskim funkcje powiatowe pełni 11 miast: Brzeg, Głubczyce, Kędzierzyn-Koźle, Kluczbork, Krapkowice, Namysłów, Nysa, Olesno, Prudnik, Strzelce Opolskie oraz miasto Opole na prawach powiatu grodzkiego. Są to wykształcone ośrodki posiadające strefy wpływów na zespoły co najmniej kilku gmin. Miasta te zapewniają mieszkańcom powiatów obsługę w niezbędnym wymiarze usług ponadlokalnych i lokalnych w zakresie: edukacji, zdrowia, pomocy społecznej, kultury, administracji, bezpieczeństwa publicznego, wymiaru sprawiedliwości, sportu i handlu,

– ośrodki lokalne to pozostałe 24 miasta: Baborów, Biała, Byczyna, Dobrodzień, Głogówek, Głuchołazy, Gogolin, Gorzów Śląski, Grodków, Kietrz, Kolonowskie, Korfantów, Leśnica, Lewin Brzeski, Niemodlin, Otmuchów, Ozimek, Paczków, Praszka, Prószków, Ujazd, Wołczyn, Zawadzkie oraz Zdzieszowice, które pełnią rolę lokalnych ośrodków rozwoju. Miasta te realizują ważną funkcję uzupełniającą w stosunku do ośrodków powiatowych – koncentrują instytucje i obiekty zapewniające usługi podstawowe w zakresie szkolnictwa podstawowego i gimnazjalnego, ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, kultury, sportu i handlu. Zasięg oddziaływania ogranicza się zwykle do granic gminy, na terenie której zlokalizowany jest ośrodek miejski.

Miasta województwa opolskiego, z uwagi na pełnione funkcje, można podzielić na dwie grupy – ośrodki produkcyjne (przemysłowe) i usługowe. W zależności od struktury zatrudnienia wyróżniono następujące typy funkcjonalne miast²⁰:

– ośrodki przemysłowe wyspecjalizowane (ponad 70% ogółu pracujących zatrudnionych jest w sektorze przemysłu i budownictwa) – w województwie opolskim cechą taką posiada miasto Zdzieszowice,

– ośrodki przemysłowe (pracujący w przemyśle i budownictwie stanowią 60–70%) – Kolonowskie, Krapkowice, Dobrodzień, Zawadzkie, Praszka, Lewin Brzeski, Ozimek,

– ośrodki przemysłowo-usługowe (pracujący w przemyśle i budownictwie stanowią 50–60%, a w usługach 40–50%) – Otmuchów i Paczków,

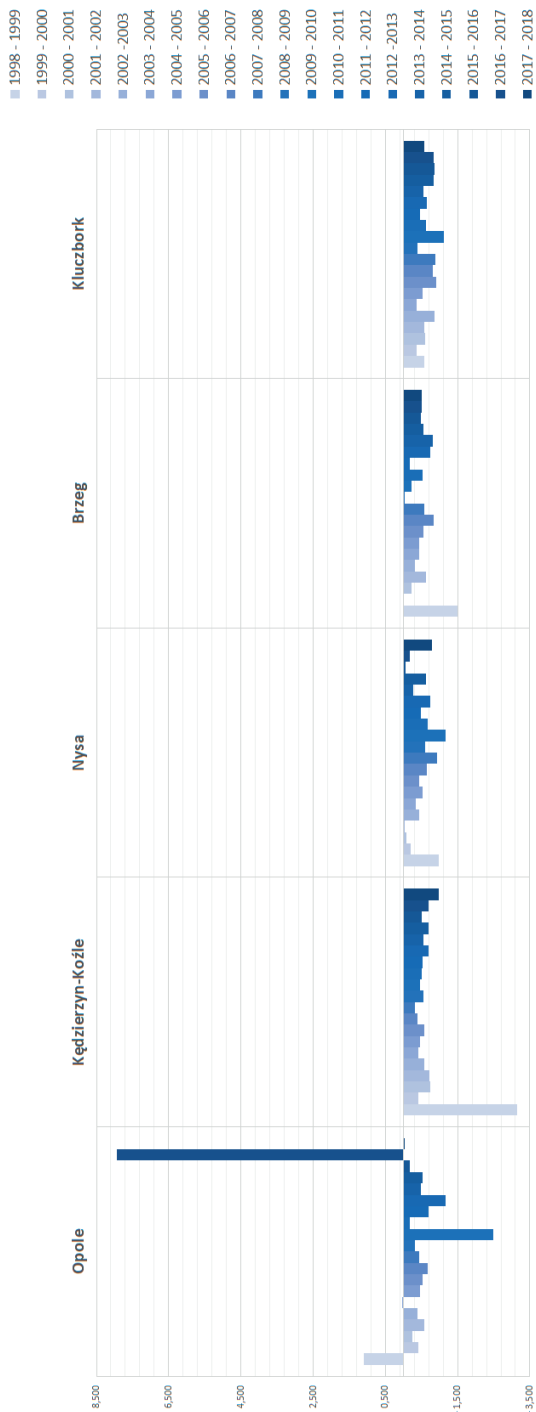
– ośrodki usługowo-przemysłowe (pracujący w usługach stanowią 50–60%, a w przemyśle i budownictwie stanowią 40–50%) – Biała, Grodków, Brzeg, Byczyna, Ujazd, Kędzierzyn-Koźle, Prudnik, Wołczyn, Głuchołazy, Kietrz,

– ośrodki usługowe (pracujący w usługach stanowią co najmniej 60%) – Gogolin, Leśnica, Opole, Nysa, Strzelce Opolskie, Olesno, Głogówek, Prószków, Kluczbork, Korfantów, Głubczyce, Niemodlin,

– ośrodki usługowo-rolnicze (pracujący w usługach około 40%, a w rolnictwie ponad 20%) – Baborów;

– ośrodki wielofunkcyjne, w których nie ma dominacji określonej funkcji – Namysłów, Gorzów Śląski.

²⁰ Raport o stanie zagospodarowania..., s. 71–72.

Źródło: opracowanie A. Majorek (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) na podstawie danych GUS.

Ryc. 4. Zmiany w liczbie mieszkańców w stosunku do liczby mieszkańców ogółem roku poprzedniego w głównych ośrodkach miejskich województwa opolskiego w latach 1998–2018 (w %)

Wszystko to wskazuje, że jakkolwiek sieć miast w regionie nie jest jednorodna, to dominującym typem funkcjonalnym są miasta usługowe (23 miasta, tj. 66% ogółu ośrodków miejskich), a więc ośrodki z istotnym potencjałem rozwojowym w skali lokalnej, ponadlokalnej lub regionalnej, a w wypadku Opola – również ponadregionalnej i międzynarodowej²¹. Potencjał ludnościowy aglomeracji opolskiej (w zasięgu funkcjonalnym – ok. 260 tys. mieszkańców, w zasięgu formalnym tj. miasto Opole z powiatem opolskim i krapkowickim – ok. 340 tys. mieszkańców), o ile nie będzie wykazywał tendencji do stałego, silnego zmniejszania się, jest wystarczający do integrowania całej struktury regionalnej, jak i do skutecznego konkurowania z sąsiednimi metropoliami.

Kierunki przekształceń miejskiej sieci osadniczej

W czasie kolejnych dekad dynamika zmian ludnościowych miast będzie niewielka, praktycznie żaden ośrodek województwa opolskiego nie będzie wykazywał przyrostu ludnościowego. W kontekście zmian w całej sieci osadniczej kraju należy spodziewać się stagnacji większych ośrodków miejskich, szczególnie subregionalnych, a w większości mniejszych nawet recesji ludnościowej, szczególnie w tych najmniejszych²².

Perspektywą rozwoju dla miast średnich, w których utworzone zostały siedziby powiatów jest wzmocnienie ich funkcji administracyjno-usługowych. Dynamika procesów rozwojowych miast pozostałych, głównie małych, będzie zróżnicowana i zależna od lokalnych warunków, do których zaliczyć można m.in.: restrukturyzację przemysłu, rozwój funkcji usługowych, zmianę stanu infrastruktury, położenie w przestrzeni geograficznej, aktywność środowisk lokalnych. Najtrudniejsza sytuacja rozwojowa rysuje się przed monofunkcyjnymi miastami przemysłowymi (takimi jak Zawadzkie, Ozimek, Kietrz), dla których potencjalną szansą może stać się wzrost znaczenia sektora usługowego w gospodarce krajów Europy środkowej oraz nowe kierunki wykorzystania infrastruktury miejskiej.

Kluczowe znaczenie dla rozwoju województwa opolskiego ma dynamizacja procesów hamujących zmniejszanie się populacji miast oraz kształtowanie mechanizmów wydatnie wzmacniających potencjał społeczno-ekonomiczny aglomeracji opolskiej i oddziałujących na jej rolę jako kształtującej się metropolii. Również nacisk na wzrost pozycji miast subregionalnych pozwala wykorzystać ich specyficzne atuty oraz szanse pojawiające się w otoczeniu.

---

²¹ Por. K. Heffner, P. Gibas: Obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych w Polsce, [w:] Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka, A. Nowakowska (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 217–240.

²² Plan Zagospodarowania Przestrzennego..., s. 124–126.

Ludność w województwie opolskim nie jest rozmieszczona równomiernie. Zróżnicowanie gęstości zaludnienia jest efektem zróżnicowanych cech endogenicznych regionu (chodzi głównie o cechy przyrodnicze), które decydowały o walorach ekonomicznych, a w konsekwencji o sieci osadniczej.

Obszar województwa opolskiego zamieszkują różne grupy narodowościowe. Najliczniejszą mniejszość narodową stanowi ludność pochodzenia niemieckiego. Według Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 r. 81,6% mieszkańców deklaroowało narodowość polską, 10% niemiecką, 2,3% śląską, 0,2% inną, a dla 5,9% mieszkańców narodowości nie ustalono²³. Przeprowadzone w 2004 r. w województwie opolskim badanie wskazuje, że liczba zameldowanych mieszkańców z obywatelstwem niemieckim (potwierdzonym lub nie) wynosi około 330 tys. osób, co stanowi 31,4% ludności regionu. Z oficjalnie zameldowanych 330 tys. autochtonów około 25% stanowią osoby stale mieszkające za granicą, które nie dopełniły obowiązku wymeldowania się z miejsca zamieszkania²⁴. Ma to implikacje w rzeczywistej liczbie ludności województwa opolskiego, która powinna być pomniejszona o te osoby. Osoby deklarujące narodowość niemiecką zamieszkują głównie środkową i wschodnią część regionu (Lasowice Wielkie, Zębowice, Radłów, Kolonowskie, Jemielnica, Izbicko, Gogolin, Ujazd, Walce, Strzeleczyki, Prószków, Bierawa, Cisek, Polska Cerekiew).

Do najważniejszych kierunków działań stymulujących rozwój sieci miast w województwie opolskim i jej struktury przestrzennej należą:

- wzmocnienie aglomeracji opolskiej, m.in. dzięki lokalizacji funkcji i obiektów „szczególnych” w stolicy regionu, istotnych dla kształtowania rangi metropolitalnej (np. centra: finansowo-bankowe, informacji gospodarczej, targowo-wystawiennicze, logistyczne; park nauki i technologii, specjalistyczne usługi ochrony zdrowia stanowiące składowe tzw. potrójnej helisy budującej atrakcyjność inwestycyjną i rozwojową miast²⁵),
- rozwój wielofunkcyjny jednostek osadniczych,
- poprawa dostępności śródmieść i ogólnej drożności w powiązaniu z modernizacją, integracją i promocją transportu publicznego,
- krystalizacja sieci osadniczej – tak, by nowe tereny mieszkaniowe lub nowe łącznie z istniejącymi tworzyły skupione jednostki osadnicze wyposażone w ośrodki usługowe o racjonalnej do nich dostępności. Zespoły takich jednostek (miejscowości, osiedli) powinny łączyć się, tworząc układy przestrzenne o lokalizacji

---

²³ W okresie od 1 kwietnia do 30 czerwca 2011 r. przeprowadzono kolejny Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań. Więcej o zróżnicowaniu etnicznym w oparciu o NSP 2011, por. K. Szczygielski: *Krajobraz etniczny Polski po Narodowym Spisie Powszechnym 2011: zróżnicowanie etniczne jako potencjalny czynnik rozwoju regionalnego*, „Barometr Regionalny” 3/2013, s. 33–46.

²⁴ Raport o stanie zagospodarowania..., s. 55–57.

²⁵ K. E. Bednarzewska: *Potrójna helisa jako model współpracy w budowaniu atrakcyjności inwestycyjnej miast*, „Organizacja i Zarządzanie”, nr 2/2016, s. 5–20.

i geometrii respektujących uwarunkowania ekofizjograficzne, cechy krajobrazu i walory kulturowe oraz względy ekonomiczne i funkcjonalne: racjonalność budowy lub rozbudowy systemów infrastruktury i przyszłego funkcjonowania, dojazdu do pracy i usług, realizacja kontaktów społecznych),

- rewitalizacja obszarów zdegradowanych, w tym zaniedbanych dzielnic i osiedli fabrycznych, blokowisk, terenów poprzemysłowych, powojсковych i pogórnických,
- aktywizacja małych miast poprzez rozwój funkcji usługowych,
- stabilizacja sieci osadniczej i równoważenie struktury demograficznej poprzez zatrzymywanie odpływu ludności dzięki rozwojowi miejsc pracy w miejscu zamieszkania lub w zasięgu dojazdu do miejsca pracy,
- poprawa stanu środowiska umożliwiająca łagodzenie kolizji między rozwojem funkcji przemysłowych a funkcją mieszkaniową.

Działania powyższe, jako działania zintegrowane, powinny być realizowane poprzez m.in. tworzenie związków i porozumień międzygminnych i wspierane przez samorząd województwa.

Subregionalne bieguny wzrostu w województwie opolskim

Główne zewnętrzne uwarunkowania rozwoju systemu miast województwa opolskiego są konsekwencją położenia regionu w paśmie europejskiego korytarza transportowego, pomiędzy dwoma znaczącymi w skali kraju i Europy ośrodkami rozwoju o dużym potencjale społeczno-gospodarczym – kształtującymi się obszarami metropolitalnymi: wrocławskim i górnośląskim. Wywierają one znaczące oddziaływanie na region opolski, głównie w postaci generowania jednokierunkowych przepływów (ludzkich i materialnych)²⁶. Znikoma część tych zasobów, najczęściej w postaci przetworzonej, powraca do regionu. Metropolie oferują zdecydowanie szerszą gamę dóbr, a zwłaszcza usług wyższego rzędu (szkolnictwo wyższe, specjalistyczna opieka medyczna, kultura i sztuka, transport lotniczy), oraz handlu, rozrywki i sportu, stąd też naturalnym procesem są migracje stałe i wahadłowe.

Obszary intensywnego zagospodarowania związane są z centralną częścią województwa opolskiego – aglomeracją opolską, wyróżniającą się na tle regionu wysokim poziomem urbanizacji oraz koncentracją funkcji administracyjnych, przemysłowych, usługowych i mieszkalnictwa. Aglomeracja opolska zajmuje 22,6% powierzchni województwa i skupia ok. 1/3 jego ludności.

Agglomerację tworzy miasto Opole (liczące blisko 130 tys. mieszkańców [2018]) wraz z powiązaną z nim szeroką strefą zurbanizowaną. Ośrodek opolski pełni rolę centrum społeczno-gospodarczego województwa, skupiającego funkcje polityczne i administracyjne, produkcyjne, społeczno-kulturowe, usługowe, transportowe oraz mieszkaniowe.

---

²⁶ Plan zagospodarowania przestrzennego..., s. 35, 85, 201–202.

Strefa zurbanizowana obejmuje obszary bezpośredniego zaplecza Opola, którymi w ujęciu funkcjonalnym są gminy powiatu opolskiego. Ze względu na silne powiązania (pasma osadnicze wzdłuż Odry w kierunku południowym) oraz podobieństwo przebiegu suburbanizacji, strefę zewnętrzną aglomeracji opolskiej – jak wspomniano – tworzą również miasta i gminy wiejskie powiatu krapkowickiego²⁷. Wzmacnia to łącznie konkurencyjność aglomeracji opolskiej w stosunku do krajowych i europejskich centrów rozwoju, dzięki znaczącemu, rzeczywistemu powiększeniu zarówno potencjału ludnościowego, jak i gospodarczego.

Elementami węzłowymi struktury funkcjonalno-przestrzennej są główne ośrodki osadnicze dysponujące potencjałem oddziałującym na znaczną część województwa, w tym Opole – o znaczeniu krajowym, Brzeg, Kędzierzyn-Koźle, Nysa, Kluczbork – o znaczeniu regionalnym oraz Głubczyce, Namysłów, Olesno, Prudnik, Strzelce Opolskie – o znaczeniu ponadlokalnym. W układzie przestrzennym aglomeracji opolskiej można wyróżnić trzy strefy o zróżnicowanej intensywności zagospodarowania²⁸:

- centrum aglomeracji obejmujące miasto Opole ze strefą podmiejską (gminy Chrzastowice, Dobrzeń Wielki, Dąbrowa i Komprachcice). Występuje tu największa koncentracja potencjału przemysłowego, usługowego i mieszkaniowego. Tu również rozwijają się wspomniane wcześniej funkcje metropolitalne,
- przemysłowa południowo-wschodnia część aglomeracji (Zdzieszowice, Krapkowice, Ozimek, Gogolin i Tarnów Opolski),
- zewnętrzna, obejmująca wschodnie i północne rejony aglomeracji, pełniące funkcje rekreacyjne i biologiczne (Turawa, Łubniany, Popielów, Murów).

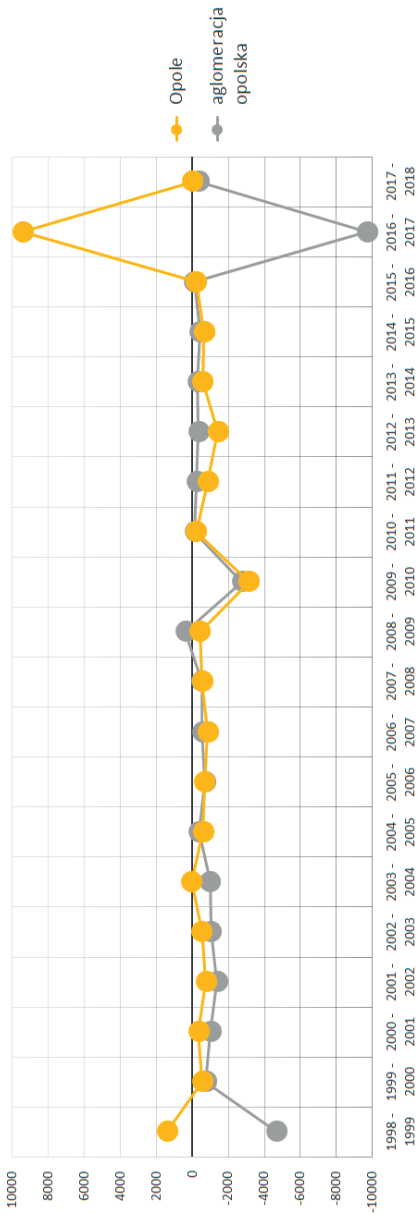
Pobudzanie aktywności zawodowej i społeczno-kulturowej wśród mieszkańców oraz tworzenie dogodnych warunków do rozwoju przedsiębiorczości, to główne działania intensyfikujące wzrost gospodarczy aglomeracji opolskiej i całej Opolszczyzny. Dzięki centralnemu położeniu, dogodnemu układowi komunikacyjnemu oraz rozbudowanemu zapleczu administracyjnemu, naukowo-badawczemu i społeczno-kulturowemu Opole ma w tym zakresie potencjał do korzystnego oddziaływania na resztę regionu²⁹.

Biorąc pod uwagę zasoby społeczno-gospodarcze miast o charakterze ponadlokalnym oraz intensywność powiązań funkcjonalnych z ich zapleczem, wyróżnia się trzy ośrodki subregionalne ukształtowane – Kędzierzyn-Koźle (64,6 tys. mieszkańców, drugie co do wielkości miasto województwa opolskiego), Nysa (46,3 tys. mieszkańców) i Brzeg (37,6 tys. mieszkańców), oraz ośrodek subregionalny kształ-

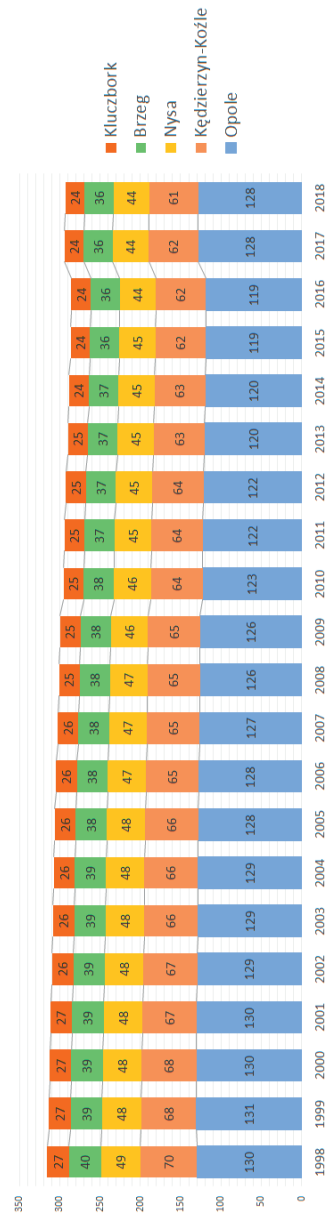
²⁷ Zob. więcej Heffner K.: Problematyka związana z procesami semiurbanizacji w województwie opolskim, [w:] *Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007–2013*, T. Markowski, Z. Strzelecki (red.), „Studia KPZK PAN”, t. 119/2008, s. 57–71.

²⁸ Raport o stanie zagospodarowania... , s. 62.

²⁹ K. Heffner, B. Klemens: Czynniki zachęcające i zniechęcające inwestorów do lokalizacji inwestycji w aglomeracji opolskiej [w:] *Gospodarka Przestrzenna XII*, tom I., S. Korenik, Z. Przybyła (red.), Stowarzyszenie na Rzecz Promocji Dolnego Śląska, Wrocław 2009, s. 111–112.

Źródło: opracowanie A. Majorek (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) na podstawie danych GUS.
Ryc. 5. Zmiany w liczbie ludności Opola i aglomeracji opolskiej w latach 1990–2018 (w osobach)

Źródło: opracowanie A. Majorek (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) na podstawie danych GUS.
Ryc. 6. Liczba ludności głównych ośrodków miejskich w województwie opolskim na przestrzeni lat 1998–2018 (w %)

tujący się – Kluczbork (25,6 tys. mieszkańców). Suburbanizacja rozumiana jest jako proces przekształceń zachodzących w układach miasto-strefa podmiejska, którego przejawem jest m.in. przemieszczanie się ludności z miasta do strefy podmiejskiej jako migracja trwała oraz znaczący udział dojazdów do pracy, przeważająco w kierunku głównego ośrodka miejskiego.

Wschodnia część województwa, obejmująca powiaty: kędzierzyńsko-kozielski, strzelecki, oleski i kluczborski, cechuje się znacznym udziałem sektora przemysłowego w zatrudnieniu. Głównymi ośrodkami rozwoju społeczno-gospodarczego są miasta: Kędzierzyn-Koźle oraz Kluczbork. Strefa charakteryzuje się brakiem czytelnych powiązań wewnętrznych (komunikacyjnych i funkcjonalnych). Główne szlaki komunikacyjne przebiegają pasmowo w relacji południowy wschód, północny zachód, a nie łączą głównych ośrodków strefy (Kędzierzyn-Koźle, Kluczbork)³⁰.

Strefę zachodnią województwa opolskiego tworzą powiaty: brzeski, głubczycki, nyski, namysłowski i prudnicki. Jej wspólnymi cechami oraz wyznacznikami możliwości rozwojowych są: przeważająca funkcja rolnicza, relatywnie wysokie bezrobocie oraz dominacja ludności napływowej. Ta część regionu nie stanowi jednorodnego funkcjonalnie obszaru. Strefą silnie zurbanizowaną, z dużym udziałem funkcji przemysłowych, jest pasmo osadnicze: Paczków–Nysa–Głuchołazy–Prudnik oraz obszar brzesko-grodkowski. Głównymi centrami ogniskującymi rozwój społeczno-gospodarczy tej części regionu są miasta subregionalne: Nysa i Brzeg³¹.

Wzmacnianie pozycji miast: Kędzierzyna-Koźla, Nysy, Brzegu i Kluczborka jako ośrodków obsługujących co najmniej 2 lub 3 powiaty, zapewniające zrównoważony rozwój całego woj. opolskiego powinno koncentrować się na utrzymaniu i rozwijaniu ich wielofunkcyjnego charakteru, zapewniającego pełny wachlarz usług dla ludności, nie tylko tych miast, lecz także obszarów stanowiących ich zaplecze. Te działania to przede wszystkim tworzenie i rozwój szkolnictwa wyższego na poziomie wyższych szkół zawodowych lub filii uczelni, rozwój bazy edukacji, zwłaszcza na poziomie szkolnictwa ponadgimnazjalnego, restrukturyzacja i rozwój ośrodków lecznictwa zamkniętego i specjalistycznego, rozwój placówek pomocy społecznej, wzmacnianie ośrodków kultury i sportu oraz sprzyjanie wykorzystaniu potencjału gospodarczego i instytucjonalnego (m. in. organizowanie parków technologicznych, inkubatorów przedsiębiorczości itp.)³².

Centra regionalne i ich obszary funkcjonalne a rozwój regionu

W nowej perspektywie znaczenia nabiera polityka rozwoju obszarów miejskich, w tym szczególnie centrów regionalnych o cechach metropolii – mają

³⁰ Raport o stanie zagospodarowania..., s. 63.

³¹ Ibidem, s 63–64.

³² K. Heffner, B. Klemens, Województwo Opolskie. Raport diagnostyczny; Program dla Polski Zachodniej, UMWO, Opole 2011.

one generować innowacje oraz transferować efekty rozwoju. Zasięgi oddziaływań centrów regionalnych w relacji do rzeczywistych stref wpływu regionów różnią się istotnie. Najlepiej dopasowane są obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych w Polsce południowej (Wrocław–Opole, Opole–Katowice, Katowice–Kraków, Kraków–Rzeszów) i centrum (Warszawa–Łódź, Bydgoszcz–Toruń), natomiast szczególnie zagrożone kumulacją negatywnych efektów skoncentrowanego wzrostu są regiony (obszary funkcjonalne) położone pomiędzy silnymi metropoliami.

Tzw. regiony międzymetropolitalne opierają rozwój na aglomeracjach miejskich średniej wielkości, które bez polityki wsparcia zewnętrznego (efektów polityki spójności) nie są w stanie wzmacniać i przyspieszać rozwoju „swoich” regionów. Charakterystyczny jest utrwalający się system regionów międzymetropolitalnych, województwa lubuskie, opolskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie wymagają różnych form wsparcia procesów rozwoju. Regiony międzymetropolitalne coraz silniej są wiązane w różnorakie relacje z sąsiednimi metropoliami i ich obszarami metropolitalnymi (powiązania makroregionalne):

- województwo opolskie i świętokrzyskie w sferze oddziaływania obszarów metropolitalnych Górnośląskiego Związku Metropolitalnego (Katowice) i Krakowa,
- województwo kujawsko-pomorskie w sferze oddziaływania metropolii poznańskiej,
- obszar województwa lubuskiego podlega silnemu wpływowi metropolii wrocławskiej (południowa część) oraz szczecińskiej (północna część).

Polityka rozwoju, nawet jeśli jest nakierowana na regiony lub obszary peryferyjne, to znajduje się pod ciągłą presją inicjatyw włączających struktury regionalne tego typu w układy oddziaływania metropolii. Obszary funkcjonalne ośrodków metropolitalnych charakteryzują się szerokimi strefami wewnętrznych peryferii (m. in. Szczecin, Poznań, Warszawa, Łódź). Zasięgi oddziaływań ośrodków regionalnych (metropolii) są lepiej dopasowane w wypadku „stref funkcjonalnych powiązań”. Polityka rozwoju i polityka przestrzenna nastawiona na wyraźne wspieranie rozwoju średnich miast hamuje proces polaryzacji rozwoju i sprzyja rozwojowi policentrycznemu³³, umożliwi również kształtowanie sieci zrównoważonych pod względem społeczno-gospodarczym i przestrzennym obszarów funkcjonalnych ośrodków regionalnych, m. in. takich jak Opole³⁴.

³³ K. Heffner, P. Gibas: Regiony słabiej rozwinięte a efekty polityki spójności w Polsce [w:] Polityka spójności w okresie 2013–2020 a rozwój regionów Europy, E. Pancer-Cybulska, E. Szostak (red.), Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, 79–96; P. Churski, J. Hauke: Polycentric Development and Growth Areas [w:] Territorial Cohesion Policy in Poland – Issues in Impact Assessment, T. Markowski, M. Turala (red.), „Studia Regionalia” No. 33/2012, 36–52.

³⁴ P. Churski, J. Hauke: Polycentric Development..., s. 79–96; K. Heffner, P. Gibas: Regiony słabiej rozwinięte...s. 36–52.

Podsumowanie

Ośrodki miejskie województwa opolskiego wyjściowo znajdowały się w bardzo korzystnej sytuacji pod względem wyposażenia w urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej, paradoksalnie jednak uruchomiła ona procesy stałego niedoinwestowania i zaniedbań oraz istotnej dekapitalizacji majątku trwałego, które były skutkiem kierowania większej uwagi i środków wspierających rozwój do regionów słabiej rozwiniętych, głównie Polski Wschodniej.

W okresie transformacji województwo opolskie, opierając rozwój regionu o średniej wielkości aglomerację miejską oraz zróżnicowaną i względnie bogatą strukturę gospodarczą, charakteryzuje się nasilającymi się trudnościami w procesie adaptacji do gospodarki rynkowej. W ośrodkach miejskich opartych na pojedynczych, wiodących zakładach przemysłowych, problemy rozwojowe i trudności z adaptacją do konkurowania w układach krajowych i międzynarodowych, często globalnym zasięgu, ujawniają się ze szczególną siłą.

Relatywnie słaba jest w miastach regionu opolskiego sfera usług, w szczególności tych, które reprezentują ponadlokalne, regionalne i ponadregionalne instytucje związane z sektorem publicznym (częste są przypadki przesuwania ich struktur do metropolii lub poza województwo opolskie). Stałym problemem jest funkcjonowanie w regionie sfery usług wyższego rzędu, przede wszystkim z zakresie tzw. B+R oraz tzw. gospodarki innowacyjnej, a także w dziedzinie nowoczesnego handlu i logistyki. Skutkuje to mniejszą atrakcyjnością lokalizacyjną większości ośrodków miejskich regionu i trudnościami w konkurowaniu o nowe inwestycje oraz w przyciąganiu nowych mieszkańców. Ujawniają się w związku z tym silne trendy depopulacyjne, które stają się swojego rodzaju sprzężeniem zwrotnym, barierą ograniczającą ich możliwości rozwojowe.

Obiekty infrastruktury technicznej i społecznej w wielu mniejszych ośrodkach miejskich są silnie zdekapitalizowane, brakuje nowych, innowacyjnych rozwiązań (np. Opole jako jedno z ostatnich miast wojewódzkich zaczęło budować obwodnicę, miasto nie ma bezpośredniego połączenia z autostradą, węzeł kolejowy i autobusowy nie dysponuje zintegrowanym centrum przesiadkowym). Natomiast z drugiej strony Opole, ośrodki subregionalne (Kędzierzyn-Koźle, Nysa, Brzeg i Kluczbork) i pozostałe miasta średniej wielkości dysponują znaczącymi, endogenicznymi czynnikami rozwoju, jak:

- kapitał społeczny – wielokulturowość, wzmacnianie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej mieszkańców,
- wysoka jakość życia, nieskażone środowisko przyrodnicze, zrównoważony rozwój,
- bardzo dobra dostępność regionu, centrum regionalnego i większości struktur lokalnych, szczególnie w strefie środkowej województwa,
- atrakcyjne tereny inwestycyjne i klimat dla inwestycji i przedsiębiorczości,
- wysoka mobilność mieszkańców.

Do egzogenicznych czynników rozwoju zaliczyć można:

- uwarunkowania wynikające z realizacji strategii lizbońskiej – konkurencyjność w skali globalnej,
- wdrażanie nowych koncepcji rozwoju regionalnego w Polsce (wzmacnianie ośrodków średniej wielkości o cechach metropolitalnych, rozwój policentryczny),
- nowe czynniki lokalizacji dużych inwestycji gospodarczych – tendencje do koncentracji kapitału,
- peryferyzacja obszarów położonych poza głównymi strefami rozwoju w Europie, które wymagają prowadzenia intensywnej polityki spójności, wspierania rozwoju regionów policentrycznych, gdzie ujawniają się negatywne skutki aglomeracji i globalizacji w gospodarce i życiu społecznym.

Podsumowując, ośrodki miejskie województwa opolskiego funkcjonujące w relatywnie małej strukturze regionalnej o licznych cechach obszaru międzymetropolitalnego, charakteryzują się ustabilizowanym, ale stopniowo zmniejszającym się potencjałem ludnościowym. Znaczące możliwości rozwojowe, ze względu na koncentrację zasobów gospodarczych, społecznych i kulturowych, a także do pewnego stopnia infrastrukturalnych oraz w sektorze publicznym, są związane z aglomeracją opolską i miastem Opolem, jako regionalnym centrum.

Układ ośrodków miejskich regionu opolskiego ma ustabilizowany charakter i rozwija się w kierunku zrównoważonej struktury hierarchicznej, w której funkcje centralne ulokowane są w głównym ośrodku miejskim województwa – Opolu, a szerzej w aglomeracji opolskiej. Ze względu na policentryczny charakter sieci miejskiej woj. opolskiego oraz brak wyraźnej dominacji ośrodka centralnego w relacjach z miastami subregionalnymi i pozostałymi ośrodkami miejskimi (prowadzi ona najczęściej do eksploatacji zasobów zaplecza bez dyfuzji czynników rozwoju) może to być istotna składowa rozwoju w kierunku zrównoważonego, atrakcyjnego regionu europejskiego.

Ośrodek opolski oraz miasta subregionalne stoją przed koniecznością wyboru pól konkurowania i współdziałania³⁵ w skali międzyregionalnej, krajowej i europejskiej. Uwarunkowania przestrzenne rozwoju opierające się na stosunkowo niskiej gęstości zaludnienia regionu, mogą stać się istotnym atutem i sposobnością rozwoju miast w województwie opolskim, wykorzystujących trendy rozgęszczania sąsiednich aglomeracji miejskich. Walorem lokalizacyjnym miast regionu jest także tranzytowy charakter regionu i jego ośrodków miejskich. Implikuje to konieczność wzmacniania i stałego podtrzymywania dobrej dostępności miast i obszarów lokalnych. Istotnym ograniczeniem rozwojowym miast (szczególnie mniejszych) w województwie opolskim jest brak otwarcia w kierunku południowym i niewykorzystany potencjał Nysy i Prudnika we współpracy transgranicznej z Czechami.

---

³⁵ W ujęciu strategii rozwoju struktur regionalnych chodzi o pojęcie *coopetiveness* [koopetycja] łączące współpracę struktur terytorialnych [cooperation] i ich konkurowanie [competition]. Por. np. Ejsmont A., Klemens B., Moczala A.: *Klasy: kooperujące i konkurujące organizacje sieciowe*. Texter; 2016.

Kluczowe znaczenie dla rozwoju całego systemu miast w województwie opolskim ma wzmocnienie potencjału wzrostu centrum regionalnego, w szczególności chodzi o przyciąganie funkcji metropolitalnych do aglomeracji opolskiej przy wykorzystaniu kooperacji samorządów lokalnych w całym regionie. Opierając rozwój na stabilności układu regionalnego w sensie miejsca w koncepcjach rozwoju kraju i Unii Europejskiej miasta województwa opolskiego zajmują trwałe miejsce w strukturze regionalnej Polski i Europy.

Literatura

- [1] BAŃSKI J.: Koncepcje rozwoju struktury przestrzennej w Polsce – polaryzacja czy równoważenie, „Przegląd Geograficzny”, t. 79, z. 1/2007
- [2] BEDNARZEWSKA K. E.: Potrójna helisa jako model współpracy w budowaniu atrakcyjności inwestycyjnej miast, „Organizacja i Zarządzanie”, nr 2/2016
- [3] CHURSKI P., HAUKE J.: Polycentric Development and Growth Areas, [w:] Territorial Cohesion Policy in Poland – Issues in Impact Assessment, T. Markowski, M. Turała (red.), “Studia Regionalia” No. 33/2012
- [4] CZECH B., HEFFNER K.: Gminy wiejskie powiatu opolskiego a proces wejścia w struktury Unii Europejskiej, „Śląsk Opolski”, nr 1/2005
- [5] DROBEK W., HEFFNER K.: Wpływ elektrowni „Opole” na zmiany ludnościowe w aglomeracji opolskiej, „Śląsk Opolski”, nr 2/1995
- [6] DROZDOWSKI R., BORKOWSKA I., MORCHAT M.: Uwarunkowanie demograficzne przemian społeczno-gospodarczych w Opolu – rekomendacje dla polityki rozwoju miasta w latach 2010–2020, Raport Public Profits Sp. z o.o., Poznań 2010.
- [7] EJSMONT A., KLEMENS B., MOCZAŁA A.: Klastry: kooperujące i konkurujące organizacje sieciowe. Texter; 2016
- [8] GORZELAK G.: Rozwój polskich regionów a polityka spójności Unii Europejskiej [w:] Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u, G. Gorzelak (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007
- [9] HEFFNER K.: Czynniki kształtujące strukturę przestrzenną Opola, „Kwartalnik Opolski”, z. 3/1984
- [10] HEFFNER K.: Relacja między regionami: Śląsk Opolski a Górny Śląsk [w:] Region jako przyszła struktura europejska. Materiały polsko-niemieckiego sympozjum odbytego w Opolu w dniach 13–15 maja 1992 r. W. Lesiuk (red.), PIN-Institut Śląski w Opolu, Evangelische Akademie Mülheim an der Ruhr, Opole 1992
- [11] HEFFNER K.: Struktura przestrzenna regionu Śląska Opolskiego, „Śląsk Opolski” (29)/1998
- [12] HEFFNER K.: Ośrodki miejskie z funkcjami metropolitalnymi a rozwój małych regionów. Programowanie rozwoju na przykładzie Opola i Śląska Opolskiego [w:] Programowanie rozwoju regionu. Ład ekonomiczny i środowiskowo-przestrzenny, K. Heffner (red.), Politechnika Opolska, Samorząd Województwa Opolskiego, Komitet Nauk Demograficznych PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Opole 2007
- [13] HEFFNER K.: Znaczenie funkcji metropolitalnych w rozwoju aglomeracji miejskich średniej wielkości [w:] Gospodarka przestrzenna, Z. Przybyła (red.), Katedra Gospodarki Przestrzennej w Jeleniej Górze, Katedra Gospodarki Przestrzennej i Administracji Samorządowej, Jelenia Góra 2007
- [14] HEFFNER K.: Problematyka związana z procesami semiurbanizacji w województwie opolskim, [w:] Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007–2013, T. Markowski, Z. Strzelecki (red.), „Studia KPZK PAN”, t. 119/2008
- [15] HEFFNER K.: Aglomeracje średniej wielkości jako bieguny wzrostu i obszary strategicznej interwencji w regionach międzymetropolitalnych, [w:] Potencjalne metropolie ze szczególnym uwzględnieniem Polski wschodniej, Z. Makieła (red.), Warszawa, Studia KPZK PAN, t. 125/2009

- [16] HEFFNER K.: Semiurbanizacja a suburbanizacja. Ewolucja procesów w aglomeracji opolskiej [w:] Procesy suburbanizacji w wybranych miastach Polski, J. Słodczyk (red.), „Studia Miejskie” t. 3/2011
- [17] HEFFNER K.: Lokalizacja instytucji publicznych jako element polityki miejskiej i regionalnej, Opinie i Ekspertyzy, nr OE-228, Kancelaria Senatu Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2015
- [18] HEFFNER K.: Rozwój ośrodków regionalnych a procesy decentralizacji i dekoncentracji sektora publicznego, [w:] Teoria i praktyka rozwoju obszarów funkcjonalnych, T. Kudłacz, P. Brańka, „Studia KPZK PAN”, t. 174/2017
- [19] HEFFNER K.: Funkcjonalno-przestrzenne uwarunkowania rozwoju miasta Opola, „Studia Śląskie”, t. 80/2017
- [20] HEFFNER K., GIBAS P.: Regiony słabiej rozwinięte a efekty polityki spójności w Polsce, [w:] Polityka spójności w okresie 2013–2020 a rozwój regionów Europy, E. Pancer-Cybulska, E. Szostak (red.), Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011
- [21] HEFFNER K., GIBAS P.: Obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych w Polsce [w:] Zrozumieć terytorium. Idea i praktyka, A. Nowakowska (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013
- [22] HEFFNER K., GIBAS P.: Zasięg oddziaływania metropolii, „Studia Miejskie”, t. 13/2014
- [23] HEFFNER K., GIBAS P.: Polityka spójności UE a obszary funkcjonalne centrów regionalnych w Polsce, [w:] Unia Europejska w 10 lat po największym rozszerzeniu, E. Pancer-Cybulska, E. Szostak (red.), Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2015
- [24] HEFFNER K., KLEMENS B.: Czynniki zachęcające i zniechęcające inwestorów do lokalizacji inwestycji w aglomeracji opolskiej [w:] Gospodarka Przestrzenna XII, Tom I, S. Korenik, Z. Przybyła (red.), Stowarzyszenie na Rzecz Promocji Dolnego Śląska, Wrocław 2009
- [25] HEFFNER K., SZCZYGIELSKI K.: Uwagi o możliwościach rozwoju Opola w perspektywie do 2010 r., „Śląsk Opolski” nr 1/1992
- [26] HERBST M., WÓJCIK P.: Delimitacja dyfuzji rozwoju z miast metropolitalnych z wykorzystaniem korelacji przestrzennej, „Studia Regionalne i Lokalne”, Nr 4(54)/2013
- [27] MUSIAŁ-MALAGO M.: The process of urban shrinking in Poland. „Studia Miejskie”, z. 24/2016
- [28] PINHEIRO R., BENNEWORTH P., JONES G.A.: Understanding regions and the institutionalization of universities [w:] Universities and Regional Development: An Assessment of Tensions and Contradictions, R. Pinheiro, P. Benneworth, G. A. Jones (red.), Routledge, London 2012
- [29] PARYSEK J. J.: Wewnątrzregionalna konkurencyjność i komplementarność obszarów [w:] Wybrane problemy miast i aglomeracji miejskich na początku XXI wieku, J. Parysek (red.), „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna”, t. 6/2009
- [30] Rozwój gospodarczy. Raport o stanie polskich miast 2016, M. Dej (red.), Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2016
- [31] SOLGA B.: Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym, Politechnika Opolska, Opole 2013
- [32] STEINFÜHRER A., BIERZYŃSKI A., GROSSMANN K., HAASE A., KABISCH S., KLUSÁCEK P.: Population Decline in Polish and Czech Cities during Post-socialism? Looking Behind the Official Statistics, „Urban Studies” 2010, t. 47 nr 11
- [33] SZCZYGIELSKI K.: Krajobraz etniczny Polski po Narodowym Spisie Powszechnym 2011: zróżnicowanie etniczne jako potencjalny czynnik rozwoju regionalnego, „Barometr Regionalny” 3/2013
- [34] ZABOROWSKI Ł.: Sieć ośrodków regionalnych w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Próba uporządkowania według czynników wielkości i odległości, „Przegląd Geograficzny”, t. 86, z. 4/2014

Brygida KLEMENS

Politechnika Opolska

Obszary wiejskie w województwie opolskim w okresie przemian

Wprowadzenie

Obszary wiejskie są ważnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Stanowią znaczącą część, gdyż obejmują ponad 93% powierzchni kraju. Dodatkowo stają się coraz bardziej zurbanizowane i chętnie wybierane przez mieszkańców miast jako miejsce zamieszkania. Jednak z drugiej strony, obszary wiejskie borykają się z szeregiem problemów o charakterze demograficznym, urbanistycznym czy ekonomicznym. Przestają pełnić funkcje rolnicze, lub mocno je ograniczają, co powoduje różnego rodzaju wyzwania społeczno-gospodarcze, z którymi mieszkańcy i władze starają się zmierzyć.

W geografii wsi wyróżnia się 12 głównych pól badawczych: 8 tradycyjnych (produkcja rolnicza, zarządzanie zasobami naturalnymi i ochrona przyrody, użytkowanie ziemi i planowanie przestrzenne, ruch naturalny, migracje i struktury społeczne, rozwój lokalny, osadnictwo wiejskie i problemy społeczności lokalnych, infrastruktura, turystyka i rekreacja), a 4 nowe (kontrasty społeczne w przestrzeni wiejskiej, polityka i współzrządzenie wsią, społeczne zróżnicowanie i codzienność życia wiejskiego, kultura wsi i obrazy wsi w mass mediach).

Dokonanie analizy rozwoju obszarów wiejskich Opolszczyzny we wszystkich polach badawczych nie jest możliwe w jednym artykule, dlatego skupiono się na wybranych uwarunkowaniach rozwoju obszarów wiejskich. W sposób szczególny starano się spojrzeć na zagadnienie wielofunkcyjności obszarów wiejskich i wyłonić funkcje, które aktualnie wskazywane są jako pełnione przez obszary wiejskie Opolszczyzny. Istotne również było ukazanie dynamiki wskaźników związanych z jakością życia i dostępem do usług publicznych na obszarach wiejskich.

Przedstawione rozważania oparte zostały o analizę *desk research* danych wtórnych, głównie literatury przedmiotu krajowej i zagranicznej, dokumentów strategicznych poziomu lokalnego i regionalnego oraz danych statystycznych z roczników statystycznych województwa opolskiego i Banku Danych Lokalnych. Analizowane zjawiska starano się ukazywać w szeregu czasowym ostatnich 30 lat.

Województwo opolskie od lat kojarzone jest jako najbardziej migracyjne i borykające się z problemami demograficznymi w skali kraju. Od połowy lat 80. XX w. systematycznie spada liczba mieszkańców, a ujemny przyrost naturalny odnotowywany jest od końca lat 90. XX w. Prognozowany spadek liczby ludności w województwie opolskim dotyczy zarówno miast, jak i obszarów wiejskich, jednak przewiduje się, że to miasta będą wyludniać się w większym stopniu niż wsie. Prognozuje się, że stan ludności miast w 2050 r. może stanowić zaledwie ok. 70% populacji miejskiej z 2013 r., natomiast ludność wiejska – 80%. Możliwość tak znaczących ubytków ludności miejskiej (niemal 30%) i wiejskiej (prawie 20%) w perspektywie 2050 r. uświadamia skalę i znaczenie zmian demograficznych w regionie opolskim¹.

Pojęcia *obszar wiejski* i *wiejski obszar funkcjonalny*

W literaturze przedmiotu pojęcie obszarów wiejskich nie jest jednoznaczne, a różnorodność pojęć generuje problemy z punktu widzenia ich analizy. Przykładowo, liczba zameldowanych mieszkańców miast i wsi w wielu przypadkach istotnie odbiega od faktycznej liczby osób przebywających na stałe na danym terenie².

Wieś rozumiana jest jako jednostka osadnicza, natomiast obszar wiejski jako przestrzeń utworzona przez wieś i ich otoczenie³. Geografowie w swoich rozważaniach powołują się również na trzecią formę badawczą: kontinuum wiejsko-miejskie (strefa podmiejska) rozumiane jako obszar wiejski podlegający aktywnym procesom urbanizacji⁴.

W statystyce publicznej obszary wiejskie wyodrębniane są na podstawie podziału terytorialnego kraju z użyciem identyfikatorów TERYT⁵, a są one rozumiane jako tereny pozostające poza granicami administracyjnymi miast, na które składają się gminy wiejskie i części wiejskie gmin miejsko-wiejskich⁶, chociaż w niektórych przypadkach definicja ta może być rozszerzona o niewielkie ośrodki miejskie, które są ściśle powiązane funkcjonalnie z obszarami wiejskimi⁷.

¹ K. Heffner, B. Klemens, B. Solga, Challenges of regional development in the context of population ageing. Analysis based on the example of Opolskie voivodeship. "Sustainability" 2019, 11, 5207. doi: 10.3390/su11195207 oraz Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS, Warszawa 2014.

² A. Mijal, Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – próba diagnozy, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, nr 2 (24)/2012, s. 168.

³ J. Falkowski, Geografia wsi – próba ujęcia systemowego, „Studia Obszarów Wiejskich”, tom 37, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGPZ PAN, Warszawa 2015, s. 94.

⁴ Ibidem. s. 94.

⁵ Krajowy Rejestr Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju.

⁶ M. Bucka, Kreatywność jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie województwa opolskiego, „Studia Obszarów Wiejskich”, tom 52, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGPZ PAN, Warszawa 2018, s. 131.

⁷ Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.

Uznaje się, że dotychczasowe klasyfikacje nie wyczerpują złożoności charakterystyki obszarów wiejskich⁸. W literaturze przedmiotu znaleźć można różnorodne koncepcje klasyfikacji obszarów wiejskich. Najczęściej stosowane są podstawowe kryteria klasyfikacji: lokalizacyjne, strukturalne lub kombinowane (lokalizacyjno-strukturalne). W podejściu lokalizacyjnym wykorzystywany jest zazwyczaj opis struktury przestrzennej obszarów wiejskich w ujęciu kontinuum miasto-wieś, dzięki czemu wyróżnić można obszar rdzeniowy oraz koncentryczne strefy o różnym stopniu oddziaływania tych obszarów oraz ich dostępności⁹. W podejściu strukturalnym obszary wiejskie poddawane są grupowaniu ze względu na ich cechy społeczno-ekonomiczne, co pozwala wyodrębnić wiodące funkcje gospodarcze danego obszaru¹⁰. Podejście kombinacyjne zazwyczaj łączy metody stosowane w podejściu lokalizacyjnym i strukturalnym¹¹.

Obszar funkcjonalny definiowany jest dosyć szeroko jako obszar charakteryzujący się wspólnymi cechami geograficznymi, społeczno-gospodarczymi i przestrzennymi, co pozwala na traktowanie go jako przedmiotu interwencji polityk publicznych. Zasięg przestrzenny obszarów wyznaczany jest np. poprzez analizę więzi gospodarczych, społecznych czy środowiskowych. Obszary funkcjonalne (w tym wiejskie) definiowane są dla wspomagania wzrostu konkurencyjności regionów, ale również dla budowania spójności terytorialnej i przeciwdziałania marginalizacji obszarów problemowych¹².

Posiłkując się klasyfikacją opisaną w KPZK, wiejskie obszary funkcjonalne dzielą się na dwie grupy: uczestniczące w procesach rozwojowych i wymagające wsparcia procesów rozwojowych¹³. Do pierwszej grupy należą obszary znajdujące się w strefie silnego oddziaływania lub w sąsiedztwie głównych ośrodków miejskich, charakteryzując się dużym udziałem funkcji pozarolniczych lub rolnictwem towarowym, dość dobrym dostępem do usług publicznych i usług wyższego rzę-

---

⁸ M. Mazur, J. Bański, K. Czapiewski, P. Śleszyński, Wiejskie obszary funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczenia ich obszarów i granic, „Studia Obszarów Wiejskich”, tom 37, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGPZ PAN, Warszawa 2015, s. 7.

⁹ T. Komornicki, P. Śleszyński, Typologia obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto-wieś, [w:] Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku, J. Bański (red.), „Studia Obszarów Wiejskich”, 16/2009, s. 9–37.

¹⁰ J. Bański, W. Stola, Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce, „Studia Obszarów Wiejskich”, 3/2002.

¹¹ A. Rosner, Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce, [w:] Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2008, s. 211–227; J. Bański, K. Czapiewski, M. Mazur, P. Śleszyński, Wiejskie obszary funkcjonalne – szczegółowe warunki określania obszarów i ich granic. Analiza dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2011, s. 51.

¹² K. Heffner, P. Gibas, Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich o słabym dostępie do usług publicznych w województwie lubuskim, Ekspertyza wykonana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, 16 grudzień 2013, s. 12.

¹³ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 193.

du¹⁴. O wiele bardziej szczegółową klasyfikację wiejskich obszarów funkcjonalnych wyznaczono na podstawie badań w 2015 r.¹⁵ Można również wyróżnić wiele kategorii powiązań funkcjonalnych¹⁶, co ukazuje, że relacje pomiędzy miastami a wsiami są złożone, wielowątkowe i zmienne w czasie.

W województwie opolskim do pierwszej wskazanej w KPZK grupy wiejskich obszarów funkcjonalnych zaliczyć należy strefę podmiejską Opola¹⁷ oraz gminę Skarbimierz otaczającą Brzeg (intensywny rozwój przedsiębiorstw będący efektem funkcjonowania specjalnej strefy ekonomicznej). Do grupy należącej do obszarów wsparcia procesów rozwojowych zaliczają się obszary cechujące się niską dostępnością podstawowych usług publicznych bądź położone w sąsiedztwie ośrodków miejskich, które w wyniku procesów rozwojowych utraciły dawniej istotne funkcje gospodarcze, a dominująca funkcja rolnicza nie zapewnia wystarczających przychodów oraz te, z których czas dojazdu przekracza 90 minut¹⁸. Przyjęto założenie, że w województwie opolskim miejscem docelowym, dla którego oblicza się czas dojazdu będzie miasto Opole¹⁹. Województwo opolskie ocenić należy jako relatywnie dobrze wyposażone w sieć dróg z centralnie zlokalizowanym miastem wojewódzkim, dlatego dojazd przekraczający 90 minut dotyczy jedynie najbardziej peryferyjnych obszarów. W *Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.* obszary te wskazano jako problemowe, o ekstremalnie niskiej dostępności transportowej²⁰. Włączenie do analizy dostępności komunikacji kolejowej zmienia tę ocenę, gdyż okazuje się, że ok. 12,1% mieszkańców regionu mieszka w strefach, z których dojazd do Opola przekracza 90 minut, a w najbardziej skrajnych przypadkach nawet 120 minut (gminy: Kamiennik, Paczków, Głuchołazy, Praszka i Rudniki).

---

¹⁴ K. Heffner, B. Klemens, Wiejskie obszary funkcjonalne w kontekście dostępu do usług publicznych (przykład województwa opolskiego), [w:] *Studia Obszarów Wiejskich*, tom 38 *Wiejskie obszary funkcjonalne*, Komisja Obszarów Wiejskich PTG i IGIPZ PAN, Warszawa 2015, s. 52.

¹⁵ M. Mazur, J. Bański, K. Czapiewski, P. Śleszyński, *Wiejskie obszary funkcjonalne...*, s. 7–36.

¹⁶ Np. transportowe (drogowe, kolejowe, lotnicze), teleinformatyczne (np. połączenia internetowe, telefonia), społeczne (np. migracyjne, małżeńskie), gospodarcze (organizacyjne, finansowe), naukowo-badawcze (m.in. współpraca instytucji proinnowacyjnych) czy polityczno-administracyjne (m.in. organizacje miast, współpraca władz samorządowych). Zob. więcej: Komornicki T., Korcelli P., Siłka P., Śleszyński P., Świątek D., *Powiązania funkcjonalne pomiędzy polskimi metropoliami*, IGIPZ PAN, Warszawa 2013.

¹⁷ Głównie gminy w tzw. paśmie nadodrzańskim, por. K. Heffner, 1989, *Popielów jako element nadodrzańskiego pasma osadniczego*, *Kwartalnik Opolski*, 2, s. 5–16.

¹⁸ Por. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, 2012*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 193 oraz *Identyfikacja Obszarów Funkcjonalnych (OF), Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), Obszarów Problemowych (OP) w województwie opolskim*, projekt raportu końcowego, CASE Doradcy Sp. z o.o. oraz Regio Group Sp. z o.o., Opole 2012, s. 71 [materiały niepublikowane].

¹⁹ K. Heffner, B. Klemens, *Wiejskie obszary funkcjonalne w kontekście...*, s. 52.

²⁰ *Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.*, Samorząd Województwa Opolskiego, Opole 2012, s. 66 i 72.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich województwa opolskiego

Biorąc pod uwagę powierzchnię, województwo opolskie jest małą jednostką podziału administracyjnego (poziom NUTS2). W województwie opolskim jest 68 gmin: wiejskich (36) i miejsko-wiejskich (32). Województwo opolskie cechuje centralne usytuowanie stolicy i równomierne usytuowanie ośrodków subregionalnych. W sieci osadniczej dominują małe miasta (do 10 tys. mieszkańców), a osadnictwo wiejskie ma zwarty charakter.

Obszary wiejskie poddawane są zmianom statusu administracyjnego w zakresie obszarów otaczających miasta i zamiast obszarów funkcjonalnych stają się obszarami zamkniętymi w granicach administracyjnych miast. Możliwość zmiany granic administracyjnych jednostek samorządu terytorialnego przewidziano w ustawie o samorządzie gminnym z dnia 8.03.1990 r. Taka zmiana dokonana została również wokół miasta wojewódzkiego Opolo, kiedy to jego granice poszerzono o sołectwa gmin: Dąbrowy, Dobrzeń Wielki, Komprachcic i Prószkowa. Dnia 19.07.2016 r. rząd przyjął rozporządzenie w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy²¹. Zmiana granic dotyczyła łącznie 5231 ha obszarów wiejskich (gmina Dąbrowa: 1668 ha, Dobrzeń Wielki: 2752 ha, Komprachcice: 532 ha, Prószków 279 ha). Zmiana granic została wprowadzona w życie z dniem 1.01.2017 r., a jej efekty dla społeczności lokalnych i rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich będzie można badać dopiero w dłuższej perspektywie czasowej. Jednak można pokusić się o stwierdzenie, że będą miały one zarówno charakter negatywny (np. rozluźnienie poczucia przynależności lokalnej, poczucie bezradności wobec zmian), jak i pozytywny (np. większa dostępność komunikacyjna mieszkańców byłych obszarów wiejskich).

Analiza obszarów wiejskich jako przestrzeni wielofunkcyjnej ma swoje początki w Polsce w 1976 r.²² Współcześnie, koncepcja wielofunkcyjnych obszarów wiejskich należy do podstawowych typów strategii w sferze rolnictwa i wsi w Polsce²³. Można założyć, że proces ewolucji terenów wiejskich może być doskonały poprzez uzyskanie najlepszej dywersyfikacji przedsięwzięć przedsiębiorczych na obszarach wiejskich²⁴.

Wsie, które stanowią stolice gmin wiejskich, pełnią funkcję ośrodków gminnych zaspokajających elementarne potrzeby swoich mieszkańców, do których zaliczyć

²¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. Dz.U. poz. 1134.

²² J. Kostrowicki, Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne, *Przegląd Geograficzny*, 48 (4), 1976, s. 601–611.

²³ A. Wlazły, Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności, „*Progress in Economic Sciences*” No 5, 2018, s. 66.

²⁴ M. Czerny, *Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich na globalnym Południu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 58–63.

można m.in.: możliwość zrobienia podstawowych zakupów, podstawową opiekę medyczną i społeczną, edukację podstawową, opiekę przedszkolną, załatwienie spraw administracyjnych na poziomie lokalnym²⁵.

Rozwój obszarów wiejskich głównie kojarzony był z rozwojem rolnictwa. Współcześnie dąży się do rozszerzenia katalogu dotychczas pełnionych funkcji w obszarze zarówno gospodarczym, jak i społecznym, co oznacza że wieś staje się coraz mniej rolnicza, mimo że są województwa, w których odsetek ludności wiejskiej pracujących w rolnictwie w ogólnej licznie pracujących na wsi systematycznie wzrasta: dolnośląskie, lubuskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie (tab. 1). Województwo opolskie charakteryzuje się malejącym odsetkiem ludności utrzymującej się z pracy w rolnictwie.

Tabela 1. Odsetek ludności wiejskiej pracującej w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących na wsi w podziale na województwa

Województwo	Odsetek ludności wiejskiej pracującej w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących na wsi (wg danych GUS) [%]		
	2011	2014	2018
Dolnośląskie	40,8	40,9	41
Kujawsko-pomorskie	59,9	53,2	54
Lubelskie	78,1	78,2	78
Lubuskie	40,2	43,1	44
Łódzkie	65,4	62,4	63
Małopolskie	59,2	65,7	65
Mazowieckie	63,7	60,7	61
Opolskie	55,6	49,4	49
Podkarpackie	63,2	71,9	72
Podlaskie	80,0	77,7	78
Pomorskie	40,7	39,7	39
Śląskie	36,0	43,5	43
Świętokrzyskie	73,6	73,5	73
Warmińsko-mazurskie	57,5	54,6	55
Wielkopolskie	50,4	45,5	45
Zachodniopomorskie	47,6	42,8	43

Źródło: Polska Wieś i Rolnictwo, TNS OBOP, Jesień 2011; Polska Wieś i Rolnictwo 2014. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, sierpień 2014; Polska Wieś i Rolnictwo, BST Grupa, EU Consult, 2018. Dostępne na stronie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

²⁵ B. Klemens, Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich województwa opolskiego [w:] Kryzys finansowy a programowanie rozwoju jednostek przestrzennych, S. Korenik, A. Mempel-Śnieżyk (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 152.

Obszary wiejskie stają się coraz bardziej atrakcyjne do zamieszkania, w tym dla mieszkańców miast, którzy poszukują bardziej spokojnego, cichego i zgodnego z rytmem natury stylu życia²⁶. Jednocześnie nie chcą oni rezygnować z udogodnień znanych z miejskiego trybu życia, takich jak dobra komunikacja, wysoka jakość infrastruktury technicznej, drogowej czy społecznej. Można zaobserwować dwojakie trendy: suburbanizację, a więc wyludnianie się centrów miast na rzecz strefy podmiejskiej (wiele miejscowości wokół dużych miast regionów staje się tzw. sypialniami miast co rodzi różne konsekwencje społeczno-gospodarcze²⁷) lub budowę tzw. drugich domów, zazwyczaj blisko obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, służących rekreacji i wyciszeniu²⁸. W przypadku regionu opolskiego bardziej dostrzegalne jest zjawisko suburbanizacji, zwłaszcza jest ono widoczne na obszarach funkcjonalnych miasta Opole.

To co charakterystyczne w skali kraju to fakt, że region opolski kształtuje swój zewnętrzny wizerunek poprzez eksponowanie roli obszarów wiejskich. Podkreśla się, że opolska wieś wyróżnia się na tle kraju ładem przestrzennym, estetyką, urodą wiejskich krajobrazów, relatywnie wysokim standardem przestrzeni publicznej oraz indywidualnej zabudowy mieszkaniowej i obejść²⁹.

W rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego niebagatelną rolę odegrał uruchomiony w 1997 r. Program Odnowy Wsi, którego inicjatywą było pobudzanie kapitału społecznego, kreatywności, innowacyjności i aktywności mieszkańców wsi³⁰. Podkreślił on znaczenie działań oddolnych i inicjatywy mieszkańców poszczególnych sołectw. Był programem pionierskim w skali kraju, w którym mieszkańcy sami wyznaczali cele i określali kierunki rozwoju miejscowości.

W województwie opolskim podkreśla się znaczenie turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, jako sprzyjającej wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich i mającej efekt ekonomiczny w postaci zakładania nowych gospodarstw, sprzyjającej sieciowaniu i branżowej współpracy. Jest to istotne zwłaszcza na obszarach, na których rolnictwo ma mniejsze znaczenie. Dobrze prowadzona agroturystyka

---

²⁶ K. Heffner, B. Klemens, Warunki życia i aktywność społeczno-gospodarcza mieszkańców na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa opolskiego), [w:] Barometr Regionalny. Analizy i prognozy, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, nr 4 (30) 2012, s. 81–88.

²⁷ Por. M. Wójcik, Społeczne konsekwencje planowania terenów mieszkaniowych we wsiach podmiejskich. Przykład aglomeracji łódzkiej, [w:] Planowanie rozwoju przestrzeni wiejskiej, pod red. K. Kurrowskiej i M. Gwiazdzińskiej-Goraj, Studia Obszarów Wiejskich, tom XXIX, Warszawa 2012, s. 79–91.

²⁸ Por. Drugie domy w rozwoju obszarów wiejskich, K. Heffner i A. Czarnecki (red.), Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2011.

²⁹ A. Mijał, Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne jako determinanta..., s. 169–170; Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.

³⁰ Przykładem takich działań są m.in. wioski tematyczne, a więc wsie z motywem przewodnim, realizujące działania mające na celu ożywienie gospodarki wiejskiej i uzyskiwanie przez mieszkańców dochodów z działalności pozarolniczej. Oferta wsi budowana jest na bazie zasobów przyrodniczych, kulturowych i historycznych danej miejscowości i pozwala na napływ turystów oraz integrację mieszkańców. Zob. więcej: M. Bucka, Kreatywność jako czynnik..., s. 133–135.

i profilowanie działalności rozszerzających wobec niej, np. edukacyjnych, generuje miejsca pracy, sprzyja promocji regionu i przyczynia się do rozwoju wsi. Województwo opolskie jest jednym z najmniej rozpoznawalnych regionów pod względem turystyki w Polsce, pomimo znaczącego potencjału, w tym również na obszarach wiejskich. Zakłada się, że podstawą przemysłu turystycznego powinno być dziedzictwo kulturowe i kultura wiejska Opolszczyzny, w tym produkty ekologiczne, regionalne i tradycyjne. Turystyka wiejska wpisuje się w ogólnopolski trend „mody na wiejskość”, a motorem powinien stać się potencjał w postaci lokalnej społeczności, w tym zrzeszającej się w różnego rodzaju sieciach współpracy, np. Lokalnych Grupach Działania (LGD).

Grupy te w województwie opolskim funkcjonują bardzo prężnie. W latach 2007–2013 w całym regionie było ich 12 i swoim zasięgiem obejmowały 66 gmin³¹. W latach 2014–2020 jest ich również 12, ale nie są to dokładnie te same LGD, które działały w poprzednim okresie programowania. W aktualnym katalogu LGD zabrakło: Wspólnych Źródeł oraz Złotej Ziemi, a LGD Brzeska Wieś Historyczna przemianowana została na Brzesko-Oławską Wieś Historyczną. Dodatkowo, doszły Rybacka Lokalna Grupa Działania „Opolszczyzna” oraz LGD Dobra Widawa (tab. 2)³². LGD swoim obszarem obejmują aktualnie 68 gmin³³.

Wśród najczęściej pojawiających się celów LGD w ramach lokalnych strategii rozwoju (LSR) były te związane z pobudzaniem przedsiębiorczości, kreowaniem warunków do powstawania miejsc pracy, w tym w obszarze turystyki, pobudzania kapitału społecznego, wykorzystania zasobów kultury oraz poprawy jakości życia.

Ciekawym zjawiskiem jest tworzenie się klastrów turystycznych na obszarach wiejskich. Znane są przykłady takich struktur w Europie (np. Akureyri Iceland Tourism Cluster³⁴, Whale Watch Cluster Husavik³⁵, Klaster Turystyczny Czarnogóry³⁶), ale również w Polsce (m.in. Okopski Klaster Agroturystyczny)³⁷. W województwie opolskim działają dwie inicjatywy klastrów w zakresie tury-

---

³¹ Poza gminami miejskimi: Opole, Kędzierzyn-Koźle i Brzeg oraz dwoma gminami wiejskimi: Dobrzeń Wielki i Wilków. Katalog LGD – Lokalne grupy działania i ich działalność na obszarach wiejskich, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012, s. 188–199.

³² Z czego Dobra Widawa swoim zasięgiem obejmuje w zasadzie gminy województwa dolnośląskiego i tylko jedną gminę Opolszczyzny, a LGD „Brzesko-Oławska Wieś Historyczna” obejmuje swoim zakresem dodatkowo gminę z województwa dolnośląskiego: Oławę.

³³ Poza gminami miejskimi: Opole, Kędzierzyn-Koźle i Brzeg.

³⁴ H. Sigursteinsdóttir, Akureyri's Regional Growth Agreement, [w:] Innovation System and rural Development, H. W. Tanvig (red.). Proceedings from 10th Annual Conference, Nordic-Scottish University for rural and Regional Development, Forest & Landscape Working Papers nr 27–2008, Forest & Landscape Denmark, Hørsholm 2008.

³⁵ <https://guidetoiceland.is/travel-iceland/drive/husavik> (dostęp 01.11.2019).

³⁶ I. Moric, Cluster as a Factor of Rural Tourism Competitiveness: Montenegro Experiences. „Business System Research”, t. 4, nr 2/2013.

³⁷ M. Roman, Inicjatywy klastrów w agroturystyce na przykładzie Okopskiej Organizacji Turystycznej. „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich”, PAN nr 6/2009, Warszawa, s. 191–192.

Tabela 2. Lokalne Grupy Działania w województwie opolskim w latach 2014–2020

Nazwa LGD	Obszar działania (gminy)	Zakres działania/ciele działania
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Stobrawski Zielony Szlak	Dobrzeń Wielki, Domaszowice, Lubsza, Łubniany, Murów, Namysłów, Pokój, Popielów, Świerczów	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój przedsiębiorczości sprzyjający tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy, w tym w turystyce; – wzrost aktywności i współpracy mieszkańców
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Płaskowyż Dobrej Ziemi	Baborów, Branice, Głogówek, Głubczyce, Kietrz, Lubrza, Prudnik	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa jakości życia mieszkańców obszaru LGD „Płaskowyż Dobrej Ziemi” (w tym obiekty turystyczne i rekreacyjne); – zintegrowana, aktywna i innowacyjna społeczność obszaru
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Dinozaurów”	Chrzastowice, Dobrodzień, Kolonowskie, Ozimek, Turawa, Zawadzkie, Zębówice	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost konkurencyjności obszaru objętego LSR i ochrona środowiska (cele szczegółowe, m.in.: rozwijanie infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej; rozwój rynków zbytu i promocja produktów i usług lokalnych); – zwiększenie integracji i poczucia przynależności do obszaru objętego LSR
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Dolina Stobrawy”	Byczyna, Kluczbork, Lasowice Wielkie, Olesno, Wolezryn	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost aktywności gospodarczej na obszarze LGD Dolina Stobrawy do 2020; – wzrost aktywności społecznej na obszarze LGD Dolina Stobrawy do 2022 roku
Stowarzyszenie Kraina św. Anny	Gogolin, Izbicko, Jemielnica, Krapkowice, Leśnica, Strzelce Opolskie, Tarnów Opolski, Ujazd, Walce, Zdzieszowice	<ul style="list-style-type: none"> – atrakcyjna i aktywna Kraina św. Anny (cel szczegółowy: rozwój rekreacji i turystyki regionalnej z zachowaniem dziedzictwa lokalnego); – zrównoważony rozwój i przedsiębiorczość w Krainie św. Anny
Stowarzyszenie Euro-Country	Bierawa, Cisek, Pawłowiczki, Polska Cerekiew, Reńska Wieś	<ul style="list-style-type: none"> – wysoka jakość życia mieszkańców obszaru Euro-Country; – atrakcyjna oferta terenu w oparciu o lokalne zasoby (przedsięwzięcie IV: produkt turystyczny Euro-Country)
Stowarzyszenie „Brzesko-Oławska Wieś Historyczna”	Dolnośląskie: Oława Opolskie: Grodków, Lewin Brzeski, Oliszanka, Skarbimierz	<ul style="list-style-type: none"> – zachowanie walorów przyrodniczych i kulturowych obszaru LGD oraz rozwój bazujące na nich oferty turystycznej; – rozwój gospodarczy obszaru poprzez stworzenie zaspokajającego potrzeby społeczne lokalnego systemu produkcji i usług; – wzrost integracji społecznej mieszkańców obszaru LGD

Tabela 4. cd.

Nazwa LGD	Obszar działania (gminy)	Zakres działania/ciele działania
Partnerstwo Borów Niemodlińskich	Gminy: Biała, Dąbrowa, Komprachcice, Łambinowice, Niemodlin, Prószków, Strzeleczki, Tułowice	– zwiększenie poziomu satysfakcji z miejsca zamieszkania i pracy w Borach Niemodlińskich (cel szczegółowy: Byt-Las możliwości: (...)) oraz zwiększenie ilości obiektów i usług związanych z obsługą ruchu turystycznego)
Nyskie Księstwo Jezior i Gór	Gminy: Glucholazy, Kamiennik, Korfantów, Nysa, Otmuchów, Paczków, Pakosławice, Skoroszyce	– wielofunkcyjne obszary wiejskie; – zapewnienie nowoczesnych usług oraz atrakcyjnej oferty turystyczno-kulturalnej)
Lokalna Grupa Działania „Górna Proсна”	Gminy: Gorzów Śląski, Praszka, Radków, Rudniki	– zrównoważony rozwój obszaru sprzyjające ograniczeniu migracji mieszkańców z terenu LGD (wzrost aktywności gospodarczej i zwiększenie możliwości podejmowania pracy; wzrost atrakcyjności obszaru, aktywności, współpracy i integracji mieszkańców – przedsięwzięcie 1.2.1. rozwój wielofunkcyjnej i nowoczesnej infrastruktury turystycznej, sportowo-rekreatywnej i kulturalnej)
Lokalna Grupa Działania Dobra Wídawa	Dolnośląskie: Bierutów, Czernica, Długoleka, Dobroszyce, Dziadowa Kłoda, Jelcz-Laskowice, Międzybórz, Oleśnica, Syców Opolskie: Wlków	– zwiększenie poziomu atrakcyjności turystycznej i przedsiębiorczości na obszarze Dobrej Wídawy; – zwiększenie poczucia integracji i tożsamości społeczności lokalnej
Rybacka Lokalna Grupa Działania „Opolszczyzna”	Lewin Brzeski, Łubniany, Murów, Niemodlin, Ozimek, Pokój, Popielów, Świerczów, Tułowice, Turawa, Zębówice	– wsparcie konkurencyjności gospodarczej przedsiębiorstw rozwijających się w sposób zrównoważony i innowacyjny w oparciu o zasoby rybackie obszaru RLGD Opolszczyzna; – zachowanie, ochrona i promocja zasobów rybackich i akwakultury obszaru RLGD Opolszczyzna

Źródło: Baza Lokalnych Grup Działania 2014–2020 (dostęp: http://ksow.pl/baza-igd-2014-2020.html?no_cache=1 dnia 24.11.2019) oraz strategię rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (LSR) poszczególnych LGD z 2015 r. zaktualizowane w 2019 r.

styki, obejmując swym zakresem również obszary wiejskie: Klaster Turystyczny Województwa Opolskiego „VisitOpolskie” i Klaster Turystyczny Województwa Opolskiego „Kraina Miodu i Mleka”³⁸.

Do nowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich zaliczyć należy branżę odnawialnych źródeł energii (OZE). Jest to obserwowalny trend zarówno w sferze społeczno-ekonomicznej, przestrzennej jak i funkcjonalnej. W Unii Europejskiej nacisk na rozwój zielonej energii pierwotnie związany był z zapewnieniem bezpieczeństwa energetycznego, uniezależnieniem Europy od zewnętrznych zawirowań politycznych czy gospodarczych. Z biegiem czasu na znaczeniu zyskiwał aspekt ekologiczny, a więc ograniczenie emisji gazów cieplarnianych. Współcześnie w OZE upatruje się źródła rozwoju gospodarczego i generowania nowych miejsc pracy³⁹. Polska jako członek UE zobowiązana jest do dywersyfikacji źródeł energii, w tym upowszechniania źródeł odnawialnych oraz do wzrostu udziału odnawialnych źródeł energii w produkcji energii⁴⁰. W roku 2014 Rada Europejska przyjęła nowe ramy polityki klimatyczno-energetycznej ustanawiające nowe cele, które mają zostać osiągnięte do 2030 r., i przewidują, że do tego roku co najmniej 27% energii zużywanej w UE powinno pochodzić ze źródeł odnawialnych⁴¹.

UE w okresie programowania 2014–2020 zapewnia wsparcie na rzecz obszarów wiejskich, w tym dotyczy to projektów z zakresu energii ze źródeł odnawialnych. Jednym z celów szczegółowych Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w tym okresie jest cel 5C: ułatwienie dostaw i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii⁴². Cel ten obejmuje „ułatwienie dostaw i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii, produktów ubocznych, odpadów i pozostałości oraz innych surowców niespożywczych na potrzeby biogospodarki”⁴³.

Analizy dot. możliwości wykorzystania energii odnawialnej na obszarach wiejskich są coraz częściej podejmowanym tematem badawczym. Wskazuje się m.in.

---

³⁸ Więcej o klastrach na obszarach wiejskich: B. Klemens, Klastry turystyczne i ich rola w rozwoju obszarów wiejskich, [w:] Uwarunkowania rozwoju turystyki. Wybrane problemy, (red.) W. Kamińska, Biuletyn KPZK PAN, z. 256, Warszawa 2015, s. 27–52.

³⁹ M. Zielińska, Rola energii odnawialnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich – przegląd unijnych strategii. Dostęp na stronie: http://ksow.gov.pl/fileadmin/user_upload/ksow/pl/pliki/ANALIZY_ekspertyzy/Energia_odnawialna_i_jej_znaczenie_dla_rozwoju_obszar%C3%B3w_wiejskich.pdf (10.11.2019).

⁴⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych

⁴¹ Konkluzje Rady Europejskiej, 23–24 października 2014 r. (EUCO 169/14 z 24 października 2014 r.).

⁴² Komisja Europejska, Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ENRD, Przegląd polityki 2014–2020, (dane dostosowane) (<https://enrd.ec.europa.eu/en/node/1587/policy-overview-2014-2020>).

⁴³ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/renewable-energy-5-2018/pl/#A9> (dostęp 20.11.2019).

na możliwość produkcji biomasy⁴⁴, biogazownie na obszarach wiejskich⁴⁵ czy wykorzystania energii promieniowania słonecznego (solary, fotowoltaika⁴⁶).

W województwie opolskim dostrzega się konieczność podejmowania kompleksowych działań, które będą obejmowały zmianę dotychczasowych wzorców konsumpcji i takich, które ukierunkowane będą na efektywne i racjonalne wykorzystanie i poszanowanie zasobów środowiska. Jako fundamentalne wskazuje się wdrażanie nowoczesnych technologii wspierających niskoemisyjną/niskowęglową gospodarkę, która będzie ukierunkowana na poprawę efektywności energetycznej, rozwój i wykorzystanie niskoemisyjnych technologii produkcji energii elektrycznej, w tym bazujących na OZE (nie tylko w przemyśle, ale również w gospodarstwach domowych).

Tabela 3. Struktura udziału OZE w produkcji ciepła i energii elektrycznej w województwie opolskim

Lata	Energia z biogazu	Energia z biomasy	Energia geotermalna	Energia słońca	Energia wiatru	Energia wodna
2009	3%	74%	0%	3%	0%	21%
2015	2%	40%	1%	1%	51%	5%

Źródło: Studium prac w zakresie wykorzystania energii odnawialnej i biopaliw w województwie opolskim, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Opole, s. 4.

Potencjał naturalny odnawialnych źródeł energii w województwie opolskim, w szczególności biomasy, wód płynących, wiatru i słońca, nie jest wykorzystywany na odpowiednim poziomie, a pozwoliłby na realizację zobowiązań międzynarodowych⁴⁷.

W województwie opolskim projekty dotyczące OZE realizowane były w ramach działania 4.3 „Ochrona powietrza, OZE” w RPO WO na lata 2007–2013, a aktualnie realizowane są w ramach działania 3.3. „Odnawialne źródła energii” RPO WO na lata 2014–2020. W zakresie PROW w latach 2007–2013 można było realizować projekty w ramach działania 3.3. „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”.

W tabeli 4 zamieszczono zestawienie projektów zrealizowanych w województwie opolskim a dofinansowanych z Unii Europejskiej, które w tytule zawierały przy-

⁴⁴ M. Jasiulewicz, D. Janiszewska, Możliwości rozwoju produkcji energii odnawialnej z biomasy rolniczej w Polsce, [w:] Studia Obszarów Wiejskich, Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe, (red.) M Wójcik, tom 35, Warszawa 2014, s. 243–254.

⁴⁵ J. Chodkowska-Miszczuk, Odnawialne źródła energii i ich wykorzystanie jako nowe trendy na obszarach wiejskich w Polsce, [w:] Studia Obszarów Wiejskich, Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe, (red.) M Wójcik, tom 35, Warszawa 2014, s. 227–241.

⁴⁶ H. Kryszk, K. Kurowska, Fotowoltaika jako źródło energii odnawialnej i nowy obszar aktywności na obszarach wiejskich, [w:] Studia Obszarów Wiejskich, Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe, (red.) M Wójcik, tom 35, Warszawa 2014, s. 255–272.

⁴⁷ Ibidem, s. 16.

Tabela 4. Zestawienie projektów realizowanych w latach 2004–2019 w województwie opolskim z hasłem przewodnim: energia odnawialna, OZE, fotowoltaika, biomasa, solar

Okres	Program	Fundusz	Liczba projektów	Wartość łączna projektów w PLN	Wartość łączna dofinansowania z UE w PLN
2004–2006	ZPORR	EFRR	6	2.297.237,31	1.564.066,73
2004–2006	Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw	EFRR	1	1.421.072,95	457.241,89
2004–2006	Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich	EFOiGR	7	439.471,00	149.564,45
2007–2013	RPO WO	EFRR	30	85.726.598,51	42.368.924,67
2007–2013	PO KL	EFS	10	7.312.307,51	5.035.242,50
2007–2013	PO IŚ	EFRR	2	128.131.170,06	29.792.569,08
2014–2020	RPO WO 2014–2020	EFRR	27	95.829.470,41	58.910.281,55
2014–2020	PO IŚ 2014–2020	Fundusz Spójności	5	40.668.427,49	23.031.452,04
2014–2020	RPO WO	EFS	1	183.000,00	155.550,00
ŁĄCZNIE			89	362.008.755,24	161.464.892,91

Źródło: <https://mapadotacji.gov.pl/> (dostęp 23.11.2019).

najmniej jedno z sformułowań: energia odnawialna, OZE, fotowoltaika, biomasa, solar. Źródłem danych była Mapa dotacji UE. Z przedstawionych danych wynika, że w województwie opolskim w latach 2004–2019 zrealizowano 89 takich projektów. Około 33% beneficjentów projektów to przedsiębiorcy. Oczywiście, nie są to projekty realizowane jedynie na obszarach wiejskich, ale ogół projektów realizowanych w województwie opolskim w zakresie OZE.

Wybrane czynniki wpływające na jakość życia na obszarach wiejskich

Bardzo prosta klasyfikacja usług publicznych dzieli je na trzy grupy: komunalne, społeczne i administracyjne, ale szeroko reprezentowana klasyfikacja usług publicznych w Polsce pokazuje, jak problematyczne z perspektywy badacza może być to zjawisko⁴⁸.

Aby móc korzystać w pełni z usług publicznych trzeba zadbać o ich dostępność, co jest istotne zwłaszcza dla mieszkańców wsi, w sposób szczególny dla osób starszych lub bez własnego środka transportu. Należy zrozumieć, że dla tych osób

⁴⁸ M. Stępiak, R. Wiśniewski, S. Goliszek, Sz. Marcińczak, Dostępność przestrzenna do usług publicznych w Polsce, IGiPZ PAN, Warszawa 2017, s. 23–24.

dostępność do usług publicznych równa się dostępności do miejsc, w których te usługi są zlokalizowane. Kwestią kluczową staje się zatem dobra jakość połączeń komunikacyjnych i drogowych (m.in. rozumiana jako możliwość szybkiego uzyskania połączenia z dogodnych dla mieszkańca miejsc, o odpowiednio dużej częstotliwości połączeń komunikacyjnych występujących o dogodnych porach, umożliwiających kontakt dzięki komunikacji zbiorowej i prywatnej oraz o relatywnie niskim koszcie połączeń bądź połączeniach bezpłatnych) z ośrodkami świadczącymi tego typu usługi, a więc z miejscami lokalizacji takich usług i siedzibami urzędów. Dodatkowo, bardzo ważna jest lokalizacja usług publicznych w ośrodkach miejskich⁴⁹. Niestety, często okazuje się, że usługi publiczne skierowane do mieszkańców wsi są niekorzystnie zlokalizowane w sensie przestrzennym – peryferyjnie w układach lokalnych lub w trudno dostępnych komunikacyjnie dzielnicach miast⁵⁰.

W przypadku usług administracji szczebla wojewódzkiego to przede wszystkim mieszkańcy rdzeni i ich obszarów funkcjonalnych mają najlepszą dostępność czasową do urzędów wojewódzkich i marszałkowskich. Dostępność do urzędów skarbowych jest zdeterminowana wielkością obszaru obsługiwanego danej placówki i jej lokalizacją wewnątrz tego obszaru⁵¹. Dla mieszkańców obszarów wiejskich powiatu opolskiego lokalizacja nie jest zbyt dogodna, gdyż zlokalizowana jest peryferyjnie i bez własnego środka transportu jest ona trudno dostępna.

Wskaźnik nasycenia mieszkaniem wyrażony liczbą mieszkań przypadających na 1000 osób, wskazuje na wyraźnie gorszą sytuację mieszkaniową na opolskiej wsi w porównaniu z resztą regionu. W przypadku województwa opolskiego dopiero od roku 2007 wskaźnik nasycenia mieszkaniem przekroczył wartości na poziomie średniej krajowej (na obszarach wiejskich) i systematycznie rośnie⁵².

Na jakość zamieszkania ma wpływ powierzchnia użytkowa mieszkania. Można ją rozpatrywać np. w odniesieniu do całego mieszkania, jak i na mieszkańca. Wskaźnik ukazujący przeciętną powierzchnię użytkową 1 mieszkania w m² w sposób zdecydowany ukazuje lepsze wartości na obszarach wiejskich regionu, aniżeli jako średnia dla całego regionu. Dotyczy to całego badanego okresu. W przypadku

---

⁴⁹ J. Poot, Demographic change and regional competitiveness: The effects of immigration and ageing. (Population Studies Centre Discussion Paper No. 64). Hamilton, New Zealand: University of Waikato, Population Studies Centre, 2007; Carbonaro G., Leanza E., McCann P., Medda F., Demographic Decline, Population Aging, and Modern Financial Approaches to Urban Policy, International Regional Science Review, vol. 41 iss. 2, 2018, pp. 210–232. <https://doi.org/10.1177/0160017616675916>; K. Heffner, Klemens, B.; Solga, B. Challenges of regional development... op. cit.

⁵⁰ K. Heffner, B. Klemens, Wiejskie obszary funkcjonalne..., s. 51–70.

⁵¹ M. Stępiński, R. Wiśniewski, S. Goliszek, Sz. Marcińczak, Dostępność przestrzenna..., s. 111.

⁵² B. Klemens, Jakość życia na obszarach wiejskich Śląska ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań demograficznych, [w:] „Studia Śląskie”, tom LXXIV, Wyd. Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 2014.

przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania przypadającej na 1 osobę, również od początku badanego okresu obserwuje się wyraźną przewagę obszarów wiejskich Opolszczyzny w stosunku do średniej w regionie (tab. 5). Można również wskazać, że wskaźnik ten wykazuje na obszarach wiejskich Śląska wartości przekraczające średnią dla obszarów wiejskich kraju⁵³.

Tabela 5. Zasoby mieszkaniowe – wybrane wskaźniki

Wyszczególnienie	1993	1995	2003	2005	2010	2015	2017
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w m ²							
Opolskie	70,6	70,8	76,4	76,6	79,4	80,9	80,9
Opolskie – wieś	86,3	86,5	93,5	93,7	98,2	99,7	99,9
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę w m ²							
Opolskie	20,9	21,1	24,0	24,4	26,8	28,4	29,0
Opolskie – wieś	22,7	23,0	26,2	26,6	29,2	30,8	31,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS (dostęp 20.11.2019).

Zróznicowanie standardu mieszkań pod kątem wyposażenia ich w podstawowe instalacje jest wyraźnie powiązane z lokalizacją: budynki zlokalizowane na obszarach wiejskich Opolszczyzny cechuje gorszy standard (tab. 6). Największe dysproporcje obserwowane są w przypadku wyposażenia mieszkań w gaz z sieci, co uzasadnia się względami ekonomicznymi wyposażenia wsi w taką infrastrukturę w sytuacji niższej gęstości zaludnienia. W przypadku wyposażenia mieszkań w pozostałe instalacje dysproporcje pomiędzy średnią dla regionu a obszarami wiejskimi oscylują w granicach 2–5 punktów procentowych. Należy jednak podkreślić, że sytuacja na obszarach wiejskich systematycznie poprawia się, a dysproporcje nie są już tak znaczące.

Dysproporcje pomiędzy liczbą ludności w ogóle ludności korzystającej z wodociągu na obszarach wiejskich i w miastach regionu są wciąż widoczne, ale zacierają się. Aktualnie jest to różnica na poziomie 2,5%, podczas gdy w 2003 r. było to 6,5%. Bardzo dużą poprawę zaobserwować można w przypadku udziału ludności korzystającej z kanalizacji na obszarach wiejskich. W roku 2003 było to niecałe 14% ludności, a obecnie ponad 52%. Oczywiście, wciąż widać dysproporcje pomiędzy miastem a wsią i w tym obszarze jest jeszcze sporo do zrealizowania. Największe dysproporcje obserwowane są w przypadku wskaźnika udziału ludności korzystającej z gazu, gdyż różnica pomiędzy mieszkańcami obszarów wiejskich a miast wynosi obecnie ponad 70%. Obserwując ciąg czasowy można pokusić się o stwierdzenie, że obserwowana jest poprawa sytuacji w tym zakresie (tab. 7). Na obszarach wiejskich w zdecydowanej mierze wykorzystywane są inne źródła ciepła aniżeli w miastach,

⁵³ Ibidem.

m.in. kotły grzewcze. Możliwe są również rozwiązania proekologiczne, np. pompy ciepła lub ciepłociągi.

Tabela 6. Mieszkania wyposażone w instalacje w % mieszkań ogółem w latach 1993–2017

Wyszczególnienie	1993	1995	2003*	2005	2010	2015	2017
Wodociąg							
Opolskie	95,4	96,9	99,2	97,7	98,1	98,2	98,3
Opolskie – wieś	91,5	94,9	95,6	95,6	96,3	96,5	96,5
Ustęp							
Opolskie	79,5	81,4	95,1	90,2	96,7	96,6	97,0
Opolskie – wieś	65,1	68,6	83,4	83,4	95,3	95,6	95,6
Łazienka							
Opolskie	84,6	86,4	93,1	90,1	93,2	93,4	93,5
Opolskie – wieś	79,5	82,9	86,0	86,0	89,2	89,5	89,5
Gaz z sieci							
Opolskie	49,0	49,2	77,6	45,8	46,9	46,6	46,6
Opolskie – wieś	2,3	2,4	2,5	2,5	3,4	3,5	3,7
Centralne ogrzewanie							
Opolskie	70,7	72,7	83,3	78,8	81,5	82,1	82,3
Opolskie – wieś	63,3	67,0	72,4	72,5	76,3	77,0	77,1

* W przypadku roku 2003 dane dostępne są w podziale na: miasto i wieś, a więc wartości procentowe wskazane w kolumnach „Opolskie” oznaczają w przypadku 2003 r. „Opolskie – miasta”.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS (dostęp 20.11.2019).

Tabela 7. Infrastruktura komunalna na obszarach wiejskich Opolszczyzny w latach 1993–2017

Wyszczególnienie	1993	1995	2003	2005	2010	2015	2017
Ludność w % ogółu ludności korzystająca z wodociągu							
Opolskie	—	—	94,2	93,7	94,5	96,7	96,9
Opolskie – miasta	—	—	97,3	97,4	97,5	98,3	98,5
Opolskie – wieś	—	—	90,8	89,6	91,3	95,0	95,0
Ludność w % ogółu ludności korzystająca z kanalizacji							
Opolskie	—	—	51,4	53,6	59,2	71,7	72,9
Opolskie – miasta	—	—	85,4	86,3	87,3	90,9	91,5
Opolskie – wieś	—	—	13,8	17,3	28,3	51,0	52,1
Ludność w % ogółu ludności korzystająca z gazu							
Opolskie	—	—	41,5	41,4	41,6	41,9	42,1
Opolskie – miasta	—	—	76,9	76,5	76,5	77,0	76,0
Opolskie – wieś	—	—	2,4	2,4	3,2	3,9	4,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS (dostęp 20.11.2019).

Podsumowanie

W okresie ostatnich trzech dekad obszary wiejskie województwa opolskiego przechodziły znaczną transformację w wymiarze społecznym, ekonomicznym i jakościowym. Diametralnie zmieniła się sytuacja demograficzna i obecnie wielu wsiom grozi wyludnienie. Przyczyn tego zjawiska można upatrywać w negatywnych trendach demograficznych: niskiej dzietności kobiet, znaczących migracjach zarobkowych, starzeniu się populacji. Zjawiska obserwowane obecnie w regionie opolskim będą występowały w innych częściach kraju w najbliższych latach.

Podjęmowanych jest szereg działań mających na celu pobudzenie aktywności, kapitału społecznego i przedsiębiorczości mieszkańców obszarów wiejskich po to, aby ukierunkowywać społeczność lokalną na pozarolnicze aktywności zawodowe. Szans rozwoju obszarów wiejskich upatruje się w turystyce wiejskiej, w tym agroturystyce, w czym pomóc mogą działające struktury klastrowe. Zmiana funkcji opolskiej wsi z rolnej na „mieszkalną” jest również możliwością poprawy sytuacji finansowej gospodarstw domowych. W uprzywilejowanej pozycji znajdują się wsie, które zlokalizowane są w pobliżu wielkich inwestycji – dobrym przykładem są wsie gminy Dobrzeń Wielki, które stanowią bazę noclegową dla pracowników rozbudowujących Elektrownię Opolo. Rozszerzenie miasta Opola obowiązujące od 01.01.2017 r. przyniesie zmiany rozwojowe zarówno samego ośrodka centralnego, jak i okolicznym gminom wiejskim i miejsko-wiejskim. Jednak rodzaj i rozmiar tych efektów będą widoczne dopiero w dłuższej perspektywie czasowej.

Nowym wyzwaniem dla obszarów wiejskich Opolszczyzny są odnawialne źródła energii, które z jednej strony mogą stanowić podstawę do uzupełnienia profilu działalności gospodarczej np. z produkcji żywności na produkcję biomasy, a z drugiej strony rozsądne dobranie systemów np. fotowoltaicznych może generować oszczędności w budżetach gospodarstw domowych w niedługim okresie. Opolszczyzna ma znaczny potencjał OZE, który jednak nie jest w pełni wykorzystywany.

Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich jest ściśle powiązany z dostępnością czasową do ośrodków, w których te usługi są zlokalizowane. Na tę dostępność czasową wpływ ma m.in. odpowiednia infrastruktura komunikacyjna i drogowa, częstość połączeń komunikacyjnych oraz lokalizacja instytucji świadczących usługi publiczne w tkance miejskiej lub wsi, w której ta instytucja jest zlokalizowana.

Obserwowany jest rosnący trend poprawy jakości i dostępności do infrastruktury na obszarach wiejskich. Jest to zwłaszcza widoczne w przypadku kanalizacji czy wodociągów. W przypadku udziału ludności korzystającej z gazu sytuacja mieszkańców obszarów wiejskich jest rażąco gorsza niżeli miast. Jest to spowodowane głównie względami ekonomicznymi stworzenia odpowiedniej infrastruktury i jej utrzymania w przypadku niższej gęstości zaludnienia niżeli w miastach.

Budynki zlokalizowane na obszarach wiejskich cechuje gorszy standard niż miejskie (nie dotyczy budynków nowych). Dotyczy to wyposażenia mieszkań w różnego

rodzaju instalacje, np. wodociąg, łazienkę, centralne ogrzewanie. Z drugiej jednak strony, procentowy udział mieszkańców obszarów wiejskich korzystających z kanalizacji czy też wodociągu przekracza średnie wartości dla wsi w Polsce.

Należy podkreślić, że wieś opolska jest dynamiczna, aktywna, a zarazem staje się coraz częściej możliwością ucieczki dla mieszkańców miast poszukujących wyciszenia, zacieśniania relacji społecznych, możliwości kontaktu z przyrodą. Z jednej strony nasila się zjawisko suburbanizacji na obszarach wiejskich zlokalizowanych wokół większych miast, a z drugiej strony mamy do czynienia ze starzeniem się i wyludnianiem wsi zlokalizowanych peryferyjnie.

Literatura

- [1] BAŃSKI J.: Typy obszarów funkcjonalnych w Polsce, ekspertyza dla MRR, IGiPZ PAN, Warszawa 2009
- [2] BAŃSKI J.: Współczesne typologie obszarów wiejskich w Polsce – przegląd podejść metodologicznych, „Przegląd Geograficzny” nr 86, 4, 2014
- [3] BAŃSKI J., CZAPIEWSKI K., MAZUR M., ŚLESZYŃSKI P.: Wiejskie obszary funkcjonalne – szczegółowe warunki określania obszarów i ich granic, analiza dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2013
- [4] BAŃSKI J., STOLA W.: Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce, *Studia Obszarów Wiejskich*, 3, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa 2002
- [5] BUCKA M.: Kreatywność jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie województwa opolskiego, „*Studia Obszarów Wiejskich*”, tom 52, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGPZ PAN, Warszawa 2018
- [6] CARBONARO G., LEANZA E., McCANN P., MEDDA F.: Demographic Decline, Population Aging, and Modern Financial Approaches to Urban Policy, *International Regional Science Review*, vol. 41 iss. 2, 2018. <https://doi.org/10.1177/0160017616675916>
- [7] CHODKOWSKA-MISZCZUK J.: Odnawialne źródła energii i ich wykorzystanie jako nowe trendy na obszarach wiejskich w Polsce, „*Studia Obszarów Wiejskich*”, Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe, red. M Wójcik, tom 35, Warszawa 2014
- [8] CZERNY M.: Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich na globalnym Południu, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016
- [9] Drugie domy w rozwoju obszarów wiejskich, pod red. K. Heffnera i A. Czarneckiego, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2011
- [10] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych
- [11] EUROSTAT Regional Yearbook, 2017 edition: Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017
- [12] Ewaluacja Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w latach 2009–2013 w województwie opolskim. Raport końcowy. Dostęp: http://opolskie.ksow.pl/fileadmin/user_upload/opolskie/pliki/Raport_ko%C5%84cowy_KSOW_opolskie_FINAL.pdf
- [13] FALKOWSKI J.: Geografia wsi – próba ujęcia systemowego, „*Studia Obszarów Wiejskich*”, tom 37, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGPZ PAN, Warszawa 2015, s. 91–114, <http://dx.doi.org/10.7163/SOW.37.5>
- [14] HEFFNER K.: Popielów jako element nadodrzańskiego pasma osadniczego, *Kwartalnik Opolski*, 2, 1989
- [15] HEFFNER K., GIBAS P.: Delimitacja przestrzenna obszarów wiejskich o słabym dostępie do usług publicznych w województwie lubuskim, Ekspertyza wykonana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, 16 grudzień 2013

- [16] HEFFNER K., KLEMENS B.: Warunki życia i aktywność społeczno-gospodarcza mieszkańców na obszarach wiejskich (na przykładzie województwa opolskiego), „Barometr Regionalny. Analizy i prognozy”, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, nr 4 (30) 2012
- [17] HEFFNER K., KLEMENS B.: Wiejskie obszary funkcjonalne w kontekście dostępu do usług publicznych (przykład województwa opolskiego), „Studia Obszarów Wiejskich”, tom 38 Wiejskie obszary funkcjonalne, Komisja Obszarów Wiejskich PTG i IGiPZ PAN, Warszawa 2015
- [18] HEFFNER K., KLEMENS B., SOLGA B.: Challenges of regional development in the context of population ageing. Analysis based on the example of Opolskie voivodeship. Sustainability 2019, 11, 5207. doi: 10.3390/su11195207
- [19] Identyfikacja Obszarów Funkcjonalnych (OF), Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), Obszarów Problemowych (OP) w województwie opolskim, projekt raportu końcowego, CASE Doradcy Sp. z o.o. oraz Regio Group Sp. z o.o., Opole 2012
- [20] JASIULEWICZ M., JANISZEWSKA D.: Możliwości rozwoju produkcji energii odnawialnej z biomasy rolniczej w Polsce, „Studia Obszarów Wiejskich”, Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe, red. M Wójcik, tom 35, Warszawa 2014
- [21] KLEMENS B.: Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich województwa opolskiego [w:] Kryzys finansowy a programowanie rozwoju jednostek przestrzennych, red. S. Korenik, A. Mempel-Śnieżyk, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2013
- [22] KLEMENS B.: Jakość życia na obszarach wiejskich Śląska ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań demograficznych, „Studia Śląskie”, tom LXXIV „Wieś śląska – zderzenie kultur”, Wyd. Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 2014
- [23] KLEMENS B.: Klastry turystyczne i ich rola w rozwoju obszarów wiejskich, [w:] Uwarunkowania rozwoju turystyki. Wybrane problemy, red. W. Kamińska, Biuletyn KPZK PAN, z. 256, Warszawa 2015
- [24] KOMISA EUROPEJSKA: Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ENRD), Przegląd polityki 2014–2020
- [25] KOMORNICKI T., KORCELLI P., SIŁKA P., ŚLESZYŃSKI P., ŚWIĄTEK D.: Powiązania funkcjonalne pomiędzy polskimi metropoliami, IGiPZ PAN, Warszawa 2013
- [26] KOMORNICKI T., ŚLESZYŃSKI P.: Typologia obszarów wiejskich pod względem powiązań funkcjonalnych i relacji miasto-wieś, [w:] J. Bański (red.), Analiza zróżnicowania i perspektyw rozwoju obszarów wiejskich w Polsce do 2015 roku, Studia Obszarów Wiejskich, 16, IGiPZ PAN, PTG, Warszawa 2009
- [27] Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012
- [28] Konkluzje Rady Europejskiej, 23–24 października 2014 r. (EUCO 169/14 z 24 października 2014 r.)
- [29] KOSTROWICKI J.: Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne, „Przegląd Geograficzny”, 48 (4), 1976
- [30] KRYSZK H., KUROWSKA K.: Fotowoltaika jako źródło energii odnawialnej i nowy obszar aktywności na obszarach wiejskich, „Studia Obszarów Wiejskich”, Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe, red. M Wójcik, tom 35, Warszawa 2014
- [31] Lokalna Strategia Rozwoju Borów Niemodlińskich do roku 2023, Partnerstwo Borów Niemodlińskich, Niemodlin 2015 (aktualizacja 2019)
- [32] Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Kraina Dinozaurów” na lata 2014–2020, (aktualizacja 2019)
- [33] Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania Płaskowyż Dobrej Ziemi, (aktualizacja 2019)
- [34] Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016–2022 dla obszaru gmin Bierawa, Cisek, Pawłowiczki, Polska Cerekiew, Reńska Wieś, Euro-Country, lipiec 2019
- [35] Lokalna Strategia Rozwoju Nyskiego Księstwa Jezior i Gór na lata 2014–2020, Nyskie Księstwo Jezior i Gór, Nysa listopad 2018
- [36] Lokalna Strategia Rozwoju Rybackiej Lokalnej Grupy Działania Opolszczyzna, Rybacka Lokalna Grupa Działania „Opolszczyzna” 2019
- [37] Lokalna Strategia Rozwoju 2016–2020, Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Dolina Stobrawy”, Kluczbork 2015, (aktualizacja 2019)

- [38] MAZUR M., BAŃSKI J., CZAPIEWSKI K., ŚLESZYŃSKI P.: Wiejskie obszary funkcjonalne – próba metodyczna wyznaczenia ich obszarów i granic, „Studia Obszarów Wiejskich”, tom 37, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGPZ PAN, Warszawa 2015
- [39] MIJAL A.: Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich województwa opolskiego – próba diagnozy, [w:] *Journal of Agribusiness and Rural Development*, nr 2 (24) 2012
- [40] MORIC I.: Cluster as a Factor of Rural Tourism Competitiveness: Montenegro Experiences. „Business System Research”, t. 4, nr 2, 2013
- [41] Polska Wieś i Rolnictwo, TNS OBOP, Jesień 2011
- [42] Polska Wieś i Rolnictwo 2014. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, sierpień 2014
- [43] Polska Wieś i Rolnictwo, BST Grupa, EU Consult, 2018
- [44] POOT J.: Demographic change and regional competitiveness: The effects of immigration and ageing. (Population Studies Centre Discussion Paper No.64). Hamilton, New Zealand: University of Waikato, Population Studies Centre, 2007
- [45] Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS, Warszawa 2014
- [46] Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007
- [47] Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole grudzień 2014
- [48] ROMAN M.: Inicjatywy klastrowe w agroturystyce na przykładzie Okopskiej Organizacji Turystycznej, „Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich”, PAN nr 6, Warszawa 2009
- [49] ROSNER A.: Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce, [w:] *Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2008
- [50] Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 2016 r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta oraz zmiany nazwy gminy, Dz.U. poz. 1134
- [51] SIGURSTEINSDÓTTIR H.: Akureyri’s Regional Growth Agreement, [w:] *Innovation System and rural Development*, H. W. Tanvig (red.). Proceedings from 10th Annual Conference, Nordic-Scottish University for rural and Regional Development, Forest & Landscape Working Papers nr 27–2008, Forest & Landscape Denmark, Hørsholm
- [52] STĘPNIAK M., WIŚNIEWSKI R., GOLISZEK S., MARCIŃCZAK SZ.: Dostępność przestrzenna do usług publicznych w Polsce, IGPZ PAN, Warszawa 2017
- [53] Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność (LSR), Stowarzyszenie Kraina św. Anny na lata 2014–2020, (aktualizacja 2019)
- [54] Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność (LSR), Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Stobrawski Zielony Szlak, Pokój 2015 (aktualizacja 2019)
- [55] Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność (LSR) Górna Proсна, Sternalice 2015 (aktualizacja 2019)
- [56] Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność (Lokalna Strategia Rozwoju) na lata 2016–2022 dla obszaru Lokalnej Grupy Działania Stowarzyszenie „Brzesko-Oławska Wieś Historyczna”, czerwiec 2019
- [57] Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność Partnerstwa Dobra Widawa w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2023), Oleśnica 2015 (aktualizacja 2019)
- [58] Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r., Samorząd Województwa Opolskiego, Opole 2012
- [59] Studium prac w zakresie wykorzystania energii odnawialnej i biopaliw w województwie opolskim, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Opole
- [60] WLAZŁY A.: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności, „Progress in Economic Sciences” No. 5, 2018, DOI: 10.14595/PES/05/005

-
- [61] WÓJCIK M.: Społeczne konsekwencje planowania terenów mieszkaniowych we wsiach podmiejskich. Przykład aglomeracji łódzkiej, [w:] Planowanie rozwoju przestrzeni wiejskiej, pod red. K. Kurowskiej i M. Gwiazdzińskiej-Goraj, Studia Obszarów Wiejskich, tom XXIX, Warszawa 2012
- [62] WÓJCIK M.: Geografia wsi w Polsce. Ewolucja koncepcji i problemów badawczych, [w:] Koncepcje i problemy badawcze w geografii wsi, M. Wójcik (red.), Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 13, Łódź 2013
- [63] ZIELIŃSKA M.: Rola energii odnawialnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich – przegląd unijnych strategii. Dostęp na stronie: http://ksow.gov.pl/fileadmin/user_upload/ksow.pl/pliki/ANALIZY_ekspertyzy/Energia_odnawialna_i_jej_znaczenie_dla_rozwoju_obszar%C3%B3w_wiejskich.pdf

Stanisław M. KOZIARSKI, Dżoana LATAŁA-MATYSIAK

Uniwersytet Opolski

Rozbudowa infrastruktury transportowej województwa opolskiego w latach 1989–2019

Wprowadzenie

Województwo opolskie zajmuje powierzchnię 9 412 km², a jego terytorium w 2019 r. zamieszkiwało 984,3 tys. mieszkańców. Długość granicy województwa z Czechami wynosi 185 km. Powierzchnia terenów komunikacyjnych w regionie wynosi 311 km², z tego 271 km² znajduje się pod drogami (2,8% powierzchni województwa). Zaletą województwa opolskiego w zakresie dostępności komunikacyjnej jest jego położenie geograficzne na osi transportowej Wrocław – Katowice – Kraków oraz bezpośrednie sąsiedztwo granicy z Czechami. Województwo posiada dobrze rozwiniętą sieć kolejową i drogową. Do najważniejszych elementów systemu transportowego województwa należy autostrada A-4, która poprawiła dostępność komunikacyjną tego obszaru. Region posiada również dostęp do dysponującego znacznymi rezerwami przewozowymi transportu wodnego śródlądowego na rzece Odrze. Do mankamentów systemu transportowego należy zaliczyć: zły stan techniczny wybranych dróg, brak obwodnic drogowych niektórych miast, niewykorzystanie regionalnego lotniska pasażerskiego w Kamieniu Śląskim oraz słabo rozwiniętą sieć komunikacji miejskiej.

Infrastruktura komunikacyjna – sieć drogową, kolejową, wodną i lotniska

W 2018 r. łączna długość dróg publicznych w województwie opolskim wynosiła 10 504 km, a ich gęstość wynosiła 111,6 km na 100 km². Dróg krajowych w tym czasie było 779 km (w tym 88 km odcinek autostrady A-4), wojewódzkich – 995 km, powiatowych – 3890 km i gminnych – 4839 km. Najważniejszym istniejącym połączeniem drogowym przebiegającym przez województwo opolskie jest droga międzynarodowa E-40: Wrocław – Opole – Katowice, przebiegająca w śladzie au-

tostrady A-4. Pozostałe ważne drogi o znaczeniu krajowym to przebiegające przez obszar województwa: droga nr 11: Bytom – Olesno Śl. – Kluczbork – Buczyna – Poznań, droga nr 45: Racibórz – Kędzierzyn Koźle – Krapkowice – Opole – Kluczbork – Praszka – Łódź, droga nr 46: Kłodzko – Paczków – Nysa – Niemodlin – Opole – Ozimek – Dobrodzień – Częstochowa, droga nr 39: Brzeg – Namysłów – Kępno – Poznań, droga nr 40: Nysa – Prudnik – Głogówek – Kędzierzyn Koźle – Pyskowitz, droga nr 42: Kluczbork – Namysłów – Oleśnica. Trasą o znaczeniu międzynarodowym jest obecnie autostrada A-4, która jest częścią III paneuropejskiego korytarza transportowego wiodącego z Calais we Francji do Kijowa na Ukrainie. Polska jej część przebiega od Jędrzychowic na granicy z Niemcami przez Wrocław, rejon Opola, Katowice, Kraków, Rzeszów do Korczowej na granicy z Ukrainą (670 km). Opolski fragment autostrady A-4 obejmuje odcinek Przylesie – Prądy – Dąbrówka – Gogolin – Nogowczyce o długości 88 km. Na opolskim odcinku A-4 powstało 6 węzłów łączących autostradę z drogami krajowymi i wojewódzkimi w regionie.

W 2018 r. sieć drogowa w województwie opolskim charakteryzowała się znacznym udziałem dróg o nawierzchni ulepszonej – 8038 km, wskaźnik gęstości tej sieci dróg wynosi prawie 85 km na 100 km², przy średniej krajowej 90 km na 100 km². Sieć drogowa w regionie jest rozmieszczona stosunkowo równomiernie, przy nieznacznie mniejszym wskaźniku w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części województwa. Największe nasycenie drogami krajowymi i wojewódzkimi występuje w centralnej i południowo-wschodniej części województwa. Gminami o najwyższej gęstości sieci drogowej są: Krapkowice, Opole, Brzeg i Paczków, natomiast najmniejsze wartości występują w gminach: Wilków, Radłów, Murów, Kamiennik i Walce. Pozbawione dróg wojewódzkich są gminy: Domaszowice, Wołczyn, Kluczbork, Praszka, Rudniki, Radłów, Murów, Chrząstowice, Brzeg, Izbicko, Walce, Prudnik, Kamiennik i Otmuchów. W ciągach dróg wojewódzkich znajdują się 152 obiekty mostowe o łącznej długości 2,75 km, 709 przepustów oraz ok. 40 parkingów. W 2008 r. na drogach publicznych regionu zlokalizowanych było 1518 mostów i wiaduktów, 5 tuneli i przejść podziemnych oraz 1 przeprawa promowa.

W 2018 r. łączna długość dróg krajowych wynosiła 779 km. Przez obszar województwa przebiega 12 dróg krajowych. Gminami pozbawionymi dostępu do dróg krajowych są: Wilków, Świerczów, Pokój, Radłów, Zębowice, Murów, Popielów, Dobrzeń Wielki, Komprachcice, Kolonowskie, Jemielnica, Zawadzkie, Gogolin, Strzeleczyki, Biała, Kamiennik, Cisek, Bierawa, Branice i Kietrz. Uwzględniając klasyfikację techniczną przez województwo przebiega 88 km odcinek autostrady A-4 Przylesie – Dąbrówka – Nogowczyce, 331 km dróg głównych przyśpieszonych i 354 km dróg krajowych głównych. W ciągach dróg krajowych znajduje się łącznie 266 obiektów mostowych o łącznej długości ok. 10 km oraz ok. 35 parkingów. Niedostateczna jest liczba przepraw mostowych na Odrze. Mosty drogowe nad Odrą zlokalizowane są w Opolu (3), Rogowie Opolskim (autostrada A-4), Brzegu, Kędzierzynie-Koźlu (2), Krapkowicach, Mikolinie i Cisku. Po 1989 r. na drogach o znaczeniu krajowym wybudowano częściowe obwodnice: Kędzierzyna-Koźła,

Kluczborka, Kamienicy, Paczkowa, Otmuchowa, Nysy, Prudnika, Osowca i Dobrodzienia. W latach 1989–2019 na obszarze województwa wybudowano ok. 200 km nowych dróg krajowych, w tym 88 km odcinek autostrady A-4 oraz obwodnice: Opola, Nysy, Paczkowa, Otmuchowa, Dobrodzienia i Myśliny (46), Prudnika, Lubrzy (41) i Poborszowa (45). W przygotowaniu lub w budowie w 2019 r. były obwodnice miejscowości: Kędzierzyn-Koźle (dk 40), Niemodlin (dk 46), Olesno Śl. (S-11), Praszka i Gorzów Śl. (dk 45). W latach 1989–2019 wybudowano również kilka obwodnic na drogach wojewódzkich m. in. takich miejscowości jak: Grodków (401), Biała (414), Głubczyce (416), Czarnowąsy¹ (454).

W województwie opolskim na odcinku granicy z Czechami funkcjonuje: 14 przejść granicznych, w tym 2 kolejowe, 10 drogowych i 2 turystyczne. Ważnym elementem układu komunikacji drogowej regionu jest uruchomione w lutym 2002 r. pełnotowarowe drogowe przejście graniczne Trzebina – Bartultovice. Pozostałe drogowe przejścia graniczne do Czech to licząc od wschodu: Ściborzyce – Sudice, Pilszcz – Opava, Branice – Uvalno, Pietrowice Głubczyckie – Krnov, Pomorzowiczki – Osoblaha, Konradów – Złate Hory, Głuchołazy – Mikulovice, Kałków – Łąka – Vidnava i Paczków – Bily Potok. Od 2008 r. w związku z wejściem Polski do układu Schengen kontrole graniczne na przejściach drogowych do Czech zostały zniesione.

W 2018 r. funkcjonowały 433 linie regularnej komunikacji autobusowej krajowej o łącznej długości 12 373 km, w tym 13 linii regionalnych o długości 1053 km. Regularna komunikacja autobusowa w 2018 r. przewiozła na obszarze województwa 9 914 tys. pasażerów. Długość linii komunikacji miejskiej w regionie opolskim w 2018 r. wyniosła 764 km, w tym 201 km przebiegało przez podmiejskie wsie. Tabor komunikacji miejskiej stanowiły 172 autobusy, o łącznej liczbie 16900 miejsc. Przewozy pasażerów w komunikacji miejskiej województwa opolskiego wyniosły w 2018 r. 25,9 mln pasażerów².

Komunikacja miejska funkcjonuje w 4 opolskich miastach: Opole, Kędzierzyn-Koźle, Brzeg i Nysa. W miastach tych przez zakłady komunikacji miejskiej obsługiwanych było ok. 54% ludności tych miejscowości. Według szacunkowych danych z taboru komunikacji miejskiej w regionie skorzystało w 2018 r. ok. 25,9 mln pasażerów. W 2017 r. w 4 miastach województwa funkcjonowało ogółem 757 km tras miejskiej komunikacji autobusowej (w 2005 r. – 826 km), w tym 201 km prowadziło do podmiejskich wsi (w 2005 r. – 342 km). Tabor komunikacji miejskich w 2017 r. stanowiły 174 autobusy o łącznej liczbie miejsc 17 085.

W 2018 r. w regionie zarejestrowanych było 640 164 samochodów osobowych (w 2008 r. – 463 352). Ponadto, w tym samym roku w województwie zarejestrowanych było: 77 063 samochody ciężarowe, 47 901 motorowerów, 34 086 motocykle oraz 2912 autobusów. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba samochodów

¹ Obecnie dzielnica Opola.

² Transport drogowy w Polsce w latach 2016 i 2017, GUS, Warszawa 2018, www.stat.gov.pl; Transport – wyniki działalności w 2018 r., GUS, Warszawa 2019, www.stat.gov.pl.

osobowych wynosiła 649 (w 2008 r. – 449), co lokowało województwo na trzeciej pozycji w kraju (po mazowieckim i wielkopolskim).

Sieć kolejowa w 2018 r. miała długość 782 km (w 2000 r. 896 km). Gęstość sieci kolejowej wynosiła w tym czasie 8,3 km/100 km². Główna linia kolejowa regionu Gliwice – Strzelce Opolskie/Kędzierzyn Koźle – Opole – Brzeg/Jelcz Miłoszyce – Wrocław zlokalizowana jest w centralnym korytarzu transportowym. Linia ta należy do międzynarodowych połączeń magistralnych umowy AGC i AGTC. Pozostałe ważne linie to zlokalizowana w północnym korytarzu transportowym: trasa Fosowskie/Olesno – Kluczbork – Byczyna/Namysłów oraz w południowym korytarzu transportowym: trasa Gliwice/Rybnik – Kędzierzyn Koźle – Nysa – Kamieniec Ząbkowicki. Województwo opolskie posiada dwa przejścia kolejowe do Czech: Głuchołazy – Mikulovice, używane wyłącznie w ruchu towarowym i Pokrzywna – Tremesna używane w tranzytowym ruchu pasażerskim przez koleje czeskie CD.

Na obszarze województwa w 2000 r. wykazywano ogółem 1040 km linii kolejowych, w tym: 172 km linii magistralnych, 432 km linii pierwszorzędnych, 144 km linii drugorzędnych i 75 km linii miejscowego znaczenia. W latach 2000–2017 na 267 km linii zawieszono ruch kolejowy, w tym aż na 68 km linii wyposażonych w trakcję elektryczną. W 2018 r. eksploatowano w województwie opolskim 782 km linii kolejowych, w tym 433 km to linie dwutorowe, a 349 km to linie jednotorowe. W trakcję elektryczną prądu stałego 3 kV wyposażonych było 429 km (55%) linii kolejowych regionu.

Ze względu na dekapitalizację wyposażenia technicznego lub spadek przewozów zamknięto (w długim okresie), a później zlikwidowano wiele linii kolejowych, m.in. Nysa – Ścinawa Mała, Nysa – Kałków Łąka, Nowy Świątów – Sławniowice Nyskie, Otmuchów – Dziewiętlice, Otmuchów – Przeworno, Szydłów – Niemodlin – Lipowa Śl., Głubczyce – Pietrowice Głubczyckie, Pietrowice Wielkie – Kietrz, Fosowskie – Dobrodzień, Namysłów – Bukowa Śl. – Kępno, Bukowa Śl. – Syców, Namysłów – Jełowa, Olesno Śl. – Gorzów Śl. – Praszka (wąskotorówka). Po 2000 r. z eksploatacji wyłączono dalsze odcinki linii kolejowych m.in. na trasie: Kuniów – Smardy – Ligota – Gotartów (zbudowana w latach 80. XX w. obwodnica Kluczborka o długości 10 km), Gogolin – Prudnik (obecnie odnowiona i przywrócona do ruchu ze względów wojskowych), Raclawice Śląskie – Głubczyce – Baborów – Pietrowice Wielkie, Kędzierzyn Koźle – Baborów – Pilszcz, Kędzierzyn Koźle – Strzelce Opolskie – Fosowskie – Szumirad – Kluczbork. W zakresie infrastruktury na sieci kolejowej regionu znajduje się 51 czynnych i 96 nieczynnych budynków dworcowych, zlokalizowanych jest 20 czynnych i 4 nieczynne stacje węzłowe, ponadto 59 innych stacji czynnych i 9 nieczynnych, 48 czynnych i 80 nieczynnych przystanków osobowych oraz 152 czynne i 11 nieczynnych ramp kolejowych. Bocznice kolejowe posiadają w regionie opolskim większe zakłady przemysłowe m.in.: cementownia „Góraźdze” (stacja Przywory Opolskie), „Opolwap” (Tarnów Opolski), elektrownia „Opole” (Czarnowąsy), koksownia w Zdieszowicach, zakłady azotowe „Kędzierzyn” (Bierawa), elektrownia i petrochemia „Błachownia” (Sławięcice).

Ogólna długość dróg wodnych w województwie wynosi 131,2 km. W ich skład wchodzi następujące szlaki: rzeka Odra na odcinku Koźle – Lipki o długości 111,6 km (II klasa żeglowności), Kanał Gliwicki na odcinku Sławęcice – Koźle długości 15,1 km, Kanał Kędzierzyński o długości 4,5 km. Na opolskim odcinku drogi wodnej Odry zlokalizowanych jest 16 zmodernizowanych stopni wodnych (Koźle, Januszkowice, Krępna, Krapkowice, Rogów Op., Kąty Op., Groszowice, Opole, Wróblin, Dobrzeń, Chróścice, Zawada, ujście Nysy Kłodzkiej, Zwanowice, Brzeg, Lipki) wyposażonych w czynne duże (o długości 186 m i szerokości 9,6 m) i nieczynne małe (54 m × 9,6 m) śluzy.

Główne porty znajdują się w Opolu i Koźlu, ponadto istnieją 3 przeładownie zakładowe. Port w Koźlu dysponuje trzema basenami o łącznej długości umocnionych nabrzeży ok. 3500 m i placach składowych o powierzchni łącznej ok. 63 tys. m². Port ma dogodne połączenie z siecią kolejową poprzez stację Kędzierzyn Koźle Port oraz drogami kołowymi nr 40 Prudnik – Gliwice. Łączna zdolność przeładunkowa szacowana była w przeszłości na ok. 1,1 mln ton ładunków rocznie. Port Opole zlokalizowany jest w dzielnicy Zakrzów, posiada jeden basen z nabrzeżami o łącznej długości ok. 600 m, wyposażonymi w place składowe o łącznej powierzchni ok. 40 tys. m² i magazynami o powierzchni ok. 5900 m². Roczna zdolność przeładunkowa szacowana była w przeszłości na ok. 0,1 mln t ładunków. Ponadto na opolskim odcinku Odry zlokalizowane są trzy nieeksploatowane przeładownie zakładowe: pierwsza na terenie byłych zakładów aparatury chemicznej „Metalchem” (100 m nabrzeże umocnione z suwnicą o udźwigu (2 × 2000 kN), druga nieczynna w sąsiedztwie cementowni „Góraźdze” w Choruli i trzecia również nieczynna na końcu Kanału Kędzierzyńskiego wiodącego do zakładów azotowych „Kędzierzyn” w Bierawie.

W województwie opolskim w przeszłości funkcjonowały trzy lotniska – w Kamieniu Śląskim, Polskiej Nowej Wsi oraz opuszczone przez wojska sowieckie lotnisko w Skarbimierzu koło Brzegu. Wszystkie wspomniane były lotniska wojskowe miały w przeszłości czynne bocznice kolejowe. Obecnie sporadycznie wykorzystywane są lotniska w Kamieniu i w Polskiej Nowej Wsi koło Opola.

Lotnisko „Kamień Śl.” zlokalizowane jest w północno-wschodniej części gminy Gogolin w odległości 23 km od Opola i 9 km od węzła autostrady A-4 w Gogolinie. Zajmuje powierzchnię 447 ha, w tym pod działalność lotniczą 436 ha. Lotnisko dysponuje betonowo-asfaltowym – poddanym w ostatnich latach renowacji – pasem startowym o długości 2300 m i szerokości 30 m wraz z systemem dróg dojazdowych (71 151 m²) i placami postojowymi o powierzchni 17 722 m². Obecnie lotnisko obsługuje małe samoloty z możliwością ich serwisowania i przechowywania w nowo wybudowanym hangarze.

Lotnisko „Skarbimierz” w pobliżu Brzegu zajmowało w przeszłości powierzchnię 480 ha. Lotnisko posiadało betonowy pas startowy o długości ok. 2500 m i szerokości 60 m, po północnej i południowej stronie pasa znajdowały się płyty tankowania z drogami dojazdowymi, placami manewrowymi i postojowymi dla samolotów.

Obecnie lotnisko zatraciło swoje pierwotne funkcje. Tereny sąsiadujące z pasem startowym przeznaczono pod nowe inwestycje przemysłowe i mieszkaniowe.

Lotnisko „Polska Nowa Wieś” zlokalizowane jest w zachodniej części gminy Komprachcice w odległości 12 km od Opola. Zajmuje powierzchnię 93,6 ha i dysponuje dwoma trawiastymi pasami startowymi przygotowanymi do przyjmowania lekkich samolotów o wadze do 5700 kg. Lotnisko wykorzystywane jest przez Aeroklub Opolski (nauka pilotażu, skoki spadochronowe) oraz jako baza dla samolotów obsługujących lasy państwowe.

Rozwój infrastruktury transportowej w latach 1989–2019

Charakterystyczną cechą układu komunikacyjnego województwa opolskiego jest istnienie trzech dobrze zainwestowanych pasm infrastruktury transportowej, przebiegających tranzytowo z południowego wschodu (Górny Śląsk i Małopolska) w kierunku północno-zachodnim (Dolny Śląsk i Wielkopolska) (ryc. 1). Pasma centralne przebiegające na trasie Wrocław – Brzeg – Opole – Kędzierzyn-Koźle/Strzelce Opolskie – Gliwice należy do najsilniej zainwestowanych. Przebiegają tu dwie wzajemnie uzupełniające się dwutorowe i zelektryfikowane magistralne linie kolejowe, w tym jedna o znaczeniu międzynarodowym obecnie zmodernizowana do parametrów paneuropejskich. We wspomnianym korytarzu znajduje się ponadto autostrada A-4 przebiegająca przez region na 88 km odcinku Przylesie – Dąbrowka – Gogolin – Nogowczyce, wraz ze starą trasą międzynarodową na szlaku Brzeg – Opole – Strzelce Opolskie. Droga ta po przejściu przez opolski odcinek autostrady funkcji drogi międzynarodowej E-40 nosi w systemie polskich dróg krajowych nr 94 i stanowi alternatywną, rezerwową trasę dla przejazdów tranzytowych. Centralne pasmo infrastruktury transportowej uzupełnia droga wodna Odry, skanalizowana na odcinku Brzeg – Opole – Koźle wraz z kanałowym odgałęzieniem Koźle – Gliwice. W omawianym paśmie zlokalizowane są również trzy były lotniska wojskowe Opolszczyzny: Skarbimierz pod Brzegiem, Polska Nowa Wieś pod Opolem oraz Kamień Śląski. To właśnie lotnisko w Kamieniu może pełnić funkcje lotniska regionalnego dla województwa opolskiego. Pozostałe dwa pasma infrastruktury regionu są słabiej zainwestowane. Północne pasmo infrastruktury tworzy pierwszorzędną dwutorową i zelektryfikowaną linię kolejową łączącą Górny Śląsk (Katowice) z Dolnym Śląskiem (Wrocław) i Wielkopolską (Poznań), która w regionie opolskim przebiega na trasie Olesno Śląskie – Kluczbork – Namysłów z odgałęzieniem w kierunku Byczyny. Północne pasmo uzupełniają dwie drogi o znaczeniu krajowym nr 11 na odcinku Olesno Śląskie – Kluczbork – Byczyna i nr 42 na odcinku Kluczbork – Namysłów – Oleśnica. Słabiej zainwestowane pasmo południowe infrastruktury transportowej regionu opolskiego tworzy dwutorowa, lecz pozbawiona trójprądowej linii Kędzierzyn Koźle – Prudnik – Nysa – Paczków oraz trasa drogowa Kędzierzyn Koźle – Prudnik (nr 40) – Nysa (nr 41) – Otmuchów – Paczków (nr 46).

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 1. Sieć drogową w województwie opolskim

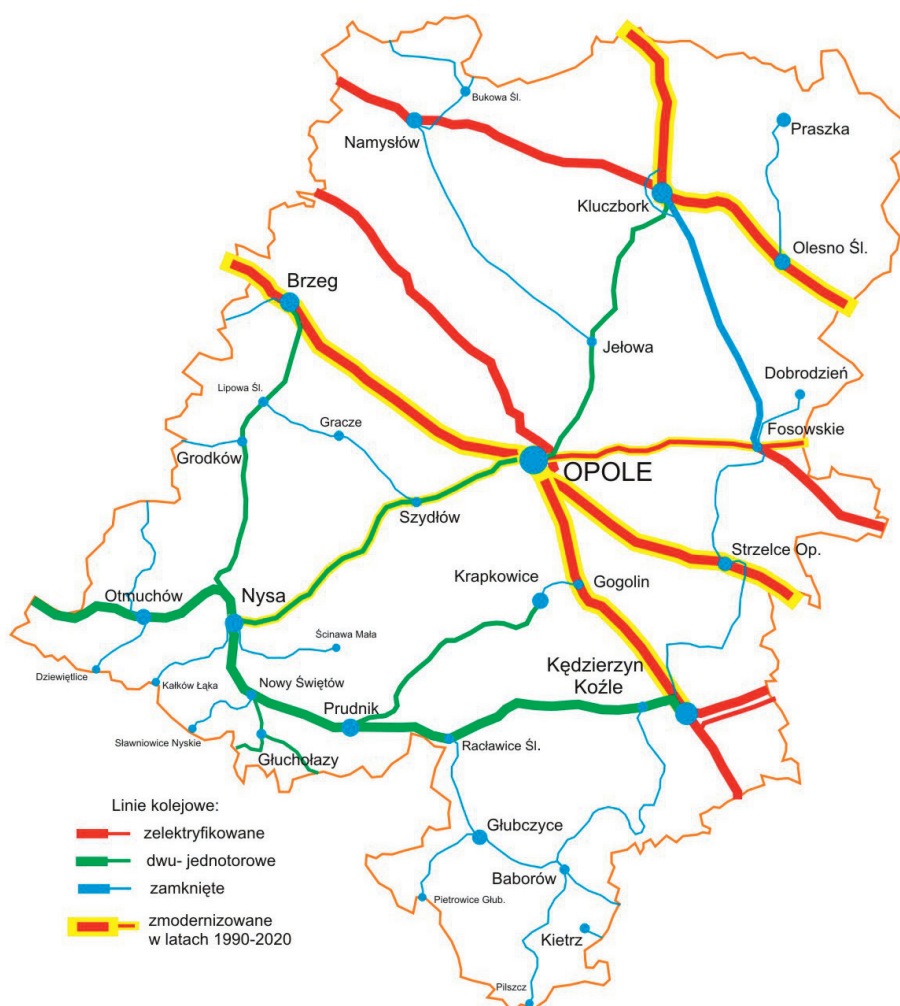
W zakresie infrastruktury kolejowej w latach 1989–2019 poddano modernizacji do parametrów paneuropejskich trasę Wrocław – Brzeg – Opole. Trasa po całkowitej przebudowie podtorza, przepustów i mostów, instalacji nowej trakcji elektrycznej i systemów zabezpieczenia ruchu (europejskiego systemu ECTS) oraz nawierzchni bezstykowej typu UIC-60 jest przystosowana do prowadzenia ruchu kolejowego z szybkością 160 km/godzinę dla pociągów pasażerskich i 120 km/h dla pociągów towarowych. Nadal nie zmodernizowane są torowiska stacji Opole, co ogranicza możliwości eksploatacyjne tej międzynarodowej linii. Po 2015 r. rozpoczęto modernizację do parametrów paneuropejskich linii

z Opolą w kierunku Gliwic. Przy czym na wspomnianej trasie istnieją dwie wariantowe linie, jedna magistralna (dłuższa) wiodąca przez Gogolin, Zdzie-szowice i Kędzierzyn-Koźle, a druga pierwszorzędna (krótsza) przez wspo-mniane Strzelce Opolskie. Właśnie ta ostatnia linia została zmodernizowana w pierwszej kolejności. Do parametrów trasy paneuropejskiej winna awansować trasa wiodąca przez Kędzierzyn-Koźle, która chociaż nieco dłuższa, obsługuje znaczniejszy potencjał ludnościowy skupiający się w poniżej wymienionych miastach. Ta najstarsza na Śląsku Opolskim obecnie modernizowana dwutorowa i zelektryfikowana linia magistralna, poza obsługą miast: Gogolin, Zdzie-szowice i Kędzierzyn-Koźle, daje korzystne możliwości rozbudowy połączenia między-narodowego do Czech poprzez Chałupki w kierunku aglomeracji ostrawskiej. Docelowo istniejąca w centralnym paśmie transportowym pierwszorzędna linia kolejowa Gliwice – Strzelce Opolskie – Opole Groszowice – Opole Wschodnie – Karłowice – Wrocław Brochów winna przejąć większość towarowych przewozów tranzytowych pomiędzy Górnym i Dolnym Śląskiem. Magistralna międzynarodowa trasa Wrocław – Brzeg – Opole – Kędzierzyn Koźle – Gliwice/Racibórz powinna spełniać funkcje paneuropejskiego szlaku prowadzącego szybkie przewozy pasażerskie i towarowe.

Mimo drugorzędnego znaczenia jednotorowego szlaku Nysa – Opole – Klucz-bork, linia ta ze względu na istotne powiązanie północnego i południowego pasma infrastruktury transportowej regionu opolskiego winna być rozbudowywana i wy-posażona w trakcję elektryczną na odcinku Opole – Nysa. Przewozy pasażerskie na trasie Opole – Kluczbork, po czasowym zawieszeniu w latach 2000–2005, powtórnie przywrócono i są realizowane efektywnymi pod względem ekono-micznym autobusami szynowymi. Trasa Opole – Nysa pomimo niekorzystnych parametrów technicznych szlaku, należała w przeszłości, a również obecnie do dobrze wykorzystywanych linii w zakresie przewozów pasażerskich. Zmiany organizacyjne w zakresie kolejowych regionalnych przewozów pasażerskich, a zwłaszcza utworzenie finansowanego przez samorząd województwa opolskie-go przedsiębiorstwa obsługującego regionalne przewozy pasażerskie pozwoliło przywrócić znaczenie omawianej linii Nysa – Opole – Kluczbork. Spodziewana kongestia w zakresie ruchu samochodowego stwarza istotne potencjalne możli-wości rozwoju połączenia kolejowego Nysa – Opole – Kluczbork. W obu końcach tego połączenia istnieje bowiem znaczący potencjał przewozów pasażerskich reprezentowany na południu przez dotknięte przed 2015 r. wysokim bezrobociem miasta Nysa, Otmuchów, Paczków i Prudnik oraz leżące na północy – z podobnymi problemami – miasta Kluczbork, Namysłów, Wołczyn i Byczyna. W tym celu w latach 2018–2019 w pierwszej kolejności modernizacji, polegającej na wymianie nawierzchni torowej i systemów sterowania ruchem, poddano linię Opole Zachodnie – Szydłów – Nysa. W drugiej kolejności modernizowane mają być, prawdopodobnie po 2020 r., linie kolejowe Brzeg – Grodków – Nysa oraz Opole – Jełowa – Kluczbork.

Odtworzenia pozostałych, licznych w przeszłości, lokalnych i drugorzędnych połączeń kolejowych m.in. w powiecie nyskim (linie: Nysa – Ścinawa Mała, Nysa – Kalków Łąka, Otmuchów – Przeworno, Nowy Świątów – Sławniowice Nyskie), głubczyckim (linie: Raclawice Śl. – Głubczyce – Baborów – Pietrowice Wielkie, Kędzierzyn Koźle – Baborów – Pilszcz), brzeskim (linie: Brzeg – Wiązów, Szydłów – Gracze – Lipowa Śl., Grodków – Przeworno) czy namysłowskim (linie: Namysłów – Jełowa, Namysłów – Bukowa Śl.) nie należy oczekiwać, ze względu na zaniechanie przewozów pasażerskich i towarowych jeszcze w latach 90. ubiegłego wieku. Linie te w większości są już zdewastowane lub zdemontowane, a ich odtworzenie

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 2. Linie kolejowe w województwie opolskim

do przyzwoitych parametrów eksploatacyjnych, ze względu na spodziewany mały potencjał przewozowy staje się ekonomicznie nieopłacalne.

Nowym kierunkiem rozwoju systemu transportu kolejowego w regionie opolskim winna się stać obsługa przewozów pasażerskich w aglomeracji opolskiej. Potencjalne możliwości w tym zakresie istnieją w węźle kolejowym miasta Opola, gdzie ze stacji Opole Główne w układzie promienistym wybiegają linie w kierunku Opola Zachodniego i dalej do Chróściny Opolskiej (kierunek Brzeg) i Komprachcic (kierunek Nysa), Opola Groszowic i dalej do Opola Grotowic (kierunek Kędzierzyn Koźle) i Tarnowa Op. (kierunek Strzelce Opolskie), Opola Wschodniego i dalej do Dobrzecia Wielkiego (kierunek Wrocław Brochów), Opola Gosławic (kierunek Kluczbork) i Suchego Boru (kierunek Ozimek) (ryc. 2). Wzorem niemieckich kolei podmiejskich typu S-Bahn, można na bazie wspomnianej sieci połączeń miejskich i podmiejskich Opola utworzyć opolskie koleje aglomeracyjne. Istniejący potencjalny rynek miejskich przewozów pasażerskich i już występujące zatłoczenie dróg miejskich w zakresie ruchu samochodowego i autobusowego (MZK) w obrębie miasta, stwarza możliwość przejęcia tego typu przewozów przez kolej. W pierwszej kolejności może się odbyć na osi Opole Zachodnie (Zaodrze) – Opole Główne – Opole Groszowice – Opole Grotowice, z możliwością rozszerzenia w drugim etapie w kierunku Opola Wschodniego (osiedle Chabry i AK) i Opola Gosławic (osiedle Malinka i Kolonia Gosławicka) oraz przyszłościowym w kierunku obecnie rozbudowywanych podmiejskich osiedli domów jednorodzinnych w rejonie Mechnic, Chmielowic, Dobrzecia, Suchego Boru i Zawady. W rejonie podmiejskich stacji końcowych systemu kolei aglomeracji opolskiej (stacje lub przystanki Opole: Zachodnie, Wschodnie, Groszowice/Grotowice) można utworzyć parkingi typu Park & Ride (Parkuj i Jedź) dla samochodów osobowych osób dojeżdżających do Opola. System Park & Ride pozwoliłby zmniejszyć narastający problem kongestii na drogach wylotowych aglomeracji opolskiej oraz częściowo rozwiązać problem braku miejsc parkingowych w centrum miasta.

W większym stopniu winno być aktywizowane w obsłudze ruchu turystyczno-rekreacyjnego istniejące kolejowe połączenie transgraniczne na pograniczu opolsko – czeskim na trasie Tremesna – Głuchołazy – Mikulovice. Wspomniany ruch pasażerski ma szansę szybkiego rozwoju, zwłaszcza w okresie zimowych wyjazdów na narty w rejon czeskich Jesionników, gdy utrudniony jest ze względu na warunki pogodowe samochodowy ruch drogowy.

Znaczące uporządkowanie ruchu drogowego w centralnym korytarzu transportowym województwa opolskiego nastąpiło po uruchomieniu autostrady A-4 na 88 km trasie Przylesie – Prądy – Dąbrówka – Gogolin – Nogowczyce. Autostrada w zasadzie przejęła cały ruch tranzytowy, zarówno osobowy, jak i ciężarowy, pomiędzy Górnym i Dolnym Śląskiem. Zwolniona dla drogowego ruchu o znaczeniu krajowym i regionalnym została dotychczasowa trasa Strzelce Opolskie – Opole – Brzeg nosząca obecnie nr 94, która po modernizacji nawierzchni i zwiększe-

niu nośności wiaduktów i przepustów oraz uruchomieniu północnej obwodnicy Opola pełni funkcje trasy alternatywnej dla przebiegającej równolegle autostrady A-4. Funkcja trasy zastępczej stała się istotna zwłaszcza po wprowadzeniu opłat na opolskim odcinku autostrady A-4, co nastąpiło w 2011 r. Powrót części ruchu tranzytowego na starą trasę nr 94 miał miejsce również podczas remontów nawierzchni opolskiego odcinka autostrady A-4, które były realizowane w 2018 r. (Prądy – Przylesie) i 2019 r. (Prądy – Gogolin – Góra św. Anny).

Dużego znaczenia w krajowym ruchu drogowym nabrała wiodąca przez obszar województwa opolskiego trasa nr 46 Paczków – Nysa – Niemodlin – Opole – Ozimek – Dobrodzień. Trasą tą – określaną w prasie mianem „szlaku staropolskiego” – przejeżdża na niektórych odcinkach w ciągu doby ponad 16 tys. pojazdów. Znaczenie tej trasy wynika z równoleżnikowego przebiegu, dowiązania do autostrady A-4 w węźle Prądy oraz międzynarodowego znaczenia na jej przedłużeniu w kierunku polsko-czeskiego przejścia granicznego Kudowa – Nachod, zaznaczającego się zwłaszcza po wydłużeniu czeskiej autostrady D-11 z Pragi do miasta Hradec Kralove. Znaczenie tej trasy w systemie dróg krajowych zostało dostrzeżone stosunkowo wcześniej, o czym świadczą prowadzone sukcesywnie inwestycje mające na celu podniesienie parametrów technicznych drogi nr 46. Począwszy od lat 70. XX w. budowane są kolejne obejścia miejscowości zlokalizowanych na tej trasie m.in. wsi Chrzastowice, Grabin, miasta Ozimek, później już w latach 90. XX w. obwodnice miasta Paczkowa i wsi Kamienica, czy zrealizowane już po 2000 r. obwodnice miast Opole, Nysa, Otmuchów i Dobrodzień. Ostatnio uruchomione obwodnice Paczkowa, Otmuchowa, Nysy, Opola i Dobrodzienia mają parametry tras ruchu przyspieszonego (GP), z utwardzonym pasem awaryjnym i odpowiednimi zabezpieczeniami proekologicznymi. Priorytetowymi zadaniami inwestycjami na trasie nr 46 stała w ostatnich latach budowa kolejnych obwodnic miast, zwłaszcza obwodnicy północnej Nysy, Dobrodzienia i obejścia wsi Myśliń (uruchomionego z początkiem listopada 2019 r.), czy rozpoczęta w 2019 r. budowa obwodnicy Niemodlina. Rozważana jest także interesująca koncepcja modernizacji drogi nr 46 na odcinku Niemodlin – Nysa poprzez dobudowę drugiej jezdni.

Usprawnienie systemu transportu drogowego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim w regionie opolskim winno się koncentrować na podnoszeniu parametrów technicznych podstawowych tras, poprzez wzmocnienie i poszerzenie nawierzchni oraz budowę niezbędnych obwodnic. W pierwszej kolejności winny być zbudowane obwodnice miast na drogowych trasach krajowych: nr 11 (Olesno Śl.), nr 38 (Głubczyce), nr 39 (Namysłów, Brzeg), nr 40 (Kędzierzyn Koźle, Głogówek, Głuchołazy), nr 45 (Kluczbork, Gorzów Śląski, Praszka), nr 94 (Strzelce Opolskie). W celu wykorzystania w większym stopniu granicznego przejścia towarowego Trzebina – Bartultovice planuje się budowę węzła drogowego na skrzyżowaniu drogi Opole – Prudnik z autostradą A-4 w rejonie Prószkowa. Z aktywizacją wspomnianego przejścia granicznego związane jest planowane podniesienie do parametrów dróg krajowych dotychczasowych tras wojewódzkich nr 401 Brzeg – Przylesie

(autostrada A-4) – Grodków – Nysa i nr 414 Opole – Prószków (autostrada A-4) – Biała – Prudnik. Modernizacja wspomnianych dróg umożliwi skierowanie ruchu tranzytowego z autostrady A-4 w kierunku Czech i krajów południowej Europy.

Równie ważne dla układu komunikacji drogowej województwa opolskiego jest dokończenie budowy obwodnicy miasta Opole. W 2007 r. w wyniku wieloletniego programu inwestycji drogowych doprowadzono obwodnicę północną miasta od wylotu w kierunku Wrocławia do drogi w kierunku Strzelec Opolskich. Obecnie obwodnica północna Opola integruje następujące trasy zbiegające się w Opolu, są to autostrada A-4 w węźle Prądy oraz drogi: nr 46 Nysa – Opole, nr 94 Opole – Brzeg, nr 454 Opole – Namysłów, nr 45 Opole – Kluczbork, nr 46 Opole – Ozimek i nr 94 Opole – Strzelce Op. Do ukształtowania pełnego ciągu obwodowego brak południowego fragmentu obejścia miasta Opola, integrującego trasy wylotowe z Opola w kierunku: Prudnika (droga nr 414), Krapkowic (nr 45) i Góraźdzy (nr 423). Trasa obwodnicy południowej (tzw. „piastowskiej”) została wytyczona w zmienionym planie zagospodarowania miasta Opola. Trasa obwodnicy bierze swój początek na obwodnicy północnej w rejonie Bierkowic, skąd poprzez dzielnicę przemysłową zachodniej części miasta oraz węzeł nad torami w ciągu ulicy Niemodlińskiej (odcinek już uruchomiony w grudniu 2019 r.), będzie zmierzać południowym skrajem Wójtowej Wsi do trasy wylotowej w kierunku Krapkowic, następnie – w dalszej perspektywie – nowym mostem ma przecinać rzekę Odre i łączyć się z trasą w kierunku Góraźdzy, skąd biegnąc w sąsiedztwie wyrobisk pomargłowych Groszowic i żwirów filtracyjnych Maliny, ponownie włączy się do ronda obwodnicy północnej na drodze wylotowej w kierunku Strzelec Opolskich. Ze względu na specyfikę przebiegu obwodnicy południowej dla dzielnic Groszowice i Grotowice, przewidziano ich dodatkowe obejście od strony wschodniej. Budowę obejścia dzielnic Groszowice i Grotowice (Metalchem) miasta Opola należy połączyć z ukształtowaniem nowej trasy ekspresowej łączącej obwodnicę z lotniskiem regionalnym w Kamieniu Śląskim. Nowa trasa wylotowa Opole – lotnisko Kamień (14 km) – autostrada A-4 w rejonie Gogolina (6 km) o długości ok. 20 km poza połączeniem stolicy regionu – Opola z lotniskiem regionalnym, umożliwiłyby wyprowadzenie ruchu samochodowego z Opola w kierunku autostrady A-4. Dodatkowo nowa trasa ekspresowa umożliwi skomunikowanie lotniska „Kamień Śląski” poprzez autostradę A-4 z konurbacją górnośląską i aglomeracją wrocławską. Częściowo problem dobrego skomunikowania miasta Opola z węzłem Gogolin autostrady A-4 rozwiązano uruchamiając we wrześniu 2019 r. nowe 6 km obejście miejscowości Chorula i Malnia.

Wzrastające gwałtownie w ostatnich latach pasażerskie przewozy lotnicze, głównie za sprawą wejścia na polski rynek operatorów niskokosztowych, uwidoczniły brak lotniska regionalnego w województwie opolskim. Perspektywiczna decyzja o uruchomieniu lotniska regionalnego w Kamieniu Śląskim umożliwi włączenie się województwa opolskiego w dynamicznie rozwijający się rynek przewozów lotniczych w Polsce, zwłaszcza, że podobne zainteresowanie przywróceniem funkcji

lotniska wykazują także Gliwice, które zamierzają modernizować lotnisko pod Trynką. W strefie bezpośredniego zaplecza lotniska w Kamieniu określonej ekwidystantą 25 km mieszka ogółem ok. 375 tys. ludności regionu opolskiego. W przypadku ekwidystanty 50 km wspomniany potencjał ludności regionu znajdującej się w strefie oddziaływania lotniska wzrasta już do ok. 705 tys. mieszkańców. Korzyści płynące z bliskiego sąsiedztwa (odległość tylko 6 km) autostrady A-4 umożliwiającej szybki dojazd samochodem do lotniska w Kamieniu dodatkowo potęgują strefę przyciągania opolskiego lotniska regionalnego dla ludności zamieszkującej zachodni skraj województwa śląskiego i wschodni województwa dolnośląskiego. Uruchomienie lotniska w Kamieniu Śląskim, wpłynęłoby również korzystnie na pracę wcześniej wspomnianych a dynamicznie zwiększających przewozy pasażerskie lotnisk Katowice Pyrzowice i Wrocław Strachowice. Poza niewątpliwą konkurencją na rynku przewozów lotniczych, Kamień Śląski mógłby również spełniać funkcje lądowiska zapasowego dla wspomnianych lotnisk Śląska. Rozbudowa lotniska w Kamieniu wpłynęłaby również na konieczność usprawnienia komunikacji drogowej i kolejowej w tej części regionu opolskiego. O projekcie budowy 20 km ekspresowej trasy drogowej Gogolin – Kamień Śląski – Opole usprawniającej ruch samochodowy pomiędzy autostradą A-4, lotniskiem a miastem Opole wspomniano już powyżej. Również szanse modernizacji w przypadku wzrastających lotniczych przewozów pasażerskich w regionie miałyby transport kolejowy poprzez modernizację i adaptację dla pociągów pasażerskich bocznicy obsługującej lotnisko Kamień Śląski. Normalnotorowa bocznica kolejowa odgałęzia się w kierunku lotniska na stacji Kamień Śląski zlokalizowanej na linii Opole – Strzelce Op.

Znacznymi rezerwami przewozowymi w systemie transportowym Śląska Opolskiego dysponuje nadal droga wodna Odry wraz z portami w Koźlu i Opolu i trzema przeładowniami zakładowymi w Choruli (cementownia „Górażdże”), Opolu Grotowicach (Metalchem) i kędzierzyńskich „Azotach”. Aktywizacja wspomnianej gałęzi transportu może nastąpić jedynie poprzez uruchomienie przewozów głównie ładunków masowych np. węgla kamiennego, cementu, nawozów sztucznych lub kruszyw budowlanych. Załadunek węgla prowadzony był w przeszłości w porcie w Koźlu, jego odbiorcami może być przykładowo elektrociepłownia w Opolu (poprzez port miejski leżący w jej sąsiedztwie) lub elektrownia „Opole” w Czarnowasach (po wybudowaniu przeładowni zakładowej). Niestety uruchomienie przewozów zwłaszcza węgla kamiennego, chociaż już od wielu lat planowane, ze względów ekonomiczno-technicznych (niewielka odległość, konieczność wielokrotnego „łamania” i udziału przewoźników kolejowych i wodnych) nie zostało zrealizowane. Podobnie potencjalne możliwości załadunku na transport wodny cementu z cementowni „Górażdże” w Choruli i „Odra” w Opolu, chociaż praktycznie możliwe od lat 70. XX w. nigdy nie zostało uruchomione. Dobre skomunikowanie portu w Koźlu z siecią transportu kolejowego (stacja Kędzierzyn Koźle Port) i drogowego (bliskość węzła Olszowa na autostradzie A-4) umożliwia utworzenie w przyszłości regionalnego terminalu multimodalnego obsługującego przewozy

towarowe. Możliwy jest również powrót na drogę wodną opolskiego odcinka Odry pasażerskiej żeglugi śródlądowej. Rekreacyjne krótkotrasowe przewozy tego typu były prowadzone w przeszłości w rejonie Opola, a wcześniej również Koźła.

Przegląd ważniejszych inwestycji transportowych zrealizowanych w latach 1989–2019 w województwie opolskim

Autostrada A-4 Przylesie – Prądy – Dąbrówka – Gogolin – Nogowczyce

Budowa opolskiego odcinka autostrady A-4 ma już przeszło 60-letnią historię. Mimo podejmowania kilku prób zakończenia wznoszenia tego newralgicznego odcinka, jego budowa była wielokrotnie przerywana (1945–1977, 1980–1985 i ponownie w 1995 r.). Budowa opolskiego odcinka A-4 umożliwiła połączenie dwóch dotychczas izolowanych już wcześniej istniejących fragmentów autostrady: dolnośląskiego (Golnice – Legnica – Wrocław – Oława) i górnośląskiego (Nogowczyce – Gliwice). Budowę autostrady A-4 na terenie województwa opolskiego podzielono na cztery odcinki według kolejności realizacji: Przylesie – Prądy (długości 28,9 km), Prądy – Dąbrówka (22,1 km), Dąbrówka – Gogolin (11,5 km) i Gogolin – Nogowczyce (25,9 km). Odcinki te wyznaczają istniejące węzły na skrzyżowaniach autostrady A-4 z drogami o znaczeniu krajowym i regionalnym. Opolski odcinek autostrady A-4 Przylesie – Prądy – Nogawczyce ma długość 88,4 km i przecina obszar 14 gmin woj. opolskiego. Na tym odcinku uruchomiono łącznie 7 węzłów na skrzyżowaniach z drogami regionalnymi.

Budowa autostrady A-4 na odcinku Wrocław Bielany – Przylesie – Prądy – Gogolin – Nogowczyce była w latach 1997–2001 największą inwestycją w systemie transportowym Polski. Roboty budowlane rozpoczęły się faktycznie w 1997 r., a na wielu odcinkach w 1998 r. Ze względów finansowych okrojono rozmiary planowanego przedsięwzięcia. Zamiast 165 km autostrady (do Gliwic), do lipca 2001 r. zbudowano jedynie odcinek długości 126 km (od Nogowczyc na granicy między województwem opolskim a śląskim na wschodzie do węzła „Bielany” pod Wrocławiem na zachodzie). Wykonawstwo robót przy budowie autostrady A-4 na odcinku Wrocław Bielany – Nogowczyce podzielone zostało na pięć kontraktów. Kontrakty: pierwszy i drugi obejmowało roboty mostowe (nr 1 i 2). Natomiast kontrakty: trzeci, czwarty i piąty dotyczyły robót drogowych. W wyniku przeprowadzonych przetargów, kontrakty na realizację robót mostowych powierzono portugalskiej firmie Mota & Companhia, dwa pierwsze kontrakty drogowe (kontrakt nr 3 i 4) przypadły spółce Deutsche Asphalt i Dromex, natomiast kontrakt nr 5 – austriacko-niemieckiej spółce Ilbau-Kirchner. Kontrakty mostowe objęły odcinki autostrady pomiędzy węzłami „Bielany” – „Prądy” (nr 1) oraz „Prądy” – „Nogowczyce” (nr 2).

Budowę 126 km trasy Wrocław – Nogowczyce autostrady A-4 rozpoczęto 8 maja 1997 r. W tym samym roku ruszyły roboty mostowe, które objęły budowę lub modernizację 142 mostów i wiaduktów (w tym 97 to mosty odnowione). Uroczyście

rozpoczęcie robót drogowych odbyło się 28 maja 1998 r. w Przylesiu. Dnia 1 lipca 1999 r. Minister Transportu przeciął wstęgę na pierwszym odcinku nowej jezdni między Prądami i Sarnami. Na następne nie trzeba było długo czekać. Jezdnia północna autostrady Wrocław – Opole była otwierana odcinkami: 1 lipca 1999 r. – 15 km Prądy – Sarny, 4 sierpnia 1999 r. – 13 km Michałów – Przylesie, 17 sierpnia 1999 r. – 8 km Przylesie – Oleśnica Mała, 2 września 1999 r. – 2 km Sarny – Michałów, 4 października 1999 r. – 10 km Kurów – Nowy Śleszów, 28 października 1999 r. – 5 km Oleśnica Mała – Kurów, 16 listopada 1999 r. – 6 km Nowy Śleszów – Krajków, 1 grudnia 1999 r. – 11 km Krajków – Bielany Wrocławskie.

W dniu 30 września 2000 r. nastąpiło otwarcie drugiego pasa autostrady A-4 na odcinku od węzła Prądy do Przylesia. Odcinek ten o długości 30 km znajdował się już w ruchu od dwóch tygodni i dołączył do uruchomionego kilka miesięcy wcześniej 20 km odcinka Przylesie – Brzeg. Odcinek Prądy – Przylesie jest wyposażony w dwie jezdnie o szerokości 11 m każda i dodatkowy pas awaryjny o szerokości 3,5 m. Nowa jezdnia ma nawierzchnię ze specjalnej mieszanki mineralno-bitumicznej typu SMA odpornej na powstawanie kolein, mogą po niej jeździć ciężarówki o nacisku 115 kN (11,5 tony) na oś zgodnie z normą Unii Europejskiej. Konstrukcja jezdni jest odpowiednio wytrzymała, co zapewnia 95 cm grubości podbudowa. W ciągu tego odcinka autostrady znajduje się 14 mostów, 16 wiaduktów, 2100 m ekranów akustycznych. Fragment autostrady A-4 na odcinku Wrocław – Opole oddano do ruchu w dniu 16 grudnia 2000 r., na sześć miesięcy przed planowanym terminem.

Pomiędzy Wrocławiem i Opolem przez okres 1999 r. i początek 2000 r. czynna była tylko jezdnia północna, zbudowana w ciągu 19 miesięcy. W tym czasie samochody korzystały ze starej betonowej jezdni południowej, która później została rozebrana i wybudowana od podstaw. Trasę uzupełniają 72 mosty i wiadukty. W ramach obu kontraktów drogowych na autostradzie A-4 Wrocław Bielany – Opole Prądy wykonano: całkowitą przebudowę istniejącej jezdni południowej na odcinku 70 km; cztery bezkolizyjne węzły drogowe: Krajków (na skrzyżowaniu z drogą nr 395 Wrocław – Strzelin), Brzezimierz (droga nr 39 Oława – Strzelin), Przylesie (droga nr 401 Brzeg – Nysa), Prądy (droga nr 46 Opole – Nysa); infrastrukturę podziemną i roboty drogowe na pięciu stacjach poboru opłat: Karwiny, Krajków, Brzezimierz, Przylesie, Prądy; infrastrukturę podziemną i roboty drogowe w ośmiu miejscach obsługi podróżnych: Krajków Płn. i Płd., Witowice Płn., Oleśnica Płd., Wierzbnik Płd., Jankowice Płn., Radziejowice Płd., Młyński Staw Płn.

W dniu 16 grudnia 2000 r. przekazano do użytku 20,9 km dwujezdniowy odcinek między węzłami Prądy – Dąbrówka Górna (pod Rogowem Opolskim). Ze względu na planowane wprowadzenie opłat na autostradzie A-4 zmieniono układ połączeń m.in. w węzłach: Prądy (skrzyżowanie z drogą nr 46 Opole – Nysa), Dąbrówka Górna (droga nr 45 Opole – Racibórz) i Gogolin (droga nr 409 Strzelce Op. – Krapkowice). W miejsce klasycznego układu „czterolistnej koniczynki” wprowadzono układ z placem poboru opłat na dojeździe do autostrady z dodatkowym wiaduktem

umożliwiającym bezkolizyjnie włączenie się do ruchu. Odcinek Dąbrówka Górna – Nogowczyce długości 36 km, został przekazany do eksploatacji w lipcu 2001 r. Ten fragment trasy jest najtrudniejszy pod względem orograficznym, gdyż przecina masyw Góry Św. Anny, co wymagało m.in. poprowadzenia głębokich wykopów i wybudowania dodatkowego pasa ruchu pod górę.

Po otwarciu odcinka autostrady A-4 Wrocław Bielany – Przylesie – Prądy – Dąbrówka Górna – Nogowczyce drogę winna przejąć ówczesna Agencja Budowy i Eksploatacji Autostrad, by natychmiast przekazać ją koncesjonariuszowi. Koncesjonariusz miał zbudować całą infrastrukturę towarzyszącą, obejmującą miejsca obsługi podróżnych (MOP), telefony alarmowe, punkty poboru opłat (PPO), obwoły utrzymania oraz systemy ratownictwa drogowego. Ponieważ proces wyłaniania koncesjonariusza opóźnił się, administratorem tej drogi została Generalna Dyrekcja Dróg Publicznych (obecnie GDDKiA). Do kwietnia 2003 r. wspomniany odcinek autostrady, mimo zbudowania podstawowej infrastruktury do poboru opłat, był użytkowany jako bezpłatny. Pobierania opłat na opolskim odcinku autostrady A-4 rozpoczęto w 2012 r. po uruchomieniu pozostałej infrastruktury do pobierania opłat (rogatki, place poboru opłat, sieć telekomunikacyjna, itp.). W latach 2018–2019 praktycznie na całym opolskim odcinku autostrady przeprowadzono remont nawierzchni, to znaczy sfrezowano starą nawierzchnię i ułożono w to miejsce nową warstwę ścieralną.

Obwodnica północna Opola

Obwodnica północna Opola o łącznej długości ok. 19 km składa się z następujących odcinków: 1. od dzielnicy Wrzoski do ul. Partyzanckiej. Odcinek o długości 5,450 km zrealizowany w latach 1974–1978, zbudowany kosztem 5,2 mln zł; 2. dojazd do mostu od ul. Partyzanckiej do ul. Sobieskiego wraz z zbudowanym mostem o długości 400 m. Odcinek o długość 2,14 km zbudowany w latach 1986–1993 kosztem 18,263 mln zł, a zmodernizowany w latach 1997–1999; 3. od ul. Sobieskiego do ul. Luboszyckiej. Odcinek o długości 1,8 km zbudowany w latach 1986–1993 kosztem 18,893 mln zł; 4. od ul. Luboszyckiej do ul. Oleskiej. Odcinek o długości 1,856 km zbudowany w latach 1996–1999 kosztem 19,481 mln zł; 5. od ul. Oleskiej do ul. Częstochowskiej. Odcinek o długości 4,050 km, zbudowany w latach 2006–2007 kosztem 42,509 mln zł; 6. od ul. Częstochowskiej do ul. Strzeleckiej. Odcinek o długości 3,6 km zbudowany kosztem 37,786 mln zł; 7. od ul. Strzeleckiej do ul. Oświęcimskiej. Odcinek o długości 4,560 km, będący wciąż na etapie prac koncepcyjno-planistycznych.

Aktualnie jednojezdniowa obwodnica północno-wschodnia Opola rozpoczyna się na rondzie na tzw. „Grzybku”, które integruje drogę nr 94 w kierunku Brzegu i nr 46 w kierunku Nysy i węzła autostrady A-4 w Prądach. Dalej obwodnica zmierza w kierunku wschodnim do mostu na Odrze, przed którym zlokalizowano rondo włączające drogę nr 459 do Żelaznej oraz drogę nr 45 w kierunku Raciborza (ul. Partyzancka). Po przekroczeniu Odry obwodnica krzyżuje się bezkolizyjnie

z drogą nr 454 w kierunku Namysłowa. Z węzła przy ul. Jana III Sobieskiego bierze swój początek obwodnica Czarnowąs, oddana do użytku we wrześniu 2017 r. Dalej obwodnica zmierza wiaduktem nad torami linii kolejowej do Jelcza Miłoszyc w kierunku skrzyżowań z ulicami: Luboszycką, Oleską (droga nr 45) i Częstochowską (droga nr 46). Wszystkie te skrzyżowania są kolizyjne i z powodu sygnalizacji świetlnej znacznie ograniczają przepustowość obwodnicy. Końcowy odcinek obwodnicy przechodzi wiaduktem nad torem kolejowym w kierunku Ozimka i zmierza do ronda przy ul. Strzeleckiej, stanowiącej przedłużenie drogi nr 94 w kierunku Bytomia. Wiele odcinków obwodnicy ma zarezerwowany teren pod budowę drugiego pasa jezdni. Już obecnie przepustowość obwodnicy jest na wyczerpaniu i często w okresie wzmożonego ruchu drogowego tworzą się tam korki. Były one zwłaszcza widoczne na zjeździe z mostu na Odrze jeszcze przed budową wiaduktu w sąsiedztwie ulicy Sobieskiego. Elementem limitującym przepustowość są kolizyjne wymienione powyżej skrzyżowania ze światłami. Rozwiązaniem zwiększającym przepustowość obwodnicy byłaby docelowa budowa bezkolizyjnych wiaduktów na skrzyżowaniach zwłaszcza z drogą nr 45 (kierunek Kluczbork) i 46 (kierunek Częstochowa)³.

Obwodnica Nysy

Obwodnica Nysy to droga klasy GP (główna ruchu przyspieszonego) o prędkości projektowej – 80 km/h i szerokości pasa ruchu – 3,50 m; podstawowa szerokość pasa dzielącego – dla przekroju 2 + 1 wynosi 3,0 m, a dla przekroju 2 × 2 – 4,0 m, szerokość pobocza gruntowego – 1,5 m, kategoria ruchu – KR6, a zdolności przenoszenia obciążeń – 115 kN/oś.

Budowa obwodnicy drogowej Nysy o długości ok. 16,5 km zakładała wzniesienie węzła drogowego na skrzyżowaniu z dk 46, przebudowę dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych w rejonie jej trasy przebiegu oraz budowę dróg dojazdowych dla obsługi ruchu lokalnego. Ponadto inwestycja obejmowała także przebudowę lub budowę urządzeń towarzyszących z zakresu infrastruktury telekomunikacyjnej, energetycznej, gazowej i wodociągowej.

Po analizie 6 wariantów projektowych, na posiedzeniu Komisji Oceny Przedsięwzięć Inwestycyjnych przy Generalnym Dyrektorze Dróg Krajowych i Autostrad, które odbyło się w dniu 7 maja 2009 r., przyjęto, przebieg trasy obwodnicy według wariantu VI. Przebieg ten był rekomendowany we wniosku o uzyskanie Decyzji Środowiskowej. Wariant VI obwodnicy, na początkowym fragmencie (ok. 4,5 km), zakładał jej lokalizację po północnej stronie miasta. Trasa wariantu biegnąca w ciągu drogi krajowej nr 41 przebiega po wschodniej stronie miasta, następnie zmierza w kierunku południowym omijając kompleksy leśne. Obwodnica przekracza cieki wodne (rzeka Nysa Kłodzka, potok Kamienica i projektowany kanał Ulgi) za pomocą dwóch estakad i mostu. W wariantcie minimalnym przewidziano

³ S. Koziarski, Stan i potrzeby transportowe Opola, „Studia Śląskie”, t. LXXX/2017, s. 73–91.

budowę 4 skrzyżowań i 1 węzła typu WA, natomiast dla wariantu maksymalnego zaprojektowano 3 skrzyżowania i 2 węzły typu WB. Zakładana długość realizowanych odcinków tras to w ramach dk41 – 9,13 km, dk46 – 7,36 km trasy. Łączna długość obwodnicy wynosi 16,495 km. Na trasie obwodnicy zbudowano 14 obiektów inżynierskich, najważniejsze z nich to: most nad rzeką Nysą Kłodzką o długości 383,5 m, most nad przyszłym kanałem Ulgi o długości 303,8 m oraz wiadukt w ciągu drogi nr 46 nad liniami kolejowymi o długości 115,3 m. Jedyny bezkolizyjny węzeł „Nysa” zlokalizowano na skrzyżowaniu zrealizowanej obwodnicy ze starym wylotem drogi krajowej nr 46 z Nysy w kierunku Opola. Na trasie obwodnicy zlokalizowano zintegrowane przejścia dla zwierząt średnich i małych. Odcinek obwodnicy Nysy leżący w śladzie drogi krajowej nr 46 o długości 7,3 km, tj. od węzła Nysa w rejonie tzw. „Górki Hanuszowskiej” w kierunku Kłodzka został oddany do użytku w dniu 5 czerwca 2017 r., na cztery miesiące przed planowanym terminem. Największym obiektem mostowym na tej trasie jest 115 m wiadukt znajdujący się nad torami kolejowymi. Natomiast odcinek obwodnicy Nysy leżący w śladzie drogi krajowej nr 41 o długości 9,126 został oddany do użytku w dniu 6 października 2017 r.⁴

W ramach budowy powstało m.in. 10 obiektów mostowych i dwa ronda. Największy obiekt inżynierski to most nad rzeką Nysa Kłodzka. Ma 383 m długości i wykonano go w technologii betonu sprężonego. Droga ma w większości przekrój 2 + 1. Zbudowane zostały też drogi dojazdowe do znajdujących się w rejonie nowej trasy terenów rolniczych. Drogi kolidujące z obwodnicą przebudowano. Budowa blisko 17 km drogi obwodowej Nysy pochłonęła 307,5 mln zł, z tego aż 85% kosztów zostało pokryte z dofinansowania unijnego⁵.

Obwodnica drogowa Nysy to inwestycja o kluczowym znaczeniu dla województwa opolskiego, ponieważ dzięki niej nastąpiło skrócenie czasu podróży na trasie Opole – Kłodzko oraz odciążenie od ruchu tranzytowego ulic w Nysie. Spowodowała ona również przejęcie ruchu tranzytowego z dotychczasowych dróg krajowych i wojewódzkich w rejonie Nysy, poprawę bezpieczeństwa drogowego i zmniejszenie liczby wypadków, oszczędność paliwa czy zapewnienie komfortu jazdy.

Obwodnica Kędzierzyna-Koźła

Obwodnica południowa przebiega przez teren gminy Reńska Wieś oraz południowym obrzeżem Kędzierzyna-Koźła od skrzyżowania z drogą krajową nr 45 do skrzyżowania z ulicą Gliwicką (rondo „Milenijne”). Długość obwodnicy wynosi ok. 5 km. Na trasie obwodnicy wybudowano następujące obiekty mostowe: most nad rzeką Odrą o rozpiętości 395 m, gdzie zlokalizowano jedno z dłuższych w Polsce przeszło nurtowe wybudowane metodą nawisową (140 m długości), mosty nad

⁴ <https://www.gddkia.gov.pl/pl/a/7949/d46d41-obwodnica-nysy>

⁵ <https://inzynieria.com/wpis-branzy/wiadomosci/5/50024,cala-obwodnica-nysy-juz-dostepna-ma-blisko-17-km>

potokami: Lineta (rozpiętość 13,8 m), Golka (17 m), wiadukt nad ulicą Raciborską (14,86 m), przejście dla zwierząt (wysokość 2 m), przejazd gospodarczy (o wymiarach 5,4 × 7,0 m) oraz inne mniejsze obiekty inżynierskie takie jak: przejazdy gospodarcze, przepusty, ekrany akustyczne, sygnalizacja świetlna, mury oporowe, kosze kamienno-siatkowe). Podczas budowy obwodnicy przełożone zostały koryta rzeki Kłodnicy oraz potoków Golka i Lineta. Budowa nasypów pochłonęła ponad 1 mln ton piasku. Podłoże obwodnicy zostało wzmocnione palami oraz kosztami siatkowymi wypełnionymi kamieniami (tzw. gabionami). Budowano je na taką wysokość, aby mogły zmierzyć się z powodzią. Koszt budowy dwóch odcinków (A i B) obwodnicy wyniósł ok. 170 mln zł.

Obwodnica południowa jest to droga przeznaczona dla ruchu głównego przyspieszonego (klasa GP), jednojezdniowa o szerokości 7,0 m, wyposażona w pobocza utwardzone (2 × 2,0 m) i pobocza gruntowe (2 × 1,25 – 1,50 m), o szerokości korony 13,5 – 14,00 m, zaprojektowana dla prędkości 80 km/h i obciążenie – 115 kN/oś, wyposażona w nawierzchnię asfaltową typu SMA. Budowa obwodnicy została zrealizowana przez konsorcjum firm: 1. Przedsiębiorstwo Robót Drogowych i Mostowych SA – Kędzierzyn–Kozłe, 2. Bilfinger Berger Polska SA – Warszawa. Odcinek B obwodnicy rozpoczęto budować 18 sierpnia 2008 r., a odcinek A – 28 kwietnia 2009 r. Przekazanie obwodnicy do eksploatacji miało miejsce 16 sierpnia 2010 r.⁶

Dnia 15 października 2018 r. podpisano umowę na projekt i budowę północnej obwodnicy Kędzierzyna-Kozła w ciągu drogi dk 40 o długości 14,6 km. Wykonawcą inwestycji jest firma Strabag, która zaprojektuje i wybuduje obwodnicę za ok. 220,6 mln zł. Planowany termin oddania obwodnicy do ruchu to wiosna 2022 r. Od istniejącego już odcinka dwujezdniowej obwodnicy Kędzierzyna-Kozła pobiegnie nowa trasa o nawierzchni bitumicznej. Jednojezdniowa, początkowo z dodatkowym pasem do wyprzedzania, a od niemal połowy odcinka w tradycyjnym układzie z dwoma pasami ruchu w przeciwnych kierunkach. Włączy się do istniejącego przebiegu drogi dk 40 na terenie woj. śląskiego. W ramach inwestycji powstanie 19 obiektów inżynierskich, m.in. wiadukty, mosty, duże i małe przejścia dla zwierząt oraz cztery ronda. Przebudowane zostaną odcinki istniejących dróg w miejscach połączenia z obwodnicą, powstaną także urządzenia ochrony środowiska i bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz przebudowana zostanie infrastruktura techniczna (sieć wodno-kanalizacyjna, gazowa, elektroenergetyczna, telekomunikacyjna i urządzenia melioracyjne).

Budowa pełnej obwodnicy Kędzierzyna-Kozła, czyli obwodnicy południowej wzniesionej w pierwszym etapie oraz obwodnicy północnej – będącej drugim etapem – który GDDKiA planuje zrealizować do 2022 r. – kompleksowo rozwiąże problem komunikacji na głównej osi transportowej drogi krajowej nr 40

⁶ <https://www.gddkia.gov.pl/pl/a/2621/poludniowa-obwodnica-kedzierzyna-kozla-urowczycie-oddana-do-ruchu>

w Kędzierzynie-Koźlu. Usprawni także ruch w kierunku węzła „Łany” autostrady A-4. Nowa trasa, zlokalizowana z dala od terenów zabudowanych, zapewni komfort ruchu tranzytowego, tworząc połączenie międzyregionalnej drogi z Czech i południa kraju z portem rzeczny na Odrze oraz węzłem kolejowym w Kędzierzynie-Koźlu. Obwodnica usprawni także ruch w kierunku węzła autostradowego A-4 Kędzierzyn-Koźle i Pyskowice oraz poprawi dostępność przyległych terenów do autostrady A-4. Po jej oddaniu z ulic miejskich wycofany zostanie transport niebezpiecznych materiałów chemicznych z Zakładów Azotowych w Kędzierzynie-Koźlu. Realizacja inwestycji umożliwi również skomunikowanie z terenami inwestycyjnymi, wpływając na rozwój aktywacji gospodarczej terenów zlokalizowanych w korytarzu i w sąsiedztwie korytarza obwodnicy i drogi krajowej nr 40 oraz w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim i strzeleckim⁷.

Obwodnica Kluczborka

Miasto i gmina Kluczbork dnia 12 sierpnia 2018 r. podpisały umowę z firmą Larix na budowę ostatniego odcinka obwodnicy Kluczborka. Trasa połączy rondo w Smardach z rondem w Kluczborku przy ul. Byczyńskiej. Podpisanie umowy miało miejsce w 10 rocznicę oddania do użytku pierwszego odcinka obwodnicy. Koszt budowy ostatniego odcinka obwodnicy Kluczborka wyniesie 19,448 mln zł. Inwestycja zostanie zrealizowana przy dofinansowaniu z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego 2014–2020 w wysokości 9,2 mln zł. Pozostała część kwoty będzie pochodzić z budżetu Kluczborka. Według planu, firma Larix ma zakończyć prace w kwietniu 2020 r.⁸ Łączne wydatki na budowę wszystkich odcinków obwodnicy wyniosły ponad 52 mln zł, z czego 40% to pozyskane dotacje z programów krajowych i unijnych. Dzięki ukończeniu całej obwodnicy z miasta zostanie wyprowadzony ruch tranzytowy na osi Kępno – Byczyna – Kluczbork – Opole. Budowa całej trasy została podzielona na 5 odcinków. Przedostatni z nich został otwarty w październiku 2017 r. Trasa rozpoczyna się odbiegając na zachód od ul. Opolskiej (dk 45), omija miasto po zachodniej stronie i ma włączać się rondem do ul. Byczyńskiej (dk 42) nieopodal skrzyżowania z drogą krajową nr 11. Proces budowy obwodnicy przebiegał następująco: I etap trasy oddano do ruchu w 2008 r., był to odcinek łączący ul. Fabryczną w Kluczborku z Ligotą Dolną (1 km), II etap – 2012 r. – droga z Kuniowa do ul. Fabrycznej oraz rondo na ul. Byczyńskiej w Kluczborku (4 km), III etap – 2015 r. – wyburzenie starego wiaduktu kolejowego w Ligocie Dolnej i budowa w jego miejscu ronda, IV etap – 2017 r. – odcinek od ronda w Ligocie Dolnej do skrzyżowania z drogą powiatową do Smard Dolnych, budowa ronda w Smardach (2 km), V etap – planowany na lata

⁷ <https://www.gddkia.gov.pl/pl/a/31027/Obwodnica-Kedzierzyna-Kozla-zostanie-przedluzona>

⁸ Ostatni odcinek obwodnicy wraz z wiaduktem nad torami linii Kluczbork – Poznań był w styczniu 2020 r. już praktycznie gotowy.

2018–2020 – fragment od ronda w Smardach Dolnych do ronda na ul. Byczyńskiej w Kluczborku (1,7 km)⁹.

Obwodnica Czarnowąs

Budowa obwodnicy miejscowości Czarnowąs o długości 4,1 km zrealizowano w ramach Regionalnego Projektu Operacyjnego województwa opolskiego kosztowała 118,5 mln zł, przy czym dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej wyniosło 100,7 mln zł, a z budżetu państwa 5,8 mln zł. Wykonawcą robót budowlanych na obwodnicy była firma Drog-Bud Sp. z o.o. z Częstochowy. Budowę rozpoczęto pod koniec 2015 r., a zakończono w wrześniu 2017 r. Głównym celem budowy obwodnicy Czarnowąs było zwiększenie dostępności transportowej obszarów kluczowych dla rozwoju regionu opolskiego oraz poprawa bezpieczeństwa użytkowników drogi wojewódzkiej nr 454. Obwodnica zapewni dogodny dojazd do elektrowni „Opole” z kierunku południowego od strony obwodnicy północnej miasta. Realizacja inwestycji pozwoliła na odciążenie terenów zabudowanych północnych dzielnic Opola (Wróblin, Czarnowąs) od ruchu kołowego zwłaszcza ciężkiego, w znacznym stopniu wpłynęła również na rozładowanie zatorów drogowych i poprawiła płynność ruchu oraz komfort jazdy na ul. Budowlanych. W ramach inwestycji wybudowano obwodnicę drogową o długości 4,1 km, na odcinku 0,57 km przebudowano drogę wojewódzką nr 454, zrealizowano budowę 4 wiaduktów drogowych i 1 mostu drogowego na Małej Panwi, budowę przepustów drogowych w ciągu obwodnicy – 11 szt., budowę ścieżek rowerowych oraz chodników, budowę odwodnienia, montaż oświetlenia, budowę zjazdów na drogi podporządkowane i prywatne posesje, prace związane z przebudową i usunięciem kolizji z siecią wodociągową, kanalizacyjną, sanitarną, teletechniczną i elektroenergetyczną, montaż elementów infrastruktury wpływających na poprawę bezpieczeństwa ruchu, montaż urządzeń ograniczających negatywne oddziaływanie na środowisko (m.in. osadniki, separatory)¹⁰.

Obwodnica Malni i Choruli

Budowa obwodnicy Malni i Choruli została zrealizowana w ramach projektu „Poprawy dostępności do węzłów autostrady A-4 Gogolin i Olszowa (nr RPOP.06.01.00–16–0003/16). Budowę obwodnicy zrealizowano w ciągu drogi wojewódzkiej nr 423 na odcinku od km 20+846,46 do km 27+010,00. Łączna wartość inwestycji wyniosła 50,3 mln zł, przy czym dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej to 42,8 mln zł, a z budżetu państwa – 5 mln zł. Realizację inwestycji rozpoczęto 30 sierpnia 2016 r., a inwestycje przekazano do eksploatacji we wrześniu 2019 r. Wykonawcą robót budowlanych było konsorcjum firm

⁹ L. Dolecki, Opolskie: Umowa na ostatni odcinek obwodnicy Kluczborka podpisana, źródło: RynekInfrastruktury.pl 12.08.2018 r.

¹⁰ <http://zdw.opole.pl/584/budowa-obwodnicy-miejscowosci-czarnowasy.html>

Drog – Bud Sp. z o.o. oraz Budpol Sp. z o.o. Obwodnicę zbudowano na drodze wojewódzkiej nr 423 Opole – Gogolin – Kędzierzyn-Koźle. Rozbudowa układu komunikacyjnego zwiększyła atrakcyjność inwestycyjną terenów wokół miejscowości gminy Gogolin, a także zapewniła szybszy i bezpieczny dostęp do sieci dróg regionalnych, krajowych i międzynarodowych. Ponadto obwodnica miejscowości Malnia i Chorula przyczyniła się również do lepszego powiązania terenów inwestycyjnych zlokalizowanych na południu Opola (dzielnica w rejonie byłych zakładów Metalchem w sąsiedztwie Grotowic) z węzłem Gogolin autostrady A-4. Głównym celem budowy obwodnicy było przejęcie ruchu pojazdów ciężarowych jadących głównie do cementowni „Górażdże” (znajdującej się w miejscowości Chorula) i dalej w kierunku Opola, w tym aut zjeżdżających z autostrady A-4. Przedsięwzięcie pozwoliło na znaczne zmniejszenie natężenia ruchu pojazdów (głównie ciężarowych) poruszających się przez zabudowę miejscowości Malnia i Chorula. Podniesienie standardu warunków ruchu drogowego oraz zapewnienie nośności nawierzchni zdolnej do przenoszenia ruchu pojazdów o nacisku 115 kN/oś wpłynęło także na zwiększenie dostępności komunikacyjnej regionu, aktywizację terenów inwestycyjnych, zmniejszenie uciążliwości ekologicznych oraz skrócenie czasu w przewozach pasażerskich i towarowych. W ramach inwestycji zrealizowano m.in.: budowę obwodnicy miejscowości Malnia i Chorula o długości 6 km wraz z skrzyżowaniami z drogami przecinającymi obwodnicę, istniejącą drogą powiatową nr 1831O, przebudowę drogi powiatowej 1832O na odcinku sąsiadującym z cementownią wraz z wiaduktem drogowym nad nią, budowę łącznika obwodnicy z drogą wojewódzką nr 424 o długości 0,4 km, budowę dróg lokalnych, zakładowych i serwisowych, koniecznych dla skomunikowania istniejących elementów zagospodarowania z projektowaną obwodnicą, wykonano elementy odwodnienia drogi, zbudowano przepusty drogowe, przebudowano istniejącą infrastrukturę techniczną kolidującą z nową drogą (sieci energetyczne, telekomunikacyjne, kanalizacyjne i wodociągowe) i zbudowano zatoki do ważenia i kontroli pojazdów. Przedsięwzięcie zrealizowane wraz z pełną infrastrukturą techniczną niezbędną dla eksploatacji i obsługi trasy drogowej wraz z urządzeniami ochrony środowiska w postaci ekranów akustycznych, osadników i separatorów wód spływających z powierzchni drogi), elementami wpływającymi na bezpieczeństwo ruchu drogowego (chodniki, ciągi pieszo-rowerowe, azyle dla pieszych, płyty integracyjne, krawężnikowe punktowe elementy odblaskowe, wyspy spowalniające ruch, odpowiedniego rodzaju skrzyżowania, w tym 3 ronda).¹¹ Obwodnica to jedna z pierwszych w kraju dróg wojewódzkich, których nawierzchnia została wykonana w technologii betonowej, a cement na jej budowę dostarczono z pobliskiej cementowni „Górażdże”.

¹¹ <http://zdw.opole.pl/585/budowa-obwodnicy-m-malni-i-choruli.html> (opracowanie Katarzyny Sali z dnia 9.11.2016 r.)

Obwodnica Piastowska w Opolu

W dniu 30 maja 2017 r. podpisano umowę na realizację budowy obwodnicy Piastowskiej miasta Opolu w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014–2020. Realizatorem projektu jest Miejski Zarząd Dróg w Opolu. Ogólny koszt inwestycji to 161 mln zł, z tego wartość dofinansowania ze środków UE wynosi 136,8 mln zł. Formalny początek budowy obwodnicy miał miejsce dnia 1 lipca 2017 r., a zakończenie budowy nastąpiło w grudniu 2019 r. Obwodnica Piastowska zlokalizowana jest w południowo-zachodniej części miasta i stanowić będzie nowy ślad przebiegu w mieście drogi krajowej nr 45, na odcinku od węzła Niemodlińska do połączenia z obwodnicą północną w ciągu dróg krajowych nr 46 i 94 (ul. Powstańców Warszawskich). Główną przyczyną realizacji projektu jest potrzeba poprawy przepustowości systemu transportowego miasta Opolu, a zwłaszcza odciążenie od nadmiernego ruchu tranzytowego ulic Domańskiego i Partyzanckiej w Opolu zlokalizowanych w korytarzu drogi krajowej nr 45. Ponadto nowa obwodnica ma umożliwić wjazd i wyjazd z miasta w kierunku południowym oraz północnym z pominięciem centrum przyczyniając się do zmniejszenia ruchu i uciążliwości na ulicach oraz ułatwić ruch tranzytowy w mieście. Budowa drogi zapewniła także lepsze warunki dojazdu do obszarów przemysłowych i handlowych w zachodniej części miasta, a przez projektowane węzły wpłynie na poprawę dostępności komunikacyjnej terenów przyległych, poprawę bezpieczeństwa użytkowników dróg i otworzy możliwość wykorzystania terenów przyległych na potrzeby rozwoju miasta. Zakres inwestycji obejmował: budowę drogi krajowej klasy GP od obwodnicy północnej do węzła na ul. Niemodlińskiej o długości 3,49 km, przebudowę odcinka obwodnicy północnej (w ciągu dróg krajowych nr 46 i 94) na długości ok. 1,22 km do przekroju dwujezdniowego, budowę bezkolizyjnego węzła typu WA na połączeniu dk 46/94 z projektowaną obwodnicą, budowę również bezkolizyjnego węzła typu WB na połączeniu drogi wojewódzkiej 414 z projektowaną obwodnicą, budowę dróg zbiorczych umożliwiających skomunikowanie działek, które zostaną odcięte od dróg publicznych przez budowaną obwodnicę i skrzyżowania, budowę obiektów inżynierskich w ciągu projektowanej obwodnicy (to jest murów oporowych, przepustów, systemu odwodnienia, w tym kanalizacji deszczowej, urządzeń oczyszczających, rurociągu z pompownią wód deszczowych, rowów przydrożnych, urządzeń ochrony środowiska (m.in. ekranów akustycznych, osadników, separatorów, zbiorników retencyjno-oczyszczających), oświetlenia obwodnicy w rejonie węzłów, budowę urządzeń bezpieczeństwa ruchu (m.in. elementy oznakowania pionowego, poziomego, bariery ochronne) i przebudowę istniejącej kolidującej infrastruktury technicznej¹².

¹² <https://www.mzd.opole.pl/budowa-obwodnicy-piastowskiej-w-opolu-odcinek-od-obwodnicy-polnocnej-do-ul-krapkowickiej-etap-ii-od-wezla-niemodlinska-do-obwodnicy-polnocnej/>

Linia kolejowa Opole – Brzeg – Oława – Wrocław

Modernizacja linii Opole – Brzeg – Oława – Wrocław o długości 82 km obejmowała: przebudowę stacji: Opole Zachodnie, Dąbrowa Niemodlińska (przekształcenie w przystanek osobowy), Lipki (zamiana na przystanek osobowy), Oława, Lizawice (zamiana na przystanek osobowy); przebudowę przystanków osobowych: Chróścina, Przecza, Zębice Wrocławskie; modernizację torów szlakowych i stacyjnych oraz przebudowę obiektów inżynierskich występujących na linii. Zakres przebudowy obejmował m.in. modernizację układów geometrycznych torów, wymianę podtorza i nawierzchni z odwodnieniem, przejazdów kolejowych, sieci trakcyjnej wraz z linią odbiorów nietrakcyjnych, liniowych i stacyjnych urządzeń sterowania ruchem kolejowym, przebudowę obiektów kubaturowych oraz instalacje, urządzenia elektroenergetyczne i teletechniczne. W ramach modernizacji stacji przebudowano perony, tunele i inne ciągi komunikacyjne, urządzenia wizualnej i akustycznej informacji dla podróżnych, elementy małej architektury i zagospodarowania terenu z uwzględnieniem potrzeb niepełnosprawnych. Linia Opole – Brzeg – Oława – Wrocław zmodernizowano do standardów międzynarodowych umów AGC/AGTC oraz potrzeb transportu kombinowanego i przewozów intermodalnych, przewidujących szybkość maksymalną 160 km/h dla pociągów pasażerskich i 120 km/h dla pociągów towarowych¹³.

Linia kolejowa Opole – Ozimek – Fosowskie

Rewitalizacja linii nr 144 Opole – Ozimek – Fosowskie objęła wymianę ponad 31 km torów, 28 rozjazdów oraz naprawę 25 przejazdów kolejowo-drogowych. W zakresie prac była również wymiana i remont 24 obiektów inżynierskich: wiaduktów, mostów, przepustów. Rewitalizacja linii objęła również infrastrukturę do bezpośredniej obsługi podróżnych. Na wszystkich 4 stacjach (Opole Gł., Chrząstowice, Ozimek, Fosowskie) i 4 przystankach (Suchy Bór, Dębska Kuźnia, Krasiejów, Staniszcze Małe) przebudowane zostały perony wraz z ich wyposażeniem. Obiekty zyskały nową funkcjonalną nawierzchnię z kostki brukowej, a krawędzie zostały wyłożone antypoślizgowymi płytami koloru wiśniowego z zaznaczonym wypukłym, białym pasem bezpieczeństwa, sygnalizującym osobom niedowidzącym bliskość krawędzi. Nowe platformy peronowe są wyższe od dotychczasowych, co znacznie upraszcza wsiadanie i wysiadanie z pociągów. Dla osób z ograniczoną możliwością poruszania wygodniejszy dostęp do peronów zapewniają pochylnie. Standard podróży koleją podniosło także zamontowane nowe oświetlenie oraz ujednolicone, estetyczne elementy małej architektury takie jak: wiaty, ławki, kosze na śmieci. Również konsekwentnie wprowadzano przez zarządcę infrastruktury,

¹³ <http://www.bpk-poznan.com.pl/projekty/zrealizowane-inwestycje/modernizacja-linii-kolejowej-e30-odcinek-opole--wroclaw--legnica>

Polskie Linie Kolejowe, spójny system oznakowania i tablice informacyjne, które ułatwią orientację na poszczególnych przystankach i stacjach¹⁴.

W kwietniu 2013 r. na wspomnianej jednotorowej trasie wstrzymano ruch pociągów. Teren przejął wykonawca – konsorcjum firm Przedsiębiorstwo Robót Kolejowych i Inżynieryjnych S.A. – Infrakol s.c. Zdemontowano stare tory i rozebrano perony. W celu zmechanizowania prac wprowadzono pociąg do potokowej wymiany nawierzchni (PUN). Prowadzono również roboty związane z wymianą rozjazdów. Pociągi na wspomnianą linię wróciły ponownie w dniu 30 czerwca 2014 r. Zasadnicze roboty torowe zostały wykonane pod koniec 2013 r., zaś cała inwestycja o wartości 145 mln zł została zakończona pod koniec 2014 r.¹⁵ Głównym efektem zleconych przez PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. prac na tej trasie jest zwiększenie prędkości do 140 km/h (poprzednio obowiązywała prędkość 50–60 km/h). Takie parametry techniczne linii stały się możliwe m.in. dzięki reelektryfikacji linii, wymianie nawierzchni torowej oraz pracom z zakresu przebudowy urządzeń zabezpieczenia ruchu.

Modernizacja jednotorowej linii Opole – Ozimek – Fosowskie – Lubliniec jest elementem kluczowego dla Polski południowo–zachodniej projektu rewitalizacyjnego tzw. „protezy koniecpolskiej”. Pozwala ona na połączenie Warszawy z Opolem i Wrocławiem trasą przez Centralną Magistralę Kolejową i Częstochowę Stradom, wykorzystując efekty prowadzonych obecnie prac na CMK oraz już zrealizowanych inwestycji na odcinku linii E-30 Wrocław – Brzeg – Opole. Po zakończeniu robót związanych z tym projektem czas przejazdu ze stolicy do Wrocławia odbywa się pociągiem „Pendolino” w czasie krótszym niż 4 godziny, przy zakładanej prędkości 200 km/h na Centralnej Magistrali Kolejowej, 120–140 km/h na odcinku Włoszczowa Północ – Koniecpol – Częstochowa Stradom – Lubliniec – Fosowskie – Opole i 160 km/h na odcinkach Warszawa – Grodzisk Mazowiecki oraz Opole – Brzeg – Wrocław.

Linia kolejowa Opole – Strzelce Opolskie – Pyskowice

W latach 2014–2015 poddano rewitalizacji dwutorową linię Opole – Strzelce Op. – Błotnica Strzelecka. W ramach inwestycji na 35 km przywrócono parametry techniczne linii pierwszorzędnej. Wymieniono szyny, podkłady, rozjazdy i sieć trakcyjną. Poprawiono stan techniczny wiaduktów i przepustów. Poprawiono standard obsługi podróżnych poprzez modernizację peronów na stacjach w Tarnowie Opolskim, Kamieniu Śląskim, Strzelcach Opolskich. Po zakończeniu wszystkich prac pociągi pasażerskie mogą jeździć tu z prędkością 120 km/h, a towarowe 70 km/h.

¹⁴ [https://www.plk-sa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/koleja-wygodniej-i-krocej-na-odcinku-fosowskie-opole-2384/\(09.05.2014.r.\)](https://www.plk-sa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/koleja-wygodniej-i-krocej-na-odcinku-fosowskie-opole-2384/(09.05.2014.r.))

¹⁵ [https://www.plk-sa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/trwa-rewitalizacja-linii-nr-144-opole-fosowskie-1942/2011/04/\(18.05.2013.r.\)](https://www.plk-sa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/trwa-rewitalizacja-linii-nr-144-opole-fosowskie-1942/2011/04/(18.05.2013.r.)) http://inforail.pl/szybsze-pociagi-na-opolszczyzynie_more_39919.html (opublikowano 10.06.2014 r.)

Czas przejazdu na tej trasie dla pociągów regionalnych skrócił się do ok. 30 min, a międzywojewódzkich do ok. 23 minut.

Rewitalizacja, czyli w skrócie przywrócenie parametrów technicznych linii kolejowej po długim okresie eksploatacji jest najszybszą i najtańszą metodą usprawnienia ruchu na linii kolejowej, która pozwala na likwidację ograniczeń prędkości oraz zwiększenie bezpieczeństwa prowadzenia ruchu. Ważnym aspektem prac rewitalizacyjnych jest także fakt, że nie wymagają one uzyskania wielu pozwoleń administracyjnych niezbędnych do rozpoczęcia prac, gdyż nie zmieniają istotnie warunków lokalizacyjnych oraz środowiskowych. W związku z tym ich przeprowadzenie trwa dużo krócej niż w przypadku modernizacji, a sam proces przygotowawczy może być nawet dwa razy krótszy.

Linia kolejowa Opole Groszowice – Gogolin – Kędzierzyn-Koźle

W dniu 21 września 2017 r. w urzędzie wojewódzkim w Opolu podpisana została umowa na modernizację odcinka linii kolejowej Opole – Gogolin – Kędzierzyn-Koźle leżącego na międzynarodowej trasie E-30. Modernizacja wspomnianej trasy kolejowej zwiększy dostępność komunikacyjną w regionie oraz zapewni krótsze podróże i dogodniejsze możliwości przewozu towarów na tej trasie.

Inwestycja realizowana jest w ramach Krajowego Programu Kolejowego i zapewni o połowę krótszy czas podróży na trasie Kędzierzyn-Koźle – Opole. Pociągi międzyregionalne będą mogły jechać o około 25 minut krócej. Podróż z Opoli do Kędzierzyna-Koźla skróci się z 50 minut do ok. 25 minut. Poprawi się także komfort obsługi pasażerów na stacjach i przystankach: Kędzierzyn-Koźle, Raszowa, Zdzieszowice, Jasiona, Gogolin, Górażdze, Przywory Opolskie, Opole Grotowice, Opole Groszowice. Perony będą wyższe i wyposażone w nowe wiaty, ławki i oświetlenie. Zwiększy się zakres informacji i poprawi oznakowanie. Obiekty, dzięki pochylonom, wodom, odpowiedniej nawierzchni, będą dostosowane do potrzeb osób o ograniczonych możliwościach poruszania się. Dla pasażerów planowane są nowe przejścia na perony w Gogolinie (przejście podziemne) i w Opolu Grotowicach (kładka dla pieszych). Przebudową objęte będą także m.in. przejścia pod torami w Kędzierzynie-Koźlu i Zdzieszowicach oraz kładka dla pieszych na stacji Opole Groszowice. Koszt modernizacji linii wyniesie ok. 412 mln zł¹⁶.

Przebudowa obejmie ok. 44 km linii, z tego 38 km to odcinek linii Kędzierzyn Koźle – Opole Groszowice, a pozostałe 6 km to odcinek Opole Groszowice – Opole Główne – Opole Zachodnie. W ramach inwestycji wymienionych zostanie ok. 80 rozjazdów. Sprawny przejazd pociągów w okresie zimowym zapewni zabudowa urządzeń elektrycznego ogrzewania rozjazdów. Zaplanowana jest także kompleksowa wymiana sieci trakcyjnej. Dla zapewnienia odpowiedniej mocy, dla szybszych

---

¹⁶ Krótsza podróż koleją z Opoli do Kędzierzyna Koźla i Katowic (informacja PKP PLK z dnia 22 września 2017 r.)

i cięższych pociągów, zostaną zmodernizowane dwie podstacje trakcyjne. Umowa obejmuje także remont 12 nastawni, m.in. w Kędzierzynie-Koźlu, Zdieszowicach, Gogolinie i Opolu Groszowicach. Poziom bezpieczeństwa w ruchu kolejowym i drogowym zwiększy się dzięki przebudowie 25 przejazdów drogowych. Oprócz nowej nawierzchni, na niektórych przejazdach zostanie zamontowany monitoring. Odnowionych zostanie 49 obiektów inżynierskich, w tym 4 wiadukty i 8 mostów. Obiekty te będą przystosowane do zwiększonej prędkości i znacznie większych obciążeń pociągów. Wartość umowy wynosi ok. 260 mln zł. Budowa jest realizowana w formule projektuj i buduj ze środków unijnych programu CEF. Wykonawcą inwestycji jest konsorcjum PORR Polska Construction i Trakcja System.

Modernizacja 44 km części magistrali kolejowej E-30 między Kędzierzynom-Koźlem a Opolem to największa i najważniejsza inwestycja prowadzona przez PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. w województwie opolskim. Czas przejazdu pociągów skróci się o ok. 20 minut. Podróżni zyskają szybkie i komfortowe połączenie do stolicy województwa i do Wrocławia. Inwestycja realizowana jest na dwóch odcinkach: Kędzierzyn-Koźle – Opole Groszowice oraz Opole Groszowice – Opole Zachodnie. Prace rozpoczęły się w 2018 r. od przebudowy jednego z dwóch torów na 15 km odcinku: Raszowa – Zdieszowice – Gogolin. Zakres prac obejmował wzmocnienie podtorza oraz wymianę rozjazdów. Wykonawca zmodernizował również peron wyspowy w Zdieszowicach oraz jednokrawędziowy w Jasionie. Zostały one dostosowane do potrzeb osób o ograniczonych możliwościach poruszania się. Wywieszono około 18 km nowej sieci trakcyjnej i zbudowano dla niej 35 nowych bramkowych konstrukcji wsporczych. Przy realizacji robót dotychczas wykorzystano m.in. 30 tys. ton tłuczni i ułożono 24 tys. podkładów kolejowych, a prace były prowadzone przy użyciu nowoczesnych maszyn kolejowych takich jak: kombajn do potokowej wymiany nawierzchni wraz z zestawem specjalistycznych wagonów oraz najnowocześniejsza w Polsce wysokowydajna torowa oczyszczarka tłuczni. W 2019 r. realizowana była przebudowa kolejnych 30 km torów na odcinkach: Raszowa – Gogolin, Góraździe – Przywory, Przywory – Opole Groszowice. Ekipy budowlane pojawiły się także na stacjach: Gogolin, Góraździe, Opole Groszowice, Zdieszowice oraz Kędzierzyn-Koźle. Prace prowadzone były od kwietnia do listopada 2019 r. Zakres całego projektu obejmuje modernizację 44 km linii kolejowej oraz sieci trakcyjnej i peronów. Odnowienie 27 przejazdów kolejowo-drogowych wpłynie na poprawę bezpieczeństwa. Część z nich zostanie wyposażonych w monitoring. Rozjazdy wyposażone będą w system elektronicznego ogrzewania rozjazdów (EOR), który pozwoli na płynny przejazd pociągów w czasie mrozów czy obfitych opadów śniegu. Inwestycja obejmie także odnowienie 66 obiektów inżynierskich, w tym remont 8 mostów i 4 wiaduktów. Dzięki realizacji projektu wzrośnie komfort podróży. Czas przejazdu najszybszych pociągów na odcinku między Kędzierzynom-Koźlem a Opolem skróci się o ok. 20 minut. Pociągi pasażerskie na tej trasie pojadą z prędkością do 160 km/h, a towarowe 120 km/h. Dzięki inwestycji podróże koleją staną się wygodniejsze. Perony z antypoślizgową

powierzchnią będą wyposażone w pochylnie oraz windy. Dodatkowo zostaną one wyposażone w linie prowadzące, ułatwiające bezpieczne poruszanie się osobom niewidomym i niedowidzącym. Także z myślą o nich pojawiają się napisy w języku Braille'a na poręczach. W Gogolinie powstanie nowe przejście podziemne pod torami, natomiast przejścia w Kędzierzynie-Koźlu i Zdziechowicach przejdą kompleksową przebudowę. Stacje Opole Groszowice oraz Opole Grotowice zyskają nowe kładki dla pieszych. Całkowita wartość projektu wynosi 628,5 mln zł, w tym dofinansowanie unijne ok. 311 mln zł. Całość prac zakończy się w 2023 r. Projekt „Prace na linii kolejowej E30 na odcinku Kędzierzyn-Koźle – Opole Zachodnie” jest współfinansowany przez Unię Europejską z Instrumentu „Łącząc Europę”¹⁷.

W tym samym czasie została również zawarta umowa na opracowanie dokumentacji projektowej dla prac modernizacyjnych na odcinku Opole Groszowice – Opole Zachodnie. W ramach tego zadania zostanie m.in. zaprojektowana przebudowa największego mostu kolejowego nad Odrą w Opolu. Prace projektowe trwały do końca lipca 2018 r. Wartość umowy oszacowano na ok. 3,8 mln zł, a dofinansowanie ze środków unijnych programu CEF opiewa na 2,4 mln zł. Wykonawcą jest konsorcjum Systra i BPK Mosty.

Linia kolejowa Wrocław – Brzeg – Opole – Gogolin – Kędzierzyn-Koźle jest zlokalizowana w międzynarodowym korytarzu transportowym E-30 na osi wschód – zachód. Jej odcinek dolnośląski i opolski został zmodernizowany w latach 2000–2009 i zapewnia kursowanie pociągów pasażerskich z prędkością 160 km/h i towarowych 120 km/h. Wyższa prędkość i większa przepustowość linii usprawni ruch pociągów na linii E-30 i zwiększy możliwości komunikacyjne w ruchu regionalnym, lokalnym i dalekobieżnym. Modernizacja linii, która jest częścią międzynarodowego korytarza Bałtyk – Adriatyk, należącego do sieci bazowej Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T), pozytywnie wpłynie także na transport towarów i wykorzystanie potencjału całego korytarza.

Linia kolejowa Opole – Szydłów – Łambinowice – Nysa

Od 7.10.2019 r. na całej 49 km jednotorowej trasie z Opola do Nysy kursują już pociągi, bez zastępczej komunikacji autobusowej na odcinku Łambinowice – Nysa. W ciągu doby podróże koleją zapewni 9 par pociągów. Na trasie przebudowano stacje: Szydłów i Łambinowice oraz przystanki, m.in. w Chmielowicach, Komprachcicach, Tułowicach, Sowinie, Budziszowicach, Jasienicy Dolnej i Mańkowicach. 13 nowych peronów przystosowano do potrzeb osób niepełnosprawnych. Wymieniono tam wiaty i ławki, a w gablotach zamieszczono rozkłady jazdy. Ustawiono również stojaki rowerowe. Do kwietnia 2020 r. na trasie pojawią się także nowe przystanki w Goszczowicach oraz Szydłowie i Nysie Wschodniej. Jeszcze w paź-

¹⁷ <https://opole.naszemiasto.pl/koleja-z-kedzierzyna-kozla-do-opola-szybciej-o-20-minut/ar/c4-5047691>

dzienniku 2019 r. pociągi będą jeździć z prędkością 50 km/h, natomiast w grudniu już dwukrotnie szybciej, bo 100 km/h. Zmodernizowano także przejazdy kolejowe. Na linii wymieniono 48 km torów, wzmocniono podtorze, przeprowadzono prace odwodnieniowe. Rewitalizacja objęła również 89 obiektów inżynierskich, w tym 6 mostów i 2 wiadukty. Ważnym elementem modernizacji była przebudowa wiaduktu kolejowego koło Szydłowa. Stan techniczny obiektu ograniczał sprawny przejazd pociągów. Po wymianie m.in. przęsła, wykonaniu stalowego chodnika oraz wzmocnieniu przyczółków, pociągi pojadą dwukrotnie szybciej. Na linii zamontowano 13 nowych rozjazdów zapewniających sprawny przejazd pociągów. Prowadzona jest wymiana urządzeń zabezpieczających ruch kolejowy. Inwestycja obejmuje również przebudowę 59 przejazdów kolejowo-drogowych. Po zakończeniu prac w 2020 r. – pociągi pasażerskie pojadą z docelową prędkością do 120 km/h. Podróż pomiędzy Opolem i Nysą skróci się o około 40 minut, z dotychczasowej 1 godziny 35 minut do około 55 minut. Inwestycja „Rewitalizacja linii kolejowej nr 287 na odcinku Opole – Nysa” jest współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014–2020. Wartość inwestycji zrealizowanej przez firmę Skanska S.A. wyniosła 122,5 mln zł netto¹⁸.

Podsumowanie

Województwo opolskie charakteryzuje się korzystnym w skali kraju wskaźnikiem gęstości sieci dróg kołowych i kolejowych oraz motoryzacji liczoną w liczbie pojazdów samochodowych na 1000 mieszkańców. Układ transportowy regionu ma charakter tranzytowy, zorientowany z południowego wschodu na północny zachód.

Najbardziej zainwestowana pod względem infrastrukturalnym jest przebiegająca przez Opole oś transportowa łącząca monocentryczną aglomerację miejską Wrocławia z policentryczną konurbacją górnośląską. We wspomnianym równoleżnikowym korytarzu transportowym zlokalizowano m.in. dwie trasy drogowe (autostrada A-4 i droga krajowa nr 94), dwa dwutorowe i zelektryfikowane szlaki kolejowe (przy czym oba z nich są dostosowywane do parametrów paneuropejskich magistral kolejowych: 160 km/h w ruchu pasażerskim i 120 km/h w ruchu towarowym) oraz uzupełniająca system droga wodna Odry wraz z Kanałem Gliwickim na trasie Gliwice – Koźle – Opole – Wrocław (zaliczana do II klasy europejskich dróg wodnych).

W transporcie drogowym po uporządkowaniu i modernizacji centralnego pasma komunikacyjnego na osi Brzeg – Opole – Strzelce Op. (autostrada A-4 i droga nr 94)

---

¹⁸ <https://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,25272008,pociagiem-z-opola-do-nisy-juz-bez-przesiadki-od-poniedzialku.html> (4.10.2019 r.)

modernizacji do parametrów dróg ruchu przyspieszonego poddano trasy krajowe nr 46 Paczków – Nysa – Opole – Dobrodzień i nr 45 Kędzierzyn Koźle – Opole – Kluczbork. Poza zbudowanymi już obwodnicami (Opola, Nysy, Dobrodzienia, Paczkowa, Otmuchowa) rozbudowywane są kolejne obwodnice m.in. Kędzierzyna-Koźła, Niemodlina, Kluczborka, Olesna Śl., a w dalszej kolejności Strzelec Opolskich, Namysłowa, Brzegu (dk 38) i Głogówka.

W transporcie kolejowym postępuje regres (zamykanie) linii i spadek przewozów pasażerskich. Szansą na odbudowę przewozów regionalnych są inwestycje prowadzone przez samorząd województwa opolskiego poprzez zakupy nowoczesnego taboru i prowadzone modernizacje linii Opole – Szydłów – Nysa i w dalszej perspektywie Brzeg – Grodków – Nysa i Opole – Jełowa – Kluczbork. Realizowana koncepcja modernizacji stacji przesiadkowych Opole Zachodnie i Opole Wschodnie jest szansą włączenia do obsługi komunikacyjnej aglomeracji opolskiej transportu kolejowego z wykorzystaniem istniejących linii na osi: Opole Zachodnie – Opole Główne – Groszowice – Grotowice z odnogą do Opola Wschodniego (osiedle AK) i Gosławic (Kolonja Gosławicka).

W dalszej perspektywie planistycznej dla obsługi regionu opolskiego możliwy jest powrót do koncepcji budowy portu lotniczego w Kamieniu Śląskim, który ze względu na korzystną lokalizację w sąsiedztwie autostrady A-4 i międzynarodowej trasy kolejowej Brzeg – Opole – Strzelce Opolskie oraz obecną poprawę skomunikowania miasta Opola – po uruchomieniu obwodnicy Choruli i Malni – z węzłem Gogolin autostrady A-4, ma szansę stać się dynamicznie rozwijającym się lotniskiem regionalnym zapasowym dla lotnisk Wrocław Strachowice i Katowice Pyrzowice.

Rekomendacje dla systemu transportowego województwa opolskiego pod względem funkcjonalności można podzielić na krótko- (okres do 5 lat) i długo-okresowe (10 i więcej lat). Pod względem znaczenia dla omawianego układu transportowego można je podzielić na inwestycje o znaczeniu krajowym (autostrady, drogi ekspresowe i krajowe; linie kolejowe o znaczeniu magistralnym i pierwszorzędym), regionalnym (drogi wojewódzkie i linie kolejowe drugorzędne) i lokalnym (drogi powiatowe, gminne oraz miejskie; linie kolejowe o znaczeniu lokalnym). Wspomniane przedsięwzięcia krótkookresowe w pierwszej kolejności winny objąć sieć transportu drogowego i kolejowego, a w dalszej perspektywie żeglugę śródlądową na Odrze i ewentualny powrót do koncepcji budowy lotniska regionalnego w Kamieniu Śląskim. W zakresie transportu drogowego w okresie krótkoterminowym priorytetem winna stać się budowa obwodnic miast i mostów głównie na rzece Odrze. W zakresie transportu kolejowego natomiast wymiana i zakup nowoczesnego taboru dla potrzeb obsługi regionalnych przewozów pasażerskich oraz kontynuacja modernizacji infrastruktury (nawierzchni torowej, trakcji elektrycznej i systemów sterowania ruchem) wybranych połączeń kolejowych.

Precyzując wspomniane inwestycje transportowe wskazać należy ważniejsze z nich zarówno w zakresie transportu drogowego, jak i kolejowego. W aglomeracji opolskiej podstawowe znaczenie ma dokończenie budowy w kolejnym etapie obwodnicy piastowskiej i doprowadzenie jej do ul. Krapkowickiej, a w dalszej perspektywie domknięcie ciągu obwodowego Opola o połączenie ulic Krapkowickiej i Strzeleckiej wraz z nowym mostem drogowym na Odrze w południowej części miasta. Uzupełnieniem południowej obwodnicy winno się stać nowe połączenie drogowe Opola z autostradą A-4 w rejonie Gogolina z ominięciem Groszowic, Grotowic i Przywór Opolskich i wykorzystaniem nowo uruchomionej obwodnicy Malni i Choruli. W Opolu konieczna jest natomiast budowa nowych mostów drogowych (trasa średnicowa) na Odrze i kanale ulgi równoległych do planowanych do modernizacji mostów kolejowych. Z pozostałych obwodnic drogowych ważnych dla sieci drogowej województwa opolskiego należy wymienić obwodnice miast: Brzeg na drodze krajowej nr 39 Namysłów – Brzeg, Strzelce Op. (na dk 94), Namysłów (dk 42), Głogówek (dk 40), Głubczyce (dk 38), Krapkowice (dw 409), Prószków (dw 414) i Zawadzkie (dw 901). W przypadku obwodnic miejskich konieczna będzie budowa nowych mostów na Odrze m.in. dwóch w Opolu oraz po jednym w Brzegu i Krapkowicach. W Opolu dla usprawnienia komunikacji miejskiej ważne są zakupy nowoczesnego i pojemnego taboru autobusowego i kontynuacja rozbudowy węzłów przesiadkowych w oparciu o stacje kolejowe Opole Wschodnie, Zachodnie i Groszowice, a w dalszej perspektywie Opole Gośławice wraz z systemem uzupełniających parkingów typu Park & Ride. System parkingów Park & Ride w węzłach przesiadkowych winien obsługiwać główne drogowe trasy wylotowe z Opola m.in. Opole Zachodnie (kierunek Brzeg, Niemodlin, Prószków i Krapkowice), Opole Wschodnie (kierunek Kluczbork, Murów), Opole Groszowice (kierunek Gogolin, Strzelce Op.), Opole Gośławice (kierunek Ozimek), Opole Borki (kierunek Namysłów, Popielów).

W celu utworzenia wariantowego w stosunku do dotychczas rozbudowywanego połączenia regionu opolskiego z Warszawą w oparciu o tzw. drogę staropolską dk 46 Kłodzko – Nysa – Opole – Częstochowa, którą na części odcinków poszerzono o pas awaryjny i zbudowano obwodnice miejscowości m.in.: Dobrodzień, Myślina, Ozimek, Opole (obwodnica północna), Niemodlin (w trakcie budowy), Nysa, Otmuchów i Paczków, należy podjąć dalszą modernizację drogi nr 45 Opole – Kluczbork – Wieluń. Zmodernizowana droga nr 45 powiąże Opole z drogami ekspresowymi S-8 Wrocław – Sieradz – Łódź – Warszawa i S-11 Bytom – Olesno Śl. – Kluczbork – Kępno – Ostrów Wlkp. – Poznań – Piła – Koszalin. Na trasie tej już zbudowano obwodnicę Węgier i Osowca, skończona będzie w 2020 r. staraniem miasta obwodnica Kluczborka i podpisano w 2019 r. umowę na budowę obwodnicy Gorzowa Śl. i Praszki. Rozbudowany winien być zwłaszcza odcinek Opole – Kluczbork poprzez dobudowanie pasów awaryjnych na trasie i obejść miejscowości: Zawada, Jełowa i Bierdzany.

Celem zwiększenia przepustowości, podołania zwiększonym potrzebom ruchowym i ograniczenia zjawiska kongestii (korków) konieczna jest również rozbudowa północnej obwodnicy Opola o dodatkowe pasy ruchu oraz bezkolizyjne skrzyżowania (wzorem ul. Budowlanych i wylotu w kierunku Namysłowa) w kierunku: Murowa (ul. Luboszycka), Kluczborka (ul. Oleska), Ozimka (ul. Częstochowska) i Strzelec Opolskich (ul. Strzelecka).

Celem usprawnienia ruchu rowerów w miejscowościach województwa opolskiego niezbędna jest ich kompleksowa rozbudowa i ujednoczenie parametrów technicznych. Ścieżki rowerowe winny tworzyć jednolite trasy łączące centra miejscowości i obszary mieszkaniowe z zespołami handlowo-usługowymi i terenami rekreacyjnymi.

W zakresie transportu kolejowego w województwie opolskim istotne jest wykorzystanie potencjału przewozowego już zmodernizowanych (Opole – Brzeg, Opole – Strzelce Op., Opole – Fosowskie, Olesno Śl. – Kluczbork – Byczyna), bądź poddanych rewitalizacji (Opole – Gogolin – Kędzierzyn-Koźle, Opole – Szydłów – Nysa) linii kolejowych poprzez poszerzony zakup nowoczesnych zespołów trakcji elektrycznej i spalinowej dla obsługi tych tras. Konieczna wydaje się dalsza modernizacja linii kolejowych o znaczeniu regionalnym takich jak: Opole – Kluczbork, Brzeg – Grodków – Nysa i Kluczbork – Wołczyn – Namysłów. W dalszej perspektywie dla południowej części regionu warta rozważenia jest koncepcja aktywizacji kolejowych przewozów pasażerskich w oparciu o zmodernizowaną magistralę podsudecką na trasie Kędzierzyn-Koźle – Głogówek – Prudnik – Nysa – Otmuchów – Paczków – Kamieniec Żąbkowicki. Istotne dla systemu kolejowych przewozów pasażerskich południowej części regionu opolskiego jest włączenie zmodernizowanej dla potrzeb wojskowych linii lokalnej Prudnik – Biała – Krapkowice wraz z odtworzeniem jej połączenia do Gogolina poprzez odbudowę mostu na Odrze.

Aby usprawnić kolejowe przewozy towarowe w regionie, ważna jest budowa terminalu multimodalnego obsługującego zakłady przemysłowe Kędzierzyna-Koźła w oparciu o poddany rewitalizacji port Koźle i sąsiadującą z nim stację kolejową Kędzierzyn-Koźle Port. Uzupełniającym elementem wspomnianego terminalu multimodalnego integrującego transport kolejowy i żeglugę śródlądową na Odrze w Koźlu Porcie, winno się stać nowe omijające zabudowę mieszkaniową Kłodnicy połączenie drogowe z budowaną obwodnicą Kędzierzyna-Koźła i wylotem w kierunku autostrady A-4.

W dalszej perspektywie dla przejścia części przewozów towarowych w województwie opolskim ważne jest planowane przez rząd odtworzenie żeglugi śródlądowej na drodze wodnej Odry i projektowana jej rozbudowa o połączenia kanałowe Odra–Wisła (Kanał Śląski) i Odra–Dunaj. Znaczącym odbiorcą masowych ładunków węgla kamiennego stała się w regionie elektrownia „Opole”, której dotychczasowy potencjał energetyczny w postaci 4 bloków o łącznej mocy 1440 MW został znacznie rozbudowany o dwa nowe bloki o sumarycznej mocy 1840 MW (elektrownia już obecnie dochodzi do docelowej mocy ok. 3280 MW). Wspo-

mniane zapotrzebowanie na masowe przewozy węgla kamiennego z kopalń ROW staje się istotną przesłanką włączenia żeglugi śródlądowej do obsługi transportowej elektrowni „Opole” i budowy w jej sąsiedztwie przeładowni na Odrze.

Literatura

- [1] KOZIARSKI S.: Rozwój przestrzenny sieci autostrad na świecie, „Studia i Monografie Uniwersytetu Opolskiego”, nr 341, Opole 2004
- [2] KOZIARSKI S.: Transport na Śląsku, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole 2009
- [3] KOZIARSKI S.: Stan i potrzeby transportowe Opola, „Studia Śląskie”, t. LXXX/2017
- [4] Plan zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego, Biuro Planowania Przestrzennego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego, Opole 2006
- [5] Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole 2006
- [6] Transport drogowy w Polsce w latach 2016 i 2017, GUS, Warszawa 2018, www.stat.gov.pl
- [7] Transport w Polsce w 2018 r., GUS, Warszawa 2019, www.stat.gov.pl
- [8] Transport – wyniki działalności w 2018 r., GUS, Warszawa 2019, www.stat.gov.pl
- [9] Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Opole, Biuro Planowania Urzędu Miasta Opole, Opole 2005

PROCESY DEMOGRAFICZNE

Robert RAUZIŃSKI

Instytut Śląski w Opolu

Sytuacja demograficzna województwa opolskiego w latach 1989–2019

Wprowadzenie

Analiza procesów i struktur demograficznych okresu transformacji ustrojowej wyraźnie wskazuje na zarysowujący się kryzys demograficzny, specyficzny i niepowtarzalny w innych obszarach kraju oraz istotny wpływ pochodzenia etnicznego (regionalnego) i masowych emigracji zagranicznych na sytuację demograficzną poszczególnych obszarów województwa opolskiego. Wyrażają się one w braku zastępowalności pokoleń, niskim przyroście naturalnym, wzroście rozwodów, masowych migracjach zagranicznych oraz spadku zawieranych małżeństw i procesie starzenia się ludności. Pogarsza się struktura urodzeń według kolejności dzieci. Dominują urodzenia pierwotne i wzrasta liczba urodzeń pozamałżeńskich. Spada współczynnik dzietności, natomiast wzrasta współczynnik zgonów. Zmienia się niekorzystnie struktura ludności według wieku. Wzrasta też przeciętny wiek nowożeńców.

O głębokim kryzysie demograficznym świadczą liczne wskaźniki obrazujące sytuację demograficzną okresu transformacji województwa opolskiego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obliczone dla lat 2002–2016. Średnioroczne dane wśród 16 województw są najgorsze dla Śląska Opolskiego. Wynoszą one dla ubytku rzeczywistego –64,06, ubytku naturalnego –1,11, odpływu ludności –10,53, salda migracji ogółem –3,96, emigracji zagranicznych 2,99. Tendencje niekorzystne utrzymują się nadal i zgodnie z prognozą demograficzną będą trwałą tendencją do 2050 r. Okres transformacji ustrojowej wpływa zatem niekorzystnie na procesy i struktury ludności, stąd wymagają one aktywnej regionalnej i lokalnej polityki społeczno-gospodarczej i nowych rozwiązań w strategii rozwoju regionalnego do 2030 r.

Artykuł poświęcony jest analizie i ocenie wpływu transformacji ustrojowej na zmiany sytuacji demograficznej województwa opolskiego w czasie (1989–2019)

i układzie przestrzennym powiatów, miast i gmin. Podstawową źródłową są głównie dostępne dane statystyczne uzyskane z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego, Wojewódzkich Urzędów Statystycznych, Spisów Powszechnych lat 2002 i 2011, bilansu oraz publikacji naukowych. Z punktu widzenia analizy procesów i struktur demograficznych oraz istniejących wiarygodnych materiałów statystycznych i ich pełnej porównywalności, dokonano wyraźnego podziału czasowego na okresy spisów powszechnych z 2002 i 2011 r., które to źródła statystyczne pozwalają na dobrą diagnozę sytuacji demograficznej regionu opolskiego w czasie (1988–2002–2011) i układach przestrzennych.

Specyfika sytuacji demograficznej województwa opolskiego

Już badacze problemów demograficznych Opolszczyzny po II wojnie światowej wskazywali na odmienność sytuacji demograficznej tego regionu od innych obszarów kraju¹. W latach 1946–2019 ukształtowało się nowe społeczeństwo, o skomplikowanych procesach demograficznych. Aktualnie (2019 r.) Śląsk Opolski liczy 986 506 mieszkańców i jest regionem emigracyjnym, wyludniającym się, o głębokich deformacjach demograficznych. Region stał się więc swego rodzaju niepowtarzalnym „laboratorium wiedzy demograficznej” z racji istotnych różnic zachodzących w poszczególnych odrębnych etnicznie i regionalnie grupach ludności. Zróżnicowanie tych procesów demograficznych (ruch naturalny, migracje zagraniczne, zastępowalność pokoleń, proces starzenia się ludności i inne) trwa w społecznościach lokalnych do dnia dzisiejszego, tworząc w układach przestrzennych różne typy struktur demograficznych i społeczno-zawodowych.

Równocześnie integracja demograficzna społeczeństwa opolskiego poprzez zawieranie nowych małżeństw jest daleko zaawansowana i tworzy społeczność wielokulturową. W społeczeństwie opolskim 12,1% mieszkańców posiada obywatelstwo niemieckie. Struktura demograficzna ludności miejscowej (śląskiej i niemieckiej) charakteryzuje się wyraźną odrębnością demograficzną od struktury pozostałej ludności. Źródłem zróżnicowania procesów i struktur demograficznych jest odmienny dla wymienionych grup przebieg procesów odbudowy biologicznej, zaburzeń w ruchu naturalnym i procesów migracyjnych.

Aktualna sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jest wyjątkowo niekorzystna, świadczy też o kryzysie demograficznym we wszystkich powiatach, gminach i miastach. Województwo opolskie wkroczyło bowiem w fazę ostrego kryzysu demograficznego i dużej zmienności struktur demograficznych, o czym świadczy ubytek rzeczywisty ludności na 1000 mieszkańców, który w latach 2002–2018 był najwyższy w kraju (56,69), przy najniższej liczbie urodzeń (8,37). Lata 2011–2018 przyniosły też słaby wzrost kapitału ludzkiego mierzonego odsetkiem osób z wyż-

---

¹ Por. prace S. Golachowskiego, S. Nowakowskiego, S. Ossowskiego, E. Rosseta, K. Żygulskiego – zob. spis literatury na końcu artykułu.

szym wykształceniem, co stawia województwo opolskie na ostatnim miejscu w kraju.

Specyfika sytuacji demograficznej województwa opolskiego w porównaniu z innymi obszarami kraju w zakresie procesów i struktur demograficzno-społecznych jest szczególnie niekorzystna. Do procesów tych należy zaliczyć głównie:

- wyludnianie się licznych miast, gmin i obszarów przygranicznych,
- zaburzenia w ruchu naturalnym ludności,
- proces starzenia się ludności,
- kryzys rodziny wynikający ze spadku ludności, liczby urodzeń, niskiej dzietności, braku zastępowalności pokoleń, wzrostu liczby rodzin niepełnych i podzielonych pod wpływem emigracji,
- emigrację młodzieży oraz absolwentów szkół wyższych i średnich do Wrocławia, Krakowa, Warszawy i innych dużych ośrodków pracy,
- spadek zasobów pracy i słabnący kapitał ludzki,
- wynikające z prognozy demograficznej do 2050 r. trwałość i pogłębianie się kryzysu demograficznego (spadek ludności o 25,9%).

Kryzys demograficzny a pochodzenie regionalne i narodowość ludności

Wpływ pochodzenia narodowościowego i regionalnego na sytuację demograficzną Śląska Opolskiego jest wyraźny od zakończenia II wojny światowej. Stąd literatura dotycząca problematyki pochodzenia terytorialnego i narodowego w regionie jest bardzo bogata. Ukazuje ona zróżnicowanie sytuacji demograficznej ludności również w układach przestrzennych². Problematyka narodowościowo-etniczna (tab. 1) jest skomplikowana i trudna do ścisłego demograficznego ujęcia, stąd integracja demograficzna oraz procesy migracyjne uniemożliwiają ujęcie tych problemów tylko w ramy czysto statystyczne. Trzy czynniki natury demograficznej decydowały o liczebności ludności rodzimej i trudnościach identyfikacji narodowościowej:

- przyrost naturalny,
- migracje zagraniczne i wewnętrzne,
- integracja demograficzna ludności miejscowej (śląskiej i niemieckiej) z ludnością z Kresów Wschodnich i napływową z dzisiejszego obszaru Polski.

Zróżnicowanie etniczne ludności wyraża się w odmienności procesów i struktur demograficznych pomiędzy ludnością polską, śląską i mniejszością niemiecką. Te istotne różnice w strukturach demograficzno-społecznych oraz przestrzennych

---

² Wśród autorów analizujących sytuację demograficzną ludności Śląska Opolskiego w obszarze problemów narodowościowych znajdują się: J. Balarzyn, D. Berlińska, M. Dobrowolska, S. Golachowski, K. Heffner, R. Jończy, J. Kokot, L. Kosiński, M. Lis, S. Nowakowski, J. Rajman, R. Rauziński, M. Rostropowicz-Miśko, B. Solga, L. Straszewicz, K. Szczygielski, K. Żygulski – zob. spis literatury na końcu artykułu.

Tabela 1. Zagadnienia narodowościowe w województwie opolskim w 2011 r. – ujęcie liczbowe

Wyszczególnienie	Liczba osób w tys.
Obywatelstwo niemieckie i inne	121,6
Narodowość inna niż polska	164,8
Narodowość wyłącznie niemiecka	51,4
Narodowość wyłącznie śląska	52,8
Narodowość niemiecka i polska	78,6
Narodowość śląska i inna	106,4
Język ojczysty niemiecki	34,2
Język ojczysty śląski	14,1
Głosy oddane na Komitet Wyborczy „Mniejszość Niemiecka”	27,5

Źródło: NSP z 2011.

w rozmieszczeniu ludności (śląskiej i niemieckiej) charakteryzują się ich dużym skoncentrowaniem w układzie województwa opolskiego. Ogólny bilans ludności śląskiej i niemieckiej wskazuje, że w latach 1951–2011 ludność ta zmniejszyła się o 200,9 tys. osób (436,9 w 1950 r. i 236,0 w 2011 r.). W tym okresie emigracja stała zagraniczna z województwa opolskiego wyniosła 247,9 tys. osób. Dodatkowo poza granicami kraju przebywało czasowo ponad 77,0 tys. osób. Łączna emigracja stała (247,9 tys.) i czasowa (77,0 tys.) przewyższała przyrost naturalny tej ludności.

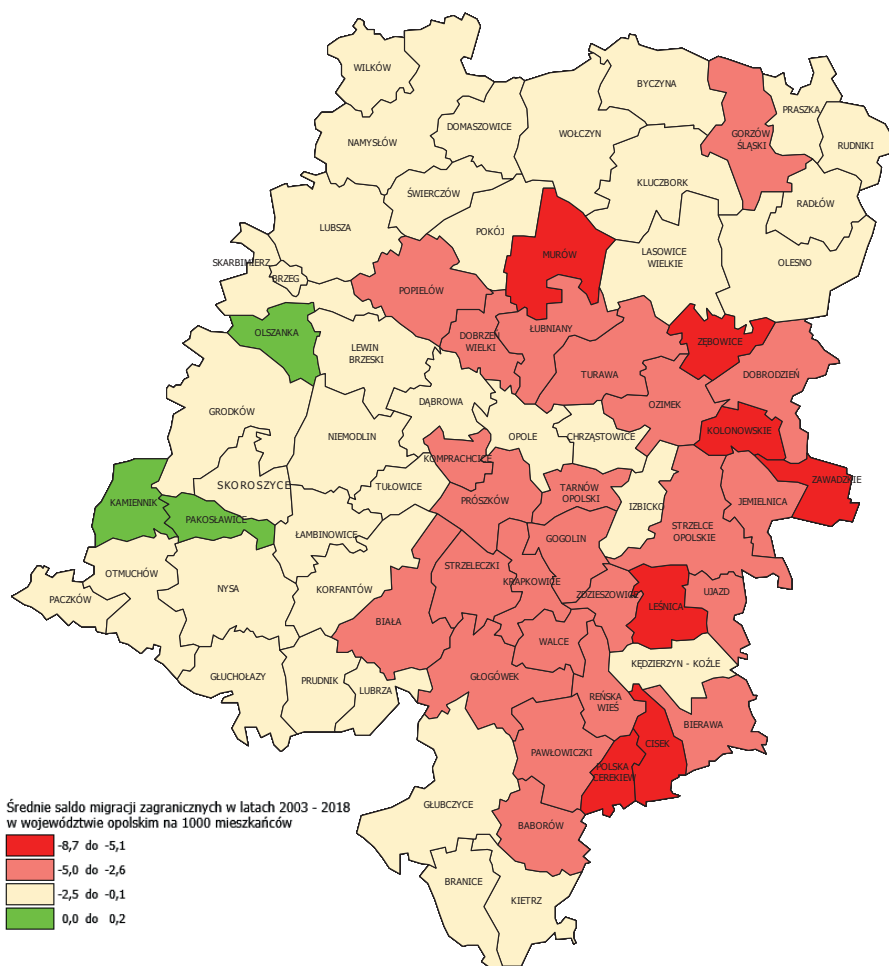
Wpływ migracji zagranicznych na procesy demograficzne

Migracje zewnętrzne powodują trwałe i nieodwracalne straty biologiczne i straty w zasobach pracy ludności Śląska Opolskiego. Obniżają w istotny sposób podaż pracy, zarówno według cech ilościowych, jak i jakościowych. Przynoszą też znaczne straty ekonomiczne, związane z kosztami poniesionymi na kształcenie osób, które wykorzystują swe umiejętności za granicą. Równocześnie obserwujemy wiele negatywnych procesów społecznych, jakimi są: postępująca dezintegracja środowisk pracy i zamieszkania, osłabienie więzi społecznych, załamywanie się na licznych płaszczyznach procesu integracji grup regionalnych oraz zaburzenia w procesach reprodukcji ludności. Powstają też na niektórych obszarach województwa istotne deformacje wyrażające się między innymi wysoką przewagą kobiet i rozbiciem wielu rodzin. Ogólnie rzecz biorąc, masowa emigracja ludności jest od lat 50. XX w. ważnym problemem demograficznym, gospodarczym, społecznym, prawnym i moralnym na Śląsku Opolskim. Równocześnie jej wpływ na prognozę demograficzną będzie znaczący.

W ostatnich latach czynniki wypychające z kraju i przyciągające emigrantów do Unii Europejskiej stały się tak silne, że z punktu widzenia sytuacji demograficznej Śląsk Opolski osiągnął granice możliwości emigracyjnych. Z punktu widzenia

analizy demograficznej okresu transformacji ustrojowej (1989–2019) emigracja zagraniczna pogłębiła kryzys demograficzny. W latach 1989–2019 objęła ona ponad 100 tys. osób czyli około 10% ludności. Ze spisu ludności z 1978 r. wynika, że ludność przebywająca za granicą powyżej 2 miesięcy wyniosła 77 341 osób, w tym 77,9% to osoby w wieku produkcyjnym, według NSP z 2002 r. ponad 105,0 tys. osób, a w 2011 r. aż 107 984 osób. (ryc. 1).

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 1. Średnie saldo migracji zagranicznych w latach 2003–2018 na 1000 mieszkańców

Stałe i sezonowe migracje zagraniczne stanowią w dalszym ciągu bardzo niekorzystny problem demograficzny związany z podziałem rodzin i ich słabością demograficzną w strukturze ludności niemieckiej. Lata 2011–2019 nie osłabiły

emigracji zagranicznej. W dalszym ciągu saldo migracji zagranicznych na obszarach zamieszkałych przez ludność niemiecką jest ujemne, a powroty są minimalne. Zwraca też uwagę emigracja ludności niemieckiej z obszarów zamieszkałych przez tę grupę z punktu widzenia wieku i wykształcenia.

Z badań empirycznych wynika³, że emigracją stałą i czasową objęte są całe grupy zawodowe o wysokich kwalifikacjach i młodych grupach wieku. Migracje stałe i sezonowe mają w dużym stopniu charakter rodzinny i sąsiedzki, przechodząc z pokolenia na pokolenie obejmując w coraz większym stopniu kobiety i osoby z wyższym i średnim wykształceniem. Ponieważ migracje czasowe mają tendencję do przekształcania się w stałe, czego wyrazem są decyzje meldunkowe, należy spodziewać się dalszych emigracji definitywnych z tej grupy emigrantów zarobkowych.

Procesy i struktury demograficzne lat transformacji ustrojowej (1989–2019)

Szczegółowa analiza zmian demograficznych ludności Śląska Opolskiego dokonana w oparciu o wyniki Narodowych Spisów Powszechnych wskazuje na systematyczny i pogłębiający się kryzys demograficzny, wyrażający się depopulacją regionu, nasilającymi się emigracjami ludności i kształtowaniem się niekorzystnej struktury demograficznej (tab. 2).

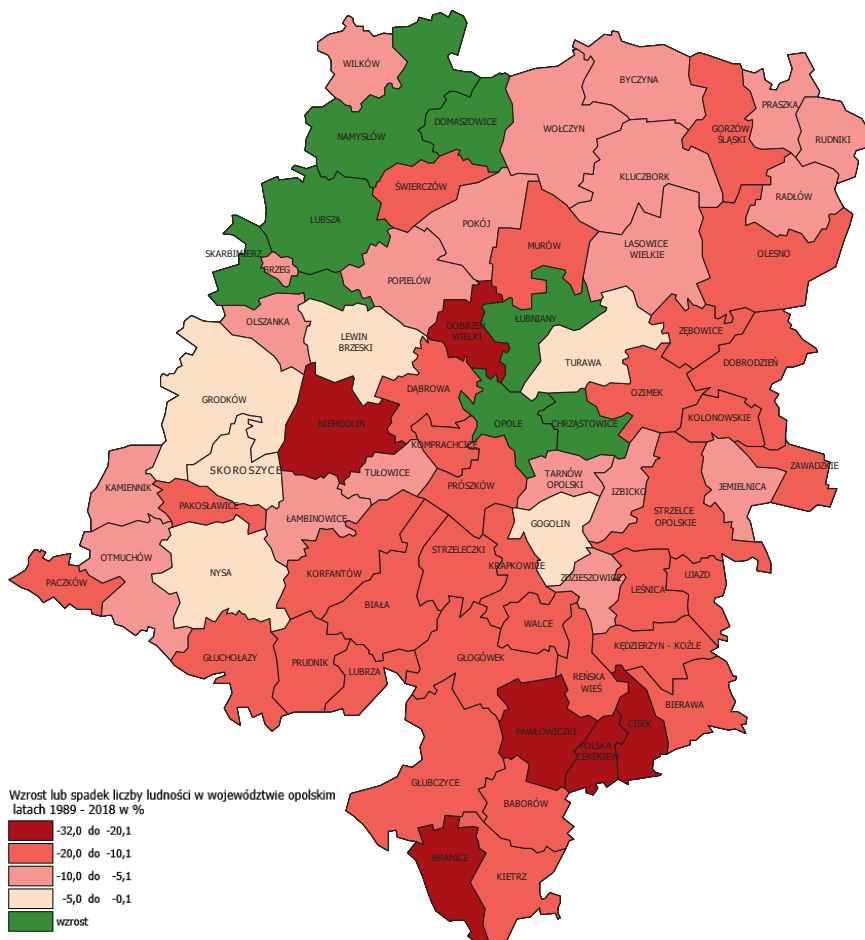
Tabela 2. Ludność województwa opolskiego wg NSP 2002 i NSP 2011 (w tys.)

Ludność	2002	2011
Ludność	1065,0	1016,2
w tym w miastach:	560,1	532,2
Wiek		
przedprodukcyjny	241,8	173,0
produkcyjny	663,9	666,1
poprodukcyjny	159,3	177,1
Wykształcenie ludności		
wyższe	73,0	122,0
średnie	252,7	256,5
zasadnicze zawodowe	237,6	214,9
Emigranci powyżej 3 miesięcy	105,0	107,9

Źródło: NSP z 2002 i 2011 r.

O przyroście ludności decydują urodzenia, zgony i migracja ludności. Lata transformacji ustrojowej (1989–2019) przyniosły wyraźny spadek urodzeń oraz

³ Por. prace: R. Jończygo, R. Rauzińskiego, K. Heffnera, B. Solgi, M. Rostropowicz-Miśko.

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 2. Wzrost lub spadek liczby ludności w latach 1989–2018 w %

wynikający z nich spadek ludności (ryc. 2). W 1989 r. urodziło się 14 822 dzieci, natomiast w 2018 r. – 8 596 (tab. 3). Okres po 2001 r. przyniósł spadek urodzeń poniżej prostej zastępowalności pokoleń. Procesy demograficzne przebiegały inaczej wśród ludności pochodzenia miejscowego (rodzimej), a inaczej wśród ludności napływowej. W konsekwencji na Opolszczyźnie ukształtowały się różne typy rodzin i typy struktur demograficznych w układzie przestrzennym miast i gmin, uzależnione od pochodzenia regionalnego ludności.

W latach 1989–2019 nastąpił gwałtowny spadek liczby zawieranych związków małżeńskich. Zmniejszenie się absolutnej liczby zawartych związków małżeńskich spowodowało spadek ogólnego współczynnika małżeństw do poziomu najniższego w całym okresie powojennym (tab. 4). Przyczyn tak poważnego spadku małżeństw

należy upatrywać nie tylko w uwarunkowaniach demograficznych, ale głównie społeczno-ekonomicznych, w tym w nadmiernych migracjach zagranicznych.

Od 1989 r. na Opolszczyźnie występuje powolny wzrost liczby rozwodów (tab. 5). Problem jest jednak bardziej złożony wymagający wnikliwych badań. W latach 1985–2018 liczba rozwodów wzrosła o 347 (prawie 30%). Częściej rozwodzą się małżeństwa w miastach niż na wsi. Analiza rozwodów w latach 1950–2018 wskazuje pośrednio na stosunkowo wysoką kondycję małżeństw i rodzin na Śląsku Opolskim.

Tabela 3. Urodzenia w latach 1951–2018

Rok urodzenia	Liczba urodzeń	Rok urodzenia	Liczba urodzeń	Rok urodzenia	Liczba urodzeń	Rok urodzenia	Liczba urodzeń	Rok urodzenia	Liczba urodzeń	Rok urodzenia	Liczba urodzeń
1951	23 687	1963	23 020	1975	17 885	1987	16 995	1999	9 672	2011	8 686
1952	23 960	1964	21 595	1976	18 380	1988	15 762	2000	9 369	2012	8 939
1953	23 984	1965	21 198	1977	18 372	1989	14 822	2001	8 927	2013	8 227
1954	24 457	1966	19 965	1978	18 096	1990	13 973	2002	8 452	2014	8 593
1955	25 337	1967	19 287	1979	19 053	1991	13 964	2003	8 147	2015	8 289
1956	25 339	1968	18 482	1980	18 844	1992	12 440	2004	8 204	2016	8 634
1957	26 290	1969	18 521	1981	18 738	1993	11 826	2005	8 496	2017	9 083
1958	26 426	1970	18 582	1982	19 215	1994	11 578	2006	8 460	2018	8 596
1959	26 083	1971	18 600	1983	19 901	1995	10 356	2007	8 493	Ra- zem 1951– 2018	1 190 486
1960	25 201	1972	18 475	1984	19 528	1996	10 308	2008	9 177		
1961	24 425	1973	17 900	1985	18 874	1997	10 506	2009	9 280		
1962	23 649	1974	17 244	1986	17 895	1998	10 102	2010	9 163		

Źródło: Roczniki statystyczne za lata 1951–2019.

Tabela 4. Nowo zawarte małżeństwa na Śląsku Opolskim w latach 1989–2018

Lata	Liczba małżeństw	Lata	Liczba małżeństw	Lata	Liczba małżeństw	Lata	Liczba małżeństw
1989	7 215	1997	4 802	2005	4 969	2013	4 740
1990	6 672	1998	5 186	2006	5 598	2014	4 822
1991	5 671	1999	5 448	2007	5 856	2015	4 920
1992	5 245	2000	5 162	2008	6 220	2016	4 828
1993	4 922	2001	4 775	2009	6 154	2017	4 760
1994	4 968	2002	4 756	2010	5 693	2018	4 710
1995	4 976	2003	4 743	2011	5 210		
1996	4 809	2004	4 618	2012	5 351		

Źródło: Roczniki Statystyczne za lata 1985–2019.

Spis powszechny z 1988 r. wykazał, że w województwie opolskim było 271 tys. rodzin (1978 r. – 251 tys. rodzin), z tego 53% mieszkało w miastach, a 47% na wsi; przeciętna liczba osób w rodzinie wynosiła 3,33. Charakterystyczną cechą rodzin był fakt, że 64,2% z nich posiadało dzieci, a rodzin niepełnych było 14,3%. Rodziny z jednym dzieckiem do lat 24, pozostającym na utrzymaniu stanowiły 46,5%, z dwójką dzieci 36,4%, a z trojgiem lub większą liczbą dzieci 17,1% (tab. 6). Równocześnie wzrastały gospodarstwa wielorodzinne, w wyniku nasilenia zjawiska wspólnego zamieszkiwania młodych małżeństw z rodzinami na skutek trudności mieszkaniowych.

Tabela 5. Rozwody na Śląsku Opolskim w latach 1989–2018

Lata	Liczba małżeństw	Lata	Liczba małżeństw	Lata	Liczba małżeństw	Lata	Liczba małżeństw
1990	1 163	2003	1 349	2009	1 762	2015	1 678
1995	1 165	2004	1 538	2010	1 516	2016	1 435
1999	1 098	2005	1 848	2011	1 705	2017	1 592
2000	1 257	2006	2 091	2012	1 656	2018	1 510
2001	1 347	2007	1 870	2013	1 630		
2002	1 122	2008	1 694	2014	1 676		

Źródło: Roczniki Statystyczne za lata 1990–2019.

Tabela 6. Rodziny w województwie opolskim z dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu według liczby dzieci w 1988, 2002 i 2011 r.

Wyszczególnienie	1988		2002		2011	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Rodziny ogółem	167,9	100,0	163,0	100,0	134,0	100,0
Rodziny z 1 dzieckiem	67,9	40,5	75,8	46,5	71,7	53,5
Rodziny z 2 dzieci	68,2	40,6	59,3	36,4	47,8	35,7
Rodziny z 3 i więcej dzieci	31,8	18,9	27,9	17,1	14,5	10,8

Źródło: Dane NSP 1988, 2002, 2011.

Zdrowie a sytuacja demograficzna

Trudno w sposób syntetyczny przedstawić obraz stanu zdrowia społeczności opolskiej. Jednak liczne wskaźniki demograficzne wyraźnie sygnalizują słabą ogólnie kondycję zdrowotną ludności województwa, ale też silne jej zróżnicowanie przestrzenne, uzależnione od pochodzenia regionalnego (etnicznego) ludności. Od wielu lat wskaźnik średniego trwania życia nie ulega znacznemu zwiększeniu. Wskaźnik śmiertelności niemowląt (12,5 zgonów) utrzymuje się na wysokim poziomie. Nadumieralność mężczyzn w wieku produkcyjnym wzrasta. Zły stan zdrowia ludności wynika najczęściej z nasilenia chorób cywilizacyjnych, a ostatnio zagrożeń chorób układu krążenia (15,6%), chorób nowotworowych (13,5%), układu oddecho-

wego (31,5%), wypadków i zatruć (17,5%). Utrzymuje się wysoki stopień zagrożenia chorobami zawodowymi. Wskaźnik zatrudnienia w warunkach szkodliwych wzrósł w latach 1995–1997 (ze 143 osób na 1000 zatrudnionych do 156 osób). W latach 1990–2000 ponad 30% pracowników zatrudnionych w 826 zakładach było zagrożonych czynnikami środowiska pracy. Zanieczyszczenie środowiska naturalnego przekraczając dopuszczalne normy, stanowi stałe zagrożenie dla zdrowia. Wzrasta też liczba niepełnosprawnych, przekraczając już 100 tys. osób. Problem sprowadza się też do złego stylu życia i niskiej kultury zdrowotnej społeczeństwa. Zaniedbania w zakresie wypoczynku, powodujące chroniczne zmęczenie, są coraz częstszymi zjawiskami. Nasila się trauma zmian społecznych, szybkiego obniżania się dietyności kobiet. Proces starzenia się ludności ma swój wymiar osobowy i społeczny. Z wielu badań wynika, że konsekwencje starzenia się społeczeństwa mogą wiązać się z brakiem solidarności międzypokoleniowej i prowadzić do ostrych konfliktów o podział środków ekonomicznych. Problemy wokół pracy mogą też rodzić nowe nieprzewidywalne konflikty. Praca może bowiem łączyć ludzi, ale również ich dzielić. Do węzłowych kwestii procesu starzenia się ludności należy system ubezpieczeń emerytalnych, który może nie sprostać przyszłym potrzebom.

Sytuacja demograficzna województwa opolskiego w świetle prognozy

Prognoza demograficzna do 2050 r. dla województwa opolskiego dotyczy prognozy rozrodzności, średniego trwania życia oraz migracji wewnętrznych i zewnętrznych. Analizuje zmienność struktur demograficznych w następujących grupach wieku: 0–2 lat (wiek żłobkowy), 3–6 (wiek przedszkolny), 7–12 (wiek szkoły podstawowej), 13–15 (wiek szkoły gimnazjalnej), 16–18 (wiek szkoły licealnej), 19–24 (wiek szkoły wyższej), 0–17 (wiek przedprodukcyjny), 18–44 (młodszy wiek produkcyjny), 18–59/64 (wiek produkcyjny), 45–59/64 (starszy wiek produkcyjny), powyżej 60/65 (wiek poprodukcyjny).

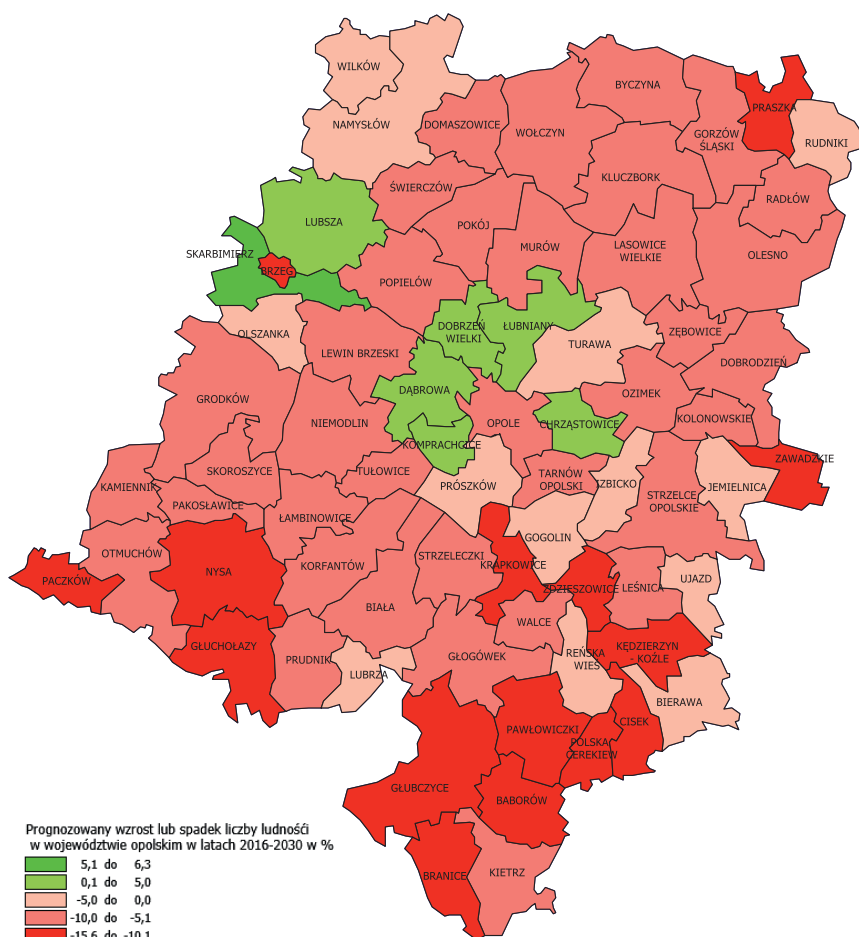
Prognoza charakteryzuje się nowymi tendencjami zachowań demograficznych społeczeństwa określanych mianem drugiego przejścia demograficznego. Cechy tego przejścia to głównie:

- spadek płodności kobiet,
- wzrost wieku zawierania małżeństw,
- wzrost średniego wieku urodzenia dziecka,
- zwiększenie liczby rozwodów,
- przedłużenie trwania życia,
- spadek udziału kobiet rodzących dzieci i wychodzących za mąż,
- przewaga liczby zgonów nad liczbą urodzeń,
- utrzymanie się dietyności poniżej prostej zastępowalności pokoleń.

W latach 2020–2050 nastąpią istotne zmiany w ogólnej liczbie ludności i jej strukturze wieku, płci, wykształcenia, miejsca zamieszkania, zmiany w źródłach utrzymania, aspiracjach i postawach (ryc. 3 i 4). Zmiany demograficzne społeczeń-

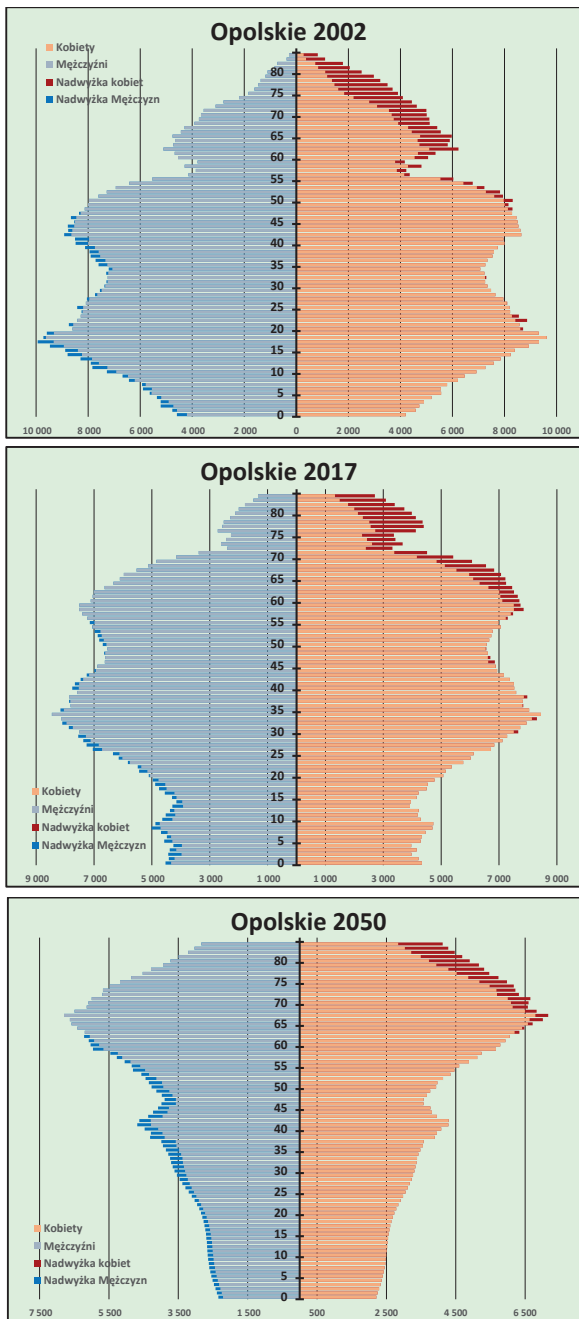
stwa opolskiego będą miały decydujący wpływ na strategię rozwoju Opolszczyzny. Prognozy demograficzne wskazują na cztery główne procesy demograficzne. Po pierwsze, nastąpi spadek liczby ludności, warunkowany niskim przyrostem naturalnym i ujemnymi procesami migracyjnymi. Po drugie, liczba dzieci i młodzieży w wieku do 18 lat będzie malała. Po trzecie, wystąpi spadek zasobów pracy. Po czwarte, proces starzenia się ludności będzie wzrastać.

Czynnikiem, który będzie w istotny sposób określał potrzeby społeczne mieszkańców Śląska Opolskiego jest zmienność struktury ludności według płci i wieku oraz falowanie liczebności niektórych grup wieku (tab. 7, 8, 9). Procesy te przesądzą na wiele lat o potrzebach społecznych. Drugim czynnikiem jest proces starzenia się społeczeństwa, który bardzo wyraźnie określa potrzeby seniorów.

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 3. Prognozowany wzrost lub spadek liczby ludności w latach 2016–2030 w %

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 4. Piramidy wieku ludności województwa opolskiego w 2002, 2017 i 2050 r.

Tabela 7. Prognoza ludności według edukacyjnych i ekonomicznych grup wieku w województwie opolskim w latach 2013–2050

Ogółem	2013	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2013–2050 w %
		1 004 416	994 504	966 623	935 852	902 028	865 148	825 826	785 250	744 587
Żłobkowy (0–2)	25 761	23 528	21 462	19 513	17 395	16 122	15 537	14 945	13 905	-46,0
Przedszkolny (3–6)	37 454	36 505	30 255	27 915	25 103	22 583	21 247	20 572	19 616	-47,6
Szkoły podstawowej (7–12)	51 118	52 271	53 868	45 288	41 666	37 504	33 819	31 840	30 775	-39,8
Gimnazjum (13–15)	28 661	26 511	26 063	26 470	22 165	20 546	18 390	16 618	15 711	-45,2
Szkoły średniej (16–18)	30 594	29 552	24 617	27 840	22 801	21 390	19 625	17 478	16 075	-47,5
Szkoły wyższej (19–24)	79 868	72 190	57 713	50 096	53 770	47 384	42 296	38 649	34 574	-56,7
Przedprodukcyjny	164 129	158 091	147 883	138 223	121 901	110 949	101 945	95 510	90 669	-44,8
Produkcyjny	653 410	646 038	620 119	585 532	560 479	533 750	504 786	461 020	411 886	-37,0
Poprodukcyjny	186 877	190 375	198 621	212 097	219 648	220 449	219 095	228 720	242 032	29,5

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 8. Prognozowany udział grup wieku w strukturze ludności w % w latach 2013–2050

% udział grup wieku	2013	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	Wzrost lub spadek w latach 2013–2050 w %
Przedprodukcyjny	16,3	15,9	15,3	14,8	13,5	12,8	12,3	12,2	12,2	–4,2
Produkcyjny	65,1	65,0	64,2	62,6	62,1	61,7	61,1	58,7	55,3	–9,7
Poprodukcyjny	18,6	19,1	20,5	22,7	24,4	25,5	26,5	29,1	32,5	13,9

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 9. Prognozowany ruch naturalny w latach 2015–2050

Ruch naturalny	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Urodzenia	7 701	7 085	6 386	5 701	5 334	5 152	4 932	4 564
Zgony	10 292	10 544	10 570	10 627	10 964	11 202	11 119	10 681
Przyrost naturalny	–2591	–3459	–4184	–4926	–5630	–6050	–6187	–6117

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza i ocena prognoz demograficznych powiatów do 2050 r. wskazuje na duże ich zróżnicowanie przestrzenne z punktu widzenia zmian w rozmieszczeniu ludności, zmian w strukturze wieku i płci i procesów migracyjnych. Zmiany te w sposób istotny ukształtują różne typy struktur demograficznych powiatów, gmin, miast, lokalnych rynków pracy oraz aglomeracji opolskiej. Będą miały ogromny wpływ na politykę społeczną do 2050 r. Procesy demograficzne we wszystkich powiatach przebiegają niekorzystnie wskazując na ich wyludnienie i kryzys demograficzny.

Do pierwszej grupy 4 powiatów o najwyższym ubytku rzeczywistym ludności (powyżej 30%) zaliczamy: powiat głubczycki (32,4%), kędzierzyńsko-kozielski (31,2%), nyski (31,1%) i prudnicki (30,5%). Są to obszary wyludniające się. Do drugiej grupy 6 powiatów o wysokim ubytku ludności (powyżej 20%) należy zaliczyć: powiat krapkowicki (28,7%), kluczborski (28,4%), oleski (27,0%), strzelecki (26,7%), miasto Opole (24,6%), brzeski (21,5%). Do trzeciej grupy 2 powiatów o najniższym spadku ludności zaliczamy: powiat namysłowski (19,9%) i opolski (14,5%).

Analiza zmian w dynamice i strukturze ludności powiatów oraz miasta Opola i aglomeracji opolskiej wskazuje na wzrost zróżnicowania przestrzennego sytuacji demograficznej powiatów województwa do 2050 r. Proces zmian w strukturze wieku ludności województwa będzie charakteryzował się spadkiem udziału wieku przedprodukcyjnego z 16,3% do 12,2%, produkcyjnego z 65,1% do 55,3% oraz wzrostem poprodukcyjnego z 18,6% do 32,5%. W grupie przedprodukcyjnej (0–17 lat) najwyższy spadek liczby ludności (powyżej 50%) nastąpi w powiatach nyskim i głubczyckim. Niższy spadek ludności wystąpi w powiecie opolskim i aglomeracji opolskiej (poniżej 40%). Spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym (18–59/64 lat) powyżej 40% wystąpi w powiatach nyskim, prudnickim, kędzierzyńsko-kozielskim

i głębszym. Jest to spadek, który w istotny sposób zmieni sytuację na lokalnych rynkach pracy. Proces starzenia się ludności (60+/65+ lat) obliczony przyrostem liczby ludności powyżej 50% wystąpi w powiecie opolskim i aglomeracji opolskiej.

Podsumowanie

Z punktu widzenia sytuacji demograficznej w okresie transformacji ustrojowej nastąpiły niekorzystne przestrzenne zmiany pogłębiające istniejące dysproporcje demograficzne i zaburzenia w ruchu naturalnym. W latach 1995–2011 ludność miast spadła o 7,5%, a wsi o 7,0%. W 95% miast i wsi nastąpił spadek ludności, a saldo migracji zagranicznych (77,1 tys. osób) było na wsi wyższe od przyrostu naturalnego (68,8 tys. osób). Na współczesną sytuację demograficzną Śląska Opolskiego składa się wiele bardzo złożonych kwestii natury społecznej, gospodarczej i politycznej. Do najważniejszych obecnie problemów demograficzno-społecznych występujących w województwie opolskim, związanych z zarysowującym się kryzysem demograficznym i rynku pracy, należy zaliczyć:

- spadek liczby urodzeń,
- spadek przyrostu naturalnego,
- spadek liczby zawieranych małżeństw,
- zarysowujący się kryzys rodziny,
- wzrost liczby rodzin niepełnych i gospodarstw jednoosobowych,
- nadmierne migracje zagraniczne,
- dezaktywizację zawodową ludności,
- wzrost liczby emerytów i rencistów w efekcie procesu starzenia się,
- wzrost zachorowalności.

Tendencje te mają trwały charakter. Spadek przyrostu rzeczywistego i naturalnego do 2025 r. wystąpi w ponad 90% miast i gmin. Procesy zmian w strukturze demograficznej będą występowały z różnym nasileniem w poszczególnych powiatach, miastach i gminach. Procesy te będą charakteryzowały się:

- pogorszeniem relacji demograficznych między pokoleniami (dziadkowie, rodzice, dzieci, wnukowie),
- wchodzeniem społeczności opolskiej w fazę starości demograficznej (60+, 80+ lat),
- głębokim niżem demograficznym w grupach wieku edukacyjnych (0–17 lat) i grupie wieku produkcyjnego (18–59/65 lat),
- wzrostem udziału seniorów w grupie wieku 80 lat i częściowo osób (40%) niesamodzielnych i niepełnosprawnych,
- spadkiem młodzieży w wieku szkoły wyższej (19–24 lat) i spadkiem zasobów pracy,
- głębokimi deformacjami demograficznymi związanymi z emigracją zagraniczną i wewnętrzną (wyludnianie się licznych gmin i powiatów, deformacje wieku i płci).

Szczegółowa analiza zmian w stanie i strukturze wieku ludności powiatów pozwala na sformułowanie określonych rekomendacji. Głównym problemem dla polityki społeczno-gospodarczej są zmiany przestrzenne w strukturze ludności i dostosowanie ich do lokalnych zadań. Zmiany demograficzne wymagają więc wypracowania lokalnych programów polityki społecznej, ponieważ sytuacja demograficzna jest przestrzennie mocno zróżnicowana. Lokalne zadania społeczne powinny zawierać programy doraźne (pięcioletnie) i długofalowe (do 2050 r.). Programy te wymagają dobrej znajomości sytuacji demograficznej w układach lokalnych w zakresie stanu i struktury ludności, zwłaszcza w grupach edukacyjnych i ekonomicznych.

Głównymi problemami dla polityki regionalnej będą proces starzenia się ludności i polityka rynku pracy. Przewidywane zmiany w ogólnej liczbie ludności i jej strukturze będą charakteryzować się dużym falowaniem wyżów i niżów demograficznych. Sytuacja demograficzna nakazuje ponadto, aby w najistotniejszych latach realizować elastyczną politykę kształcenia i zatrudnienia. Konsekwencje zmian w liczbie młodzieży w wieku szkoły podstawowej i średniej dla polityki oświatowej i społecznej w układzie miasto-wieś będą bowiem bardzo duże.

Literatura

- [1] BALARYN J.: Szacunek ludności autochtonicznej województwa opolskiego według stanu w dniu 30 IV 1977 roku, [w:] Zaburzenia w ruchu naturalnym i zasobach pracy pod wpływem migracji zewnętrznych w województwie opolskim w latach 1975–1980. Raport z badań, Opole 1980
- [2] BERLIŃSKA D., Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości, PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 1999
- [3] GOLACHOWSKI S.: Różnice w strukturze demograficznej między ludnością miejscową a napływową w województwie opolskim. Opole 1958
- [4] HEFFNER K., SOLGA B.: Podwójne obywatelstwo na Śląsku Opolskim [w:] Obywatelstwo wielokrotnego wyboru. Interdyscyplinarne ujęcie kwestii podwójnego obywatelstwa w Polsce, red. A. Górny, P. Koryś, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007
- [5] JOŃCZY R.: Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Aspekty ekonomiczne i demograficzne, Wyd. Instytut Śląski, Opole–Wrocław 2010
- [6] LIS M.: Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim 1989–2014. Z bagażem przeszłości w realiach współczesności, PIN-Institut Śląski, Opole 2015
- [7] RAUZIŃSKI R.: Współczesna sytuacja społeczno-demograficzna Śląska Opolskiego [w:] Sytuacja społeczno-gospodarcza Śląska. Szanse i zagrożenia, red. R. Rauziński, T. Sołdra-Gwizdź, K. Szczygielski, PIN – Instytut Śląski w Opolu, Politechnika Opolska, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Opole 2006
- [8] ROSTROPOWICZ-MIŚKO M.: Migracje ludności ze Śląska Opolskiego do Niemiec w latach 1989–2005. Aspekty demograficzne, społeczne i ekonomiczne, Editio Silesia, Opole 2007
- [9] SOLGA B.: Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym, Politechnika Opolska, Opole 2013
- [10] SZCZYGIELSKI K.: Przestrzenne zróżnicowanie ludności województwa opolskiego w kontekście etnicznym jako potencjalne uwarunkowanie rozwoju regionalnego, Politechnika Opolska, PIN – Instytut Śląski w Opolu, Opole 2010.

Brygida SOLGA
Politechnika Opolska

Migracje zagraniczne i ich wpływ na rozwój regionu opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy i sytuacji demograficznej

Wprowadzenie

Województwo opolskie należy do najważniejszych regionów migracyjnych w kraju. Migracje zagraniczne trwają tutaj od początku lat 50. XX w., lecz po transformacji ustrojowej w latach 90. XX w. istotnie zmienił się ich charakter. Znacząco zmniejszyła się skala migracji osiedleńczych, wzrosła natomiast liczba migracji czasowych, wahadłowych i sezonowych. Trwałość tego procesu, a zwłaszcza jego skala spowodowały, że migracje zagraniczne bardzo wyraźnie określają możliwości i kierunki rozwojowe regionu. W sposób szczególny wpływają na sytuację ludnościową, gdyż utrzymujące się od wielu lat stale ujemne saldo migracji zagranicznych wraz z ujemnym przyrostem naturalnym prowadzą do systematycznego ubytku ludności. Zakładając utrzymywanie się niekorzystnych tendencji w zakresie poziomu urodzeń, oba czynniki (tj. migracje oraz przyrost naturalny) będą powodowały dalszy spadek liczby ludności, który w perspektywie wciąż będzie bardziej intensywny niż średnio w kraju.

Równie istotne są zmiany na rynku pracy, dokonujące się pod wpływem migracji zagranicznych. Z jednej strony migracja wyraźnie zmniejsza bezrobocie, a dokonujący się transfer dochodów migrantów do regionu pobudza popyt na określone dobra i usługi. Transfery pieniądze nawet jeśli nie są inwestowane w działalność gospodarczą, pośrednio przyczyniają się do powstawania nowych miejsc pracy. Z drugiej jednak strony, na skutek długotrwałej emigracji narasta problem strukturalnych deficytów kadrowych, który staje się wyraźną barierą ograniczającą możliwości rozwojowe opolskich przedsiębiorstw i są trudne do zneutralizowania w krótkim okresie. Emigracja przynosi także negatywne konsekwencje dla kapitału ludzkiego – poprzez odpływ wykształconych lub wysoko wykwalifikowanych pracowników lub pracę poniżej kwalifikacji, ma miejsce jego deprecjacja.

W przewadze negatywne konsekwencje migracji są widoczne w niemal wszystkich sferach rozwojowych regionu. W połączeniu ze znaczącymi ubytkami demograficznymi stają się tym samym kluczowym wyzwaniem rozwojowym regionu opolskiego, zwłaszcza w kontekście minimalizowania skali tego procesu oraz przeciwdziałania negatywnym skutkom.

Migracje zagraniczne po 1989 roku

Rok 1989 stanowił istotną cezurę czasową w procesach migracyjnych. Upadek systemu komunistycznego otworzył Polakom możliwość swobodnego podróżowania i prawo dostępu do paszportów. W województwie opolskim najistotniejszym jednak czynnikiem, który w latach 90. XX w. wpłynął na wielkość emigracji zagranicznej było oficjalne uznanie istnienia w Polsce mniejszości niemieckiej i zmiana dotychczasowej polityki imigracyjnej Niemiec wobec tzw. etnicznych Niemców. Jej celem było wycofanie się z aktywnego zachęcania do imigracji osiedleńczej osób niemieckiego pochodzenia¹. W związku z tymi uwarunkowaniami w regionie opolskim dokonała się istotna zmiana charakteru migracji. Od tego czasu zmniejszeniu uległa skala emigracji stałej (osiedleńczej), natomiast zwiększyły się czasowe migracje zarobkowe, związane z trwałym bądź sezonowym zatrudnieniem za granicą.

Jednocześnie – podobnie jak przed transformacją – charakterystyczna dla migracji tego obszaru była etnicznie uwarunkowana, jednokierunkowa (przez długi czas niemal wyłącznie do Niemiec) emigracja śląskich autochtonów, zamieszkujących w zwartych skupiskach tereny wiejskie środkowej i wschodniej części regionu. W konsekwencji, w województwie opolskim doszło do wykształcenia się bardzo wyraźnej przestrzennej dychotomii rozmiarów emigracji oraz udziału emigrantów w ogólnym jej strumieniu. Obok gmin o znikomym odpływie emigracyjnym, zamieszkanym w przewadze przez ludność napływową istniały takie, z których wyemigrowało 20–30% mieszkańców i zasobów pracy. W województwie opolskim tworzą one tradycyjną strefę drenażu emigracyjnego. Duża skala migracji zagranicznych w grupie ludności autochtonicznej wynikała z możliwości posiadania przez nią oprócz polskiego także niemieckiego obywatelstwa i w konsekwencji możliwości podejmowania legalnej pracy w Niemczech oraz pozostałych krajach Unii Europejskiej na długo przed akcesją Polski do Unii Europejskiej².

Intensywność odpływu ludności za granicę wzrosła po akcesji Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. W województwie opolskim znacznie zwiększyła się wówczas skala migracji zagranicznej z zachodniej i północnej części regionu, zamieszkaanej

¹ B. Solga, Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym, Politechnika Opolska, Opole 2013.

² B. Solga, Doppelte Staatsbürgerschaft im Opperlner Schlesien. „Inter Finitimos” 8/2010, Göttingen 2011, s. 192–201.

przez ludność nieposiadającą niemieckiego obywatelstwa. Sytuacja ta spowodowała, że migracje na Opolszczyźnie nie posiadają już tak specyficznego etnicznego charakteru, lecz w dalszym ciągu jest to obszar, w którym natężenie migracji należy do najwyższych w kraju, a skutki ekonomiczne i społeczne są najbardziej odczuwalne³. W przypadku migracji poakcesyjnych nastąpiła wyraźna zmiana w strukturze migrantów w zakresie wzorców migrowania i cech społeczno-demograficznych osób wyjeżdżających. Wzrósł udział osób w wieku mobilnym oraz osób młodych, migracje stały się także bardziej zmaskulinizowane, choć wyraźnie większa stała się też migracja kobiet. Dokonały się ponadto zmiany w zakresie kierunków emigracji. W dotychczasowych wyjazdach zdecydowanie najważniejszą rolę odgrywały Niemcy, popularnym kierunkiem była też Holandia, oferująca pracę osobom z paszportem niemieckim poprzez liczne w regionie firmy pośrednictwa pracy. Po akcesji popularny stał się natomiast kierunek brytyjski, w mniejszym stopniu także irlandzki. Jednak pozycja Niemiec jako kierunku emigracji – inaczej niż w pozostałych regionach kraju – wciąż pozostaje w regionie opolskim dominująca.

W całym okresie transformacji ustrojowej skala migracji w województwie opolskim była wysoka, a ujemny wskaźnik salda migracji znacząco odbiegał od przeciętnej w kraju. Migracja osiedleńcza objęła cały przyrost śląskiej ludności miejscowej z lat 1975–2000, a w wielu gminach odpływ ludności znacznie przekroczył rozmiary przyrostu naturalnego. W 1990 r. saldo migracji zagranicznych stanowiło 91% przyrostu naturalnego, w latach 1991–1993 – powyżej 100%, a w latach 1994–2002 – powyżej 200%. Według szacunków, skala emigracji stałej i zawieszanej (migracja definitywna osób, które nie wymeldowały się) wyniosła około 105 tys. osób, natomiast zagranicznej emigracji zarobkowej (wahadłowej i sezonowej) – 115 tys.⁴ Rzeczywisty odpływ migracyjny⁵ był znacząco wyższy niż zaewidencjonowany, a nierejestrowany odpływ migracyjny stanowił 155% salda rejestrowanego w latach 1979–1988 i 127% w latach 1988–2002⁶.

Migracje zagraniczne a rynek pracy

Wielkość bezrobocia w województwie opolskim mierzona wskaźnikiem stopy bezrobocia od początku transformacji kształtowała się na zróżnicowanym poziomie (wykres 1). W sposób wyraźny bezrobocie odbiegało od średniej krajowej na początku lat 90. XX w., kształtując się na znacznie niższym poziomie niż w kraju.

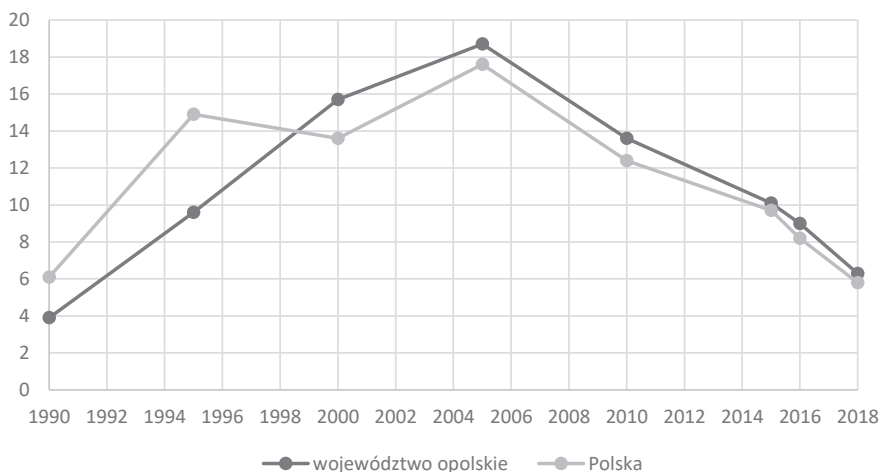
³ K. Heffner, B. Solga, Migracje zagraniczne jako czynnik sprawczy rozwoju regionów w Polsce, [w:] *Migracje w XXI wieku wybór, konieczność czy przymus?*, M. Zielińska (red.), *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, z. 3/2016, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa, s. 149–164.

⁴ R. Jończy, *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Aspekty ekonomiczne i demograficzne*, Opole–Wrocław 2010, s. 156–187.

⁵ Chodzi o łączne saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych.

⁶ J. Dybowska, *Przemiany demograficzne w regionie o nasilonej migracji zagranicznej na przykładzie województwa opolskiego*, Uniwersytet Opolski, Opole 2013, s. 197–200.

Wykres 1. Stopa bezrobocia w kraju i w województwie opolskim w wybranych latach okresu 1990–2018

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 1990 r. stopa bezrobocia w regionie opolskim po województwie warszawskim należała do najniższych. Jeszcze w 1995 r. bezrobocie było mniej więcej o połowę niższe niż w kraju. Jednak już od połowy lat 90. kształtuje się na poziomie średniej krajowej, przy czym niemal w każdym roku tego okresu stopa bezrobocia była nieco wyższa od poziomu krajowego. Z rocznym opóźnieniem w stosunku do średniej krajowej, tj. w 2016 r., stopa bezrobocia w województwie opolskim osiągnęła poziom jednocyfrowy 9%. W skali kraju na koniec 2018 r. liczba bezrobotnych była niższa o 50,4% w stosunku do 2010 r., natomiast w województwie opolskim o 53,5%. Dynamika spadku liczby bezrobotnych w województwie opolskim w ostatniej dekadzie jest więc nieco wyższa niż w kraju.

Jakkolwiek najliczniejszą grupą osób bezrobotnych cały czas są osoby młode w grupie 25–34 lata (26,8% w 2010 r. i 27,2% w 2018 r.), to w przypadku najmłodszych i najstarszych roczników osób bezrobotnych w ostatniej dekadzie doszło do swoistego odwrócenia relacji. O ile w 2010 r. udział osób do 24 roku życia w strukturze bezrobotnych wyniósł 22,2%, natomiast osób w wieku 55 lat i więcej – 12,1%, to w 2018 r. udziały te wynosiły odpowiednio 12,1% i 21,3%. Przy czym zarówno w 2010 r., jak i w 2018 r., udział osób starszych wśród bezrobotnych był w województwie opolskim wyższy niż średnio w kraju.

Stałą cechą bezrobocia jest też określona struktura osób bezrobotnych według wykształcenia, tj. im niższy poziom wykształcenia, tym wyższe bezrobocie. Udział osób legitymujących się wyższym wykształceniem w strukturze bezrobotnych jest wciąż zasadniczo najniższy, jednak w ostatniej dekadzie wzrósł w takim samym stopniu zarówno w kraju, jak i w województwie opolskim, odpowiednio z 10,5% w 2010 r. do 14,1% w 2018 r. w kraju oraz z 9,0% w 2010 r. do 12,2% w 2018 r. w regionie opolskim.

Trwałym i charakterystycznym elementem rynku pracy województwa opolskiego jest zróżnicowanie terytorialne określonych parametrów. W tym właśnie kontekście można analizować wpływ migracji zagranicznych na sytuację na regionalnym rynku pracy. Jak wskazano, cechą wyjazdów zagranicznych w województwie opolskim w całym okresie do 2004 r. była wyraźna przestrzenna dychotomia rozmiarów emigracji oraz udziału emigrantów w ogólnym jej strumieniu. Obok gmin o znikomym odpływie emigracyjnym, istniały takie, z których wyemigrowała znaczna część mieszkańców i zasobów pracy. To obszar, w którym migracja wyraźnie zmniejszyła bezrobocie i to zarówno w sposób bezpośredni (efekt eksportowania bezrobocia), jak i pośredni, zwiększając zatrudnienie, które następuje dzięki efektowi mnożnikowemu związanemu ze wzrostem konsumpcji zasilanym transferami kapitału finansowego migrantów.

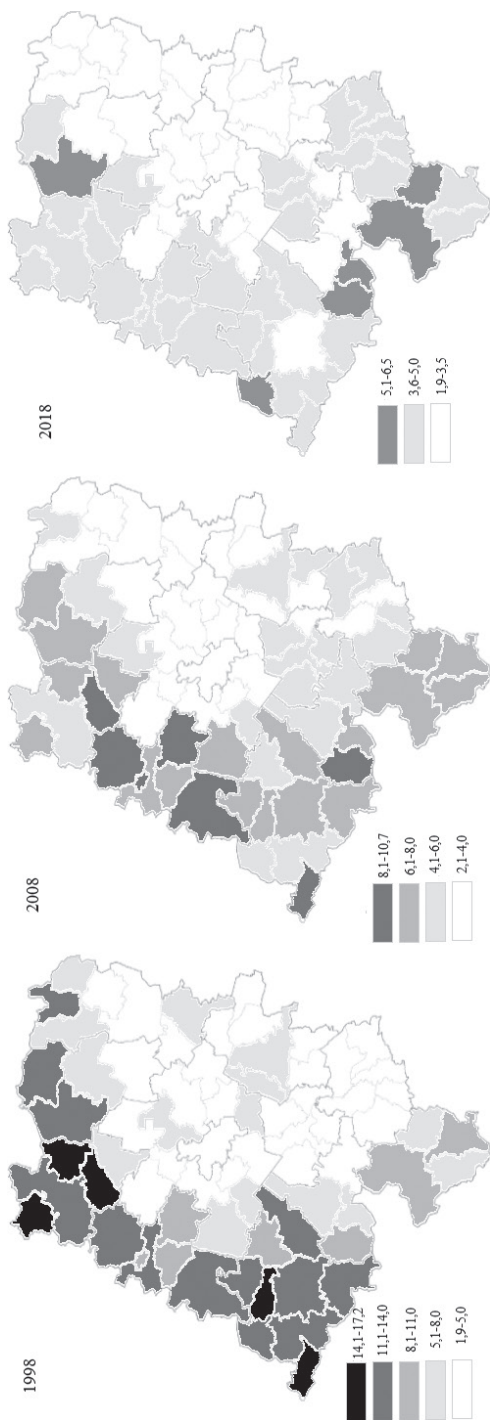
Analiza związków między wskaźnikami migracji i bezrobocia wskazuje, że w latach 90. XX w. w gminach o najwyższej w województwie migracji, bezrobocie było dużo niższe aniżeli w rejonach o niskich wskaźnikach migracji zagranicznej ludności (ryc. 2). Udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 1998 r. w gminach w środkowej i wschodniej części regionu nie przekraczał 5%, a często kształtował się na poziomie 2–3%. W zachodniej części regionu był w tym czasie średnio 3–4-krotnie wyższy. W gminach Reńska Wieś, Cisek, Zębowice, Polska Cerekiew wskaźnik ten wynosił odpowiednio 1,9%, 2,2%, 2,3%, 2,7%, natomiast w gminach Wilków, Paczków, Pakosławice, Świerczów – 17,2%, 16,6%, 15,7%, 14,9%.

Okazuje się, że zróżnicowanie przestrzenne rozmiaru bezrobocia utrzymywało się także po 2004 r., tj. po istotnym wzroście skali odpływu zagranicznego w gminach w zachodniej części regionu. Różnice te były nieco mniejsze niż w poprzedniej dekadzie, lecz w dalszym ciągu wskazują, że problem bezrobocia był wyraźnie większy w gminach z tej części Opolszczyzny. Udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2008 r. w gminach Chrzastowice, Prószków, Cisek, Łubniany wynosił odpowiednio 2,1%, 2,1%, 2,4%, 2,5%, z kolei w gminach Paczków, Grodków, Świerczów, Prudnik – 10,7%, 10,5%, 8,8%, 8,7%.

Obecnie na rynku pracy województwa opolskiego zachodzi szereg ważnych procesów. Z jednej strony systematycznie zmniejsza się bezrobocie i wzrasta poziom płac, z drugiej – pogłębia się problem deficytów kadrowych. Aktualnie stopa bezrobocia w regionie kształtuje się na poziomie 5,8% (grudzień 2019 r.), a w niektórych gminach bliska jest poziomowi tzw. naturalnej stopy bezrobocia, często uważanej za korzystną dla gospodarki⁷. Trzeba jednak dostrzec, że na wielu lokalnych rynkach pracy rozmiary bezrobocia wciąż są relatywnie wyższe, co oznacza, że dynamika spadku bezrobocia w dalszym ciągu jest przestrzennie zróżnicowana. Udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2018 r. w gminach Kolonowskie,

---

⁷ Informacja o sytuacji na rynku pracy wg stanu na dzień 31 grudnia 2019 roku, Wojewódzki Urząd Pracy, Opole 2019, s. 1–17.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUS w Opolu.,

Ryc. 2. Udział liczby bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w % w 1998, 2008 i 2018 r.

Dobrodzień, Popielów, Prószków wynosił odpowiednio 1,9%, 2,0%, 2,2%, 2,4%, z kolei w gminach Prudnik, Baborów, Głubczyce, Kamiennik – 6,5%, 5,5%, 5,5%, 5,4%.

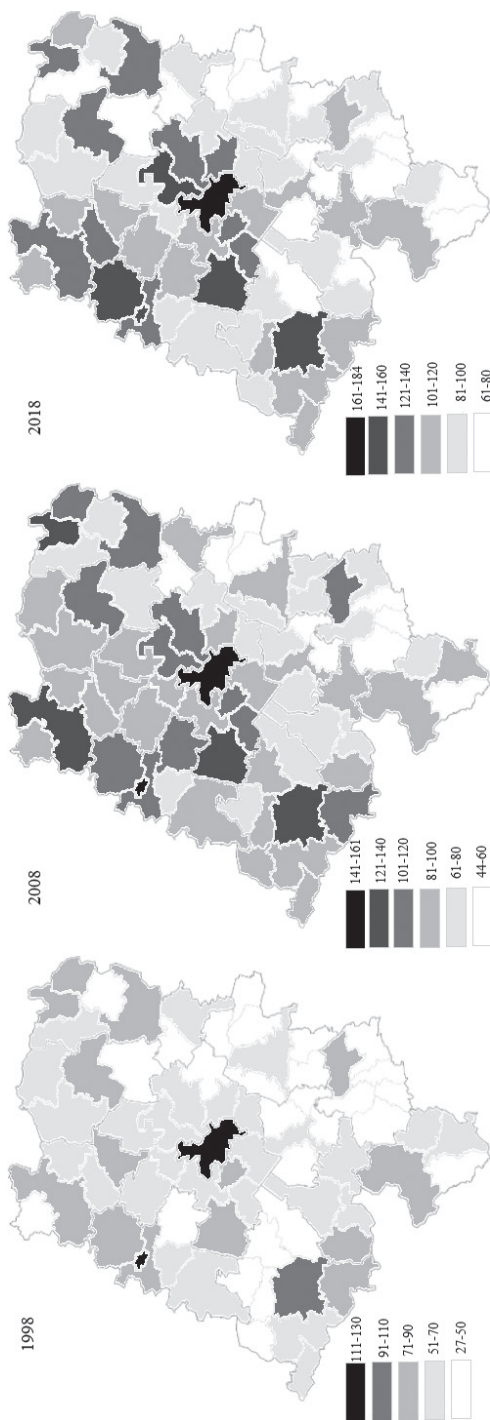
Charakterystyczny pozostaje ponadto wpływ migracji na strukturę bezrobocia według płci. W centralno-wschodniej części regionu udział bezrobotnych kobiet i osób bez prawa do zasiłku jest wysoki. Sytuacja dotyczy w dużym stopniu niepracujących małżonek migrantów, które nie są zainteresowane podjęciem zatrudnienia, lecz jedynie uzyskaniem prawa do ubezpieczenia społecznego⁸. W 2004 r udział kobiet wśród bezrobotnych w gminach wschodniej części regionu sięgał 60–70%, natomiast w zachodniej kształtował się na poziomie ok. 50% i poniżej. Udział osób bezrobotnych bez prawa do zasiłku w strukturze bezrobotnych był jeszcze wyższy i w wielu gminach wschodniej Opolszczyzny sięgał 90%. Obecne różnice są mniejsze, ale wciąż utrzymują się – w gminach centralnej i wschodniej części regionu udział kobiet w ogóle bezrobotnych kształtuje się na poziomie ok. 60–70%, natomiast zachodniej – ok. 50%.

Wpływ migracji zagranicznych na sytuację na rynku pracy dobrze pokazują także wskaźniki poziomu przedsiębiorczości. Różnice pomiędzy analizowanymi obszarami są na tyle istotne, że można zaobserwować wyraźnie niższą przedsiębiorczość na obszarze gmin charakteryzujących się wyższym udziałem emigrantów w ogóle populacji, która utrzymuje się przez cały okres od początku lat 90. XX w. (ryc. 3). Większą pasywność gospodarczą na obszarze tradycyjnego „drenażu emigracyjnego” stwierdzono już w badaniach w połowie lat 90. XX w. Na ich podstawie ustalono, że osoby chcące zdobyć środki finansowe na rozwinięcie działalności gospodarczej w kraju stanowiły zaledwie 5% spośród migrantów zarobkowych⁹. Kolejne analizy potwierdzały niską przedsiębiorczość emigrantów¹⁰. Analiza danych statystycznych potwierdza tę prawidłowość. Jeśli wziąć pod uwagę liczbę osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 ludności w wieku produkcyjnym, to w 1998 r. (z wyjątkiem największych gmin miejskich), w gminach Lubsza, Rudniki, Pokój wynosiła ona odpowiednio 79,1, 76,9, 70,3, z kolei w „migracyjnych” gminach Zębowice, Ujazd, Kolonowskie, Walce – 27,6, 30,4, 32,2, 33,9. W 2008 r. w gminach Lubsza, Lewin Brzeski, Rudniki analizowany wskaźnik kształtował się na poziomie odpowiednio 107,6, 105,0, 102,8, z kolei w gminach Polska Cerekiew, Zębowice, Pawłowiczki – 44,7, 49,6, 50,9. Natomiast w 2018 r. w gminach Lubsza,

⁸ Por. także: R. Jończy, *Zagraniczna emigracja zarobkowa a rynek pracy w województwie opolskim*, [w:] *Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, red. J. Hryniewicz, A. Potrykowska, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2017, s. 105–120.

⁹ B. Solga, F. Jonderko, K. Heffner, *Wpływ przyjazdów z Niemiec na sytuację gospodarczą w województwie opolskim (na przykładzie wybranych elementów struktury gospodarczej)*. Raport z badań, PIN – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1993.

¹⁰ Np. K. Heffner, B. Solga, *Praca w RFN i migracje polsko-niemieckie a rozwój regionalny Śląska Opolskiego*, Stowarzyszenie Instytut Śląski, PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 1999, s. 94. B. Solga, *Migracje polsko-niemieckie i ich konsekwencje społeczno-ekonomiczne na obszarach wiejskich Śląska Opolskiego*, Opole 2002, s. 126.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUS w Opolu.

Ryc. 3. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności w wieku produkcyjnym w 1998, 2008 i 2018 r.

Domaszowice, Rudniki – odpowiednio 141,2, 118,1,115,2, a w gminach Zębowice, Strzeleczki, Walce – 71,2, 74,3, 74,5. Oznacza to, że różnice te wciąż są co najmniej 2-krotne. Obszar tradycyjnego drenażu emigracyjnego cechuje też niższa dynamika wzrostu przedsiębiorczości. Przyrost liczby osób prowadzących działalność gospodarczą w latach 2008–2018 w gminach tego obszaru (np. Dobrodzień, Korfantów, Zdzeszowice, Kędzierzyn-Koźle) obok gmin peryferyjnych (np. Gorzów Śląski, Praszka, Wołczyn) należał do najniższych w regionie. Trzeba jednak zauważyć wyraźny w ostatnim czasie wzrost poziomu przedsiębiorczości w niektórych gminach z obszaru emigracyjnego (np. Turawa, Łubniany, Chrząstowice).

Mimo, iż rozbieżności pomiędzy analizowanymi wskaźnikami w gminach w różnym stopniu uczestniczących w odpływie migracyjnym z czasem są niwelowane, wciąż są widoczne. Z różnych analiz wynika, że gdyby uwzględnić wielkość emigracji, wskaźniki te byłyby w mniejszym bądź większym stopniu porównywalne. Oznacza to, że emigracja zagraniczna jest istotnym czynnikiem rozwoju województwa opolskiego, który w trwałym stopniu wpłynął na charakter procesów społeczno-ekonomicznych.

Migracje zagraniczne a sytuacja demograficzna

W województwie opolskim migracje zagraniczne w istotny sposób wpływają na sytuację demograficzną. Stale ujemne od momentu powołania województwa opolskiego do istnienia w 1950 r. saldo migracji jest czynnikiem prowadzącym do systematycznego ubytku liczby mieszkańców. Pomimo tego, że okresowo pojawiało się dodatnie saldo migracji wewnętrznych, rejestrowane saldo migracji zagranicznych ciągle osiągało wartości ujemne i to tak duże, że łączne saldo migracji też było ujemne¹¹. Jak wskazano, w niektórych latach absolutna wartość salda migracji wielokrotnie przewyższała wielkość przyrostu naturalnego. Ujemny przyrost naturalny ma miejsce w regionie opolskim od połowy lat 80. XX w. głównie dlatego, że od kilku dekad mieszkanki Opolszczyzny cechują się najniższą płodnością w kraju. W 2011 r. współczynnik dzietności ogólnej wyniósł w regionie opolskim zaledwie 1,1, przy średniej w kraju na poziomie 1,3, obecnie (2017 r.) wynosi on w regionie opolskim 1,28, w kraju – 1,45.

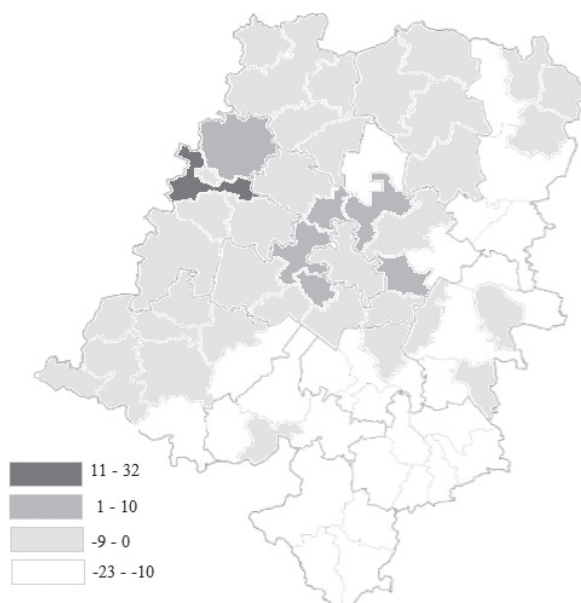
Sytuacja ta częściowo spowodowana jest wzmożonymi migracjami zagranicznymi. Osoby młode cechują się bowiem nie tylko największą skłonnością do mobilności, lecz także największą intensywnością reprodukcji. Analizy krajowe pokazały, że gdyby emigrantki (w wieku 15–49 lat) przebywające zagranicą przez co najmniej 3 miesiące pozostały w Polsce i cechowały się tą samą płodnością co inne Polki mieszkające w kraju, to w samym roku 2011 liczba urodzeń byłaby wyższa o 22,5 tys. w miastach i 15 tys. na wsiach, czyli o mniej więcej 10% (w obu lokalizacjach).

---

¹¹ Za wyjątkiem lat 1953–1955.

Ujemny przyrost naturalny w województwie opolskim pojawił się w statystyce publicznej w połowie lat 90. XX w., ale ze względu na straty migracyjne można oceniać, że liczba mieszkańców Opolszczyzny w granicach administracyjnych z lat 1975–1999 systematycznie maleje już od połowy lat 80. XX w. Po raz pierwszy ujemny przyrost rzeczywisty w województwie opolskim w ówczesnych granicach administracyjnych został zarejestrowany w ewidencji bieżącej w 1979 r., gdyż ujemne saldo migracji na poziomie 10 738 osób, zniwelowało przyrost naturalny wynoszący 10 407 osób¹². Tak więc ujemny przyrost naturalny łącznie z ujemnym saldem migracji działają na rzecz zmniejszania się liczby mieszkańców województwa opolskiego. Ujemny przyrost rzeczywisty rejestrowany jest niemal na całym obszarze województwa opolskiego (ryc. 4). Szczególnie wysoki (przekraczający -10%) jest on jednak w gminach ze wschodniej oraz południowo-wschodniej części regionu. W latach 1995–2015, jedynie w 7 gminach regionu przyrost był dodatni (Komprachcice, Łubniany, Dobrzeń Wielki, Dąbrowa, Chrzastowice, Lubsza, Skarbimierz).

Spis powszechny z 2011 r. dla województwa opolskiego potwierdził rejestrowane w ewidencji bieżącej zmniejszenie liczby ludności tzw. faktycznej, pomimo że dla całego kraju wykazano – co najmniej dyskusyjny – wzrost tej kategorii ludności. Spośród 6 województw, w których w latach 2002–2011 spadła liczba mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUS w Opolu.

Ryc. 4. Przyrost rzeczywisty w gminach województwa opolskiego w latach 1995–2015 w %

¹² J. Dybowska, Przemiany demograficzne w regionie..., s. 190–200.

zarejestrowanych na pobyt stały, właśnie w województwie opolskim depopulacja osiągnęła największe rozmiary.

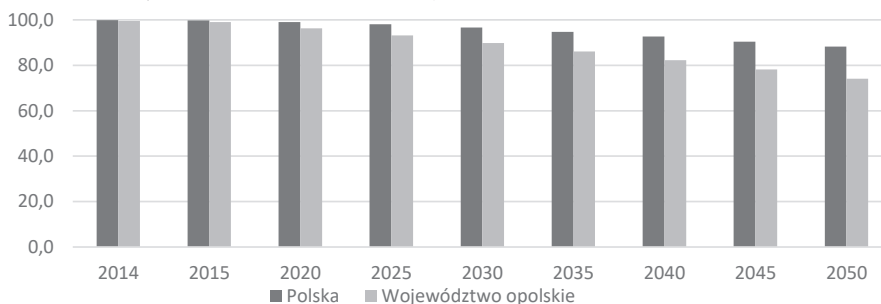
Migracje zagraniczne wpływają nie tylko na ubytki ludnościowe, ale także na zmiany struktury ludności. Jeśli uwzględnić wiek migrantów, selektywność emigracji jest w przypadku województwa opolskiego wysoka. Największe ubytki ludności dotyczą osób młodych, w wieku 25–29 lat, 30–34 lat oraz 35–39 lat. Gdyby przyjąć, iż struktura emigrantów czasowych jest zbliżona do struktury wieku emigrantów na pobyt stały z 2011 r. z województwa opolskiego, wówczas regresywna struktura wieku ludności tego regionu, cechująca się dużym udziałem osób starych i małym udziałem dzieci i młodzieży, uległaby dalszemu postarzeniu¹³. W perspektywie, sytuacja ta będzie się pogłębiać. W świetle prognozy, w 2050 r. udział osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem (współczynnik starości) osiągnie w województwie opolskim najwyższy poziom w Polsce (36,1% wobec 32,7% średnio w kraju). Indeks starości przedstawiający związek pokolenia dziadków z pokoleniem wnuczków również potwierdza szybszy niż przeciętnie w kraju proces starzenia się ludności w województwie opolskim. W regionie opolskim w 2000 r. na 100 wnuczków przypadało 63 dziadków, a w 2016 r. – już 130. W 2050 r. indeks ten może wzrosnąć niemal 3-krotnie. Zwiększa się również wskaźnik podwójnie starzejącego się społeczeństwa. W 2016 r. w grupie osób w wieku 65 lat i więcej – co 4. osoba była w wieku 80 lat i więcej, natomiast w 2050 r. może to być już co 3. z nich¹⁴.

Jak wskazano, spadek populacji i określone zmiany jej struktury niekorzystnie oddziałują na przyszłą sytuację demograficzną regionu. Zakładając utrzymywanie się niekorzystnych tendencji w zakresie poziomu urodzeń, oba czynniki (tj. migracje oraz przyrost naturalny) spowodują dalszy spadek liczby ludności o mniej więcej 260 tys. osób. W świetle prognozy, w 2050 r. liczba ludności województwa opolskiego stanowić będzie ok. 74% stanu ludności z 2013 r., natomiast w kraju – ok. 88%. Tym samym obniżenie poziomu zaludnienia województwa opolskiego będzie zdecydowanie bardziej intensywne niż w pozostałych regionach (wykres 5).

Skutkiem pośrednim dużej skali emigracji zagranicznej są ponadto rozbieżności pomiędzy stanem ludności faktycznej (według krajowej definicji zamieszkania) i ludności rezydującej (według międzynarodowej definicji zamieszkania) w województwie opolskim. W regionie opolskim mamy do czynienia z największą w skali kraju intensywnością wyjazdów za granicę i co za tym idzie znaczącą rolę salda migracji w bilansie zmian liczby ludności. W latach 70. i 80. XX w. rozwijała się emigracja osiedleńcza odbywająca się pod pozorami czasowych wyjazdów turystycznych, a od początku lat 90. XX w. długotrwałe wyjazdy zarobkowe o charakterze czasowym. Jedne i drugie nie były rejestrowane w ewidencji bieżącej, rejestruje się

¹³ A. Fihel, B. Solga, Demograficzne konsekwencje emigracji..., s. 71–109.

¹⁴ K. Heffner, B. Klemens, B. Solga, Challenges of Regional Development in the Context of Population Ageing. Analysis Based on the Example of Opolskie Voivodeship. Sustainability 2019, 11, 5207, <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/19/5207/htm>

Wykres 5. Zmiany stanu ludności w Polsce i w województwie opolskim do 2050 r. (2013 r. = 100%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

bowiem jedynie fakt wymeldowania z miejsca stałego pobytu. Sytuacja ta powoduje, że problemy z prawidłową rejestracją migracji nabierają w województwie opolskim szczególnego znaczenia. Niekompletność informacji na temat rzeczywistej wielkości odpływu migracyjnego skutkuje bowiem zawyżaniem liczby mieszkańców regionu. Można mówić o różnicy między ludnością faktycznie zamieszkałą a rezydującą w województwie opolskim wynoszącej co najmniej 11–12%¹⁵. Jest to różnica znacząca i musi być wzięta pod uwagę przy ocenie uwarunkowań demograficznych rozwoju tego regionu jako całości oraz w układach lokalnych. Szacuje się, że w dniu 31 XII 2013 r. liczba ludności rezydującej wynosiła około 897 tys. osób, natomiast GUS jako podstawę do prognozy przyjął liczbę ludności faktycznej przekraczającą 1 milion mieszkańców (1004,4 tys. czyli ponad 107,4 tys. więcej). Oznacza to chociażby, że prognozowany na 2030 r. stan ludności na poziomie 902 tys. mieszkańców, został już osiągnięty około 2012 r. Natomiast osiągnięcie rzeczywistego stanu mieszkańców województwa opolskiego poniżej 800 tys. możliwe jest już w 2030 r., a nie po 2045 r. Gdyby skalę ubytku ludności do 2050 r. na poziomie ok. 25% odnieść do liczby ludności rezydującej to perspektywy demograficzne dla województwa opolskiego stają się jeszcze bardziej pesymistyczne¹⁶.

Podsumowanie

Od początku transformacji gospodarczej oddziaływanie migracji zagranicznych na różne sfery rozwojowe w regionie opolskim jest niezmiennie zauważalne.

¹⁵ Wg: D. Berlińska, J. Dybowska, R. Rauziński, B. Solga, K. Szczygielski, Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego. Ekspertyza, Opole 2015, s. 29. Wg danych GUS liczba ludności woj. opolskiego w 2018 r. wynosiła 986 506, natomiast ludności rezydującej – 946 038.

¹⁶ Z prognozy ludności rezydującej wynika, że większość dotychczas sformułowanych wyzwania nadal będzie aktualna, choć niektóre zmiany będą zachodziły wolniej. Por. Prognoza ludności rezydującej dla Polski na lata 2015–2050, GUS, Warszawa 2016. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-rezydujacej-dla-polski-na-lata-2015-2050,8,1.html>

Z uwagi na długotrwały charakter tego procesu w strefie tzw. tradycyjnego drenażu emigracyjnego, konsekwencje odpływu migracyjnego w sposób szczególny są widoczne właśnie na tym obszarze. Wyczerpywanie się potencjału demograficznego regionu¹⁷ oraz poprawa sytuacji na rynku pracy mogą ograniczyć skalę odpływu, jednak dotychczasowe konsekwencje tego procesu i jednocześnie utrzymywanie się czynników sprzyjających podejmowaniu decyzji o emigracji (wciąż utrzymująca się różnica w poziomie dochodów i warunków życia między krajem a zagranicą) powodują, że migracje nadal będą kluczowym wyzwaniem dla rozwoju regionu opolskiego. Podstawowe cele polityki regionalnej w odniesieniu do migracji powinny zatem prowadzić do zmniejszenia negatywnych efektów odpływu migracyjnego i jednocześnie także do ograniczenia jego skali. Z perspektywy działań ograniczających nadmierną emigrację konieczne jest tworzenie w regionie innowacyjnych i atrakcyjnych miejsc pracy, mogących stanowić istotną przeciwwagę dla decyzji o emigracji, szczególnie osób młodych. Ważnym wyzwaniem jest także minimalizowanie strukturalnych niedopasowań na rynku pracy, łagodzących trudności z wejściem absolwentów różnych typów szkół na rynek pracy. Jednym z elementów tych działań jest tworzenie systemu szkolnictwa, które jest dopasowane do potrzeb rynku pracy i odpowiada na zmieniające się warunki społeczno-gospodarcze regionu. Chodzi zatem o tworzenie miejsc zatrudnienia dla osób młodych, sprzyjanie przedsiębiorczości i wykształceniu odpowiadającemu potrzebom regionalnej gospodarki

W obszarze działań minimalizujących niekorzystne skutki długotrwałego odpływu migracyjnego najistotniejszym wyzwaniem staje się napływ cudzoziemskiej siły roboczej, uzupełniającej niedobory na rynku pracy¹⁸. Udział firm zatrudniających obcokrajowców, a także udział obcokrajowców wśród zatrudnionych pracowników w regionie opolskim, po województwie mazowieckim i warmińsko-mazurskim, należy do najwyższych w kraju. W tym kontekście trzeba więc uwzględnić zasadność prowadzenia regionalnej polityki imigracyjnej, nastawionej na zapewnienie równowagi na rynku pracy oraz efektywną integrację społeczno-ekonomiczną imigrantów. W obszarze działań wobec migracji nie powinna umknąć uwadze także kwestia migracji edukacyjnych¹⁹ oraz reemigracji, nawet w sytuacji dotychczas relatywnie niedużej skali powrotów. Jednym z wyzwań w tym ostatnim kontekście jest tworzenie podstaw do efektywnego powrotu i udanej reintegracji społecznej oraz zawodowej reemigrantów. Podstawowe znaczenie dla ograniczania

---

¹⁷ W świetle prognozy GUS, w 2050 r. spadek liczebności roczników osób młodych, najbardziej skłonnych do emigracji, jest znaczący. Np. w grupie 19–24 lata może sięgnąć ponad 50%.

¹⁸ S. Kubiciel-Lodzińska, Zatrudnienie cudzoziemców w przedsiębiorstwach. Determinanty i perspektywy (przykład województwa opolskiego), Katowice 2016.

¹⁹ D. Rokita-Poskart, Migracje edukacyjne i ich demograficzne konsekwencje dla ośrodka akademickiego (na przykładzie miasta Opola), *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* 2017, z. 309.

skali odpływu migracyjnego ma jednak uczynienie regionu opolskiego bardziej atrakcyjnym miejscem życia, rynku pracy bardziej konkurencyjnym, a możliwości rozwoju osobistego bardziej interesującymi. Czynniki te mogą stopniowo zmniejszyć ilościowy wymiar migracji, a także skłonić przynajmniej część emigrantów do powrotu, a cudzoziemców do osiedlenia się w regionie.

Literatura

- [1] BERLIŃSKA D., DYBOWSKA J., RAUZIŃSKI R., SOLGA B., SZCZYGIELSKI K.: Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego. Ekspertyza, PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 2015
- [2] DYBOWSKA J.: Przemiany demograficzne w regionie o nasilonej migracji zagranicznej na przykładzie województwa opolskiego, Wyd. Uniwersytet Opolski, Opole 2013
- [3] FIHEL A., SOLGA B.: Demograficzne konsekwencje emigracji poakcesyjnej [w:] Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku, red. M. Lesińska, M. Okólski, K. Slany, B. Solga, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2014
- [4] HEFFNER K., KLEMENS B., SOLGA B.: Challenges of Regional Development in the Context of Population Ageing. Analysis Based on the Example of Opolskie Voivodeship. Sustainability, 2019, t. 11, <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/19/5207/htm>
- [5] HEFFNER K., SOLGA B.: Migracje zagraniczne jako czynnik sprawczy rozwoju regionów w Polsce. Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny, 2016, z. 3
- [6] HEFFNER K., SOLGA B.: Praca w RFN i migracje polsko-niemieckie a rozwój regionalny Śląska Opolskiego, Wyd. Stowarzyszenie Instytut Śląski, PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 1999
- [7] Informacja o sytuacji na rynku pracy wg stanu na dzień 31 sierpnia 2019 roku, Wojewódzki Urząd Pracy, Opole 2019
- [8] JOŃCZY R.: Zagraniczna emigracja zarobkowa a rynek pracy w województwie opolskim [w:] Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej, red. J. Hryniewicz, A. Potrykowska, Wyd. Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2017
- [9] JOŃCZY R.: Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Aspekty ekonomiczne i demograficzne, Wyd. Instytut Śląski, Opole–Wrocław 2010
- [10] KUBICIEL-LODZIŃSKA S.: Zatrudnienie cudzoziemców w przedsiębiorstwach. Determinanty i perspektywy (przykład województwa opolskiego), Katowice 2016
- [11] Prognoza ludności na lata 2014–2050, Wyd. GUS, Warszawa 2014 http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5469/1/5/1/prognoza_ludnosci_na_lata2014_-_2050.pdf
- [12] Prognoza ludności rezydującej dla Polski na lata 2015–2050, Wyd. GUS, Warszawa 2016, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-rezydujacej-dla-polski-na-lata-2015-2050,8,1.html>
- [13] ROKITA-POSKART D.: Migracje edukacyjne i ich demograficzne konsekwencje dla ośrodka akademickiego (na przykładzie miasta Opola), Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2017, z. 309
- [14] SOLGA B.: Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym, Wyd. Politechnika Polska, Opole 2013
- [15] SOLGA B.: Doppelte Staatsbürgerschaft im Opperlner Schlesien. Inter Finitimos 2010, z. 8
- [16] SOLGA B.: Migracje polsko-niemieckie i ich konsekwencje społeczno-ekonomiczne na obszarach wiejskich Śląska Opolskiego, Wyd. PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 2002
- [17] SOLGA B., JONDERKO F., HEFFNER K., Wpływ przyjazdów z Niemiec na sytuację gospodarczą w województwie opolskim (na przykładzie wybranych elementów struktury gospodarczej). Raport z badań, Wyd. PIN – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1993

Sabina KUBICIEL-LODZIŃSKA

Politechnika Opolska

Trzy dekady imigracji zarobkowej do województwa opolskiego. Zmiany skali i struktury napływu zagranicznej siły roboczej

Wprowadzenie

W województwie opolskim, podobnie jak w całej Polsce, migracje stały się nieodłącznym elementem rzeczywistości społecznej oraz gospodarczej. Opolszczyzna na tle innych regionów wyróżnia się długoletnią tradycją wyjazdów mieszkańców, zwykle zagranicznych. Województwo określane jest jako region migracyjny¹, a skala i trwałość odpływu mieszkańców regionu spowodowała konsekwencje społeczne, demograficzne i ekonomiczne². Województwo opolskie stało się swoistym „laboratorium” badania procesów migracyjnych, w szczególności emigracji – zagranicznej³ i wewnątrz krajowej⁴. Wraz z transformacją gospodarczo – polityczną Polski po 1989 r. Opolskie zaczęło być także obszarem napływu pracowników z zagranicy⁵. Początkowo imigracja miała charakter marginalny. Na Opolszczyznę przybywali głównie cudzoziemcy z państw Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) – późniejszej Unii Europejskiej (UE). Byli to inwestorzy, kadra kierownicza firm z kapitałem zagranicznym, nauczyciele języków obcych oraz pracownicy fizyczni (pochodzący głównie spoza EWG/UE). Proces napływu pracowników z zagranicy

---

¹ K. Heffner, B. Solga, Features of a migration region—an analysis using the example of the Opolskie Voivodship. *Bulletin of Geography. Socio-economic* 2016, Series, 20 (20), s. 43.

² K. Heffner K., Klemens B., Solga B., Challenges of regional development in the context of population ageing. Analysis based on the example of Opolskie voivodeship, *Sustainability* 2019, 11 (19).

³ Por.: K. Heffner, B. Solga, Migracje zagraniczne jako czynnik sprawczy rozwoju regionów w Polsce. *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 2016, 42 (3 (161)); B. Solga, Znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym w Polsce. *Studia Ekonomiczne* 2017.

⁴ D. Rokita-Poskart., Ł. Mach, Selected Meso-Economic Consequences of the Changing Number of Students in Academic Towns and Cities (A Case Study of Poland). *Sustainability* 2019, 11 (7).

⁵ S. Kubiciel-Lodzińska, J. Maj, The Tendency of Entrepreneurs to Employ Foreigners: Labour Immigrants in the Opinion of Employers, *Central and Eastern European Migration Review* 2017, 6 (2).

zintensyfikował się po akcesji Polski do struktur unijnych w 2004 r. Wtedy to swoje rynki pracy dla Polaków zaczęły otwierać kolejne kraje „starej” Unii Europejskiej. Przyczyniło się to do masowego odpływu polskich pracowników⁶. Braki kadrowe zaczęły być kompensowane zagranicznymi pracownikami.

Celem artykułu jest analiza wybranych danych statystycznych odnoszących się do obcokrajowców napływających do województwa opolskiego i pokazanie zmian jakie przez ostatnie trzydzieści lat nastąpiły w skali i strukturze imigracji zarobkowej. Analiza danych ma znaleźć odpowiedzi na następujące pytania: 1. Czy w latach 1989–2018 zmieniły się kraje pochodzenia imigrantów zarobkowych? 2. Czy w latach 1989–2018 zmianie uległa struktura zawodów/branż, w których najczęściej cudzoziemcy podejmowali zatrudnienie? Artykuł rozpoczęto od syntetycznego omówienia aspektów prawnych zatrudniania obcokrajowców w Polsce oraz pokazania dostępnych źródeł danych statystycznych. Następnie pokazano skalę napływu imigrantów zarobkowych w oparciu o liczby wydanych zezwoleń na pracę oraz zarejestrowanych oświadczeń. W kolejnych częściach tekstu pokazano, z jakich krajów najczęściej pochodzili cudzoziemcy podejmujący pracę w województwie opolskim oraz w jakich zawodach byli zatrudniani.

Warunki formalnoprawne zatrudniania obcokrajowców w Polsce oraz źródła danych dotyczących imigracji zarobkowej

Dla imigracji zarobkowej okres od 1965 do 1990 r. można traktować jako czas zamknięty, a możliwość zatrudnienia w Polsce skierowana była jedynie do bardzo wąskiej grupy cudzoziemców⁷. W tym czasie w Polsce zjawisko zatrudniania obcokrajowców praktycznie nie istniało. Cudzoziemcy mogli pracować pod warunkiem posiadania zezwolenia na pobyt stały lub w ramach dwustronnych umów międzynarodowych. W okresie PRL zatrudnianie zagranicznych pracowników odbywało się także na zasadzie kontraktu o dzieło zawieranego z firmami zagranicznymi. Transformacja ustrojowa i coraz większa swoboda przemieszczania się cudzoziemców, szczególnie z państw powstałych po rozpadzie ZSRR, wymusiła stopniowe otwarcie granic Polski dla obcokrajowców zamierzających podjąć pracę. Wymogiem legalnego zatrudnienia obcokrajowca było uzyskanie dla niego przez pracodawcę zezwolenia na pracę. Wejście Polski do Unii Europejskiej i jego konsekwencje w postaci masowego odpływu za granicę polskich pracowników spowodowało pojawienie się luk na rynku pracy. W efekcie wzrostu zapotrzebowania na dodatkową siłę roboczą zaczęto w Polsce stopniowo liberalizować przepisy

---

⁶ D. Rokita-Poskart, Economic emigration by inhabitants of the city of Opole to other countries in the light of empirical research, *Central and Eastern European Journal of Management and Economics* 2014, Vol. 2, No. 3, s. 163.

⁷ A. Stachurski, *Zatrudnienie cudzoziemców w Polsce*, [w:] *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, red. K. Iglicka i in., Warszawa 2005, s. 41.

odnoszące się do krótkoterminowego (sezonowego) zatrudniania cudzoziemców. Ułatwienia objęły obcokrajowców pochodzących z państw graniczących z Polską ze wschodu. Taką uproszczoną formą umożliwiającą zagranicznym pracownikom podejmowanie pracy było tzw. oświadczenie o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi. Dokument ten został wprowadzony Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 30 sierpnia 2006 r. w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców bez konieczności uzyskania zezwoleń na pracę. Umożliwił osobom pochodzącym z Rosji, Białorusi i Ukrainy podejmowanie krótkookresowego zatrudnienia na uproszczonych zasadach na czas nie przekraczający 3 miesięcy w ciągu kolejnych 6 miesięcy. Przepisy te powstały głównie z myślą o zaspokajaniu sezonowego zapotrzebowania na dodatkowych pracowników w rolnictwie oraz działalności związanej z chowem zwierząt (i początkowo do tych sfer były ograniczone), ale w 2007 r. uproszczone zasady rozszerzono na wszystkie branże. W 2008 r. wydłużono okres wykonywania przez cudzoziemców pracy bez konieczności posiadania zezwolenia do 6 miesięcy w ciągu kolejnych 12 miesięcy. W 2009 r. możliwość podejmowania zatrudnienia na zliberalizowanych zasadach otrzymali obywatele Mołdawii, w 2010 r. Gruzini, a od 1 stycznia 2014 r. obywatele Armenii. W 2018 r. wprowadzono zezwolenia na pracę sezonową, które umożliwiają wykonywanie pracy nie dłużej niż 9 miesięcy w roku w rolnictwie, ogrodnictwie i turystyce. To kolejny krok mający na celu ułatwienie zatrudnienia obcokrajowców.

Jednocześnie liberalizacja przepisów i wejście Polski do Unii Europejskiej sprawiły, że coraz szersze grupy cudzoziemców zwalniane były z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę. Zmiany te objęły m.in. obywateli państw Unii Europejskiej, Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Szwajcarii. Zezwoleń na pracę nie muszą posiadać m.in. osoby mające zezwolenie na pobyt stały, zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE, posiadające status uchodźcy, ważną Kartę Polaka lub będące studentami (posiadające zezwolenie na pobyt czasowy w celu kształcenia się na studiach).

Ewidencja legalnie zatrudnionych cudzoziemców w województwie opolskim opiera się na pięciu źródłach danych:

- Krajowego Urzędu Pracy – dane zbiorcze dotyczące lat 1993–1994 zawierające ogólną liczbę wydanych indywidualnych zezwoleń na pracę,
- Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Opolu – dane zbiorcze zawierające ogólną liczbę wydanych indywidualnych zezwoleń na pracę wraz z podziałem na branże zatrudnienia i kraje pochodzenia cudzoziemców, które dotyczyły lat 1995–1999,
- Głównego Urzędu Statystycznego – dane zbiorcze zawierające ogólną liczbę wydanych indywidualnych zezwoleń na pracę wraz z podziałem na branże zatrudnienia, kraje pochodzenia oraz płeć cudzoziemców, które dotyczyły lat 2000–2006,
- Opolskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – dane zbiorcze zawierające ogólną liczbę wydanych indywidualnych zezwoleń na pracę wraz z podziałem na branże zatrudnienia i kraje pochodzenia oraz płeć cudzoziemców (od 2007 r.),

– powiatowych urzędów pracy – rejestry oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy bez konieczności posiadania zezwolenia na pracę (gromadzone są od lipca 2007 r.).

Podczas zbierania informacji dotyczących liczby wydanych zezwoleń na pracę w województwie opolskim natrafiono na braki dokumentów z lat 1993–1994. Raporty zbiorcze zawierające liczby wydanych dokumentów, kraje pochodzenia imigrantów oraz branże zatrudnienia przekazywane były z województwa do Krajowego Urzędu Pracy (KUP), który na podstawie informacji z regionów opracowywał statystyki dla całego kraju. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, które przejęło dokumentację KUP nie dysponuje jednak szczegółowymi danymi dotyczącymi zezwoleń na pracę z poszczególnych regionów (np. odnośnie do krajów pochodzenia osób, które otrzymały zezwolenia i branż ich zatrudnienia). Zbiorczych raportów z lat 1993–1994 nie posiada także Wojewódzki Urząd Pracy w Opolu, ani Opolski Urząd Wojewódzki⁸.

Zmiany w przepisach, jakie nastąpiły na przestrzeni analizowanego okresu sprawiają, że dane pochodzą z różnych źródeł i nie do końca są porównywalne. Ponadto dane statystyczne nie pokazują rzeczywistego zatrudnienia cudzoziemców, a są jedynie informacją o liczbie wydanych decyzji administracyjnych. Nie uwzględniają także zatrudnienia nielegalnego⁹. Niemiej jednak, pomimo tych niedociągnięć, pozwalają prześledzić zmiany jakie nastąpiły w skali i strukturze zagranicznej imigracji zarobkowej do województwa opolskiego.

Skala napływu cudzoziemców podejmujących pracę w województwie opolskim

Skalę i strukturę legalnego zatrudnienia obcokrajowców w Polsce można w pewnym zakresie pokazać analizując zezwolenia na pracę oraz oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi. Zwraca się uwagę, że są to tylko jedno ze źródeł danych, ponieważ zatrudnienie w Polsce bez konieczności posiadania wymienionych dokumentów, co zostało omówione w poprzednim podrozdziale, może podejmować kilka kategorii cudzoziemców m.in. obywatele państw należących do UE, uchodźcy, osoby posiadające dokumenty legalizujące pobyt w Polsce (np. mający zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony), studenci¹⁰.

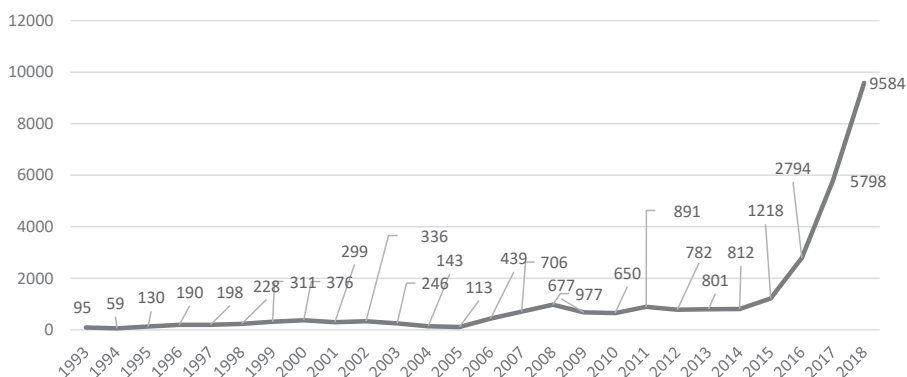
⁸ Ustalenia te wynikają z korespondencji Autorki z wymienionymi instytucjami.

⁹ Zwraca na to uwagę także D. Kałuża-Kopias [w:] *Imigranci na polskim rynku pracy według statystyk MPiPS. Studia Ekonomiczne* 2016, (258), s. 24.

¹⁰ Szerzej zagadnienie to zostało omówione w pracy: S. Kubiciel-Lodzińska, *Imigracja do Polski obywateli państw trzecich w świetle wybranych danych statystycznych*, [w:] S. Kubiciel-Lodzińska, A. Ustrzycki, *Systemy zaradcze ułatwiające integrację obywateli państw trzecich jako wynik kompleksowych badań w województwie opolskim: skala napływu, problemy integracji oraz perspektywy pobytu*, Opole 2013, s. 11–37.

W województwie opolskim obserwuje się rosnącą liczbę wydawanych zezwoleń na pracę (wykres 1). O ile na początku lat 90. XX w. – w roku 1993 i 1994 – takich dokumentów wydawano kilkadziesiąt, to w następnych latach analizowanego okresu wystawiano ich nawet kilkaset rocznie. Największą dynamikę wzrostu liczby wydawanych dokumentów odnotowano w latach 2015–2018, a ostatni rok był pod tym względem rekordowy. Przy czym zauważyć należy, że liczba wydanych zezwoleń na pracę, co omawiano już wcześniej, nie odpowiada liczbie cudzoziemców, którzy faktycznie byli (lub są) zatrudnieni w województwie opolskim. Wynika to ze względów formalnych, które zostały już omówione wcześniej. Zestawienie zezwoleń na pracę (wykres 1) pozwala jednak, chociaż w pewnym zakresie pokazać, jak zmieniało się zatrudnienie cudzoziemców w województwie opolskim.

Wykres 1. Zezwolenia na pracę wydane cudzoziemcom w województwie opolskim w latach 1993–2018

Źródło: Opracowanie na podstawie danych KUP, WUP, GUS, OUW, MRPiPS.

O rosnącym znaczeniu imigrantów na opolskim rynku pracy świadczy także zwiększająca się od 2007 r. liczba rejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi (wykres 2). W 2007 r. było 677 dokumentów, a rok później aż 2966, czyli ponad cztery razy więcej. W 2009 r. zarejestrowano nieco ponad 4300 oświadczeń, w 2010 r. 3336, a w 2011 r. 4230. Począwszy od 2012 r. obserwowano spadek ich liczby. Wówczas wydano 3511 oświadczeń, a w 2013 r. już zaledwie 1705 dokumentów. W kolejnych latach notowany był znaczny wzrost liczby rejestrowanych oświadczeń. W 2014 r. ich liczba osiągnęła ponad 6100, a w 2015 r. przekroczyła 14 700, w 2016 – prawie 24 tys., w 2017 r. zarejestrowano ponad 38 tys. oświadczeń, natomiast w 2018 r. blisko 64 tys. dokumentów.

Warto także podkreślić, że chociaż liczba zezwoleń na pracę i oświadczeń przeznaczonych dla obcokrajowców nie należy w województwie opolskim do najwyższych (pod względem ich liczby Opolskie zajęło w 2018 r. 10 pozycję), to obecność cudzoziemców jest istotna z punktu widzenia rynku pracy. Według badania przeprowadzonego w województwie opolskim w 2015 r. popyt zrealizowany

Tabela 1. Wybrane kraje pochodzenia cudzoziemców uzyskujących zezwolenia na pracę w województwie opolskim w wybranych latach okresie 1995–2018*

Wybrane kraje pochodzenia cudzoziemców	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Holandia	10	2	3	0	0	0
Niemcy	49	68	9	0	0	0
Ukraina	15	144	63	470	1130	7107
Wielka Brytania	21	17	0	0	0	0
Indie	0	0	0	15	72	159
Nepal	0	0	0	0	0	1226
Mołdawia	0	0	0	78	19	139
Bangladesz	0	0	0	0	0	297
Uzbekistan	0	0	0	3	15	79
Białoruś	1	2	2	10	3	123
Tadżykistan	0	0	0	0	4	21
Azerbejdżan	0	0	0	0		69
Filipiny	0	2	1	1	1	85
Gruzja	0	1	0	5	0	81

* Analizę rozpoczęto od 1995 r. ze względu na brak dostępności wcześniejszych danych.

Źródło: niepublikowane dane Opolskiego Urzędu Wojewódzkiego (1995, 2000), statystyki Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (pozostałe lata).

Znaczące zmiany w liczbach bezwzględnych zauważyć można analizując zezwolenia na pracę wydane dla przedstawicieli państw spoza Unii, w tym w szczególności z tak odległych państw jak Indie czy Bangladesz. W statystykach obywatele tych krajów są dostrzegalni od około 20 lat. Przy czym początkowo były to nieznaczące liczby, sięgające kilku – kilkunastu zezwoleń w ciągu roku. Istotne wzrosty przeznaczonych dla nich dokumentów odnotowano w 2018 r. Wówczas, poza obywatelami Ukrainy, dla których wydano ponad 74% zezwoleń, najwięcej dokumentów umożliwiających podjęcie legalnego zatrudnienia przeznaczonych było dla obywateli Nepalu, bo ponad 13% ogółu.

W celu uzupełnienia danych odnoszących się do krajów pochodzenia imigrantów zarobkowych, zestawiono także zarejestrowane w latach 2007–2018 oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi według obywatelstwa obcokrajowców (tab. 2). Wśród pracowników ze Wschodu, którzy korzystali z możliwości podejmowania pracy dominowali obywatele Ukrainy. Aczkolwiek w ostatnim z analizowanych lat widać wzrost liczby dokumentów przeznaczonych dla Białorusinów i Mołdawian. Liczniej reprezentowani są także Gruzini.

Tabela 2. Wybrane kraje pochodzenia cudzoziemców, dla których zarejestrowano oświadczenie o zamiarze powierzenia wykonywania pracy w województwie opolskim w wybranych latach w okresie 2007–2018

Kraje pochodzenia	2007	2010	2015	2018
Ukraina	942	787	6306	59988
Rosja	1	1	16	184
Białoruś	69	5	7	1154
Mołdawia	bd	68	63	1510
Gruzja	bd	0	4	819
Armenia	bd	bd	0	36

Źródło: statystyki Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Branże zatrudnienia imigrantów zarobkowych

Pełniejsze informacje o zatrudnieniu zagranicznych pracowników w województwie opolskim dają zestawienie zajmowanych przez nich stanowisk i zawodów. W tabeli 3 zestawiono zezwolenia na pracę dla cudzoziemców wydane w województwie opolskim według wybranych zawodów i grup pracowniczych w okresie 1995–2018.

Tabela 3. Zezwolenia na pracę dla cudzoziemców wydane w województwie opolskim wg wybranych zawodów i grup pracowniczych w wybranych latach 1995–2018

Wybrane zawody	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Kadra kierownicza	39	173	60	29	6	96
Robotnicy wykwalifikowani	9	59	29	198	59	3978
Pracownicy przy pracach prostych	11	13	4	279	300	3034
Zawody nauczycielskie, trenerzy	70	52	16	9	2	4

* Analizę rozpoczęto od 1995 r. ze względu na brak dostępności wcześniejszych danych.

Źródło: OUW, MRPiPS.

W latach 90. XX w., co potwierdzają dane z 1995 r., do województwa opolskiego przybywali głównie cudzoziemcy pracujący w charakterze nauczycieli (przede wszystkim języka niemieckiego oraz języka angielskiego pochodzący głównie z Niemiec, Wielkiej Brytanii oraz Stanów Zjednoczonych). Zezwolenia na pracę wydawane były także osobom pracującym w charakterze kadry kierowniczej (głównie firm z kapitałem zagranicznym). Na Opolszczyźnie zezwolenia w niewielkiej liczbie wydawane były robotnikom, zarówno przy pracach prostych, jak i robotnikom wykwalifikowanym. W 2000 r. dominującą grupą, która uzyskiwała zezwolenia na pracę stała się kadra zarządzająca. Bez szczegółowej analizy dokumentów ten wzrost może wprowadzić w błąd, bowiem w większości były to osoby utrzymujące

się z handlu¹⁴. Wiele z nich, aby móc zalegalizować pracę na terenie Polski, zakładało działalność gospodarczą (zwykle jedno- lub dwuosobowe firmy – jeśli z handlu w województwie opolskim utrzymywało się np. małżeństwo). W dokumentach niezbędne było określenie stanowiska pracy. W tym okresie zauważalnie wzrosła liczba dokumentów wydawanych osobom pracującym jako robotnicy wykwalifikowani. Spadki zezwoleń zaczęto obserwować w grupie obcokrajowców podejmujących pracę jako nauczyciele. W kolejnym analizowanym okresie, tj. w roku 2005 i w latach późniejszych, zmniejszyła się liczba dokumentów przeznaczonych dla kadry kierowniczej, co mogło być spowodowane wejściem Polski do Unii Europejskiej i związaną z nim zmianą w przepisach dopuszczających obywateli państw unijnych do polskiego rynku pracy i zwalniania ich z konieczności posiadania zezwolenia.

Wejście Polski do Unii Europejskiej i związane z tym zmiany na rynku pracy spowodowały, że w latach poakcesyjnych zezwolenia na pracę przeznaczone były w zdecydowanej większości dla cudzoziemców pracujących w zawodach robotniczych. Obecnie jest to grupa dominująca, jeśli chodzi o liczbę wydawanych dokumentów.

Aby uzupełnić informacje w zakresie zmian w strukturze zatrudnienia obcokrajowców, jakie nastąpiły na przestrzeni lat zestawiono także branże, w których rejestrowano najwięcej oświadczeń dla obcokrajowców (tab. 4).

Tabela 4. Oświadczenia o powierzeniu pracy cudzoziemcowi wydane w województwie opolskim w wybranych latach okresu 2007–2018 według najczęściej występujących branż

Wybrane branże	2007	2010	2015	2018
Rolnictwo	224	1072	1364	634
Przemysł	99	477	237	31781
Budownictwo	231	1342	2051	11086
Transport i gospodarka magazynowa	10	112	389	6154
Gastronomia	9	102	169	1132
Hotelarstwo	2	20	bd*	bd
Agencje pracy tymczasowej	31	20	861	9582

* W statystykach gastronomia i hotelarstwo traktowane są łącznie

Źródło: statystyki Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

W analizowanym okresie, w świetle statystyk odnoszących się do oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcowi, spada znaczenie rolnictwa, natomiast wzrasta liczba dokumentów umożliwiających pracę w przemyśle, budownictwie oraz usłu-

¹⁴ Na początku lat 90. XX w. większość cudzoziemców przybywająca w celach handlowych nabywała towar w kraju pochodzenia, przewoziła go przez granicę i sprzedawała na bazarze lub na ulicy. Szerzej zob.: D. Stola, Mechanizmy i uwarunkowania migracji zarobkowych do Polski, Warszawa 1997, s. 7.

gach. Widać także rosnącą rolę agencji pracy w grupie podmiotów występujących o rejestrację oświadczenia. Można więc sądzić, że zmienia się sposób pozyskiwania przez firmy zagranicznych pracowników. Coraz chętniej korzystają oni z pośrednictwa pracy.

Podsumowanie

Imigracja zagraniczna do Polski głównie o charakterze zarobkowym, staje się zjawiskiem coraz istotniejszym dla gospodarki. Według danych OECD, w 2017 r. do Polski napłynęło ok. 1,1 mln imigrantów okresowych, to więcej niż do Stanów Zjednoczonych¹⁵. Razem z innymi procesami społeczno-demograficznymi, takimi jak depopulacja i starzenie się społeczeństwa, imigracja ma poważne konsekwencje dla rynku pracy i funkcjonowania przedsiębiorstw, które muszą radzić sobie z coraz większym zróżnicowaniem wśród kadry¹⁶.

Imigracja zarobkowa staje się także coraz ważniejsza dla województwa opolskiego. W ciągu mijających trzydziestu lat można zaobserwować zmianę w profilu migracyjnym Opolszczyzny. Wprawdzie nadal ogromne znaczenie ma emigracja z Opolskiego, zarówno zagraniczna, jak i coraz częściej wewnątrz krajowa, to imigracja z zagranicy staje się coraz ważniejszym czynnikiem mogącym mieć wpływ na rozwój społeczno-ekonomiczny regionu. Obecność cudzoziemskich pracowników pochodzących głównie z Ukrainy, ma coraz większe znaczenie nie tylko dla rolnictwa, które coraz częściej stawia na alternatywne rozwiązania jak outsourcing¹⁷, budownictwa czy przemysłu, ale także dla branży usługowej – gastronomii, hoteli i handlu.

Analiza danych statystycznych umożliwiła w pewnym zakresie prześledzenie zmian, jakie w sferze imigracji zarobkowej do regionu nastąpiły w ciągu ostatnich 30 lat i uzyskanie odpowiedzi na postawione na wstępie pytania. Na przestrzeni lat widać nie tylko ogromny wzrost skali zjawiska, ale także zmiany w strukturze imigrantów oraz w podejmowanych przez nich pracach. Na początku lat 90. XX w. na Opolszczyznę przybywali najczęściej pracownicy zagranicznych firm, które in-

---

¹⁵ International Migration Outlook 2019, <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>. Dotyczy migrantów przyjeżdżających na okres krótszy niż 12 miesięcy.

¹⁶ J. Maj, Genesis of Diversity Management in Polish Organizations, Conference Proceedings of the 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM, 24–30 August 2017, Albena, Bulgaria; J. Maj, Together or apart? Diversity management and corporate social responsibility in Polish enterprises, Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020: From Regional Development Sustainability to Global Economic Growth, Khalid S. Soliman (eds.) Publisher: IBIMA 2017.

¹⁷ P. Bębenek, Outsourcing as a contemporary model of agricultural corporation based on competencies. Proceedings of the 17th International Multidisciplinary Scientific Geoconference SGEM 2017; P. Bębenek, The functioning of outsourcing in the Polish farms – success and failure in outsourcing Project, Proceedings of the 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016.

westowały w regionie, nauczyciele języków obcych, prywatni przedsiębiorcy. Były to przede wszystkim osoby pochodzące z Niemiec, Holandii, Wielkiej Brytanii. Obecnie imigranci zarobkowi napływają głównie z Ukrainy, a pracują w zdecydowanej większości przy pracach fizycznych. Chociaż obecność Ukraińców jest dominująca, należy zauważyć, że pracujący w regionie cudzoziemcy pochodzą także z coraz odleglejszych części świata takich jak Nepal, Indie, Bangladesz czy Filipiny.

Pomimo coraz większego napływu obcokrajowców, przede wszystkim Ukraińców, brakuje w Polsce realizowanej na szczeblu centralnym polityki migracyjnej, a działania integracyjne nie są wystarczające. Pewne inicjatywy w tym zakresie podejmowane są bezpośrednio przez samorządy, czego przykładem jest Gdańsk lub na poziomie województwa, jak w Krakowie¹⁸. Działania dedykowane imigrantom podejmowane są także w województwie opolskim. Samorząd województwa rozpoczął prace nad przygotowaniem regionalnego planu na rzecz integracji cudzoziemców. Ponadto, programy dedykowane obcokrajowcom zostały uwzględnione w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Opolskiego. W związku z rosnącą liczbą obcokrajowców, w praktyce głównie Ukraińców, zapewne warto byłoby podjąć działania, aby przygotować instytucje do ich obsługi m.in. poprzez łagodzenie barier językowych (np. przez zatrudnienie urzędników znających język ukraiński, przygotowanie niektórych informacji w języku ukraińskim).

Wyzwaniem dla Polski oraz województwa opolskiego jest wykorzystanie potencjału, jaki niosą z sobą migranci wysoko wykwalifikowani. Pod względem atrakcyjności dla tzw. talentów, Polska na tle krajów OECD zajmuje jedno z ostatnich miejsc¹⁹. Pozyskiwanie przez imigrantów zatrudnienia zgodnego z kwalifikacjami jest szczególnie istotne w zawodach deficytowych, w tym medycznych. Rekomenduje się ułatwienie legalizacji pobytu i uznawania kwalifikacji przez osoby z wyższym wykształceniem pielęgniarstwu lub rehabilitacyjnemu oraz umożliwienie im udziału w kursach zawodowych i językowych. W tym zakresie istotną rolę może spełnić rozwój firm pośrednictwa pracy w usługach opiekuńczych, tak jak ma to miejsce w przypadku usług świadczonych przez Polaków w Niemczech czy we Włoszech²⁰. W przypadku województwa opolskiego rekomenduje się ponadto m.in. wprowadzenie wsparcia dla imigrantów chcących założyć własne firmy²¹.

¹⁸ J. Brzozowski, K. Pędziwiatr, Analiza procesu integracji imigrantów w Małopolsce, w: *Imigranci w Małopolsce. Między integracją, asymilacją, separacją, marginalizacją*, pod red. E. Pindel, Kraków 2014.

¹⁹ M. Tuccio, *Measuring and assessing talent attractiveness in OECD countries*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, no. 229 2019, s. 41.

²⁰ T. Elrick, E. Lewandowska, *Matching and making labour demand and supply: agents in Polish migrant networks of domestic elderly care in Germany and Italy*, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 2008, 34 (5), s.730.

²¹ Bycie przedsiębiorcą może korzystnie wpływać na proces integracji, zob.: B. Glinka, A. Brzozowska, *Immigrant Entrepreneurs: in Search of Identity*. *Entrepreneurial Business and Economics Review* 2015, 3 (3).

Służy to lepszemu wykorzystaniu kapitału intelektualnego²². To szczególnie ważne na starzejących się rynkach pracy, które borykają się z trudnościami w zaspokajaniu popytu na pracę w pewnych branżach²³ oraz jest pomocne w opracowaniu polityki zarządzania migracjami.

Literatura

- [1] ADAMSKA M.: Kapitał intelektualny i wybrane uwarunkowania rynku jako czynniki determinujące rozwój przedsiębiorczości. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu, 2, 40, Wrocław 2014
- [2] BĘBENEK P.: The functioning of outsourcing in the Polish farms – success and failure in outsourcing Project, Proceedings of the 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016, 2016
- [3] BĘBENEK P.: Outsourcing as a contemporary model of agricultural corporation based on competencies. Proceedings of the 17th International Multidisciplinary Scientific Geoconference SGEM 2017
- [4] BRZOZOWSKI J., PĘDZIWIATR K.: Analiza procesu integracji imigrantów w Małopolsce, [w:] Imigranci w Małopolsce. Między integracją, asymilacją, separacją, marginalizacją, pod red. E. Pindel, Kraków 2014
- [5] ELRICK, T., LEWANDOWSKA E.: Matching and making labour demand and supply: agents in Polish migrant networks of domestic elderly care in Germany and Italy, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (5)/2008
- [6] GLINKA B., BRZOZOWSKA A.: Immigrant Entrepreneurs: in Search of Identity. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 3 (3)/2015, 51–76. doi: 10.15678/eber.2015.030304
- [7] GÓRNY A., KACZMARCZYK P., SZULECKA M., BITNER M., OKÓLSKI M., SIEDLECKA U., STEFAŃCZYK A., Imigranci w Polsce w kontekście uproszczonej procedury zatrudniania cudzoziemców, Warszawa 2018
- [8] HEFFNER K., KLEMENS B., SOLGA B.: Challenges of regional development in the context of population ageing. Analysis based on the example of Opolskie voivodeship, *Sustainability*, 11 (19), 5207/2019, <https://doi.org/10.3390/su11195207>
- [9] HEFFNER K., SOLGA B.: Features of a migration region—an analysis using the example of the Opolskie Voivodship. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 20 (20)/2013
- [10] HEFFNER, K., SOLGA B.: Migracje zagraniczne jako czynnik sprawczy rozwoju regionów w Polsce. *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny*, 42 (3 (161))/2016
- [11] International Migration Outlook 2019, <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>
- [12] KAŁUŻA-KOPIAS D.: Imigranci na polskim rynku pracy według statystyk MPiPS. *Studia Ekonomiczne* 258/2016
- [13] KONLE-SEIDL, R., G. BOLITS: Labour market integration of refugees: Strategies and good practices, European Parliament, Brussels 2016
- [14] KUBICIEL-LODZIŃSKA S.: Imigracja do Polski obywateli państw trzecich w świetle wybranych danych statystycznych, [w:] S. Kubiciel-Lodzińska, A. Ustrzycki, *Systemy zaradcze ułatwiające*

---

²² M. Adamska, Kapitał intelektualny i wybrane uwarunkowania rynku jako czynniki determinujące rozwój przedsiębiorczości. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu 2014, 2 (40).

²³ R. Konle-Seidl, G. Bolits, Labour market integration of refugees: Strategies and good practices, European Parliament, Brussels 2016; J. Maj, *Diagnosis of the Demand on Competencies and Qualifications on the Polish Labour Market*, Logistyka 2016.

- integrację obywateli państw trzecich jako wynik kompleksowych badań w województwie opolskim: skala napływu, problemy integracji oraz perspektywy pobytu, Opole 2013
- [15] KUBICIEL-LODZIŃSKA S.: Zatrudnienie cudzoziemców w przedsiębiorstwach. Determinanty i perspektywy (przykład województwa opolskiego), Katowice 2016
- [16] KUBICIEL-LODZIŃSKA S., MAJ J.: The Tendency of Entrepreneurs to Employ Foreigners: Labour Immigrants in the Opinion of Employers, *Central and Eastern European Migration Review* 6 (2)/2017
- [17] MAJ J.: Diagnosis of the Demand on Competencies and Qualifications on the Polish Labour Market, *Logistyka* 2016.
- [18] MAJ J.: Genesis of Diversity Management in Polish Organizations, *Conference Proceedings of the 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM*, 24–30 August, Albena, Bulgaria 2017
- [19] MAJ J.: Together or apart? Diversity management and corporate social responsibility in Polish enterprises, *Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020: From Regional Development Sustainability to Global Economic Growth*, Khalid S. Soliman (eds.) Publisher: IBIMA 2017
- [20] ROKITA-POSKART D.: Economic emigration by inhabitants of the city of Opole to other countries in the light of empirical research, *Central and Eastern European Journal of Management and Economics*, Vol. 2, No. 3/2014
- [21] ROKITA-POSKART, D., MACH Ł.: Selected Meso-Economic Consequences of the Changing Number of Students in Academic Towns and Cities (A Case Study of Poland). *Sustainability*, 11 (7)/2019
- [22] SOLGA B.: Znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym w Polsce. *Studia Ekonomiczne*, 309/2017
- [23] STACHURSKI A.: Zatrudnienie cudzoziemców w Polsce, [w:] *Dylematy polityki migracyjnej Polski*, [Aut.]: K. Iglicka i in., Warszawa 2005
- [24] STOLA D.: *Mechanizmy i uwarunkowania migracji zarobkowych do Polski*, Warszawa 1997
- [25] TUCCIO M.: Measuring and assessing talent attractiveness in OECD countries, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, no. 229/2019

Diana ROKITA-POSKART

Politechnika Opolska

Akademickość i migracje na studia a rozwój województwa opolskiego – przeszłość, stan obecny oraz perspektywy

Wprowadzenie

Szkoły wyższe od dawna traktowane były jako istotny element makrootoczenia społeczno-gospodarczego. W przeszłości przypisywano im głównie funkcje edukacyjne, związane z kształtowaniem kapitału ludzkiego oraz funkcje naukowe, związane z prowadzeniem prac badawczych¹. Obecnie traktowane są także jako ważny element szeroko pojętego systemu społeczno-gospodarczego umacniający symbiotyczny związek z otoczeniem, tworzący zaplecze procesów innowacyjnych oraz oddziałujący w istotny sposób na kształtowanie się gospodarki opartej na wiedzy². Wydaje się, że oprócz wymienionych funkcji coraz częściej przypisuje się szkołom wyższym także inną, ale równie istotną rolę, polegającą na kształtowaniu zrównoważonego rozwoju lokalnego i regionalnego³. Potwierdzeniem tego mogą

---

¹ A. Piotrowska-Piątek, Szkoły wyższe jako czynnik rozwoju regionalnego, Biuletyn Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna 2014 t. 28, A. Rubens, F. Spigarelli, A. Cavicchi, C. Rinaldi, Universities' third mission and the entrepreneurial university and the challenges they bring to higher education institutions, Enterprising Communities People Places Global Economy 2017, t. 11, M. Szewczuk-Stępień, B. Klemens, Essence and role of co-operation in regional development. RIS3 case study. Quality Access Success 2019, t. 20, M. Adamska, Wybrane aspekty zarządzania kapitałem innowacji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie województwa opolskiego, Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy 2011, t. 26, z. 4.

² R. Florida, Entrepreneurship, creativity and regional economic Growth [w:] In the Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, StartUps, and Growth in the US Knowledge Economy, Ed. D. M. Hart, Wyd. Cambridge University Press, Cambridge 2003, K. Leja, Uniwersytet społecznie odpowiedzialny – przykład AGH, E-mentor 2009, t. 4, z. 31, D. Rokita-Poskart, Uczelnie wyższe jako katalizatory rozwoju lokalnego i regionalnego [w:] Efektywny transfer wiedzy z nauki do przemysłu w województwie opolskim. Uwarunkowania skutecznej współpracy, red. K. Malik, Ł. Dymek, Wyd. Diffin, Warszawa 2015.

³ A. Kalinowska, A. Batorczak, Uczelnie wyższe wobec wyzwań celów zrównoważonego rozwoju, Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej 2017, Seria: Organizacja i Zarządzanie z. 104, B. Solga,

być przepisy Ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*⁴, w których spośród całego katalogu celów jakie przypisuje się szkołom wyższym odnaleźć można także te, polegające na podejmowaniu działań na rzecz społeczności lokalnych i regionalnych.

Nie inaczej jest w jednym z najmniejszych regionów Polski – w województwie opolskim, gdzie ważną rolę w procesie jego trzydziestoletniej transformacji odegrały szkoły wyższe. W tym czasie województwo opolskie doświadczyło wyjątkowo głębokich przemian demograficznych, społecznych oraz ekonomicznych, którym towarzyszyły zmiany w funkcjonowaniu szkolnictwa wyższego – pod względem uregulowań prawnych, aspiracji edukacyjnych społeczeństwa, zmieniającej się w sposób dynamiczny liczby studentów oraz pracowników uczelni⁵. Biorąc pod uwagę powyższe, w niniejszym artykule podjęto próbę ukazania, w jaki sposób funkcjonowanie oraz rozwój szkolnictwa wyższego w województwie opolskim mogło przyczynić się do rozwoju regionu oraz poszczególnych miast akademickich na przestrzeni trzech ostatnich dekad. W analizie skoncentrowano się na głównym ośrodku akademickim regionu – Opolu, dla którego ukazano zmiany liczby studentów oraz najważniejsze konsekwencje demograficzno-ekonomiczne związane z funkcjonowaniem szkół wyższych. Artykuł zakończono zarysowaniem perspektyw rozwoju najważniejszych ośrodków akademickich w województwie opolskim.

Szkoły wyższe w regionie – perspektywa historyczno-współczesna

Historia szkolnictwa wyższego w województwie opolskim immanentnie związana jest ze stolicą regionu – Opolem. Wydawałoby się, że początek opolskiego ośrodka akademickiego sięga połowy lat 50. XX w., kiedy do miasta przeniesiono z Wrocławia Wyższą Szkołę Pedagogiczną (WSP). Jednak okazuje się, że w Opolu funkcjonowała szkoła wyższa kilka lat wcześniej – po zakończeniu II wojny światowej – w 1949 r. erygowano w nim Wyższe Seminarium Duchowne Śląska

---

Regional Conditions Underlying the Creation of an Effective Transfer of Knowledge System in the Opolskie Voivodeship [w:] *Effective Transfer of Knowledge from Science to Industry in the Opolskie Voivodeship Requirements for an Effective Cooperation*, eds. K. Malik, Ł. Dymek, Wyd. Diffin, Warszawa 2015.

⁴ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. 2018 poz.1668)

⁵ R. Rauziński, *Sytuacja demograficzna województwa opolskiego w latach 1945–2030*, [w:] *Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, red. J. Hryniewicz, A. Potrykowska, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2017; B. Solga, *Migracje zagraniczne mieszkańców województwa opolskiego w latach 1990–2015*, *Rocznik Ziem Zachodnich* 2017, t. 1; K. Heffner, R. Rauziński, *Region migracyjny, jego cechy i ewolucja w Polsce na przykładzie Śląska Opolskiego*, [w:] *Krajobrazy migracyjne Polski*, red. P. Kaczmarczyk, M. Lesińska, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012; S. Kubiciel-Lodzińska *Przemiany demograficzne w województwie opolskim a atrakcyjność regionu dla imigrantów zarobkowych w ocenie pracodawców*, *Studia Śląskie* 2017, nr 80, s. 145–158.

Opolskiego⁶. Jednak ze względu na dużą liczbę kandydatów i jednocześnie panujące w powojennym Opolu trudne warunki lokalowe Wyższe Seminarium Duchowne zostało przeniesione do Nysy⁷.

Kilka lat później Opole znów stało się siedzibą szkoły wyższej – wspomniana już Wyższa Szkoła Pedagogiczna zainaugurowała swoją działalność 1 października 1954 r.⁸ Kilka lat później – w 1959 r. powołany został w Opolu Punkt Konsultacyjny Politechniki Śląskiej, który w 1966 r. został przekształcony w kolejną szkołę wyższą posiadającą swą siedzibę w Opolu – Wyższą Szkołę Inżynierską (WSI). Z kolei pod koniec lat 80. XX w. – w 1988 r., swoją działalność w Opolu rozpoczął Instytut Teologiczno-Pastoralny jako Filia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego⁹. Wszystkie wymienione szkoły wzajemnie się uzupełniały tworząc atrakcyjną, jak na ówczesne czasy, ofertę edukacyjną przyciągającą do regionu studentów z całego kraju.

Niezwykle istotnym momentem w historii funkcjonowania w regionie polskim instytucji szkolnictwa wyższego była decyzja o powołaniu na bazie istniejącej WSP oraz zlokalizowanej w Opolu filii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – Uniwersytetu Opolskiego. Zwieńczeniem kilkuletnich działań Kapituły mającej na celu utworzenie w Opolu uczelni o randze uniwersytetu było przyjęcie dnia 10 marca 1994 r. przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustawy powołującej Uniwersytet Opolski¹⁰. Według jednego z ojców założycieli Uniwersytetu, arcybiskupa Alfonsa Nossola położyło to kamień węgielny pod możliwość studiowania przez młodzież Śląska Opolskiego *doma*. W kolejnych kilku latach w Opolu powstała również Politechnika Opolska, przekształcona z działającej w Opolu WSI. W tym samym czasie, kiedy w stolicy regionu powstały wyższe szkoły o randze uniwersytetu oraz politechniki, w Opolu utworzono szkołę niepubliczną – Wyższą Szkołę Zarządzania i Administracji oraz zlokalizowano Wyższą Szkołę im. Bohdana Jańskiego i Wyższą Szkołę Bankową. Na początku XXI w. w Opolu powstała pierwsza państwowa szkoła zawodowa o profilu medycznym – Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa, natomiast w Nysie – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa. Jednocześnie pozostałe miasta w regionie również zyskiwały status akademicki – były nimi Kędzierzyn-Koźle oraz Brzeg, gdzie utworzono filię Akademii Ekonomicznej oraz Wyższą Szkołę Społeczno-Humanistyczną (powstała jako Wyższa Szkoła Umiejętności Pedagogiczno-Humanistycznych). W ostatnich kilku latach utworzono w Kędzierzynie-Koźlu filię Politechniki Opolskiej.

---

⁶ Warto przypomnieć, że województwo opolskie powstało w 1950 r. Czas erygowania Wyższego Seminarium Duchownego nastąpił w momencie, kiedy Opole było częścią województwa nazywanego śląsko-dąbrowskim.

⁷ <http://seminarium.opole.pl/rys-historyczny/> [19.08.2019 r.]

⁸ M. Nowakowska, L. Nowakowski, Droga do Uniwersytetu Opolskiego, Indeks 2009, Nr 5–6 (99–100), s. 72–80.

⁹ <http://www.dimk.diecezja.opole.pl/2011-12-13-23-15-30/historia.html> [19.08.2019 r.]

¹⁰ Powołany ustawą z dnia 10 marca 1994 r. o powołaniu Uniwersytetu Opolskiego (Dz.U. z 1994 r. Nr 55 poz. 225)

Wraz z rozwojem szkolnictwa wyższego w regionie zmieniała się liczba studentów podejmujących w nim studia. W latach 60. XX w. w jedynym wówczas ośrodku akademickim w województwie opolskim – w Opolu – studiowało od 1,8 tys. do 3 tys. studentów, pod koniec lat 70. liczba ta wzrosła do ponad 8 tys., a w latach 80. liczba studentów oscylowała wokół 6,5 tys.¹¹ Wraz z transformacją ustrojową, utworzeniem Uniwersytetu Opolskiego oraz zmianami w prawie o szkolnictwie wyższym umożliwiającym tworzenie szkół niepublicznych¹², liczba studentów w regionie, głównie zaś w jego stolicy, zaczęła dynamicznie wrastać (wykres 1).

Analizując dane dotyczące zmian w liczbie studentów podejmujących studia wyższe wyróżnić można kilku charakterystycznych okresów. Pierwszy z nich rozpoczął się wraz z transformacją systemową i trwał w zasadzie do końca XX w. Jego cechą charakterystyczną był wyjątkowo intensywny wzrost liczby studiujących. Następny okres obejmujący lata 2000–2009 to czas względnej stabilizacji pod względem liczby studiujących. Trzeci okres natomiast to czas, kiedy rozpoczął się systematyczny spadek liczby studentów – w przeciągu niecałej dekady ich liczba w regionie oraz jego stolicy zmniejszyła się niemal o połowę¹³.

W pierwszym okresie, intensywny wzrost liczby studiujących determinowany był istotnymi kwestiami o charakterze makrotrendu. W tym czasie nastąpił wzrost aspiracji edukacyjnych społeczeństwa, który spowodował, że znaczna jego część zdecydowała się na podjęcie studiów. Ważne było wówczas również to, że zaspokajanie aspiracji edukacyjnych przez podjęcie studiów stało się możliwe poprzez zwiększenie dostępu do szkolnictwa wyższego. Umożliwiały to zmiany w prawie o szkolnictwie wyższym pozwalające na tworzenie niepublicznych szkół wyższych, które koncentrowały swą działalność na studiach niestacjonarnych. Zmiana ta sprawiła, że część osób, dla których wcześniej dostęp do szkolnictwa wyższego był znacznie ograniczony, masowo zaczęła podejmować studia wyższe w trybie niestacjonarnym, w tym na nowopowstałych uczelniach niepublicznych.

W kolejnym okresie, obejmującym lata 2000–2009, analizowanym wcześniej zmianom towarzyszyło jeszcze jedno niezwykle istotne uwarunkowanie – w tym okresie w wiek akademicki wchodziły roczniki wyżu demograficznego lat 80. XX w., z których znaczna część po ukończeniu szkoły średniej zamierzała podjąć studia wyższe. W przypadku regionu ważny ponadto był fakt, że znaczna część młodzieży z województwa aplikowała na studia poza region, niemniej jednak z uwagi na

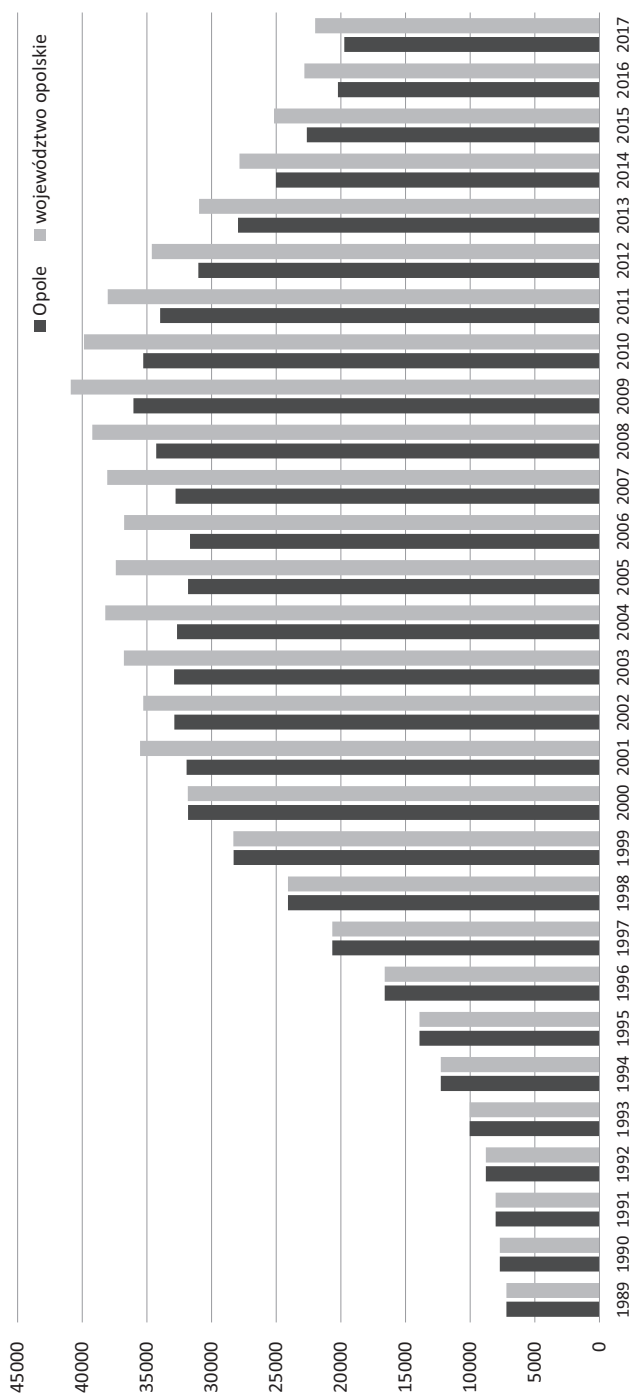
---

¹¹ Opole w liczbach, Opracowania statystyczne, Urząd Statystyczny w Opolu – publikacje dostępne na stronie www.sbc.org.pl

¹² Przepisy Ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym przewidywały funkcjonowanie uczelni państwowych – odpowiednik dzisiejszych uczelni publicznych oraz uczelni niepaństwowych – odpowiednik dzisiejszych uczelni niepublicznych. W całym opracowaniu dla określenia rodzaju szkół wyższych używa się nazewnictwa przyjętego przez obowiązujące w momencie powstania niniejszego rozdziału przepisy ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce – uczelnie publiczne lub niepubliczne.

¹³ O ile liczba studiujących w regionie osób drastycznie zmniejszyła się po 2009 r., to jednak spadek ten dotyczył głównie liczby studentów studiów niestacjonarnych, zwłaszcza na uczelniach publicznych.

Wykres 1. Zmiany liczby studentów w województwie opolskim oraz w jego stolicy w latach 1989–2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych oraz publikacji Rocznik Statystyczny Województwa Opolskiego, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1990, Rocznik Statystyczny Województwa Opolskiego, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1993, Opole w liczbach, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1992, Opole w liczbach, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1994, Opole w liczbach, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1995, Opole w liczbach, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1997, Opole w liczbach, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1999, Opole w liczbach, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2005, Opole w liczbach, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2007, Opole w liczbach, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2009.

limity przyjęć wprowadzane przez prestiżowe uczelnie, i tak część osób ostatecznie podjęła studia w samym województwie – głównie w Opolu. Spowodowało to, że w województwie opolskim liczba studentów wyniosła ponad 40 tys., z czego ok. 36 tys. przypadało na samo Opole.

Odnotowany po 2009 r. znaczny spadek liczby studiujących dotyczył nie tylko regionu opolskiego, ale także pozostałej części Polski. Ma on niewątpliwie kilka źródeł. Jednym z ważniejszych są obserwowane w Polsce zmiany demograficzne objawiające się m.in. spadkiem liczby urodzeń po 1984 r.¹⁴, i w konsekwencji spadkiem liczebności roczników wchodzących w wiek akademicki. Opisywane zmiany demograficzne miały wyjątkowo silny przebieg w województwie opolskim – w przypadku tego regionu liczba urodzeń w tym okresie spadła w większym stopniu aniżeli w pozostałej części kraju. Ponadto należy przypuszczać, że liczebność faktycznie zamieszkałych na Opolszczyźnie roczników stanowiących potencjalny zasób studentów jest jeszcze mniejsza, gdyż część osób wyjechała z kraju wraz z rodzicami w ramach m.in. emigracji poakcesyjnej, często nie dokonując wymeldowania, a część z nich opuściła kraj lub region osiągając pełnoletność, najczęściej po ukończeniu szkół średnich¹⁵. Na zmniejszenie się liczby studentów wpłynąć mogły dwa inne jeszcze względy. Jednym z nich jest mniejsze zainteresowanie uzyskaniem wykształcenia wyższego, wynikające po pierwsze z wcześniejszego zaspokojenia potrzeb edukacyjnych przez osoby, które poprzez reglamentację studiów mającą miejsce w przeszłości, nie zdołały tego uczynić wcześniej¹⁶, po drugie z obniżających się korzyści wynikających z posiadania wykształcenia wyższego. Przy tym wszystkim należy wspomnieć jeszcze o kolejnym względzie. W obliczu analizowanych zmian demograficznych, lokalizacji prestiżowych uczelni w dużych miastach Polski oraz szybszym przyroście wysokojakościowych miejsc pracy na obszarach metropolitalnych, znaczna część młodzieży opuszcza obszar województwa i wiąże przyszłość nie tylko edukacyjną, ale również zawodową z metropoliami¹⁷. Sprawia to, że liczba studiujących w regionie opolskim osób zmniejsza się znacznie szybciej aniżeli w innych większych miastach¹⁸.

¹⁴ Dzieci w Polsce w 2014 r. Charakterystyka demograficzna, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, Warszawa 2015, s. 4.

¹⁵ R. Rauziński, Śląsk Opolski regionem kryzysu demograficznego, [w:] Społeczeństwo Śląska Opolskiego 1945–2011–2035 – aspekty społeczne, demograficzne i rynku pracy, red. R. Rauziński, T. Soldra-Gwiżdż, Opole-Warszawa 2012, s. 27–63; R. Jończy, R. Rauziński, D. Rokita-Poskart, Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji na przykładzie Śląska Opolskiego, [w:] Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku, red. M. Lesińska, M. Okólski, K. Slany, B. Solga, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego Warszawa 2014, s. 233–244.

¹⁶ R. Jończy, D. Rokita-Poskart, Opolski ośrodek akademicki a migracje „na studia” w województwie opolskim *Studia Śląskie* 2017, t. LXXX.

¹⁷ Chodzi zwłaszcza o takie ośrodki jak: Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław, Trójmiasto.

¹⁸ R. Jończy, D. Rokita-Poskart, Opolski ośrodek akademicki a migracje „na studia” w województwie opolskim *Studia Śląskie* 2017, t. LXXX.

Migracje na studia do opolskiego ośrodka akademickiego

Kluczową kwestią dla funkcjonowania regionu, ale przede wszystkim poszczególnych miast akademickich są wewnętrzne migracje na studia¹⁹, które określane są przez autorkę niniejszego rozdziału jako migracje edukacyjne. Powodują one bowiem napływ ludności na dany obszar i przyczyniają się do powstania szeregu konsekwencji zarówno w krótkim, jak i długim okresie, determinując funkcjonowanie oraz rozwój poszczególnych miast i regionu jako całości. W tym miejscu skoncentrowano się na ustaleniu konsekwencji migracji związanych z podejmowaniem studiów wyższych dla stolicy regionu, skupiającej 90% ogółu studentów podejmujących studia w województwie opolskim. Niemniej jednak podobne konsekwencje odnieść można, w mniejszym lub większym stopniu, do pozostałych miast akademickich regionu.

Jednymi z ważniejszych skutków związanych z obecnością przyjezdnych studentów w opolskim ośrodku akademickim są ekonomiczne konsekwencje odnoszące się do okresu podejmowania przez nich studiów. Zapewne widoczne są one w wielu aspektach funkcjonowania miasta, ale szczególnie uwidaczniają się w dwóch sferach – na rynku towarowo-usługowym oraz rynku pracy.

Rozpoczynając analizę zmian powodowanych przez przyjezdnych studentów na rynku towarowo-usługowym należy zwrócić uwagę na kilka kwestii, związanych z pojawieniem się w mieście znacznej liczby konsumentów. Jedną z nich jest to, że tworzą oni istotny impuls popytowy szacowany wyłącznie dla miasta Opola na kwotę ponad 140 mln PLN w przeciągu wyłącznie tylko jednego roku akademickiego.

Z punktu widzenia funkcjonowania lokalnego rynku towarowo-usługowego ważna jest nie tylko wysokość pierwotnego impulsu popytowego tworzona przez migrantów, ale także jego struktura. Znaczna część wydatków migrantów przeznaczana jest na zakupy towarów, w tym produktów żywnościowych, odzieżowych, obuwniczych czy kosmetycznych (łącznie około 72 mln PLN), a pozostała część na usługi, w tym gastronomiczne, rozrywkowe, rekreacyjne oraz usługi ksero (łącznie około 27 mln PLN) oraz cele mieszkaniowe (około 41 mln PLN). Zaprezentowane szacunki pozwalają przypuszczać, że napływ studentów oraz fakt realizowania przez nich wydatków konsumpcyjnych w ośrodku akademickim wpływa na przychody wielu przedsiębiorstw oraz na ich funkcjonowanie na lokalnym rynku. Należy podkreślić, że wydatki migrantów determinują rozwój zwłaszcza tych, które położone są w bezpośredniej bliskości kampusów oraz tych, dla których studenci stanowią znaczną grupę klientów. Szacowany wpływ liczby migrantów na liczbę przedsiębiorstw w Opolu jest statystycznie istotny. Próba oszacowania zależności

---

¹⁹ Migracje na studia w niniejszym artykule traktuje się wyłącznie jako napływ ludności na pewien obszar, którego konsekwencją jest podjęcie studiów wyższych. Autorka niniejszego opracowania ma pełną świadomość istnienia i ogromnej skali migracji na studia w przeciwnym kierunku – z województwa opolskiego do innych położonych poza regionem miast oraz za granicę.

regresyjnych pomiędzy liczbą studiujących a liczbą przedsiębiorstw handlowych oraz usługowych pozwala stwierdzić, że migranci podejmujący studia w mieście bezpośrednio przyczyniają się do powstania i funkcjonowania 480 przedsiębiorstw²⁰.

Nie bez znaczenia pozostaje także wpływ studentów na lokalny rynek nieruchomości. Pojawienie się bowiem kilkunastotysięcznej grupy żaków, z których część decyduje się zamieszkać w mieście w trakcie studiów nie może przejść niezauważona. Znaczna część nieruchomości mieszkaniowych, zwłaszcza położonych w centrum oraz w bezpośredniej bliskości kampusów jest wynajmowana studentom. Korzysta z tego całkiem spora grupa beneficjentów, głównie gospodarstw domowych świadczących usługi najmu nieruchomości. Wszystko to sprawia, że beneficjenci wydatków studentów uzyskują dodatkowe dochody, które dalej wydatkowane na lokalnym rynku przyczyniają się do powstawania efektów mnożnikowych. W ten sposób na wydatkach studentów nie korzystają wyłącznie bezpośredni beneficjenci, ale także podmioty bezpośrednio niezaangażowane w proces wymiany²¹.

Inną ważną konsekwencją wynikającą z obecności przyjezdnych studentów w mieście akademickim jest fakt świadczenia przez część studentów pracy w miejscu podejmowania studiów. Analizując aktywność zawodową przyjezdnych do Opolu studentów stwierdzić należy, że zgodnie z wynikami badań, ¼ migrantów edukacyjnych podejmowała jakąkolwiek pracę na obszarze miasta akademickiego. Biorąc pod uwagę liczbę migrantów edukacyjnych w Opolu oraz udział tych, którzy zadeklarowali, że w trakcie studiów podejmowali pracę w mieście, założyć można, że podaż pracy mogła w nim wzrosnąć o dodatkowe 5,6 tys. osób. Jeżeli szczegółowej analizie poddać aktywność pracowniczą tych studentów, to okazuje się że migranci edukacyjni w Opolu podejmowali pracę głównie w handlu oraz usługach gastronomicznych (52% pracujących w Opolu migrantów), znacznie rzadziej pracowali przy produkcji (8%), w branży IT (7,2%), w administracji oraz pracy biurowej (6,8%), budownictwie (5,6%) oraz finansach i bankowości (4,8%).

Zaprezentowane ustalenia badawcze jednoznacznie potwierdzają wpływ migrantów edukacyjnych na dodatkową podaż pracy i także na funkcjonowanie oraz rozwój lokalnych przedsiębiorstw. Przedsiębiorcy bowiem wraz z napływem studentów mają możliwość zatrudnienia pracowników niewykwalifikowanych, a przez to akceptujących niższy poziom wynagrodzeń oraz bardziej elastycznych czasowo, akceptujących formy zatrudnienia nieatrakcyjne dla poszukujących stałej pracy. Oprócz w zasadzie oczywistego wpływu studentów na lokalną podaż pracy, studenci determinują także popyt na pracę – skoro w miejscu podejmowania studiów realizują wydatki konsumpcyjne, to też przyczyniają się do powiększania przy-

²⁰ D. Rokita-Poskart, Ł. Mach, Selected Meso-Economic Consequences of the Changing Number of Students in Academic Towns and Cities (A Case Study of Poland), *Sustainability* 2019, t. 11, z. 9.

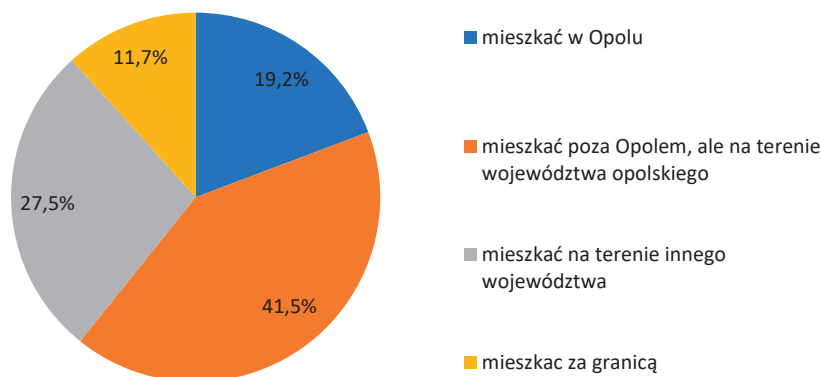
²¹ D. Rokita-Poskart, The Demand and Income Effect of Internal Migration Educational Migration in Academic Centres – the Case of Opole, *Central and Eastern European Migration Review* Received 2018, t. 2,

chodów przedsiębiorstw i w ten sposób oddziaływają na tworzenie nowych miejsc pracy. W przypadku Opola oszacowano, że wydatki konsumpcyjne studentów przyczyniają się do funkcjonowania w sektorze prywatnym około 400 miejsc pracy.

Oprócz widocznych w mieście akademickim skutków migracji na studia w krótkim okresie, nie bez znaczenia powinny pozostawać te, które stają się widoczne tylko wówczas, kiedy część z dotychczasowych studentów podejmie decyzję o zamieszkaniu w mieście po ukończeniu studiów oraz/lub podjęciu tu pracy. Prowadzone w Opolu badania dowodzą, że ponad połowa migrantów edukacyjnych planuje związać swoją przyszłość z województwem opolskim – niemal co czwarty zamierza zamieszkać w Opolu po ukończeniu studiów, natomiast niemal co drugi zamierza mieszkać w innej miejscowości województwa opolskiego²² (wykres 2). Niestety około 40% migrantów nie wiąże swojej przyszłości z regionem, znaczna część spośród nich planuje zamieszkać w innym regionie Polski, a znacznie mniejsza planuje mieszkać za granicą.

Wykres 2. Plany migrantów edukacyjnych odnoszące się do miejsca zamieszkania po ukończeniu studiów wyższych

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

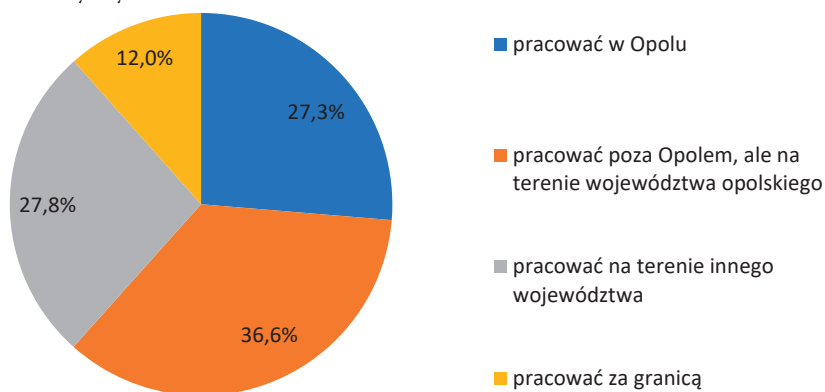
Zamiar zamieszkania na terenie województwa opolskiego po ukończeniu edukacji daje impuls do wyhamowania obserwowanych negatywnych trendów demograficznych, widocznych nie tyle w Opolu i pozostałych ośrodkach subregionalnych, co na jego obszarach peryferyjnych. Jeżeli absolwenci studiów wyższych wiążą swoją przyszłość z regionem i tu chcą zakładać rodzinę, to korzystniej mogłaby

²² D. Rokita-Poskart, Migracje edukacyjne i ich demograficzne konsekwencje dla ośrodka akademickiego (na przykładzie miasta Opola), *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* 2017, z. 309, D. Rokita-Poskart, Educational migration and its impact on development of academic centres, [w:] *Ekonomikos vystymasis: procesai ir tendencijos*, ed. A. Liučvaitienė, Wyd. Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas, Wilno 2017.

kształtować się struktura populacji regionu w sensie demograficznym, ale także ekonomicznym. Młode osoby bowiem różnią się pod względem wzorców zachowań konsumpcyjnych od nieco starszych osób z ustabilizowaną sytuacją rodzinną oraz zawodową. Ich obecność w regionie, poza analizowanymi sferami, przyczynia się także do większych wpływów do samorządów lokalnych z tytułu podatku PIT oraz większych wpływów z tytułu podatku od nieruchomości.

Istotną kwestią jest również nie tylko fakt zamieszkania, ale także fakt podjęcia pracy w miejscu podejmowania studiów lub na terenie województwa opolskiego przez przyjezdnych studentów po ukończeniu edukacji (wykres 3).

Wykres 3. Plany migrantów edukacyjnych odnoszące się do miejsca pracy po ukończeniu studiów wyższych

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Okazuje się, że udział osób, które wiążą swoją zawodową przyszłość z regionem opolskim nie odbiega znacząco od udziału osób zamierzających w nim mieszkać. Wyniki badań wskazują, że niemal co trzeci migrant edukacyjny, który przyjechał do Opolu na studia planuje po uzyskaniu dyplomu w mieście pracować, z kolei nieco ponad 36,6% spośród badanych zadeklarowało zamiar pracy poza Opolem, ale na terenie województwa opolskiego. Gdyby zamierzenia studentów zostały zrealizowane, przede wszystkim stolica województwa zyskiwać mogłaby co roku nowych, wykwalifikowanych pracowników, którzy w literaturze przedmiotu²³ traktowani są jako ważny czynnik warunkujący napływ inwestorów. Wydaje się, że to dostęp do wykwalifikowanych pracowników – absolwentów studiów opolskich

²³ M. Płaziak, A.I. Szymańska, Rola nowoczesnych czynników lokalizacji w procesie decyzyjnym przedsiębiorstw na przykładzie firm sektora budowlanego, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego 2014, t. 28, Mariusz E. Sokołowicz, J. Zasina, Ekonomia miasta, [w:] EkoMiasto#Gospodarka. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta, red. A. Nowakowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

uczelni – przyczynił się w ciągu zaledwie kilku lat do ulokowania w Opolu kilkunastu filii międzynarodowych przedsiębiorstw, które stworzyły ok. 1600 miejsc pracy. Większość z nich przeznaczona jest dla absolwentów studiów wyższych, ale korzystają z nich także dotychczasowi mieszkańcy miasta. Wynika z tego zatem, że migracje edukacyjne oraz absorpcja absolwentów studiów wyższych przez miasto akademickie prowadzi do poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy.

Analizując kolejne odpowiedzi respondentów odnoszące się do miejsca planowej w przyszłości aktywności zawodowej można stwierdzić, że wciąż wśród migrantów podejmujących studia w Opolu znaleźć można osoby, które planują pracować na terenie innych województw Polski oraz za granicą. W tej grupie dominują osoby, które przyjechały do Opola na studia z innych części kraju i zamierzają do nich powrócić. W tej grupie znaleźć można niestety także dotychczasowych mieszkańców województwa opolskiego, którzy swoją zawodową przyszłość wiążą z ośrodkami wielkomiejskimi oraz zagranicą.

Podsumowanie

Nie można mieć wątpliwości, że region opolski czekał trudne lata odnoszące się do sytuacji demograficznej – wciąż liczba ludności województwa spada, i to w zatrważającym tempie. Bez wątpienia jednym z ważniejszych czynników, który mógłby zahamować ten negatywny trend jest funkcjonowanie, a przede wszystkim rozwój szkolnictwa wyższego w regionie.

W artykule podjęto próbę ukazania w jaki sposób przez około trzy dekady rozwijało się szkolnictwo wyższe w regionie oraz w jaki sposób determinuje ono jego obecne funkcjonowanie oraz przyszły rozwój. Zaprezentowano w nim także konsekwencje wynikające z funkcjonowania uczelni wyższych w Opolu, które co do zasady powinny powodować znaczącą poprawę potencjału demograficznego oraz gospodarczego nie tylko samego miasta Opola, ale także całego województwa opolskiego.

Niestety w rzeczywistości Opole jako ośrodek akademicki nie tylko nie zatrzymuje w wystarczającym stopniu dotychczasowych mieszkańców regionu²⁴, ale także w niewielkim stopniu przyciąga na studia osoby z pozostałych regionów kraju. Problem w tym, że większość osób przyjeżdżających do miasta na studia to dotychczasowi mieszkańcy regionu, a osoby z pozostałych części Polski stanowią zaledwie 30% studiujących. Analizując szczegółowo pochodzenie tych osób okazuje się, że są to głównie mieszkańcy takich części województw sąsiadujących z regionem opolskim, które są dość dobrze skomunikowane z miastem wojewódzkim. Gdyby do regionu i do poszczególnych miast akademickich udało się przyciągnąć większe

---

²⁴ R. Jończy, D. Rokita-Poskart, Educational migration as a factor of depopulation of intermetropolitan region, *Economic and Environmental Studies* 2014, t. 14, z. 1.

rzemie studentów z pozostałych części kraju i jeżeli te osoby udałoby się zachęcić by tu studiowały, mieszały, zakładały rodziny i pracowały, korzyści demograficzne oraz ekonomiczne byłyby nieocenione. Powstaje tylko pytanie, jak można to uczynić? Mogłoby się wydawać, że pierwszy krok został już podjęty – przed kilku laty na Uniwersytecie Opolskim otworzono kierunek lekarski, który spośród wszystkich kierunków prowadzonych przez opolskie uczelnie ma największy zasięg oddziaływania, przyciąga bowiem do regionu studentów niemal z całego kraju. Wątpliwe jest jednak czy studenci podejmujący studia na kierunkach medycznych będą skłonni zamieszkać w mieście i regionie po uzyskaniu dyplomu.

Inne wyzwania, przed którymi stoją opolskie uczelnie nie wynikają tylko z trendów demograficznych, ale także z konieczności dostosowania się do nowych wymogów prawa o szkolnictwie wyższym. W związku z tym warto podjąć wszelkie działania, aby w kolejnym okresie ewaluacji opolskich uczelni, utrzymać dotychczasowy *status quo* i nie utracić możliwości używania nazwy „uniwersytet” dla Uniwersytetu Opolskiego oraz „politechnika” dla Politechniki Opolskiej, i nie utracić możliwości prowadzenia studiów akademickich²⁵. Niemniej jednak ten „sukces” nie odwróci trendu dotyczącego spadającej, zwłaszcza w mniejszych ośrodkach, liczby studentów oraz mniejszego zainteresowania podejmowaniem studiów wyższych. W tym przypadku, dla poszczególnych miast akademickich, ale przede wszystkim dla regionu potrzebne są bardzo spójne i konkretne działania, które muszą podjąć aktorzy sceny społeczno-gospodarczej. Parafrazując nieco słowa arcybiskupa Alfonsa Nossola – uczelnie wyższe to jest promocja i nobilitacja regionu, dlatego też konieczne jest wypracowanie wspólnych zintegrowanych działań, które pozwoliłyby na funkcjonowanie, ale przede wszystkim rozwój opolskich uczelni.

Literatura

- [1] ADAMSKA M.: Wybrane aspekty zarządzania kapitałem innowacji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw na przykładzie województwa opolskiego, Barometr Regionalny. Analizy i Prognozy 2011, t. 26, z. 4
- [2] Dzieci w Polsce w 2014 r. Charakterystyka demograficzna, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, Warszawa 2015, s. 4
- [3] FLORIDA R.: Entrepreneurship, creativity and regional economic Growth [w:] In the Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, StartUps, and Growth in the US Knowledge Economy, Ed. D. M. Hart, Wyd. Cambridge University Press, Cambridge 2003
- [4] HEFFNER K., RAUZIŃSKI R.: Region migracyjny, jego cechy i ewolucja w Polsce na przykładzie Śląska Opolskiego [w:] Krajobrazy migracyjne Polski, red. P. Kaczmarczyk, M. Lesińska, Ośrodek Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012
- [5] JOŃCZY R., RAUZIŃSKI R., ROKITA-POSKART D.: Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji na przykładzie Śląska Opolskiego [w:] Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku, red. M. Lesińska, M. Okólski, K. Slany, B. Solga, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego Warszawa 2014

---

²⁵ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz.1668)

- [6] JOŃCZY R., ROKITA-POSKART D.: Educational migration as a factor of depopulation of inter-metropolitan region, *Economic and Environmental Studies* 2014, t. 14, z. 1
- [7] JOŃCZY R., ROKITA-POSKART D.: Opolski ośrodek akademicki a migracje „na studia” w województwie opolskim *Studia Śląskie* 2017, t. LXXX
- [8] KALINOWSKA A., BATORCZAK A.: Uczelnie wyższe wobec wyzwań celów zrównoważonego rozwoju, *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej* 2017, Seria: Organizacja i Zarządzanie z. 104
- [9] KUBICIEL-LODZIŃSKA S.: Przemiany demograficzne w województwie opolskim a atrakcyjność regionu dla imigrantów zarobkowych w ocenie pracodawców, *Studia Śląskie* 2017, nr 80
- [10] LEJA K.: Uniwersytet społecznie odpowiedzialny – przykład AGH, *E-mentor* 2009, t. 4, z. 31
- [11] NOWAKOWSKA M., NOWAKOWSKI L.: Droga do Uniwersytetu Opolskiego, *Indeks* 2009, Nr 5–6 (99–100)
- [12] PIOTROWSKA-PIĄTEK A.: Szkoły wyższe jako czynnik rozwoju regionalnego, *Biuletyn Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 2014 t.28
- [13] PŁAZIAK M., SZYMAŃSKA A.I.: Rola nowoczesnych czynników lokalizacji w procesie decyzyjnym przedsiębiorstw na przykładzie firm sektora budowlanego, *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego* 2014, t. 28
- [14] RAUZIŃSKI R.: Sytuacja demograficzna województwa opolskiego w latach 1945–2030 [w:] Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej, red. J. Hrynkiwicz, A. Potrykowska. Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2017
- [15] RAUZIŃSKI R.: Śląsk Opolski regionem kryzysu demograficznego [w:] *Społeczeństwo Śląska Opolskiego 1945–2011–2035 – aspekty społeczne, demograficzne i rynku pracy*, red. R. Rauziński, T. Sołdra-Gwizdz, Opole-Warszawa 2012
- [16] ROKITA-POSKART D., MACH Ł.: Selected Meso-Economic Consequences of the Changing Number of Students in Academic Towns and Cities (A Case Study of Poland), *Sustainability* 2019, t. 11, z. 9
- [17] ROKITA-POSKART D.: Educational migration and its impact on development of academic centres [w:] *Ekonomikos vystymasis: procesai ir tendencijos*, ed. A. Liučvaitienė, Wyd. Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas, Wilno 2017
- [18] ROKITA-POSKART D.: Educational migration and the labour market, *Czech Journal of Social Sciences, Business and Economics* 2016, t. 5, z. 1
- [19] ROKITA-POSKART D.: Konsekwencje wewnętrznych migracji edukacyjnych w gospodarczym pejzażu miasta akademickiego (na przykładzie opolskiego ośrodka akademickiego), *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 2016, t. 42, z. 3 (161)
- [20] ROKITA-POSKART D.: Migracje edukacyjne i ich demograficzne konsekwencje dla ośrodka akademickiego (na przykładzie miasta Opola), *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* 2017, z. 309
- [21] ROKITA-POSKART D.: The Demand and Income Effect of Internal Educational Migration in Academic Centres – the Case of Opole, *Central and Eastern European Migration Review* Received 2018, t. 2
- [22] ROKITA-POSKART D.: Uczelnie wyższe jako katalizatory rozwoju lokalnego i regionalnego [w:] *Efektywny transfer wiedzy z nauki do przemysłu w województwie opolskim. Uwarunkowania skutecznej współpracy*, red. K. Malik, Ł. Dymek, Wyd. Difin, Warszawa 2015
- [23] RUBENS A., SPIGARELLI F., CAVICCHI A.: Rinaldi C., *Universities’ third mission and the entrepreneurial university and the challenges they bring to higher education institutions, Enterprising Communities People Places Global Economy* 2017, t.11
- [24] SOKOŁOWICZ M.E., ZASINA J.: *Ekonomia miasta*, [w:] *EkoMiasto#Gospodarka. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016
- [25] SOLGA B.: Migracje zagraniczne mieszkańców województwa opolskiego w latach 1990–2015, *Rocznik Ziem Zachodnich* 2017, t. 1

- [26] SOLGA B.: Regional Conditions Underlying the Creation of an Effective Transfer of Knowledge System in the Opolskie Voivodeship, [w:] Effective Transfer of Knowledge from Science to Industry in the Opolskie Voivodeship Requirements for an Effective Cooperation, eds. K. Malik, Ł. Dymek, Wyd. Diffin, Warszawa 2015
- [27] SZEWCZUK-STĘPIEŃ, M.; KLEMENS, B.: Essence and role of co-operation in regional development. RIS3 case study, Quality Access Success 2019, t. 20
- [28] Ustawa z dnia 10 marca 1994 r. o powołaniu Uniwersytetu Opolskiego (Dz.U. z 1994 r. nr 55 poz. 225)
- [29] Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz.1668)
- [30] Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. 1990 nr 65 poz. 385)
- [31] <http://seminarium.opole.pl/rys-historeyczny/>
- [32] <http://www.dimk.diecezja.opole.pl/2011-12-13-23-15-30/historia.html>
- [33] www.po.opole.pl
- [34] www.sbc.org.pl

GOSPODARKA I SZKOLNICTWO

Marzena SZEWCZUK-STĘPIEŃ
Politechnika Opolska

Innowacyjność przedsiębiorstw województwa opolskiego w ujęciu statystycznym i w świetle prowadzonych analiz

Wprowadzenie

Czynnikiem kluczowym dla rozwoju oraz podnoszenia konkurencyjności współczesnej gospodarki jest bez wątpienia opracowywanie nowych oraz udoskonalanie istniejących technologii, produktów oraz usług, czyli wprowadzanie innowacji. Innowacyjność staje się zatem narzędziem kształtowania przewagi gospodarczej. Istotna jest przy tym świadomość, iż innowacje – niezależnie czy dotyczą produktu, procesu, organizacji czy marketingu – stanowią główny instrument uzyskiwania wysokiego i trwałego poziomu konkurencyjności^{1,2}. Wzrost konkurencyjności gospodarki zależy od: poziomu przedsiębiorczości, aktywności, inwestycji, postępu technologicznego, jakości zarządzania, skuteczności wykorzystywania czynników produkcji, jakości kapitału ludzkiego³. Szukanie nowych rozwiązań, elastyczne dostosowywanie się do zmian rynkowych, wykorzystywanie badań naukowych, wynalazków, pomysłów to podstawowe atrybuty działań innowacyjnych. Transfer innowacji i technologii polega również na wprowadzeniu nowych maszyn i urządzeń, których obsługa implikuje konieczność uczenia się i stosowania nowych wzorców działania. Innowacje to zmiany, nowości i możliwość ich wprowadzania w życie. Współcześnie to jeden z głównych elementów rozwoju. Proces powstawania nowych rozwiązań jest złożony i zazwyczaj nie przebiega liniowo. Nie każda

---

¹ K. Gulda, Wzrost gospodarczy a transfer technologii [w:] Koch J. (red.), Wzrost gospodarczy a innowacje, Wrocławskie Centrum Transferu Technologii, Wrocław 2008.

² W. Świtalski, Innowacje i konkurencyjność, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

³ J.W. Bossak, Systemy gospodarcze, a globalna konkurencja, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2006.

innowacja powstaje w wyniku prac badawczo-rozwojowych, często nowe pomysły pojawiają się i są wdrażane przy okazji regularnej działalności przedsiębiorstw – w szczególności dotyczy to innowacji usprawniających, poprawiających już istniejące procesy i produkty. Podobnie – dzięki procesowi dyfuzji – część innowacji może być wdrażana i rozwijana przez firmę na podstawie rozwiązań zewnętrznych, w tym tych pochodzących z zagranicy⁴. Innowacyjność może być postrzegana jako rezultat, czyli wytworzone nowe dobro czy usługa, bądź też jako proces. W tym drugim przypadku liczy się nie tylko efekt, ale wszystkie czynności, które do niego doprowadziły. Potrzebne są badania, odpowiedni proces produkcyjny, upowszechnianie nowego produktu i stabilny system wspierania. Innowacje i potencjał innowacyjny jest nie tylko trudno wspierać, ale też mierzyć. Wynika to z wieloetapowości oraz złożoności procesu powstawania i wdrażania nowatorskich rozwiązań.

Ocena stanu innowacyjności gospodarki bazuje w głównej mierze na ocenie poziomu działalności innowacyjnej przedsiębiorstw. Jak pokazują wyniki cyklicznych badań prowadzonych przez PARP⁵ niemal połowa przedsiębiorców z sektora MŚP deklaruje, że w ostatnich latach poczyniła inwestycje, które w ich przekonaniu były innowacyjne. Wyniki zrealizowanych badań wskazują jednak na dość istotną rozbieżność pomiędzy deklaracjami a praktyką. Znaczna większość badanych uważa inwestycje w innowacje za konieczny warunek rozwoju i utrzymania firmy na rynku, z drugiej strony innowacje wcale nie są wymieniane w pierwszej trójce czynników decydujących o uzyskiwaniu przewagi konkurencyjnej. Niepokojący jest również fakt, iż co trzeci przedsiębiorca, który zdecydował się na wprowadzenie rozwiązań innowacyjnych, wycofał się w trakcie prowadzonych działań z powodów finansowych. Wsparcie finansowe, ułatwienia prawne i podatkowe oraz uproszczenie procedur administracyjnych, to najważniejsze elementy, które w opinii polskich firm zadecydują o wzroście poziomu innowacyjności gospodarki.

Według przyjętej w Unii Europejskiej i OECD⁶, a przedstawionej w Podręczniku Oslo⁷ definicji, innowacje to wdrożenie nowego lub istotnie ulepszanego produktu, wyrobu, usługi lub procesu, nowej metody organizacyjnej lub nowej metody marketingowej w praktyce gospodarczej, organizacji miejsca pracy lub w relacjach z otoczeniem. Nowy lub istotnie ulepszony produkt zostaje wdrożony, gdy jest wprowadzony na rynek. Nowe procesy, metody organizacyjne lub metody marketingowe zostają wdrożone kiedy rozpoczyna się ich faktyczne wykorzystywanie w działalności przedsiębiorstwa.

---

⁴ M. Bukowski, Szpor A., Śniegocki A., Potencjał i bariery polskiej innowacyjności, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012.

⁵ Monitoring innowacyjności polskich przedsiębiorstw. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2019.

⁶ Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, <https://www.gov.pl/web/nauka/oecd-organizacja-wspolpracy-gospodarczej-i-rozwoju2>

⁷ Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition, OECD/Eurostat, 2005.

Działalność innowacyjna – jak podaje GUS⁸ – polega na angażowaniu się przedsiębiorstw w różnego rodzaju działania naukowe, techniczne, organizacyjne, finansowe i komercyjne, które prowadzą lub mają prowadzić do wdrażania innowacji. Niektóre z tych działań mają charakter innowacyjny, natomiast inne nie są nowością, lecz są konieczne do wdrażania innowacji. Działalność innowacyjna obejmuje także działalność badawczo-rozwojową (B+R), która nie jest bezpośrednio związana z tworzeniem konkretnej innowacji⁹.

Dla celów diagnozy i międzynarodowych porównań innowacyjności gospodarek używa się szeregu wskaźników ujętych w zbiorczych indeksach. Ranking Innovation Union Scoreboard (IUS) jest jednym z najczęściej przywoływanych analiz tego typu w europejskich i polskich dokumentach strategicznych. Na indeks ogólny składa się 8 grup wskaźników podzielonych na trzy duże kategorie. Są to:

- czynniki sprzyjające – kapitał ludzki, możliwości pozyskania finansowania z rynku lub wsparcia państwa dla innowatorów, a także jakość, otwartość i atrakcyjność krajowego systemu badań,
- działalność firm – inwestycje firm w innowacje, współpraca z innymi podmiotami oraz tworzenie własności intelektualnej,
- wyniki – liczebność innowatorów, efekty gospodarcze innowacji.

Według ostatniego Raportu Komisji Europejskiej – Innovation Union Scoreboard 2019 – Polska należy do kategorii tzw. umiarkowanych innowatorów – są to kraje, w których wyniki dokonanej analizy są poniżej średniej UE. W grupie tej znalazły się również takie państwa jak: Chorwacja, Cypr, Republika Czeska, Estonia, Grecja, Węgry, Włochy, Łotwa, Litwa, Malta, Portugalia, Słowacja i Hiszpania.

Wskaźniki, w których Polska uzyskuje lepsze wskaźniki niż wielkości średnie liczone dla wszystkich krajów UE to: ludność, która ukończyła studia wyższe, środowisko przyjazne innowacjom – przedsiębiorczość oparta na możliwościach, kluczowe inwestycje innowacyjne – wydatki na innowacje niebędące działalnością badawczo-rozwojową, własność intelektualna – projekty aplikacyjne, zatrudnienie szybko rozwijających się firm w innowacyjnych sektorach.

Wskaźniki Regional Innovation Scoreboard dla obszarów, w których Polska wypada lepiej niż kraje UE ogółem, odniesiono do wielkości tychże dla województwa opolskiego (tab. 1). Ze wszystkich wskaźników tylko jeden wypada dla opolskiego korzystniej od wielkości średnio krajowych, tj. *Środowisko przyjazne innowacjom – przedsiębiorczość oparta na możliwościach*. Relatywnie wysoki poziom tego wskaźnika może oznaczać umiejętność rozwoju dzięki wykorzystywaniu okazji (nisz) rynkowych i chęci podejmowania ryzyka prowadzenia nowej działalności gospodarczej. Przewaga w tym obszarze nie skutkuje jednak wysoką pozycją stanu innowacyjności województwa opolskiego na tle innych regionów Polski (tab. 2).

⁸ <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/759,pojecie.html>

⁹ <http://www.efl.pl/aktualnosci/artykul/2015/11/05/zrozumiec-innowacyjnosc>

Tabela 1. Wybrane wskaźniki dla województwa opolskiego na tle Polski – wskaźniki przekraczające średnią Unii Europejskiej – ocena wskaźników w latach 2017/2018

Wskaźniki	Polska	Opolskie
Ludność, która ukończyła studia wyższe	0,590	0,558
Środowisko przyjazne innowacjom – przedsiębiorczość oparta na możliwościach	0,104	0,131
Kluczowe inwestycje innowacyjne – wydatki na innowacje niebędące działalnością badawczo-rozwojową	0,375	0,248
Własność intelektualna – projekty aplikacyjne	0,601	0,475

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regional Innovation Scoreboard 2019.

Tabela 2. Ocena poziomu innowacji w regionach na podstawie wskaźnika zintegrowanego w latach 2017/2018

Region	Ocena	
Mazowieckie	63,6	umiarkowany innowator
Małopolskie	57,2	
Dolnośląskie	56,9	
Pomorskie	55,0	
Podkarpackie	51,8	
Łódzkie	50,4	
Śląskie	50,3	
Wielkopolskie	49,3	skromny innowator
Lubelskie	47,4	
Zachodniopomorskie	47,0	
Kujawsko-pomorskie	46,3	
Podlaskie	45,5	
Opolskie	43,7	
Lubuskie	41,1	
Warmińsko-mazurskie	38,9	
Świętokrzyskie	36,8	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regional Innovation Scoreboard 2019.

Województwo plasuje się w gronie *Skromnych Innowatorów* osiągając 4 wynik od końca rankingu.

Skąd wynika tak niska pozycja województwa opolskiego w rankingu? Podjęto próbę odpowiedzi na to pytanie dokonując analizy dwuwymiarowej. Z jednej strony przedstawiono obraz stanu gospodarki przez pryzmat dostępnych danych statystycznych ukazujących wybrane wskaźniki charakteryzujące potencjał innowacyjny regionu. Z drugiej strony poddano analizie kilkanaście opracowań/raportów, które

ukazują w jaki sposób, na przełomie ostatnich 15 lat, badano stan innowacyjności w regionie. Czy stosowano słuszne podejście oraz jak ustalano kierunki interwencji, w szczególności cele polityki regionalnej?

Ocena poziomu działalności innowacyjnej w przedsiębiorstwach

W tabelach 3–8 oraz na wykresach 1–7 przedstawiono wartości wybranych wskaźników ukazujących stan innowacyjności województwa opolskiego z ostatnich kilkunastu lat wraz z krótkim omówieniem. Dane pozyskano z Banku Danych Lokalnych, posiłkowano się zasobami kategorii Nauka i technika (K10) w zakresie grup: Działalność innowacyjna (G432) oraz Ochrona własności przemysłowej w Polsce (G483).

W latach 2005–2017 (tab. 3) w województwie opolskim odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług oscylował w przedziale 12,6–16,5 (przeciętnie w tym samym czasie w kraju były to wartości 13,7–14,9). Dobry wynik województwa opolskiego zawdzięcza się grupie przedsiębiorstw przemysłowych aktywnych innowacyjnie, gdyż w każdym z analizowanych lat odsetek tych podmiotów był wyższy w regionie niż przeciętnie w kraju. Sytuacja z przedsiębiorstwami usługowymi wygląda już inaczej, tutaj wartości regionalne są zdecydowanie niższe (z wyjątkiem 2010 r.) niż średnie krajowe. Specyfika ta widoczna jest zarówno w odniesieniu do innowacji z kategorii nowych lub istotnie ulepszonych produktów, jak i nowych procesów.

Tabela 3. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w przedsiębiorstwach (%)

Wyszczególnienie	2005	2010	2015	2017
Przedsiębiorstwa innowacyjne ogółem				
Polska	brak danych	14,9	13,7	14,5
Woj. opolskie	brak danych	16,5	15,0	12,6
Przedsiębiorstwa innowacyjne usługowe				
Polska	brak danych	12,79	9,79	10,39
Woj. opolskie	brak danych	13,67	8,55	2,51
Przedsiębiorstwa innowacyjne przemysłowe				
Polska	42,04	17,10	17,58	18,51
Woj. opolskie	42,44	19,33	21,52	22,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

O potencjale innowacyjnym przedsiębiorstw decyduje między innymi zdolność podmiotów do współpracy. Współpraca w ramach działalności innowacyjnej z innymi podmiotami umożliwia szerszy dostęp do wiedzy i nowych technologii, pozwalając na obniżenie kosztów i ryzyka prowadzonej działalności. Specyfika

województwa opolskiego, ze względu na podejmowanie przez przedsiębiorstwa współpracy w zakresie działalności innowacyjnej na tle wszystkich przedsiębiorstw regionu, wygląda zdecydowanie lepiej w grupie przedsiębiorstw przemysłowych niż usługowych (tabela 4). Jednocześnie wartości ukazujące odsetek firm współpracujących w grupie przedsiębiorstw przemysłowych we wszystkich analizowanych latach były zdecydowanie wyższe niż średnia dla kraju.

Tabela 4. Przedsiębiorstwa, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej w % ogółu przedsiębiorstw

Wyszczególnienie	2005	2010	2015	2017
Przedsiębiorstwa usługowe				
Polska	brak danych	4,4	2,6	2,8
Woj. opolskie	brak danych	2,0	1,7	0,5
Przedsiębiorstwa przemysłowe				
Polska	24,5	6,1	5,5	5,8
Woj. opolskie	29,4	8,0	7,5	6,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

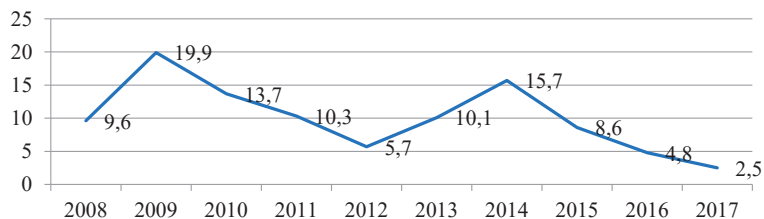
Tabela 5. Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw – obraz województwa opolskiego w latach 2008–2017

Wskaźnik	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług	16,2	18,7	16,5	15,2	14	15	17,6	15	12,4	12,6
Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw z sektora usług	9,6	19,9	13,7	10,3	5,7	10,1	15,7	8,6	4,8	2,5
Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych	22,9	17,6	19,3	20,1	22,3	20	19,5	21,5	20,1	22,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

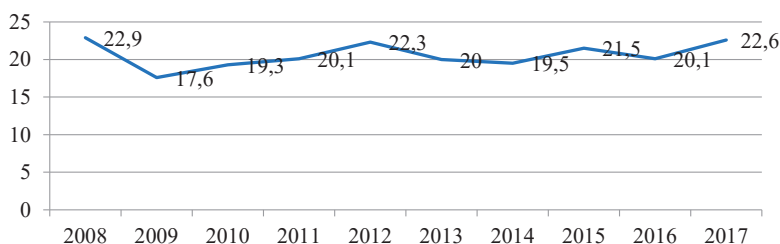
W latach 2008–2017, średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw kształtował się na podobnym poziomie – od 12,4 w 2016 r. do 18,7 w 2009 r. Zdecydowanie większą zmienność obserwowano w grupie przedsiębiorstw z sektora usług niż przedsiębiorstw przemysłowych, tutaj odnotowano rozpiętość na poziomie ponad 17 punktów przy najniższej wartości w 2018 r. – 2,5 i najwyższej w 2009 r. – 19,9 (wykresy 1, 2, 3).

Wykres 1. Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw z sektora usług – obraz województwa opolskiego w latach 2008–2017

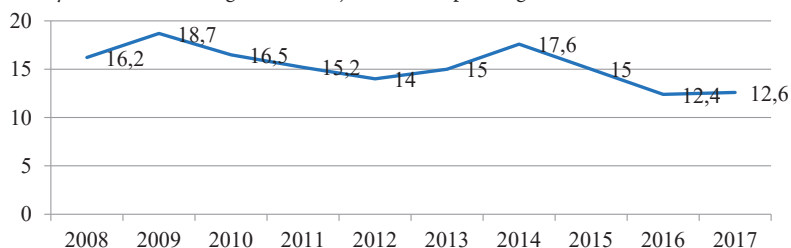
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 2. Udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych – obraz województwa opolskiego w latach 2008–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 3. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług – obraz województwa opolskiego w latach 2008–2017

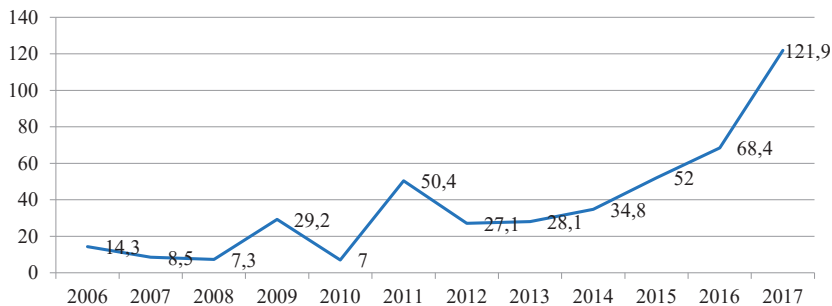
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Analizując nakłady przedsiębiorstw na działalność B+R w latach 2006–2017 w województwie opolskim (tab. 6 oraz wykres 4) zaobserwować można od 2012 r. stałą tendencję rosnącą. 12 letni okres analizy pokazuje ponad 8-krotny wzrost wartości tego wskaźnika od 2006 r. Tendencja wzrostu tej wartości może stanowić przesłankę do stwierdzenia, że następuje wzrost urynkowienia działalności badawczo-rozwojowej, co jest prawdopodobnie wynikiem udoskonalenia infrastruktury badawczej oraz zwiększenia zdolności do osiągnięcia doskonałości w zakresie badań i rozwoju w regionie.

Tabela 6. Nakłady sektora przedsiębiorstw na działalność B+R (w mln zł) – obraz województwa opolskiego w latach 2006–2017

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Wartość nakładów	14,3	8,5	7,3	29,2	7	50,4	27,1	28,1	34,8	52	68,4	121,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 4. Nakłady sektora przedsiębiorstw na działalność B+R (w mln zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Wśród narzędzi zwiększania innowacyjności przedsiębiorstw odnotować można własność intelektualną. Prawna ochrona dóbr niematerialnych jest jednym z warunków podejmowania i prowadzenia prac badawczo-rozwojowych, rozpowszechniania wyników tych prac, transferu technologii, inwestycji oraz współpracy w tym zakresie. Przedsiębiorstwa, które poświęcają czas i środki w celu ochrony zasobów własności intelektualnej, mogą zwiększać swoją konkurencyjność. Ochrona własności przemysłowej określona liczbą udzielonych patentów na wynalazki i praw ochronnych na krajowe wzory użytkowe, w województwie opolskim kształtowała się na zmiennym poziomie (tabela 7). Najniższe wartości odnotowano odpowiednio w latach 2009–2010 (wykresy 5 i 6). W ostatnich 3 latach sytuacja ulega poprawie.

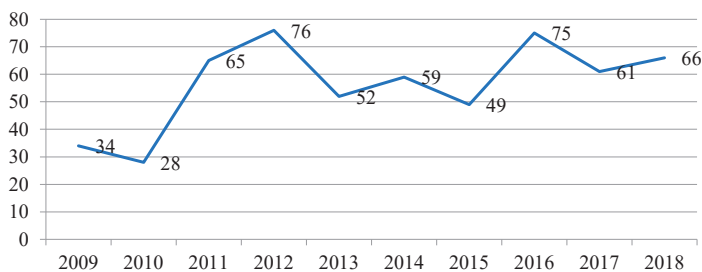
Tabela 7. Ochrona własności przemysłowej – obraz województwa opolskiego w latach 2009–2018

Wskaźnik	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Liczba udzielonych patentów na wynalazki krajowe przez Urząd Patentowy RP	34	28	65	76	52	59	49	75	61	66
Liczba udzielonych praw ochronnych na krajowe wzory użytkowe przez Urząd Patentowy RP	3	8	9	12	17	9	4	10	14	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

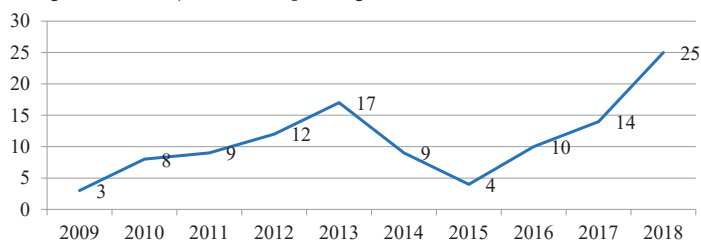

Wykres 5. Liczba udzielonych patentów na wynalazki krajowe przez Urząd Patentowy RP (zgłoszenia z województwa opolskiego w latach 2009–2018)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Wykres 6. Liczba udzielonych praw ochronnych na krajowe wzory użytkowe przez Urząd Patentowy RP (zgłoszenia z województwa opolskiego w latach 2009–2018)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych GUS.

Zaobserwowano następujące tendencje:

- spadek średniego udziału przedsiębiorstw innowacyjnych wśród przedsiębiorstw usługowych,
- wzrost średniego udziału przedsiębiorstw innowacyjnych wśród przedsiębiorstw przemysłowych,
- spadek liczby przedsiębiorstw, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej (to spostrzeżenie jest szczególnie niebezpieczne, gdyż współpraca jest najczęściej zaczynem do wprowadzania zmian, a rola kooperacji jest szczególnie podkreślana w dokumentach typu RSI¹⁰),
- wzrost nakładów sektora przedsiębiorstw na działalność B+R.

Monitorowanie stanu innowacyjności w regionie – przegląd stosowanych wskaźników

W tej części opracowania zawarto obraz regionalnego systemu innowacji województwa opolskiego w latach 2004–2019 ukazany przez pryzmat wybranych

¹⁰ M. Szewczuk-Stępień, B. Klemens, Essence and role of co-operation in regional development. RIS3 study [w:] Quality-Access to Success, 20 (SI), Rumunia, Petrosani 2019.

wskaźników monitorowania stanu innowacyjności przedsiębiorstw. Został on opracowany na podstawie raportów, analiz oraz dokumentów programowych dotyczących rozwoju regionalnego. Ukazanie perspektywy 15 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej w kontekście sposobu postrzegania innowacyjności, w szczególności trybu dokonywania pomiaru cech ukazujących budowanie przewag konkurencyjnych, pozwala zaobserwować istotne zmiany w podejściu do przedmiotowej oceny (tab. 8). Pod uwagę wzięto opracowania przygotowane przez samorząd regionalny (np. diagnoza na potrzeby opracowania Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego), na zlecenie samorządu regionalnego (raporty instytucji zewnętrznych ukazujące stan gospodarki regionalnej), uwzględniono również opracowania instytucji, w tym otoczenia biznesu (np. Urząd Statystyczny w Opolu, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Politechniki Opolskiej) czy obowiązujące wskaźniki brane pod uwagę przy tworzeniu portretów regionalnych w ramach *Regional Innovation Scoreboard*.

Pierwsze opracowania ukazujące stan innowacyjności gospodarki województwa opolskiego skupiały się na analizie indywidualnego potencjału firm, który dawał podstawę dla tworzenia przewag konkurencyjnych, np. zasoby przedsiębiorstwa, nakłady na innowacje, charakter współpracy. Wraz z upływem lat, doświadczeniem podmiotów związanym z aktywnością innowacyjną, wskaźniki stały się bardziej „zaawansowane” i wysublimowane, ale przede wszystkim ukazują dużo szerszy i bardziej szczegółowy kontekst potencjału innowacyjnego gospodarki (np. struktura nakładów na działalność innowacyjną wg przeznaczenia, udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem, struktura personelu B+R wg poziomu wykształcenia, eksport produktów średniej i zaawansowanej technologii). Nadal pozostaje jednak spory rozdźwięk pomiędzy wskaźnikami, które stosowane są w regionie, gdyż zostały uznane za „łatwe” do monitorowania, a tymi, które decydują o pozycji województwa w rankingu IUS. Dopóty system monitorowania w regionie nie będzie bazował na analogicznych z europejskimi standardach oceny poziomu innowacyjności, pozostaniemy w grupie słabych innowatorów.

Podsumowanie

Oceniając innowacyjność województwa opolskiego trudno jest podać jednoznaczna notę. Z jednej strony poziom innowacyjności regionu jest słaby, przedsiębiorcy naśladują inicjatywy, naukowcy niespecjalnie uczestniczą w międzynarodowej przestrzeni badawczej, z drugiej strony można uznać, że jednak jest wysoki, bo powstają spektakularne i nowatorskie rozwiązania. Niska pozycja w rankingach to jednak głównie wynik zindywidualizowanego podejścia do kreowania i wdrażania innowacji – brak tradycji współpracy, niechęć do kooperacji wynikająca najczęściej z obawy przed przejęciem, a nawet kradzieżą pomysłu. Kraje skandynawskie, które od lat są w czołówce liderów innowacyjności,

Tabela 8. Wybrane wskaźniki monitorowania stanu innowacyjności gospodarki województwa opolskiego – przegląd opracowań z okresu 2004–2019

Nazwa dokumentu	Wykaz wskaźników
<p>Stan innowacyjności przedsiębiorstw Opolszczyzny. Wyniki badań monitoringowych cz. I. Analiza wyników badania monitoringowego Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego na lata 2004–2013 oraz Planu działań na lata 2004–2006, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Politechniki Opolskiej, Opole 2006</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowane przez firmę ułatwienia w zakresie podnoszenia kwalifikacji kadr 2. Średnia ilość komputerów w przedsiębiorstwach wg liczby zatrudnionych 3. Rodzaj łącza internetowego wykorzystywanego przez firmy 4. Narzędzia informatyczne wykorzystywane przez firmy (www, intranet, serwer) 5. Sposoby wykorzystywania internetu przez przedsiębiorstwa (pozyskiwanie technologii, klientów, reklama, realizacja zamówień, bankowość elektroniczna) 6. Wiek maszyn i urządzeń znajdujących się w zasobach firmy 7. Okres, w którym wprowadzona została stosowana technologia produkcji (rok) 8. Działy wyodrębnione w strukturze badanych przedsiębiorstw 9. Aktywność przedsiębiorstw na polu pozyskiwania certyfikatów jakości 10. Odsetek firm, które wprowadziły wyróżnione rodzaje zmian w ciągu ostatnich 2 lat (organizacyjne, produktowe, procesowe, usługowe) 11. Znaczenie poszczególnych źródeł innowacji (zakup wyników badań, technologii, licencji, pomysły pracowników, własny dział B+R) 12. Znaczenie poszczególnych źródeł finansowania innowacji (własne, kredyt bankowy, grant UE, fundusz kapitałowy np. venture capital) 13. Znaczenie poszczególnych celów wprowadzania zmian w firmie (udział w rynku, koszty działalności, warunki pracy) 14. Bariery wprowadzania zmian/innowacji firmie 15. Znaczenie poszczególnych barier wprowadzania zmian/innowacji w firmie (wysokie koszty wprowadzania zmian, brak środków własnych, trudny dostęp do finansowania zewnętrznego, brak potrzeby wprowadzania zmian) 16. Obszary współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami (podwykonawstwo, udział w targach, wspólne zakupy materiałów, nowe produkty) 17. Częstotliwość współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami 18. „Pochodzenie” branżowe partnerów kooperacji 19. Współpraca firm z instytucjami sektora B+R 20. Obszary współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a sektorem B+R (szkolenia, projekty badawcze, opracowanie nowych technologii, certyfikacja) 21. Współpraca firm z instytucjami otoczenia biznesu 22. Rodzaje instytucji otoczenia biznesu z którymi współpracują firmy (izby gospodarcze, stowarzyszenia zawodowe, agencja rozwoju regionalnego) 23. Znaczenie poszczególnych barier współpracy z instytucjami otoczenia biznesu i instytucjami sektora B+R (brak odpowiedniej i czytelnej oferty, skomplikowane procedury współpracy, brak kapitału/funduszy w przedsiębiorstwie na usługi badawcze)

Tabela 8. cd.

Nazwa dokumentu	Wykaz wskaźników
<p>Badanie stanu innowacyjności opolskich MŚP oraz aktywności i współpracy instytucji naukowo-badawczych pod kątem budowy systemu oceny wskaźnikowej na lata 2007–2013 w ramach Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego, raport opracowany na zlecenie OCRG, Grupa GUMUŁKA, Opole 2009</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych (ceny bieżące) w województwie opolskim 2. Dynamika liczby zatrudnionych w działalności B+R w województwie opolskim 3. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową w stosunku do PKB w % w województwie opolskim 4. Efekty działalności innowacyjnej w przedsiębiorstwach województwa 5. Opolskiego (poprawa jakości produktów, zwiększenie asortymentu, wejście na nowe rynki, zwiększenie zdolności produkcyjnych, wypełnienie przepisów i norm, obniżka kosztów) 6. Formy podnoszenia poziomu kwalifikacji pracowników w zakresie innowacyjności, przedsiębiorczości 7. Wprowadzone innowacje w ostatnich 3 latach a wlk. przedsiębiorstwa 8. Rodzaj innowacji wprowadzonych w przedsiębiorstwie w ostatnich 3 latach (nowe produkty i usługi, udoskonalenie produktów/usług, udoskonalenie technologii, zmiana struktury organizacyjnej, inwestycje w park maszynowy, nowe/tańsze źródło zaopatrzenia, stworzenie miejsca pracy związanego z działalnością innowacyjną) 9. Zaplecze B+R (własne, innej instytucji) 10. Zakup w ciągu ostatnich 3 lat gotowej technologii w postaci dokumentacji i/lub licencji, praw patentowych 11. Powody wprowadzenia innowacji (zdobycie nowych klientów, dorównanie konkurencji, poprawa sytuacji finansowej, zdobycie nowego rynku, obniżenie kosztów produkcji, poprawa organizacji i zarządzania firmą, zakup dostępnej technologii, dostępność środków UE, wymogi prawne) 12. Efekty wprowadzenia innowacji (wzrost konkurencyjności, zwiększenie wydajności pracy, zwiększenie asortymentu produktów/usług, otwarcie nowych rynków/zwiększenie udziału w dotychczasowych rynkach, obniżenie kosztów, zwiększenie zatrudnienia, zmniejszeni zużycia mediów, materiałów, obniżenie ceny usługi/produktu) 13. Planowana działalność inwestycyjna przedsiębiorstw 14. Zakres planowanych innowacji w przyszłym roku (wprowadzenie nowych produktów, udoskonalenie technologii, inwestycje w park maszynowy, udoskonalenie właściwości oferowanych produktów/usług, znalezienie nowego, tańszego źródła zaopatrzenia, zmiana struktury organizacyjnej lub zarządzania, zmiana w procesie działalności marketingowej) 15. Obszary współpracy z Instytucjami Otoczenia Biznesu (szkolenia, Konsultacje, nowe produkty/usługi, nowe technologie) 16. Współpraca z instytucjami naukowo-badawczymi (wspólne projekty, prace nad rozwiązaniami innowacyjnymi, staże pracowników naukowych i studentów, wdrażanie prac naukowych) 17. Narzędzia informatyczne stosowane w firmie (serwer, www, intranet, specjalistyczny system informatyczny)

Tabela 8. cd.

Nazwa dokumentu	Wykaz wskaźników
<p>Analiza stanu innowacyjności województwa opolskiego. Opracowanie wykonane na zlecenie: Opolskiego Centrum Rozwoju Gospodarki, GEOPROFIT, Warszawa 2010</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedsiębiorstwa przemysłowe, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej w % ogółu 2. Przedsiębiorstwa przemysłowe, które w latach 2004–2006 wprowadziły innowacje organizacyjne lub marketingowe 3. Odsetek firm, w których pracujący wykorzystują komputery z dostępem do Internetu 4. Udzielone patenty na wynalazki w przeliczeniu na 100.000 mieszkańców 5. Przedsiębiorstwa wykorzystujące oprogramowanie informatyczne CRM (zbieranie, przechowywanie, dystrybucja wewnętrzna informacji o klientach) 6. Przedsiębiorstwa innowacyjne w przemyśle jako % ogółu przedsiębiorstw 7. Przedsiębiorstwa w sektorze usług, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej 8. Produkty, które wprowadzono na rynek w latach 2004–2006 w % sprzedaży ogółem (sektor usług) 9. Nakłady na B+R w województwie opolskim 10. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych 11. Wydatki na badania i rozwój ogółem w przeliczeniu na 1 mieszkańca 12. Przychody ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych, wprowadzonych na rynek przez przedsiębiorstwa przemysłowe 13. Udział produkcji sprzedanej wyrobów nowych lub istotnie ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w produkcji sprzedanej wyrobów przemysłowych ogółem 14. Liczba pracowników naukowo-badawczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców 15. Liczba jednostek badawczo-rozwojowych przypadająca na 100.000 mieszkańców
<p>Analiza potencjału innowacyjnego obszarów inteligentnych specjalizacji w ramach Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego, Raport z badań, EU-Consult Sp. z o.o. na zlecenie OCRG, Opole 2015</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw województwa 2. Nakłady na działalność B+R (osobowe, maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia, środki transportu) 3. Przedsiębiorstwa innowacyjne w przemyśle wg rodzajów wprowadzonych innowacji (procesowa/technologiczna, produktowa, organizacyjna, marketingowa) 4. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w przychodach netto ze sprzedaży w przemyśle 5. Jednostki oraz zatrudnieni w działalności badawczej i rozwojowej

Tabela 8. cd.

Nazwa dokumentu	Wykaz wskaźników
Raport z monitoringu Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, Departament Polityki Regionalnej i Przestrzennej, UMWO, Opole 2017	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nakłady na B+R w stosunku do PKB 2. Udział zatrudnionych w B+R w stosunku do pracujących w gospodarce narodowej 3. Przedsiębiorstwa innowacyjne z sektora usług 4. Przedsiębiorstwa innowacyjne z sektora przemysłowego 5. Liczba udzielonych patentów 6. Udzielone prawa ochronne wzorów użytkowych 7. Liczba inkubatorów przedsiębiorczości i parków naukowo – technologicznych 8. Liczba istniejących klastrów/inicjatyw klastrowych w województwie 9. Nakłady w sektorze przedsiębiorstw na działalność B+R 10. Zatrudnienie w działalności B+R w sektorze przedsiębiorstw 11. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach 12. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych 13. Powierzchnia (wolnych) terenów inwestycyjnych 14. Łączna powierzchnia (ha) terenów inwestycyjnych objętych statusem SSE w woj. opolskim
Działalność innowacyjna oraz badawcza i rozwojowa w województwie opolskim w latach 2009–2016, Urząd Statystyczny w Opolu, Ośrodek Badań Regionalnych, Opole 2018	<ol style="list-style-type: none"> 1. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług 2. Udział innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych według rodzaju wprowadzanych innowacji w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych 3. Udział innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych według rodzaju wprowadzanych innowacji w ogólnej liczbie przedsiębiorstw usługowych 4. Innowacje organizacyjne i marketingowe w przedsiębiorstwach przemysłowych 5. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach 6. Struktura nakładów na działalność innowacyjną wg przeznaczenia: przedsiębiorstwa przemysłowe (maszyny i urządzenia, budynki i budowle, działalność B+R, zakup oprogramowania); przedsiębiorstwa usługowe: działalność B+R, maszyny i urządzenia) 7. Struktura nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych wg źródeł finansowania 8. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w przedsiębiorstwach przemysłowych według sektora własności 9. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów podmiotów zaliczanych do wysokiej i średnio-wysokiej techniki 10. Odsetek przedsiębiorstw przemysłowych aktywnych innowacyjnie, które otrzymały publiczne wsparcie finansowe na działalność innowacyjną (w tym B+R) 11. Odsetek przedsiębiorstw, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej

Tabela 8. cd.

Nazwa dokumentu	Wykaz wskaźników
Działalność innowacyjna oraz badawcza i rozwojowa w województwie opolskim w latach 2009–2016, Urząd Statystyczny w Opolu, Ośrodek Badań Regionalnych, Opole 2018	<ol style="list-style-type: none"> 12. Odsetek przedsiębiorstw, które współpracowały w ramach inicjatyw klastrowej 13. Liczba inkubatorów przedsiębiorczości i parków technologicznych Relacja nakładów na B+R do PKB 14. Struktura personelu B+R wg poziomu wykształcenia 15. Udział personelu B+R w sektorze przedsiębiorstw w personelu B+R ogółem 16. Stopień zużycia aparatury naukowo-badawczej 17. Liczba udzielonych patentów i opraw ochronnych
Analiza stanu innowacyjności gospodarki województwa opolskiego. Opracowanie na zlecenie OCRG, Openfield sp. z o. o., Opole 2019	<ol style="list-style-type: none"> 1. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw 2. Przedsiębiorstwa innowacyjne wśród przedsiębiorstw z sektora usług 3. Przedsiębiorstwa innowacyjne wśród przedsiębiorstw przemysłowych 4. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w województwie opolskim 5. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przychodach netto ze sprzedaży ogółem 6. Liczba projektów i wartość dofinansowania NCBR 7. Przedsiębiorstwa przemysłowe współpracujące w ramach inicjatywy klastrowej lub innej sformalizowanej współpracy w % przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie 8. Podmioty w działalności B+R na 100 tys. ludności. 9. Nakłady na działalność B+R w sektorze przedsiębiorstw 10. Zgłoszenia wynalazków i wzorów użytkowych 11. Odsetek przedsiębiorstw wykorzystujących Internet w kontaktach z administracją publiczną 12. Odsetek przedsiębiorstw wyposażających swoich pracowników w urządzenia przenośne (np. komputery przenośne, smartphony) pozwalające na mobilny dostęp do Internetu
Regional Innovation Scoreboard 2019	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kształcenie ustawiczne – osoby kształcące się 2. Publikacje naukowe 3. Najczęściej cytowane publikacje naukowe 4. Wydatki B+R w sektorze publicznym 5. Wydatki na innowacje inne niż B+R 6. MŚP z innowacjami produktowymi lub procesowymi 7. MŚP z innowacjami marketingowymi lub organizacyjnymi 8. MŚP innowacyjne we własnym zakresie 9. Innowacyjne MSP współpracujące z innymi 10. Eksport produktów średniej i zaawansowanej technologii 11. Sprzedaż nowości innowacyjnych na rynku

Źródło: opracowanie własne na podstawie analiz cytowanych opracowań i raportów.

wdrażają inny model polityki rozwoju innowacji, tj. model oparty na zaufaniu i współpracy. Powszechnie wiadomo, że innowacje nie powinny być robione przypadkowo, warto je zaplanować i wpisać w strategię rozwoju, opolscy przedsiębiorcy mają jednak z tym widoczny problem. Ważnym ogniwem w procesie wdrażania innowacji w przedsiębiorstwach powinny być instytucje otoczenia biznesu. Powinny one wspierać przedsiębiorstwa, ale bardzo często jednostki te w regionie opolskim nie mają wystarczających kompetencji i stabilnego finansowania (powstały głównie dzięki funduszom europejskim i niewiele z nich dojrzało do profesjonalnego świadczenia usług na rynku komercyjnym). Innowacje wymagają dużych nakładów finansowych na prowadzenie prac, które dodatkowo obciążone są znacznym stopniem ryzyka. Stąd też małe i średnie przedsiębiorstwa nie są w stanie z własnych środków pokryć kosztów działań innowacyjnych i wymagają wsparcia otoczenia instytucjonalnego, gospodarczego i naukowego. Niezbędne są zatem:

- systemowe rozwiązania finansowania współpracy,
- skuteczne narzędzia finansowania działań na rzecz upowszechniania dobrych praktyk,
- efektywne metody finansowania doradztwa i wdrażania innowacji.

Czynnikami determinującymi poziom innowacyjności są przede wszystkim kapitał ludzki oraz polityka innowacyjna dostosowana odpowiednio do potrzeb i możliwości danego województwa. Wyzwania rozwojowe wymuszają, aby w procesie programowania polityki rozwoju w jeszcze większym stopniu koncentrować potencjały regionalne na działaniach akcentujących innowacyjność gospodarki jako najważniejszego koła zamachowego pozytywnych zmian. Najważniejszym dokumentem, opisującym te wyzwania i wyznaczającym kierunki rozwoju województwa opolskiego w dziedzinie transferu wiedzy jest Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020. Opracowanie RSIWO zawiera wizję, misję oraz wyzwania i cele wraz ze wskaźnikami ich realizacji, przez co stanowi zbiór wytycznych, w którym kierunku powinien przebiegać proces transformacji gospodarczej. Tylko działania oparte na wykorzystaniu mocnych stron, przewag konkurencyjnych czy doskonałościach regionu wraz z zaangażowaniem partnerów współpracy międzysektorowej mogą przyczynić się do podniesienia stanu innowacyjności gospodarki regionu. Ważne jest jednak systemowe podejście, które jest dosyć trudne, a czasami wręcz niemożliwe w formule bazowania na środkach europejskich posiadających liczne ograniczenia w postaci trybu konkursowego, kryteriów dostępu czy kwalifikowalności.

Literatura

- [1] Analiza stanu innowacyjności gospodarki województwa opolskiego. Opracowanie na zlecenie OCRG, Openfield sp. z o. o., Opole 2019

-
- [2] Analiza stanu innowacyjności województwa opolskiego. Opracowanie wykonane na zlecenie: Analiza potencjału innowacyjnego obszarów inteligentnych specjalizacji w ramach Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego, Raport z badań, EU-Consult Sp. z o.o. na zlecenie OCRG, Opole 2015. Opolskiego Centrum Rozwoju Gospodarki, GEOPROFIT, Warszawa 2010
  - [3] Badanie stanu innowacyjności opolskich MSP oraz aktywności i współpracy instytucji naukowo-badawczych pod kątem budowy systemu oceny wskaźnikowej na lata 2007–2013 w ramach Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego, Raport opracowany na zlecenie OCRG, Grupa GUMUŁKA, Opole 2009
  - [4] BOSSAK J.W.: Systemy gospodarcze, a globalna konkurencja, Wydawnictwo SGH w Warszawie, Warszawa 2006
  - [5] BUKOWSKI M., SZPOR A., ŚNIEGOCKI A.: Potencjał i bariery polskiej innowacyjności, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2012
  - [6] Działalność innowacyjna oraz badawcza i rozwojowa w województwie opolskim w latach 2009–2016, Urząd Statystyczny w Opolu, Ośrodek Badań Regionalnych, Opole 2018
  - [7] GULDA K.: Wzrost gospodarczy a transfer technologii, [w:] Koch J. (red.), Wzrost gospodarczy a innowacje, Wrocławskie Centrum Transferu Technologii, Wrocław 2008
  - [8] Informacja nt. stanu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020, OCRG, Opole 2018
  - [9] Innowacje w MSP. Pod Lupą. Raport EFL SA, Wrocław 2015
  - [10] Monitoring innowacyjności polskich przedsiębiorstw. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2019
  - [11] Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition, OECD/Eurostat 2005
  - [12] Raport z monitoringu Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku, Departament Polityki regionalnej i Przestrzennej, UMWO, Opole 2017
  - [13] Regionalna Strategia Innowacji Województwa Opolskiego do roku 2020, UMWO, Opole 2017
  - [14] Regional Innovation Scoreboard 2019 <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/35935>
  - [15] Stan innowacyjności przedsiębiorstw Opolszczyzny. Wyniki badań monitoringowych cz. I. Analiza wyników badania monitoringowego Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Opolskiego na lata 2004–2013 oraz Planu działań na lata 2004–2006, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Politechniki Opolskiej, Opole 2006
  - [16] Strategia Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komisja Europejska, Bruksela 2010
  - [17] SZEWCZUK-STĘPIEŃ M., KLEMENS B.: Essence and role of co-operation in regional development. RIS3 study [w:] Quality-Access to Success, 20 (SI), Rumunia, Petrosani 2019
  - [18] ŚWITALSKI W.: Innowacje i konkurencyjność, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005

Kornelia POLEK-DURAJ

Politechnika Opolska

Bezpieczeństwo pracy w województwie opolskim – wybrane aspekty

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo pracy ściśle związane jest z organizacją środowiska pracy¹, które ma wpływ zarówno na samopoczucie człowieka, jego zdrowie, wydajność pracy, jak i na długość wieku produkcyjnego. Właściwe kształtowanie środowiska pracy pozwala na rozwój organizacji, jej konkurowanie na rynku oraz funkcjonowanie zgodnie z obowiązującymi normami BHP. Jest zatem podstawowym czynnikiem wpływającym na efektywny rozwój każdej działalności gospodarczej. W środowisku pracy istnieje wiele czynników, które mogą negatywnie wpływać na bezpieczeństwo pracy (np. zła organizacja pracy, występowanie czynników uciążliwych), co może mieć ujemne przełożenie na organizm pracownika. Zwykle powodują one obniżenie wydolności fizycznej lub psychicznej oraz nadmierne zmęczenie, co w konsekwencji może doprowadzić do obniżenia wydajności pracy bądź spowodowania wypadku na stanowisku roboczym. Często wywołują również poważniejsze następstwa zdrowotne, np. niepełnosprawność będącą bezpośrednim skutkiem wypadku przy pracy lub choroby zawodowe. Środowisko pracy odgrywa istotną rolę we wszystkich działach gospodarki narodowej. Jednym z nich jest przemysł meblarski, który od wielu lat zaliczany jest do najbardziej dynamicznie rozwijających się gałęzi polskiej gospodarki. Polskie meble są sprzedawane na całym świecie, a ich produkcja jest jednym z najważniejszych przemysłów zarówno polskiej, jak i światowej gospodarki. W 2018 r. polska branża meblarska osiągnęła wartość produkcji sprzedanej na poziomie 49 mld złotych, co stanowiło 4,1% w produkcji sprzedanej ogółem wyrobów własnych producentów². Około 90% stanowią meble eksportowa-

---

¹ A. Gembalska-Kwiecień, Prawidłowa organizacja środowiska pracy jako jeden z elementów poprawy bezpieczeństwa pracy. Organizacja i Zarządzanie. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, 2015, z. 77, s. 75.

² <https://stat.gov.pl> › gfx › produkcja_wyrobow_przemyslowych_w_2018_r [dostęp: 20.10.2019].

ne³. Analizując dane statystyczne można zauważyć, że firmy, które opanowały rynek meblowy w Polsce to przede wszystkim mikro i małe przedsiębiorstwa (stanowią one ponad 98%⁴ ogółu podmiotów na rynku zajmujących się produkcją mebli), z których duża część prowadzona jest jako rodzinne przedsiębiorstwa. Niestety branża ta pomimo istotnych sukcesów sprzedażowych, postępu technologicznego oraz techniczno-organizacyjnego charakteryzuje się występowaniem licznych czynników wpływających negatywnie na jakość szeroko pojętych warunków pracy oraz niezgodności z obowiązującymi normami w zakresie bezpieczeństwa pracy. Przejawem tego jest wysoki poziom zagrożeń oraz duża liczba wypadków przy pracy, które osłabiają kapitał ludzki w dużym stopniu.

Środowisko pracy – bezpieczeństwo pracy

Środowisko pracy stanowi istotny element materialnych i społecznych czynników wpływających na pracownika w miejscu zatrudnienia. Ma ono znaczenie relatywne, ponieważ odnosi się do konkretnego podmiotu tzn. inne będzie w odniesieniu do przełożonego, a inne do podwładnego. Jest istotną częścią otoczenia człowieka. Celem właściwego scharakteryzowania środowiska pracy należy przybliżyć pojęcie warunków pracy, gdyż są one ściśle ze sobą skorelowane. Termin „warunki pracy” stosowany zarówno w literaturze naukowej, jak i praktyce życia gospodarczego nie został jak dotąd precyzyjnie zdefiniowany. Zwykle określa się go jako „ogół fizycznych oraz psychospołecznych czynników mających swoje źródło w środowisku pracy i wpływających na osoby wykonujące pracę”⁵. Często termin „warunki pracy” utożsamiany jest z terminem „środowisko pracy”⁶. Ma to odzwierciedlenie w szczegółowym podziale warunków pracy, na które składają się elementy organizacyjno-techniczne (obejmujące materialne środowisko pracy i organizację pracy), ekonomiczne (związane z warunkami pracy w aspekcie m.in. rodzaju podpisanej umowy, wynagrodzenia, dodatkowych świadczeń dla pracowników) oraz społeczne (obejmujące stosunki interpersonalne na linii przełożony – pracownik oraz pracownik-pracownik). Należy jednak pamiętać, że warunki pracy w stosunku do materialnego środowiska pracy pełnią rolę nadrzędną. W literaturze przedmiotu wyróżnia się również czynniki estetyczne (np. architektura wnętrza, wyposażenie pomieszczeń), sanitarno-higieniczne (np. posiadanie stołówki), czasowe (np. czas przebywania w miejscu pracy) oraz treść pracy (np. zakres powierzonych pracow-

³ http://www.biznesmeblowy.pl/rynek_mebli/111/produkcja_sprzedana_mebli_w_2018_roku_nie-splnione_prognozy,16435.html [dostęp: 20.10.2019].

⁴ Obliczenia własne na podstawie: Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2018 r. GUS, Warszawa 2019.

⁵ A. Pocztowski, Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 307.

⁶ B. Gajdzik, Twórcze warunki pracy w przedsiębiorstwie produkcyjnym – wybrana problematyka w: Zeszyty Naukowe w Wyższej Szkole Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach, 2014 nr 1 (10), s. 68.

nikom obowiązków) Warunki pracy stanowią integralną część funkcjonowania zawodowego każdego pracownika.

Materialne środowisko pracy tworzy „układ czynników sprzyjających (lub niesprzyjających) wydajności pracy i zarazem gwarantujących (lub przeciwnie) pracownikowi odpowiednie warunki higieny, zdrowia, bezpieczeństwa i estetyki”⁷. Analizując je szczegółowo (tj. takie, które oddziałują na pracownika w sposób pośredni lub bezpośredni) wyróżnia się czynniki⁸: fizyczne (m.in hałas, oświetlenie, drgania mechaniczne, zapylenie powietrza), biologiczne (tj. oddziaływanie żywych mikroorganizmów m.in. wirusy, bakterie, grzyby), chemiczne (np. kontakt z substancjami toksycznymi), psychofizyczne (głównie powstające w efekcie wykonywania pracy powodującej obciążenia fizyczne lub psychoneurwowe, np. długotrwałe napięcie mięśni.). Charakter materialnego środowiska pracy oraz zagrożeń występujących na danym stanowisku jest uwarunkowany m.in. specyfiką produkcji, stosowaną technologią, obowiązującym system organizacji pracy. Stopień ich wpływu na pracownika oraz jego pracę zależy od:

- rodzaju czynnika, czasu i okresu działania oraz nasilenia,
- uciążliwości pracy,
- indywidualnej odporności i wrażliwości człowieka na dany czynnik oraz stanu jego zdrowia i aktualnej kondycji.

Wykazanie powiązań między tymi czynnikami, a ich oddziaływaniem na pracowników jest niełatwym zadaniem. Nie można bowiem przyjmować, że występowanie czynników szkodliwych, uciążliwych czy niebezpiecznych dla zdrowia jest równoznaczne w każdym przypadku z możliwością wystąpienia wypadku w czasie wykonywania przez pracownika powierzonych mu obowiązków bądź choroby zawodowej. Tym samym nie zawsze decydują one również o tym, że wykonywana praca w danym zakładzie odbywa się w bezpiecznych warunkach, czy też nie. Uwarunkowane jest to wieloma aspektami między innymi organizacją pracy w przedsiębiorstwie, rodzajem danego stanowiska roboczego, zapewnieniem przez pracodawcę środków ochrony indywidualnej, okresowych szkoleń z zakresu bhp. Można jednak na podstawie przeprowadzonych badań i informacji o czynnikach szkodliwych, niebezpiecznych i uciążliwych podejmować próby przewidywania ich skutków zdrowotnych. Ponadto czynniki te decydują o indywidualnych predyspozycjach człowieka do pracy oraz jego odporności na zmęczenie i niekorzystne oddziaływanie środowiska pracy. Bezpieczne i zdrowe środowisko pracy wraz z właściwie realizowaną organizacją pracy oraz odpowiednimi warunkami ekonomicznymi i społecznymi, ma zasadnicze znaczenie dla jakości pracy. Stanowi

---

⁷ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 2000, s. 377.

⁸ K. Polek-Duraj, *Warunki pracy w przemyśle Śląska Opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu drzewnego i cementowego*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2007, s. 33–47.

kluczowy element w aspekcie wzrostu zatrudnienia, poprawy produktywności i zwiększenia spójności społecznej.

Charakterystyka przemysłu drzewno-meblarskiego w Polsce

Przemysł drzewno-meblarski jest gałęzią przemysłu drzewno-papierniczego wykorzystującą do produkcji obróbkę określonych gatunków drewna. W Unii Europejskiej zalicza się do grupy największych i najważniejszych gałęzi przemysłu. Jego udział w ogólnej produkcji przemysłu przetwórczego waha się w granicach 2–4% (zależnie od kraju). W Polsce sprzedaż producentów mebli utrzymuje się od wielu lat na poziomie około 2% PKB, a ich udział w ogólnym zatrudnieniu stanowi około 6%⁹. Jest to ponad dwukrotnie więcej niż w Unii Europejskiej.

Branża drzewno-meblarska w Polsce ma wieloletnią tradycję. Uważana jest za jedną z ważniejszych sił napędowych polskiej gospodarki i eksportu. Na tle europejskiego i światowego handlu branża ta zajmuje czołowe miejsce. Polska jest szóstym największym producentem mebli na świecie z około 3% udziałem w światowej produkcji mebli¹⁰. Obecnie jest drugim głównym dostawcą mebli na rynek europejski, a czwartym eksporterem mebli na świecie (jej udział szacuje się na poziomie 5%). Pod względem salda handlowego w obrotach międzynarodowych polska branża drzewno-meblarska ustępuje tylko branży chińskiej i włoskiej.

Według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) sektor drzewno-meblarski obejmuje trzy działy:

- leśnictwo i pozyskiwanie drewna,
- produkcję wyrobów z drewna oraz korka, w wyłączeniu mebli oraz produkcja wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania,
- produkcję mebli.

Dział zajmujący się produkcją mebli stanowi najważniejszą pozycję w całym przemyśle drzewno-meblarskim, gdyż dominuje pod względem udziału w produkcji sprzedanej i wynosi ponad 55% w skali całego sektora. Należy do najszybciej rozwijających się branż przemysłu przetwórczego w Polsce. Obecnie w branży meblarskiej działa prawie 31 tysięcy zarejestrowanych firm (stan na 31.12.2018¹¹), w których jak podaje Główny Urząd Statystyczny pracuje ponad 161 tysięcy osób¹².

Produkcja mebli obejmuje wiele różnorodnych procesów. Wśród najważniejszych należy wymienić: konserwację drewna, piłowanie, suszenie i sezonowanie, produkcję paneli, mechaniczną obróbkę, szlifowanie, zaprawianie, bielenie, barwienie, polerowanie, piaskowanie, lakierowanie, montowanie i wykańczanie.

⁹ Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2018 r. GUS, Warszawa 2019.

¹⁰ http://www.pkobp.pl/media_files/87bf3f81-8f82-4934-9b05-3eb7f05a87a0.pdf [dostęp: 15.09.2019]

¹¹ Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2018 r. GUS – Warszawa 2019.

¹² Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2018 r. GUS, Warszawa 2019.

Zazwyczaj procesy te odbywają się w więcej niż jednym zakładzie. Przy czym na każdym etapie produkcji pracownicy w większym bądź mniejszym stopniu narażeni są na czynniki niebezpieczne, uciążliwe lub szkodliwe. Według najnowszych danych GUS (na koniec 2018 r.) w warunkach zagrożenia dla zdrowia pracuje co ósmy pracownik zatrudniony przy produkcji mebli. Najczęściej są oni narażeni na hałas, pyły, czynniki chemiczne, drgania mechaniczne, nieprawidłowe oświetlenie stanowiska pracy. Przy czym stopień zagrożenia w dużym stopniu uwarunkowany jest stosowaną technologią produkcji. Jednocześnie przemysł ten charakteryzuje się relatywnie wysokim wskaźnikiem wypadkowości. Niejednokrotnie dochodzi do nich w skutek braku odpowiedniego zabezpieczenia miejsca pracy, niesprawnych maszyn (np. brak urządzenia zabezpieczającego przed odrzutem materiału) oraz zwykłej nieuwagi pracowników. Co ciekawe, występujące wypadki nie zawsze są konsekwencją źle działających, starych maszyn, coraz częściej zdarzają się również na nowoczesnych urządzeniach. Często są one wypadkową niekompetencji, lekko-myślności pracownika i zaniedbań ze strony pracodawcy (np. brak stanowiskowej instrukcji bezpiecznej pracy, nieodpowiednie przeszkolenia pracownika).

Bezpieczeństwo pracy w województwie opolskim na przykładzie zakładów produkujących meble

W województwie opolskim liczba podmiotów gospodarczych zajmujących się produkcją mebli od 2009 r. systematycznie wzrasta (tab. 1). Obecnie stanowią one nieco ponad 9,3% ogółu zatrudnionych w przetwórstwie przemysłowym¹³.

Tabela 1. Podmioty gospodarcze zajmujące się produkcją mebli w latach 2009–2018

Lata	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Firmy produkujące meble	724	777	778	776	776	789	807	808	824	836

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie opolskim” w latach 2009–2018, Urząd Statystyczny w Opolu ¹⁴.

W celu określenia poziomu bezpieczeństwa pracy osób zatrudnionych na Opolszczyźnie przy produkcji mebli, dokonano analizy danych statystycznych prezentowanych przez GUS oraz udostępnionych przez pracodawców, z którymi były przeprowadzane badania. Badania te zostały zrealizowane w lipcu 2019 r. w wybranych zakładach branży meblarskiej należących do grupy małych przedsiębiorstw (tj. zatrudniających poniżej 49 pracowników). Ich wybór wynika z faktu,

¹³ Opracowane na podstawie: Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie opolskim w 2018 r., Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2019.

¹⁴ W tabeli celowo dokonano analizy od roku 2009, bowiem poprzednie lata, włącznie z 2008 rokiem były przez Urząd Statystyczny w Opolu podane według starej klasyfikacji PKD z 2004 r.

iz stanowią one około 95% wszystkich podmiotów gospodarczych w tej branży na Opolszczyźnie. Badaniem objęto 85 zakładów usytuowanych w różnych częściach województwa. Działają one na rynku średnio 10 lat i mają stabilną sytuację ekonomiczno-finansową. W analizie wykorzystano informacje dotyczące zagrożeń zawodowych, przyczyn wypadków przy pracy oraz poziomu wypadkowości. Dane do analizy, analogicznie do tabeli 1, przyjęto za lata 2009–2018 (tab. 2). Ponadto skorzystano z informacji zebranych od pracowników na temat świadomości w zakresie bezpieczeństwa w pracy.

Tabela 2. Zatrudnieni w warunkach zagrożenia w latach 2009–2018 (na 1000 zatrudnionych)

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Przetwórstwo przemysłowe ogółem	142,9	138,2	100,6	138,1	133,1	126,1	124,1	119,9	118,7	118,6
Przemysł drzewno – meblarski ogółem	253,3	251,9	244,4	247,1	237,4	221,0	212,5	193,0	196,7	193,5
Przemysł meblarski	212,9	197,1	183,0	190,6	180,4	155,5	136,3	136,8	134,3	130,9
Przemysł drzewno – meblarski woj. opolskie	261,3	194,6	189,0	213,1	170,2	155,2	184,6	153,2	183,6	180,1
Przemysł meblarski woj. opolskie	199,7	166,0	145,9	162,1	129,0	105,6	96,5	91,5	132,3	121,8
Analizowane zakłady	208,1	209,5	200,8	164,7	147,5	128,9	110,2	112,8	129,4	120,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Roczników Statystycznych Przemysłu z lat 2009–2017 oraz analizowanych zakładów.

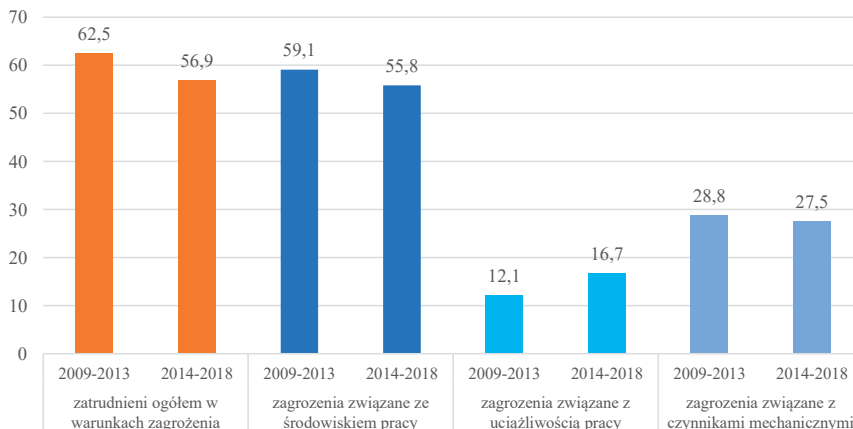
Rozpatrując wskaźnik zatrudnienia w warunkach zagrożenia można zauważyć, że zarówno przemysł drzewno-meblarski ogółem, jak i sam przemysł meblarski w Polsce charakteryzuje się znacznie wyższymi wartościami niż średnia w całym przetwórstwie przemysłowym, pomimo systematycznego spadku od początku analizowanego okresu. Szczególnie jest to widoczne w branży drzewno-meblarskiej ogółem, co w dużym stopniu spowodowane jest sytuacją w zakresie bezpieczeństwa pracy w przemyśle tartacznym. W badanym okresie średnio co 6 pracownik narażony jest na pracę charakteryzującą się różnorodnymi zagrożeniami. Podobnie sytuacja kształtuje się na Opolszczyźnie, z wyjątkiem lat 2013–2016, w którym był on znacznie niższy. Niestety według ostatnich danych ponownie wzrósł i kształtuje się na porównywalnym poziomie z danymi krajowymi. Warto jednak zauważyć, że wskaźnik zatrudnienia w warunkach zagrożenia przy produkcji mebli w analizowanym okresie uległ zmniejszeniu, jednak nie na tyle, aby był on na zadowalającym poziomie. Świadczy to o tym, że w badanym przemyśle poziom zagrożeń zawodowych jest nadal zbyt wysoki. Przy czym poziom zagrożeń w badanym okresie nie uległ istotnej zmianie. Można zatem wnioskować, że zarówno w badanym przemyśle na terenie województwa opolskiego, jak i w całej Polsce nie podejmuje się wystar-

czających działań mających na celu likwidowanie, bądź przynajmniej niwelowanie istniejących zagrożeń zawodowych.

W następnej kolejności dokonano analizy poziomu zagrożeń w badanych zakładach z wyszczególnieniem czynników szkodliwych, niebezpiecznych i uciążliwych na stanowiskach pracy. Na podstawie syntetycznych danych przedstawionych na wykresie 1 można stwierdzić, że ponad połowa zatrudnionych pracuje w warunkach zagrożenia zdrowia. Niemniej jednak można zauważyć, że w ostatnich 5 latach nastąpiła niewielka poprawa. Największy poziom zagrożenia jest następstwem czynników znajdujących się w środowisku pracy, co wynika w dużym stopniu ze specyfiki przemysłu meblowego. Wysoki stopień zagrożenia (ponad $\frac{1}{4}$ badanych) stwarzają również czynniki mechaniczne. Często spowodowane jest to używaniem w procesie produkcyjnym przestarzałego i wyeksploatowanego sprzętu. Prawie wszyscy właściciele zakładów objętych badaniem przyznali, że istotny wpływ na zaistnienie takiej sytuacji wynika ze zbyt wysokich kosztów zakupu nowoczesnych maszyn i narzędzi. Relatywnie najmniejszy odsetek stanowią pracownicy narażeni na zagrożenia związane z uciążliwością pracy, co może świadczyć, że sama obsługa maszyn, narzędzi, czy pozostałych urządzeń nie sprawia pracownikom większych problemów.

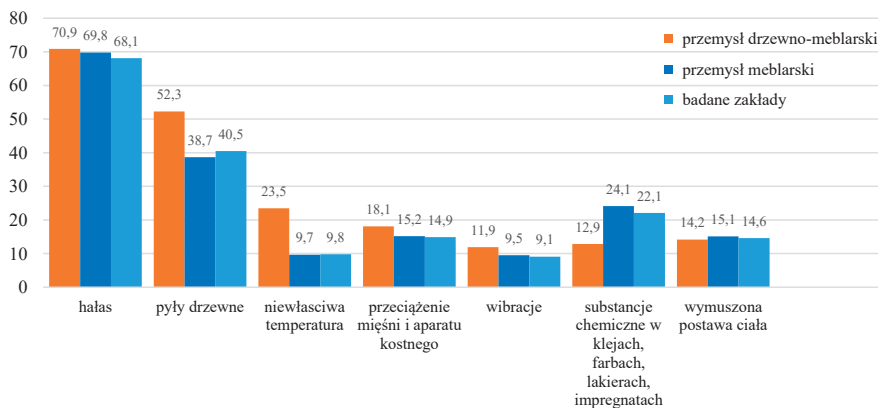
Wykres 1. Zatrudnieni w warunkach zagrożenia czynnikami niebezpiecznymi, szkodliwymi i uciążliwymi w badanych zakładach w latach 2009–2013 oraz w latach 2014–2018 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych w analizowanych zakładach.

Biorąc pod uwagę fakt, że najwięcej zagrożeń zdrowia i życia pracowników wynika z materialnego środowiska pracy, na podstawie analizy danych ustalono, które z nich są istotne oraz w jakim stopniu (wykres 2). Największe zagrożenie, zarówno w całej branży drzewno-meblarskiej, jak i w samym sektorze zajmującym się produkcją mebli oraz analizowanych zakładach, stanowi hałas. We wszystkich zakładach w badanym okresie znacznie przekraczał dopuszczalne normy. Rela-

Wykres 2. Struktura pracowników narażonych na zagrożenia związane ze środowiskiem pracy w badanych zakładach na tle przemysłu meblowego ogółem oraz przemysłu drzewno-meblarskiego na Opolszczyźnie w latach 2009–2018 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych w analizowanych zakładach oraz danych WUS w Opolu.

tywnie wysoki stopień zagrożenia stanowią również pyły drzewne oraz substancje chemiczne zawarte w klejach, lakierach, farbach i impregnatkach. Na ich oddziaływanie narażony jest co piąty pracownik. Warto zauważyć, że jedynie w przypadku oddziaływania substancji chemicznych odnotowuje się ich wyższy poziom w stosunku do całej branży drzewno-meblarskiej. Mniejszy odsetek pracowników pozostałych działów nie wynika jednak z lepszych warunków pracy w tym aspekcie, a jedynie z faktu, że prace z klejami, różnymi impregnatkami itp. stanowią małą część wszystkich prac przez nie wykonywanych. Ponadto w niektórych zakładach pracownicy narażeni są na działanie zbyt wysokich lub niskich temperatur, jednak w porównaniu do całej branży jest ono ponad dwukrotnie mniejsze. Dzieje się tak ponieważ produkcja mebli, w przeciwieństwie do większości pozostałych działów odbywa się w zamkniętych pomieszczeniach, co w dużym stopniu ma przełożenie na lepsze warunki w tej kwestii. Częstotliwość występowania pozostałych zagrożeń jest znikoma i nie ma większego znaczenia dla zdrowia osób zatrudnionych w analizowanym przemyśle.

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 3 można zauważyć, że poziom wypadkowości w analizowanym sektorze zarówno ogółem, jak i w badanych zakładach województwa opolskiego jest zdecydowanie wyższy od średniej krajowej w przetwórstwie przemysłowym ogółem. Przewyższa on również przeciętną z całej branży drzewno-meblarskiej. Warto jednak zauważyć, że w obu przypadkach wykazuje tendencję spadkową, choć w ostatnim okresie jest ona raczej symboliczna. Na tej podstawie można pokusić się o stwierdzenie, że warunki pracy, a zwłaszcza materialne środowisko pracy towarzyszące osobom pracującym przy produkcji mebli stwarza dosyć duże ryzyko utraty zdrowia.

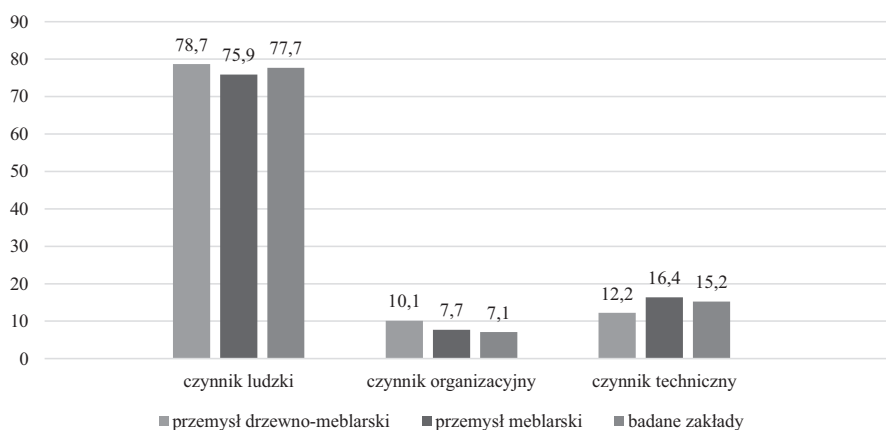
Tabela 3. Wskaźnik wypadkowości na 1000 zatrudnionych w przetwórstwie przemysłowym ogółem, w przemyśle drzewno-meblarskim oraz meblowym w Polsce oraz w badanych zakładach w latach 2009–2018

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Przetwórstwo przemysłowe ogółem	12,20	13,10	13,60	12,50	11,64	11,59	11,12	10,99	10,64	10,23
Przemysł drzewno-meblarski ogółem	14,10	15,20	15,70	14,30	13,74	13,39	12,78	12,40	12,32	12,31
Przemysł meblowy ogółem	14,80	15,50	16,20	14,90	13,36	12,79	12,52	12,03	11,98	11,58
Przemysł meblowy woj. opolskie	16,60	15,80	15,20	15,10	14,30	13,01	12,98	12,70	12,40	12,35
Analizowane zakłady	16,10	15,30	15,10	14,80	13,90	13,70	13,10	12,50	12,45	12,41

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Roczników Statystycznych Przemysłu z lat 2009–2018, informacji uzyskanych w Informatorium GUS w Opolu oraz danych uzyskanych w analizowanych zakładach.

Analizując dane zaprezentowane na wykresie 3 można stwierdzić, że najczęściej wypadków w całej branży drzewno-meblarskiej, jak i we wszystkich zakładach powstaje wskutek błędów popełnianych przez samych pracowników. Wśród najczęstszych przyczyn wynikających z czynnika ludzkiego wymienia się przede wszystkim nieprawidłowe zachowanie się pracownika (przyczyna ponad połowy wszystkich wypadków). W dużo mniejszym stopniu są to: samowolne zachowania pracownika, celowe nieużywanie sprzętu ochronnego oraz niewłaściwy stan fizyczny zatrudnionego.

Wykres 3. Przyczyny wypadków przy pracy w branży drzewno-meblarskiej ogółem oraz w wybranych zakładach sektora meblarskiego województwa opolskiego w latach 2009–2018 (w %)

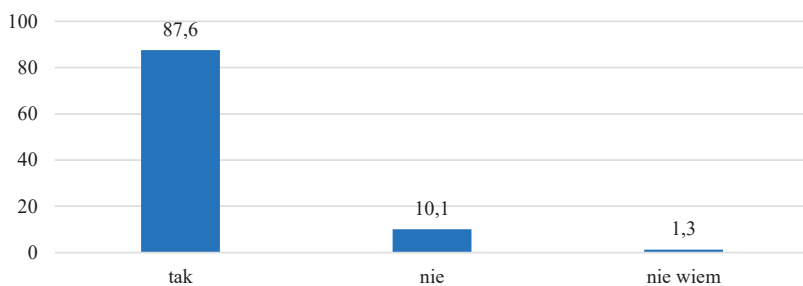
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych w analizowanych zakładach oraz danych WUS w Opolu.

Warto zwrócić uwagę na różnice w przyczynach pomiędzy badanym sektorem a całą branżą ogółem. Zakłady, w których produkuje się meble charakteryzują się mniejszą liczbą wypadków będących wynikiem niewłaściwego czynnika technicznego i organizacyjnego, co może świadczyć o relatywnie dobrej organizacji pracy oraz właściwie przygotowanym do pracy sprzęcie. Niestety biorąc pod uwagę czynnik ludzki, to w przypadku zakładów produkujących meble ma on większe znaczenie niż w pozostałych sektorach branży drzewno-meblarskiej. Jest to o tyle niepokojące, że podejmując odpowiednie kroki przyczyny techniczne i organizacyjne wypadków można zredukować do minimum, natomiast zredukowanie przyczyn ludzkich jest skomplikowane, gdyż niejednokrotnie zachowania pracowników są nieprzewidywalne. Można zatem wnioskować, że poprawa warunków pracy, a w konsekwencji jej jakość nie będzie możliwa dopóki z jednej strony sami pracownicy będą umyślnie ignorować zalecenia dotyczące przestrzegania bhp, a z drugiej pracodawcy narażą świadomie bądź nieświadomie na zagrożenie ich zdrowia, a nawet życia.

W celu uzupełnienia informacji na temat jakości środowiska pracy w analizowanym sektorze chciano poznać opinię pracowników w tej kwestii. W związku z tym przeprowadzono indywidualne rozmowy z losowo wybranymi pracownikami biorącymi udział bezpośredni przy produkcji. W sumie przeprowadzono wywiady ze 150 pracownikami (110 mężczyzn – 40 kobiet). Mała liczba kobiet wynika z tego, że ze względu na charakter pracy, nie zatrudnia się ich zbyt często w tej branży w charakterze pracowników produkcyjnych. Większość respondentów cechuje się średnim i zawodowym wykształceniem oraz stażem pracy u obecnego pracodawcy powyżej 5 lat. Każdemu pracownikowi zadano 5 pytań. Pierwsze odnosiło się do kwestii zapewnienia przez pracodawcę środków ochrony indywidualnej.

Analizując dane przedstawione na wykresie 4 można zauważyć, że jedynie co dziesiąty ankietowany udzielił negatywnej odpowiedzi. Znikomy odsetek osób nie miał w ogóle w tej kwestii żadnej wiedzy. Można zatem wnioskować, że pracodawcy analizowanych zakładów w tej kwestii nie łamią przepisów bhp. Uzupełnieniem pierwszego pytania było sprawdzenie czy respondenci używają sprzęt ochrony

Wykres 4. Zapewnienie środków ochrony indywidualnej przez pracodawcę (w %)

Źródło: Opracowane własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów.

indywidualnej. Tu odpowiedzi były dosyć zaskakujące, bowiem aż $\frac{1}{4}$ respondentów przyznała się to łamania przepisów w tej kwestii (tab. 4). Może to świadczyć o tym, że kontrola tej kwestii przez przełożonych jest niewłaściwa, co podwładni wykorzystują.

Tabela 4. Struktura stosowania przez respondentów środków ochrony indywidualnej

Czy używa Pan/Pani sprzętu ochrony indywidualnej?		
Tak zawsze	Tak, ale nie zawsze	Nie
73,9%	24,3%	2,3%

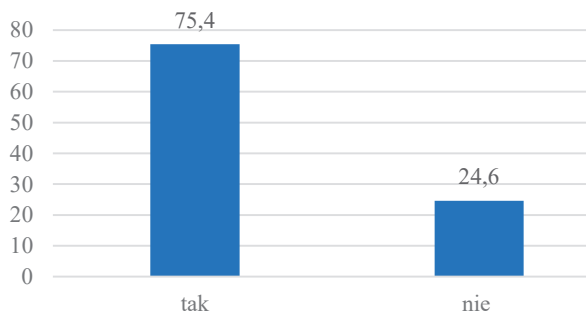
Źródło: Opracowane własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów.

Takie rozłożenie odpowiedzi jest o tyle niepokojące, gdyż jak wcześniej pokazano, badany przemysł charakteryzuje się względnie wysokim poziomem zagrożeń występujących na stanowiskach pracy. Co nasuwałoby wniosek, że pracodawcy powinni skuteczniej egzekwować używanie sprzętu ochrony indywidualnej przez pracowników. Czasami wystarczy np. zorganizowanie szkolenia uświadamiającego skutki nie stosowania sprzętu ochrony indywidualnej, czy też systematyczna kontrola na stanowiskach pracy połączona z wyciągnięciem konsekwencji w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w omawianej kwestii.

W kolejnym pytaniu chciano sprawdzić, czy pracownicy mają świadomość występowania różnorodnych zagrożeń zawodowych na ich stanowiskach pracy (wykres 5).

Niestety i tutaj widać, że istotny odsetek pracowników nie ma pojęcia o występowaniu zagrożeń w miejscu pracy. Co ciekawe nawet ci, którzy odpowiedzieli twierdząco, poproszeni o wskazanie tych najczęściej występujących nie potrafili udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Warto jednak zauważyć, że pomimo średniej świadomości pracowników co do zapewnienia przez pracodawcę środków ochrony indywidualnej oraz występujących zagrożeń zawodowych, ponad 85% ma poczu-

Wykres 5. Struktura świadomości pracowników w zakresie zagrożeń na stanowiskach pracy (w %)

Źródło: Opracowane własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów.

cie bezpieczeństwa zarówno na swoim stanowisku pracy, jak i w całym zakładzie. Osoby odmiennego zdania wskazywały na brak regularnych szkoleń w zakresie potencjalnych zagrożeń zawodowych oraz bezpieczeństwa pracy, co zgadzałoby się z wcześniejszymi odpowiedziami. W ostatnim pytaniu chciano sprawdzić, czy poczucie bezpieczeństwa w pracy ma przełożenie na zadowolenie pracowników. Jak się okazuje prawie połowa badanych pracowników (47,9%) udzieliła negatywnej odpowiedzi. Jako podstawowy powód takiego stanowiska wskazywano przede wszystkim niski poziom wynagrodzenia oraz brak umowy na czas nieokreślony.

Podsumowując, można zauważyć, że pomimo widocznej poprawy w zakresie ilości osób zatrudnionych w warunkach zagrożenia oraz obniżenia wskaźnika wypadkowości, bezpieczeństwo pracowników w zakładach produkujących meble jest nadal na niezadowalającym poziomie. Potwierdzeniem tego są również wywiady z pracownikami, na podstawie których stwierdzono, że świadomość pracowników w kwestii bezpieczeństwa często jest ograniczona i mało dla nich istotna. Niestety takie stanowisko może mieć odzwierciedlenie między innymi w nieprawidłowym zachowaniu się pracowników na stanowiskach pracy, czego konsekwencją zwykle są wypadki przy pracy.

Podsumowanie

Każdy jest przystosowany do życia i pracy w środowisku o określonych cechach. Odchylenia parametrów środowiska od warunków przyjętych za bezpieczne, może wywoływać różne negatywne zaburzenia w funkcjonowaniu człowieka oraz mieć ujemny wpływ zarówno na jakość pracy, jak i życia. Zatem ważnym elementem jest zapewnienie takich warunków pracy, które pozwolą na bezpieczną pracę jednocześnie na poziomie odpowiadającym określonym normom, jak i standardom w tej dziedzinie.

W świetle przeprowadzonych badań w zakładach produkujących meble na Opolszczyźnie można przyjąć, że bezpieczeństwo pracy w analizowanym okresie nie uległo poprawie na tyle, aby można uznać je za zadowalające, zwłaszcza z perspektywy pracowników. Nadal zauważa się wysoki odsetek pracowników narażonych na oddziaływanie czynników zagrażających ich zdrowiu oraz stosunkowo wysoki wskaźnik wypadkowości. Ponadto podejście pracowników do kwestii bezpieczeństwa pracy pozostawia wiele do życzenia. Niepokojące jest również nieco lekceważące podejście przełożonych, którzy z jednej strony nie potrafią odpowiednio zmotywować podwładnych do używania sprzętu ochrony indywidualnej, a z drugiej nie wyciągają odpowiednich konsekwencji w przypadku nie przestrzegania zasad bhp na stanowisku pracy. Przeprowadzona analiza wskazuje, że niestety wysoka pozycja polskiej branży meblarskiej zarówno na rynku europejskim, jak i światowym, nie ma wystarczającego przełożenia na bezpieczeństwo pracy, a tym samym istotny wzrost jakości środowiska pracy w zakładach produkujących meble. Można zatem wnioskować, że kultura bezpieczeństwa pracy w analizowanej branży

wymaga istotnych zmian, zwłaszcza w obszarze właściwej kontroli przestrzegania wymogów dotyczących procedur zachowania na stanowiskach pracy i stosowania ubioru/sprzętu ochrony indywidualnej oraz regularnego przeprowadzania akcji podnoszących świadomość przełożonych oraz ich podwładnych w obszarze bezpieczeństwa i higieny pracy. Ważną kwestią jest również przeprowadzanie systematycznych audytów i przeglądów stanu technicznego maszyn i narzędzi, co pozwoli na utrzymanie ich w stanie odpowiadającym wymogom bhp. Należałoby również podjąć kroki mające na celu zwiększenie kontroli zewnętrznych w firmach, zwłaszcza tych małych, w zakresie przestrzegania zasad bhp. Wówczas pracodawcy szybciej i bardziej radykalnie podeszliby do kwestii bezpieczeństwa w pracy.

Literatura

- [1] GAJDZIK B.: Twórcze warunki pracy w przedsiębiorstwie produkcyjnym – wybrana problematyka. Zeszyty Naukowe w Wyższej Szkole Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach, nr 1 (10)/2014
- [2] GEMBALSKA-KWIECIEŃ A.: Prawidłowa organizacja środowiska pracy jako jeden z elementów poprawy bezpieczeństwa pracy. Organizacja i Zarządzanie. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, z. 77/2015
- [3] Miesięczna informacja o podmiotach gospodarki narodowej w rejestrze REGON – czerwiec 2018. GUS Warszawa 2018
- [4] OLSZEWSKI J.: Podstawy ergonomii i fizjologii pracy, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 1997
- [5] POCZTOWSKI A., 2008: Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008
- [6] POLEK-DURAJ K.: Warunki pracy w przemyśle Śląska Opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu drzewnego i cementowego. Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2007
- [7] Raport specjalny PFR S.A. – Stan i perspektywy polskiego rynku meblowego, Warszawa 2017
- [8] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2008, GUS Warszawa 2009
- [9] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2009, GUS Warszawa 2010
- [10] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2010, GUS Warszawa 2011
- [11] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2011, GUS Warszawa 2012
- [12] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2012, GUS Warszawa 2013
- [13] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2013, GUS Warszawa 2014
- [14] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2014, GUS Warszawa 2015
- [15] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015, GUS Warszawa 2016
- [16] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2016, GUS Warszawa 2017
- [17] Rocznik Statystyczny Przemysłu 2017, GUS Warszawa 2018
- [18] Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2018 r., GUS, Warszawa 2019
- [19] Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2018 r., GUS, Warszawa 2019
- [20] Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2018 r., GUS, Warszawa 2019
- [21] WIATROWSKI Z.: Podstawy pedagogiki pracy, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 2000
- [22] Wypadki przy pracy w 2008 roku, GUS Warszawa 2009
- [23] Wypadki przy pracy w 2009 roku, GUS Warszawa 2010
- [24] Wypadki przy pracy w 2010 roku, GUS Warszawa 2011
- [25] Wypadki przy pracy w 2011 roku, GUS Warszawa 2012
- [26] Wypadki przy pracy w 2012 roku, GUS Warszawa 2013

- [27] Wypadki przy pracy w 2013 roku, GUS Warszawa 2–14
- [28] Wypadki przy pracy w 2014 roku, GUS Warszawa 2015
- [29] Wypadki przy pracy w 2015 roku, GUS Warszawa 2016
- [30] Wypadki przy pracy w 2016 roku, GUS Warszawa 2017
- [31] Wypadki przy pracy w 2017 roku, GUS Warszawa 2018
- [32] Wypadki przy pracy w 2018 roku, GUS Warszawa 2019
- [33] https://stat.gov.pl/gfx/produkcja_wyrobow_przemyslowych_w_2018_r [dostęp: 20.10.2019]
- [34] http://www.biznesmeblowy.pl/rynek_mebli/111/produkcja_sprzedana_mebli_w_2018_roku_nie-spelnione_prognozy,16435.html [dostęp: 20.10.2019]
- [35] http://www.pkobp.pl/media_files/87bf3f81-8f82-4934-9b05-3eb7f05a87a0.pdf [dostęp: 15.09.2019].
- [36] <https://www.forbes.pl/wiadomosci/polska-ma-szanse-stac-sie-numerem-jeden-branzy-meblarskiej/9xbl42d> [dostęp: 15.09.2019]

Anna RAJCHEL
Politechnika Opolska

Szkolnictwo zawodowe miasta Opola w latach 1989–2019. Sukcesy, porażki, wyzwania

Wprowadzenie

Jednym z podstawowych praw człowieka jest prawo do edukacji. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 2000 r. wyraźnie zaznaczył: „Nie może ulegać wątpliwości, że prawo do nauki należy do podstawowych praw jednostki we współczesnym społeczeństwie. Prawo to musi być postrzegane zarówno w kategoriach dobra i wartości indywidualnej, jak i ważnego, podstawowego dobra społecznego. Urzeczywistnienie prawa do nauki jest nie tyle jakimś szczególnym przywilejem współczesnego człowieka, ile stanowi nieodzowny warunek rozwoju społeczeństw i jednocześnie pełnego uczestnictwa jednostki w życiu społecznym. Powszechnie kształcenie stało się najważniejszym motorem rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego we współczesnym świecie (...). Począwszy od co najmniej XVIII w. i wielkich tradycji oświeceniowych kształcenie – jego organizacja, dostępność, powszechność – stają się jednym z najważniejszych zadań państwa i władzy publicznej”¹.

W Polsce nauka jest obowiązkowa do 18. roku życia. Po szkole podstawowej młodzież może kontynuować edukację w liceach ogólnokształcących, technikach lub szkołach branżowych. Wybór szkoły średniej uzależniony jest od wielu czynników, np. predyspozycji ucznia, jego zainteresowań, pasji, ambicji, stanu zdrowia. Dobra edukacja przygotowuje młodzież do wejścia na rynek pracy, kształci umiejętności miękkie i twarde, wpływa na rozwój kompetencji kluczowych niezbędnych do samorealizacji.

W XX i XXI w. w Polsce przeprowadzono kilka reform oświatowych, których celem było przede wszystkim podniesienie jakości kształcenia, dostosowanie go do

---

¹ Wyrok z dnia 8 listopada 2000 r. sygn. akt SK. 18/99, Dz.U. 2000 nr 101 poz. 1091.

zmieniającej się rzeczywistości politycznej, gospodarczej i społecznej kraju. Trzeba jednak pamiętać, że każda reforma bezpośrednio wpływa na uczniów, ich rodziców, nauczycieli oraz organy prowadzące daną jednostkę edukacyjną. Na poziomie szkoły średniej jest to szczególnie ważne w przypadku szkolnictwa zawodowego przygotowującego młodego człowieka do roli pracownika.

Celem artykułu jest zaprezentowanie wybranych reform edukacyjnych na przestrzeni 30 lat – od 1989 r. do 2019 r. Szczególną uwagę zwrócono na zmiany w szkolnictwie zawodowym – technikach i zasadniczych szkołach zawodowych (od 2017 r. – szkołach branżowych I stopnia). Scharakteryzowano cele wprowadzanych zmian oraz uzyskane efekty. W części pierwszej artykułu omówiono reformy oświatowe przeprowadzone w latach 1989, 1999 oraz 2017. Powołano się na akty prawne regulujące funkcjonowanie systemu szkolnictwa w Polsce. Szczególną uwagę zwrócono na zmiany w systemie kształcenia wprowadzone reformą z 2017 r. Część druga artykułu to prezentacja szkół zawodowych miasta Opola. Omówiono profile kształcenia w poszczególnych szkołach oraz zapotrzebowanie na specjalistów w regionie opolskim. Część trzecia to próba podsumowania zmian zachodzących w szkolnictwie oraz charakterystyka wyzwań, zagrożeń, ale także możliwości stojących przed polską i opolską edukacją zawodową.

Reformy polskiego systemu edukacji w latach 1989–2017

Pierwsze wielkie reformy oświatowe przeprowadzono w Polsce po I rozbiorze, kiedy w 1773 r. Sejm Rzeczypospolitej powołał do życia Komisję Edukacji Narodowej – pierwszą na świecie świecką instytucję zajmującą się m.in. problemami oświaty, wychowania dzieci i młodzieży, kształceniem nauczycieli, programami nauczania, podręcznikami. W 1783 r. opublikowano w Warszawie *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane* stanowiące kodeks prawa szkolnego². Komisja Edukacji Narodowej zainteresowała się edukacją dzieci i młodzieży z różnych warstw społecznych, zwróciła uwagę na kształcenie w zawodach rzemieślniczych i rolniczych, podkreśliła znaczenie edukacji dziewcząt i kobiet oraz znaczenie tego sektora w rozwoju społeczeństwa.

W XX w. w latach 1918–2000 przeprowadzono w Polsce cztery reformy edukacyjne:

- reforma szkolna lat 20. zakończona wydaniem ustawy w 1932 r.,
- reforma szkolna lat 40. i 50., zakończona uchwaleniem ustawy o rozwoju oświaty i wychowania w 1961 r.,

---

² K. Bartnicka, Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy, [w:] Komisja Edukacji Narodowej kontekst historyczno-pedagogiczny, pod red. K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosty-Sikorskiej, R. Ślęzki, Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2014, s. 125.

– reforma szkolna rozpoczęta w latach 70. i przerwana w 1980 r. w III klasie 10-letniej szkoły ogólnokształcącej,

– reforma programowo-metodyczna i ustrojowa rozpoczęta w 1999 r.³

W Polsce prawo do nauki będące jednym z podstawowych i najważniejszych praw człowieka, znalazło swoje odzwierciedlenie m. in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (art. 118), Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (art. 61), Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (art. 70 pkt 1). Wszystkie działania edukacyjne podejmowane przez szkołę mają za zadanie wpłynąć na wszechstronny rozwój ucznia, jego osobowości i aspiracji.

Witold Kołodziejczyk i Marcin Polak w książce pt. *Wyzwania dla polskiej szkoły i ucznia* pisali: „Każdy uczący się człowiek ma nadzieję na lepszą przyszłość, na to, że ostatecznie trudności okażą się przejściowe i będzie mógł się rozwijać, później na przykład założy rodzinę, będzie dbał o nią i utrzymywał bez większych trudności finansowych. Nie zawsze jednak trudności okazują się przejściowe, zaś rozwiązanie nie pojawia się samo z siebie. Najczęściej to również my osobiście przyczyniamy się do naszych problemów, ponieważ nie mając odpowiedniej wiedzy, nie potrafimy ich rozwiązać”⁴.

Jednym z zadań szkoły jest przygotowanie młodego człowieka do świadomego podejmowania decyzji związanych z wyborem ścieżki edukacyjnej, kształtowania kariery zawodowej, nauczania go odpowiedzialności za działania, które mogą wpłynąć na jego życie, ale także innych osób. Reformy edukacji z założenia miały przygotować dzieci i młodzież do życia, nauki i pracy w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej.

Pod koniec lat 80. XX w. powołano w Polsce Komitet Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej pod kierownictwem Czesława Kupisiewicza. Zadaniem Komitetu było zdiagnozowanie zagrożeń polskiej edukacji oraz zaproponowanie zmian w tym obszarze. W raporcie pt. *Edukacja narodowym priorytetem. Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* autorzy dokumentu wskazali na najważniejsze słabości i niedociągnięcia polskiej edukacji, którymi były m.in. bardzo zła sytuacja kadrowa, pogarszający się stan infrastruktury szkolnictwa, encyklopedyzm, addytywizm⁵, uniformizm⁶, izolacjonizm⁷. W przypadku zasadniczych szkół zawodowych były to:

– zbyt wąsko sprofilowane kształcenie,

³ Cz. Banach, Blaski i cienie polskiej edukacji w XX wieku, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2001, nr 1–2, s. 6, <http://pho.znp.edu.pl/files/2016/09/1–50.pdf>.

⁴ W. Kołodziejczyk, M. Polak, Jak będzie zmieniać się edukacja. *Wyzwania dla polskiej szkoły i ucznia*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2011, s. 62–63, http://www.instytutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2011/11/edukacja_kolodziejczyk-polak_internet.pdf.

⁵ Addytywizm – dodawanie treści nowych bez eliminowania przestarzałych.

⁶ Uniformizm – jednolitość treści dla wszystkich uczniów.

⁷ Izolacjonizm – brak związku treści kształcenia z życiem.

- skromny program kształcenia ogólnego,
- przestarzałe wyposażenie warsztatów,
- brak w planach nauczania zasadniczych szkół zawodowych o kierunkach technicznych zajęć laboratoryjnych,
- wysokie w stosunku do innych możliwości przygotowania zawodowego koszty kształcenia w systemie szkolnym dla niektórych zawodów,
- brak w planach nauczania możliwości nauczania zachodnich języków obcych oraz informatyki⁸.

W technikach w planie nauczania w porównaniu do liceów ogólnokształcących przeznaczano się mniej godzin na naukę przedmiotów maturalnych, takich jak matematyka czy język polski. Założenia Raportu nie weszły w życie. „W trakcie obrad Okrągłego Stołu znaczenie zawartych w nim diagnoz i projektów pominięto ze względu na ich odniesienie do obalonego ustroju i związanych z nim czołowych przedstawicieli pedagogiki socjalistycznej⁹”.

Negocjacje prowadzone w Polsce od 6 lutego do 5 kwietnia 1989 r. dotyczyły także zmian w polskim systemie edukacji. Członkowie podzespołu ds. Oświaty, Szkolnictwa Wyższego, Nauki i Postępu Technicznego wskazali na kilka zasadniczych problemów. Po pierwsze, aktualny stan oświaty i nauki w kraju jest wysoce niezadowolający i wymaga podjęcia poważnych i daleko idących kroków reformatorskich. Po drugie, niezbędne jest dokonanie zmiany ustawy o *rozwoju oświaty i wychowania* z 1961 r. Po trzecie, nowa ustawa powinna regulować całokształt spraw związanych z systemem oświatowym, zgodnie z kierunkiem przemian w życiu społeczno-politycznym i gospodarczym, zwłaszcza z demokratyzacją i pluralizmem. Po czwarte, szczególnej troski całego społeczeństwa, władz oświatowych i władz lokalnych wymaga likwidacja dysproporcji między szkolnictwem w mieście i na wsi, zwłaszcza w zakresie upowszechniania wychowania przedszkolnego, racjonalnej korekty sieci szkolnej, rozwoju inwestycji i lepszego wyposażenia placówek oświatowych, poprawy warunków dowożenia, budowy mieszkań dla nauczycieli oraz wypoczynku dzieci i młodzieży¹⁰. Członkowie podzespołu apelowali również o zwiększenie nakładów z budżetu państwa na rozwój oświaty, większą samodzielność dyrektorów szkół i nauczycieli, zwiększenie udziału zakładów pracy w finansowaniu szkół zawodowych.

W nowym rządzie Tadeusza Mazowieckiego ministrem edukacji został Henryk Samsonowicz, którego zadaniem było wprowadzenie reform poprawiających

---

⁸ Szerzej: Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Kraków 1989, s. 138–139.

⁹ B. Śliwerski, Polityka resortów edukacji w posocjalistycznej Polsce jako czynnik erozji kapitału społecznego, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 22, s. 31.

¹⁰ Szerzej: Ustalenia podzespołu ds. Oświaty, Szkolnictwa Wyższego, Nauki i Postępu Technicznego, Warszawa, marzec 1989 r., s. 2, 3, http://okragly-stol.pl/wp-content/uploads/2014/04/09_ustalenia_nauka_oswiata_postep.pdf.

sytuację w polskiej oświacie. W tym okresie obowiązywała w kraju ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o *rozwoju systemu oświaty i wychowania*, która w preambule oraz poszczególnych artykułach odwoływała się do socjalistycznego rozwoju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, świadomego kształcenia świadomych budowniczych socjalizmu, a szkoły oraz inne placówki miały wychowywać w duchu socjalistycznej moralności i socjalistycznych zasad współżycia społecznego¹¹. W takiej sytuacji bardzo trudno było wprowadzać radykalne zmiany dotyczące kształcenia i wychowania młodego pokolenia Polaków. Ustawa ta regulowała także ustrój szkół podstawowych, zasadniczych szkół zawodowych i szkół średnich oraz inne kwestie związane z funkcjonowaniem oświaty. Reforma Samsonowicza to przede wszystkim:

- zachęcanie społeczeństwa do tworzenia szkół niepaństwowych (prywatnych, społecznych i wyznaniowych),
- odejście władzy państwowej od centralistycznego formułowania kierunków polityki oświatowej, planów i programów nauczania,
- wyeliminowanie z programów szkolnych indoktrynacji politycznej i ideologicznej (usunięcie białych plam z podręczników do historii, języka polskiego czy wiedzy o społeczeństwie),
- podwyższenie płac nauczycielskich do poziomu 103% średniej krajowej,
- znaczna redukcja nadmiernego centralizmu i kontroli instytucji edukacyjnych w postaci likwidacji inspektoratów szkolnych,
- uwolnienie procesu kształcenia od narzucanych odgórnie programów nauczania i dyrektyw metodycznych na rzecz przyzwolenia nauczycielom nowatorom na wprowadzanie do szkół i klas innowacji oraz eksperymentów pedagogicznych, klas i programów autorskich,
- wprowadzono naukę religii do szkół publicznych¹².

Szkolnictwo zawodowe miało być otwarte na zmiany zachodzące w gospodarce. W związku z tym w szkołach należało utworzyć klasy kształcące w zawodach potrzebnych na rynku pracy.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o *systemie oświaty* wprowadziła kolejne zmiany. System edukacji tworzyły: przedszkola, szkoły, placówki oświatowo-wychowawcze, kształcenia ustawicznego i inne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, młodzieżowe ośrodki, zakłady kształcenia i placówki doskonalenia nauczycieli, biblioteki pedagogiczne, kolegia pracowników służb społecznych. Zwiększono autonomię szkół oraz wprowadzono zasady tworzenia szkół niepublicznych. Kolejny etap prac zmieniających edukację rozpoczął się w 1998 r. Na podstawie ustawy z dnia 25 lipca 1998 r. o *zmianie ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. 1998 nr 117 poz. 759) oraz ustawy z dnia 8 stycznia 1999 r. *przepisy wprowadzające reformę ustroju*

¹¹ Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz.U. 1961 nr 32 poz. 160.

¹² B. Śliwerski, Remanent reformowania oświaty w III RP, „Edukacja i Dialog” 1999, nr 106, http://edukacjaialog.pl/archiwum/1999,97/marzec,147/remanent_reformowania_oswiaty_w_iii_rp,824.html

szkolnego (Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96) wprowadzono następujące zmiany: 8-letnie szkoły podstawowe z dniem 1. 09. 1999 r. stały się szkołami 6-letnimi, z dniem 1.09.1999 r. utworzono 3-letnie gimnazja, z dniem 1.09.2002 r. utworzono szkoły ponadgimnazjalne¹³. Przepisy te do końca jednak nie weszły w życie. Ustawa z dnia 21 listopada 2001 r. o *zmianie ustawy – Karta Nauczyciela, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* (Dz.U. 2001 nr 144 poz. 1615) wprowadziła zmiany w systemie szkół ponadgimnazjalnych. Utworzono 3-letnie licea ogólnokształcące, 3-letnie licea profilowane, 4-letnie technika, zasadnicze szkoły zawodowe o okresie nauczania nie krótszym niż 2 lata i nie dłuższym niż 3 lata, których ukończenie umożliwiała uzyskanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe po zdaniu egzaminu, a także dalsze kształcenie, dwuletnie uzupełniające licea ogólnokształcące, trzyletnie technika uzupełniające, szkoły policealne¹⁴. Reforma była poprzedzona spotkaniami i rozmowami z kadrami pedagogiczną, przedstawicielami samorządów, uczelniami i innymi podmiotami. Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. – *Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* wprowadziła sześciolletnią szkołę podstawową (wcześniej 8-letnia), 3-letnie gimnazjum (wcześniej takiej szkoły w systemie edukacji nie było), trzyletnie liceum profilowane, dwuletnią szkołę zawodową. Kształcenie zawodowe miało odbywać się także w szkołach policealnych¹⁵. Ostatecznie w ustawie z dnia 7 września o *systemie oświaty* absolwenci gimnazjów mogli kontynuować naukę w liceach ogólnokształcących, szkołach średnich zawodowych lub szkołach zasadniczych¹⁶.

Bardzo duże zmiany wprowadzono także w programach i sposobach nauczania, systemie finansowania oświaty, wprowadzono zewnętrzne egzaminy dla uczniów klasy VI szkoły podstawowej, klasy III gimnazjum i klasy III liceum. Zmiany dotyczyły także oceniania uczniów i egzaminów zewnętrznych.

W przypadku szkolnictwa zawodowego postanowiono „przebudować go w kierunku kształcenia szerokoprofilowego i skorelowania go z kształceniem ogólnym oraz ułatwienia absolwentom szkół zawodowych powrotu do systemu kształcenia i podejmowania studiów”¹⁷.

Reformę edukacji wprowadzono ustawami z dnia 25 lipca 1998 r. o *zmianie ustawy o systemie oświaty* (Dz.U. 1998 nr 117 poz. 759) oraz z dnia 8 stycznia 1999 r. *przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* (Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96).

¹³ Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego, Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96 z późn. zm.

¹⁴ Ustawa z dnia 21 listopada 2001 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego, Dz.U. 2001 nr 144 poz. 1615 z późn. zm.

¹⁵ Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego, Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96 z późn. zm. oraz J. Kraś, *Reforma systemu oświaty w III RP: założenia i realizacja*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 2007–2008, nr 14–15, s. 304–305.

¹⁶ Ustawa z dnia 7 września o systemie oświaty, Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425 z późn. zm.

¹⁷ Szerzej: J. Kraś, *Reforma systemu...*, s. 307.

Licea profilowane zgodnie z założeniami „miały dawać szeroką wiedzę, którą można byłoby uzupełnić na specjalistycznych kursach policealnych. Taki dwustopniowy model kształcenia zawodowego miał zastąpić technika. Jednak, żeby chronić miejsca pracy nauczycieli, cofnięto po wyborach w 2001 r. decyzję o likwidacji techników. W efekcie pozostały cztery ścieżki kształcenia na poziomie ponadgimnazjalnym oraz nieuchronnie z tym związana selekcja i różnicowanie poziomu szkół. Licea profilowane były wybierane przez absolwentów gimnazjów jako gorsza opcja niż licea ogólnokształcące. W wyniku negatywnej selekcji trafiali tam uczniowie słabsi”¹⁸. Ukończenie liceum profilowanego nie otwierało dla absolwentów zbyt wielu możliwości na rynku pracy. Nie mieli doświadczenia, umiejętności i odpowiednich kwalifikacji. Egzamin maturalny w porównaniu do uczniów liceum ogólnokształcącego wypadł słabiej.

Lata 90. XX w. przyniosły przede wszystkim szereg dokumentów dotyczących stanu polskiej edukacji oraz zmian mających na celu poprawę jej jakości, nauczania, wykształcenia nauczycieli, wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, przygotowania uczniów do kształcenia na wyższym poziomie i stopniową redukcję szkolnictwa zawodowego wynikającą m.in. z zamykania zakładów pracy i w związku z tym upadku szkół przyzakładowych.

Raport Najwyższej Izby Kontroli dotyczący oceny skuteczności systemu szkolnictwa zawodowego dla młodzieży stwierdził, że system ten „nie jest w pełni skuteczny. Świadczy o tym zarówno wysoki poziom bezrobocia wśród absolwentów szkół zawodowych (...), negatywna ocena ich umiejętności ze strony pracodawców. Główną przyczyną tego stanu jest niedopasowanie oferty szkół zawodowych do potrzeb rynku pracy, które wynika z niepełnego rozpoznania tych potrzeb i niezadawalających warunków do nauki zawodu. Sposób finansowania szkolnictwa zawodowego z budżetu państwa nie uwzględnia faktycznych kosztów kształcenia w poszczególnych zawodach, co utrudnia władzom samorządowym podjęcie decyzji o uruchomieniu kosztownych, ale atrakcyjnych rynkowo kierunków kształcenia. W rezultacie, sytuacja ta utrwała model szkolnictwa zawodowego, w którym o uruchomieniu nowego kierunku kształcenia nie decydują potrzeby uczniów i rynku pracy, a głównie posiadane zasoby infrastrukturalne i kadrowe”¹⁹. W związku z tym organy prowadzące szkoły zawodowe, dyrektorzy szkół, Ministerstwo Edukacji Narodowej zostało zobowiązane m.in. do podjęcia działań zachęcających młodzież do podjęcia nauki w tego typu szkołach, nawiązania współpracy z lokalnymi pracodawcami, dostosowania kształcenia do potrzeby rynku pracy oraz unowocześnienia pracowni do kształcenia zawodowego.

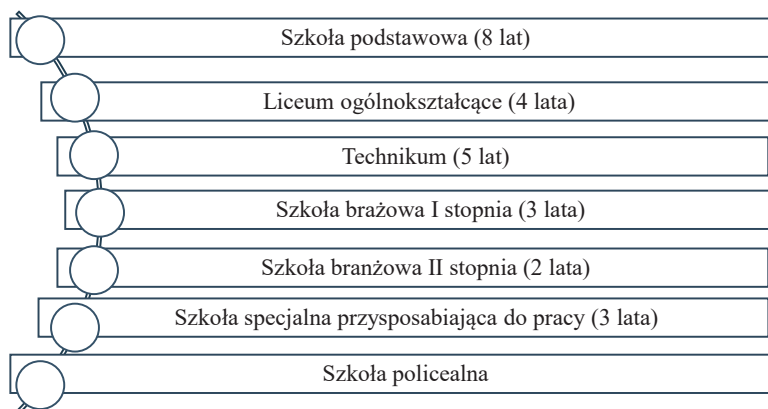
¹⁸ Edukacja dla pracy. Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2007, Warszawa 2007, s. 204, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/poland-nhdr-2007-polish.pdf>.

¹⁹ System szkolnictwa zawodowego. Informacja o wynikach kontroli, s. 9, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,11897,vp,14269.pdf>

Kolejna reforma edukacji została zapoczątkowana w 2016 r. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. *Prawo oświatowe* wprowadziła szereg zmian ponownie przekształcających system edukacji w Polsce. Wprowadzono 8-letnie szkoły podstawowe, zlikwidowano gimnazja, naukę w szkołach ponadpodstawowych wydłużono o 1 rok, w liceum ogólnokształcącym (z trzech lat do czterech), w technikum (z czterech do pięciu lat). W miejsce zasadniczych szkół zawodowych powołano szkoły branżowe I i II stopnia.

Po wprowadzonych zmianach struktura szkolnictwa aktualnie wygląda następująco (ryc. 1):

- 8-letnia szkoła podstawowa,
- 4-letnie liceum ogólnokształcące,
- 5-letnie technikum,
- 3-letnia branżowa szkoła pierwszego stopnia,
- 2-letnia branżowa szkoła drugiego stopnia,
- 3-letnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy,
- szkoła policealna.

Ryc. 1. System edukacji w Polsce

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Zmiany systemowe w szkołach ponadpodstawowych, <https://www.nowaera.pl/oferta-edukacyjna/reforma/szkola-ponadpodstawowa/reforma-oswiatowa>.

Branżowa szkoła I stopnia realizuje kształcenie zawodowe w zawodach wpisanych do klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego, dla których przewidziano kształcenie w tym typie szkoły. Wszystkie zawody przyporządkowane do branżowej szkoły I stopnia są zawodami jednokwalifikacyjnymi, przy czym część z nich ma kwalifikację wspólną z zawodem nauczonym na poziomie technikum. Nauka w szkole trwa 3 lata. W tym typie szkoły zachowano dotychczasowe klasy wielozawodowe. Uczniowie branżowej szkoły I stopnia będą mogli przystąpić do jednego egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie. Pozytywnie zdany egzamin

umożliwi uzyskanie wykształcenia zasadniczego zawodowego i otrzymanie dyplomu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe. Absolwenci szkoły branżowej I stopnia mogą kontynuować naukę w szkole branżowej II stopnia, w której przewidziano kształcenie w zawodach na poziomie technika i posiadających kwalifikację wspólną z zawodem nauczanym w branżowej szkole I stopnia. Kontynuacja nauki umożliwia nabycie umiejętności z drugiej kwalifikacji, uzyskanie wykształcenia średniego branżowego i po zdaniu egzaminu z kwalifikacji uzyskanie dyplomu technika. Uczeń może przystąpić do egzaminu maturalnego i kontynuować naukę na studiach²⁰.

Uczniowie technikum po zakończeniu nauki mogą przystąpić do matury z przedmiotów ogólnokształcących i egzaminu zawodowego. Reforma przywróciła obowiązek szkolny dla dzieci od siódmego roku życia (wcześniej od szóstego roku).

Zmiany dla szkół podstawowych rozpoczęły się od roku szkolnego 2017/2018, a zakończą się w roku szkolnym 2022/2023. Natomiast w liceach i technikach reforma będzie wprowadzana w latach 2019/2020 – 2023/2024.

Dnia 1 września 2019 r. w pierwszych klasach szkół ponadpodstawowych naukę rozpoczęły dwa roczniki uczniów (absolwenci 8 klas szkół podstawowych i absolwenci ostatnich klas gimnazjum).

Szkoły zawodowe miasta Opola

Początek lat 90. XX w. to powolne likwidowanie szkół zawodowych. Upadek zakładów pracy wynikający ze zmiany struktury produkcji, popularyzacja wykształcenia średniego i wyższego, opinia na temat zasadniczych szkół zawodowych i poziomu kształcenia spowodowało, że uczniowie chętniej wybierali naukę w liceach. „Planowano, że w ciągu 10 lat, odsetek rozpoczynających naukę w szkołach zawodowych będzie stopniowo się zmniejszał z 30% do 20%, udział kierujących się do szkół maturalnych będzie rósł z 60% do 80%. Miała też powiększać się liczba studiujących do 50% młodzieży w odpowiednich rocznikach”²¹. Trzyletnie licea profilowane (Ministerstwo Edukacji Narodowej postanowiło je zlikwidować od 2012 r.), też nie rozwiązały problemów z zapotrzebowaniem rynku pracy na specjalistów.

Krytycy reformy edukacji z 1999 r. zwrócili uwagę na następujące fakty. „Po pierwsze, założenia reformy nie wynikały z analiz i prognoz rynku pracy, a nawet ignorowały fakt, że na wiele zawodów robotniczych zawsze będzie zapotrzebowanie. Po drugie, nie spełniały standardów europejskich, ponieważ w krajach Unii Europejskiej w szkolnictwie średnim dominuje kształcenie zawodowe, a tendencja

²⁰ Szerzej: Reforma edukacji 2017, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/reforma-edukacji-2017.-zmiany-w-ksztalceniu-ogolnym-specjalnym-i-zawodowym-oraz-w-obszarze-wychowania-i-profilaktyki.pdf>

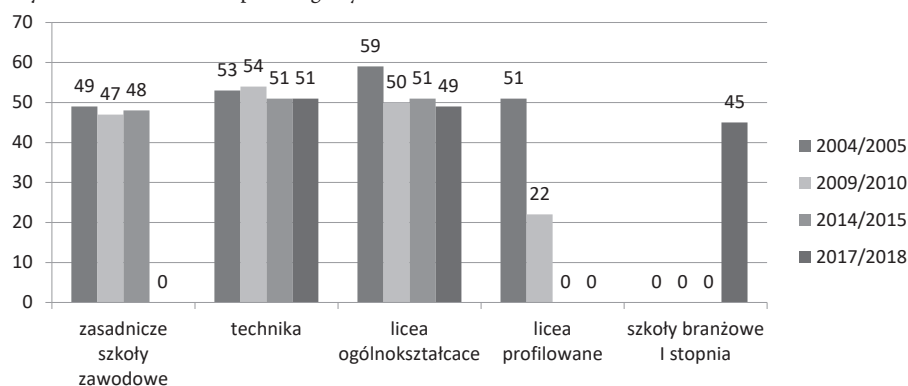
²¹ M. Zahorska, Sukcesy i porażki reformy edukacji, „Przegląd Socjologiczny” 2009, tom 58, nr 3, s. 121.

do upowszechnienia pełnego wykształcenia średniego nie jest tożsama z promowaniem wyłącznie średniego szkolnictwa ogólnokształcącego. Po trzecie, nie wynikały z realnej oceny możliwości młodzieży, z której część nie może sprostać wymogom kształcenia ogólnokształcącego²². Powolny upadek szkół zawodowych stawał się faktem. Dopiero rok szkolny 2014/2015 ogłoszono Rokiem Szkoły Zawodowców, którego celem było dopasowanie systemu kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy²³.

W związku ze zmianami w systemie edukacji, upadkiem i likwidacją zakładów pracy, szkoły zawodowe Opola podobnie jak wszystkie inne musiały dostosować się do zmieniającej się rzeczywistości w obszarze kształcenia i wychowania kolejnego pokolenia Polaków. W tabeli 1 przedstawiono szkoły zawodowe Opola, datę powstania oraz profile kształcenia w roku szkolnym 2019/2020.

Wszystkie szkoły zawodowe Opola mają bogatą historię i tradycję związaną z przygotowaniem młodzieży do bycia wykwalifikowanymi pracownikami. Wykres 1 przedstawia liczbę szkół średnich w województwie opolskim w latach 2004–2018 (po reformie uwzględniono tylko liczbę szkół ponadgimnazjalnych).

Wykres 1. Liczba szkół w poszczególnych latach

Źródło: *Rocznik Statystyczny województwa opolskiego*, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2018, s. 188; *Rocznik Statystyczny województwa opolskiego*, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2015, s. 201; *Rocznik Statystyczny województwa opolskiego*, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2010, s. 167; *Rocznik Statystyczny województwa opolskiego*, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2005, s. 167.

W województwie opolskim w latach 1989/1990 (nieuwzględnione na wykresie) szkół niepełnych średnich zawodowych było 127, liceów ogólnokształcących 31, zawodowych 149. W tym samym czasie szkoły niepełne średnie zawodowe opuściło

²² J. Osiecka-Chojnacka, Szkolnictwo zawodowe wobec problemów rynku pracy, *Infos*, Biuro Analiz Sejmowych 2007, nr 16, http://www.maritime.com.pl/newsletter/dok/infos_016.pdf.

²³ Rusza Rok Szkoły Zawodowców, <https://www.prawo.pl/kadry/rusza-rok-szkoly-zawodowcow,279798.html>

Tabela 1. Szkoły zawodowe Opola (bez szkół policealnych i szkół dla dorosłych)

Nazwa szkoły	Nazwa szkoły wchodzącej w skład zespołu szkół	Data powstania	Profile kształcenia w roku szkolnym 2019/2020
Zespół Szkół Technicznych i Ogólnokształcących im. Kazimierza Gzowskiego w Opolu	Publiczne Technikum nr 1	1948	technik architektury krajobrazu, technik budownictwa, technik geodeta, technik urządzeń i systemów energetyki odnawialnej, technik weterynarii, technik informatyk.
	Branżowa Szkoła I stopnia nr 6		betoniarz-zbrojarz, monter konstrukcji budowlanych.
Zespół Szkół Ekonomicznych im. Gen. Stefana Roweckiego „Grota” w Opolu	Publiczne Technikum nr 3	1945	technik logistyki, technik ekonomista, technik reklamy, technik grafiki i poligrafii cyfrowej, technik fotografii i multimediiów, technik rachunkowości.
	Publiczne Technikum nr 5	Najstarsza szkoła zawodowa Opola i jedna z najstarszych w regionie. Decyzję o budowie obiektu dydaktycznego podjęto w 1927 r., a powstał on w latach 1928–1929.	technik mechatronik, technik automatyk, technik informatyk, technik teleinformatyk.
Zespół Szkół Elektrycznych im. Tadeusza Kościuszki w Opolu	Branżowa Szkoła I stopnia nr 3		elektryk
	Publiczne Technikum nr 4 im. Rot. Witolda Pileckiego	Szkoła kontynuuje działalność powołanej 15.09.1947 r. Państwowej Szkoły Przemysłowej. Nazwa ZSM funkcjonuje od 1975 r.	technik mechanik, technik spedytor, technik mechatronik, technik pojazdów samochodowych.
Zespół Szkół Mechanicznych w Opolu	Branżowa Szkoła I stopnia nr 2		ślusarz, mechanik pojazdów samochodowych, elektromechanik pojazdów samochodowych.

Tabela 1. cd.

Nazwa szkoły	Nazwa szkoły wchodzącej w skład zespołu szkół	Data powstania	Profil kształcenia w roku szkolnym 2019/2020
Zespół Szkół Budowlanych im. Papieża Jana Pawła II w Opolu	Publiczne Technikum nr 6	1973	<p>technik aranżacji wnętrz, technik architektury krajobrazu z florystyką, technik budownictwa z logistyką, technik renowacji elementów architektury.</p>
	Branżowa Szkoła I stopnia nr 5		<p>monter zabudowy i robót wykończeniowych w budownictwie, murarz-tylnikarz, stolarz, monter sieci i instalacji sanitarnych, monter stolarki budowlanej, klasy wielozawodowe.</p>
	Branżowa Szkoła I stopnia Specjalna		
Zespół Szkół Zawodowych Nr 4 im. Bronisława Koraszewskiego w Opolu	Publiczne Technikum nr 2	1962	<p>technik hotelarstwa, technik obsługi turystycznej, technik żywienia i usług gastronomicznych, technik technologii żywności, technik handlowiec, technik eksploatacji portów i terminali.</p>
	Branżowa Szkoła I stopnia nr 1		<p>kucharz, sprzedawca, magazynier-logistyk, operator maszyn i urządzeń przemysłu spożywczego, cukiernik, piekarz.</p>

Tabela 1. cd.

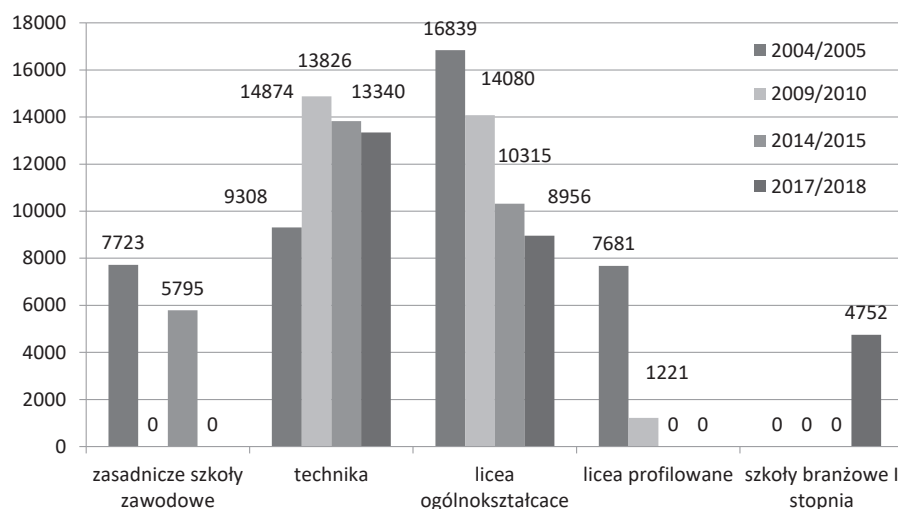
Nazwa szkoły	Nazwa szkoły wchodzącej w skład zespołu szkół	Data powstania	Profile kształcenia w roku szkolnym 2019/2020
Zespół Szkół Zawodowych im. Stanisława Staszica w Opolu	Publiczne Technikum nr 7	1962	technik analityk, technik agrobiznesu, technik logistyki, technik grafiki i poligrafii cyfrowej, technik usług fryzjerskich, technik ochrony środowiska.
	Branżowa Szkoła I stopnia nr 4	1946	fryzjer, drukarz, cieśla, introligator, monter zabudowy, murarz-tylnkarz, dekarz, stolarz, magazynier-logistyki, rolnik.

Źródło: Wylkaz szkół ponadgimnazjalnych, dla których organem prowadzącym jest Miasto Opole od 1 września 2018 r., Wydział Oświaty Miasta Opola, <http://www.oswiata.opole.pl/jednostki-oswiatowe/szkoly-ponadgimnazjalne-i-ponadpodstawowe> oraz strony internetowej szkół, zakładka: Historia szkoły, Rekrutacja.

7356 absolwentów, licea ogólnokształcące 2251 osób i zawodowe 3976²⁴. Dla szkół zawodowych był to dobry okres związany z naborem i zainteresowaniem kształceniem w konkretnych zawodach.

Po 2000 r. liczba szkół uległa zmianie. Zasadnicze szkoły zawodowe w województwie opolskim w latach 2004–2015 to ponad 40 placówek, techników ponad 50, liceów profilowanych – 51, zmniejszyła się liczba liceów ogólnokształcących z 59 do 49 w roku szkolnym 2017/2018. Wykres 2 przedstawia liczbę uczniów poszczególnych typów szkół w latach 2004–2018.

Wykres 2. Liczba uczniów poszczególnych typów szkół w latach 2004–2018. W roku szkolnym 2004/2005 uwzględniono tylko liczbę uczniów szkół ponadgimnazjalnych

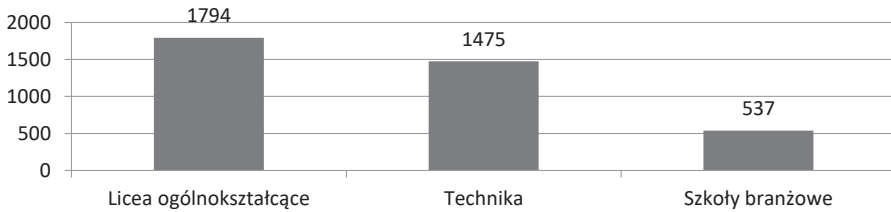
Źródło: Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2018, s. 189; Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2015, s. 203; Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2010, s. 168; Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2005, s. 168.

W latach 1989/1990 było 24196 uczniów szkół niepełnych średnich zawodowych, 10481 szkół ogólnokształcących, 20158 zawodowych²⁵. Od 2004 r. największą popularnością wśród absolwentów szkół podstawowych i gimnazjalnych cieszą się licea ogólnokształcące i technika. Różnica między liczbą absolwentów liceów i techników w 2004 r. wyniosła 7531 osób, między technikami i szkołami zawodowymi – 1585 osób. Wykres 3 przedstawia wybory edukacyjne uczniów, którzy od dnia 1 września 2019 r. podejmą naukę w szkołach średnich miasta Opola.

²⁴ Rocznik statystyczny województwa opolskiego 1990, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1990, s. 273, 274.

²⁵ Ibidem.

Wykres 3. Liczba uczniów, którzy w 2019 r. podjęli naukę w poszczególnych typach szkół Opola

Źródło: P. Wójtowicz, Opole: w rekrutacji do szkół średnich pomogło utworzenie 2 dodatkowych liceów, <http://radio.opole.pl/100,285638,opole-w-rekrutacji-do-szkol-srednich-pomoglo-utw>.

W Opolu najmniej uczniów uczęszcza do szkół branżowych. W porównaniu do techników różnica w naborze wynosi 938 osób. Stereotyp zasadniczej szkoły zawodowej, która kształci uczniów pozbawionych aspiracji, przetrwał w opinii uczniów i ich rodziców.

Analizując prognozy na 2019 r. i 2020 r., w województwie opolskim będzie brakować cieśli i stolarzy budowlanych, dekarzy i blacharzy budowlanych, elektryków, elektromechaników, elektromonterów, kierowców autobusów, kierowców samochodów ciężarowych i ciągników siodłowych, lakierników, magazynierów i innych²⁶. Opolskie szkoły zawodowe są przygotowane do kształcenia w tych zawodach. Problemem jednak jest małe zainteresowanie młodzieży nauką w szkołach branżowych.

Szanse i wyzwania stojące przed opolską edukacją zawodową

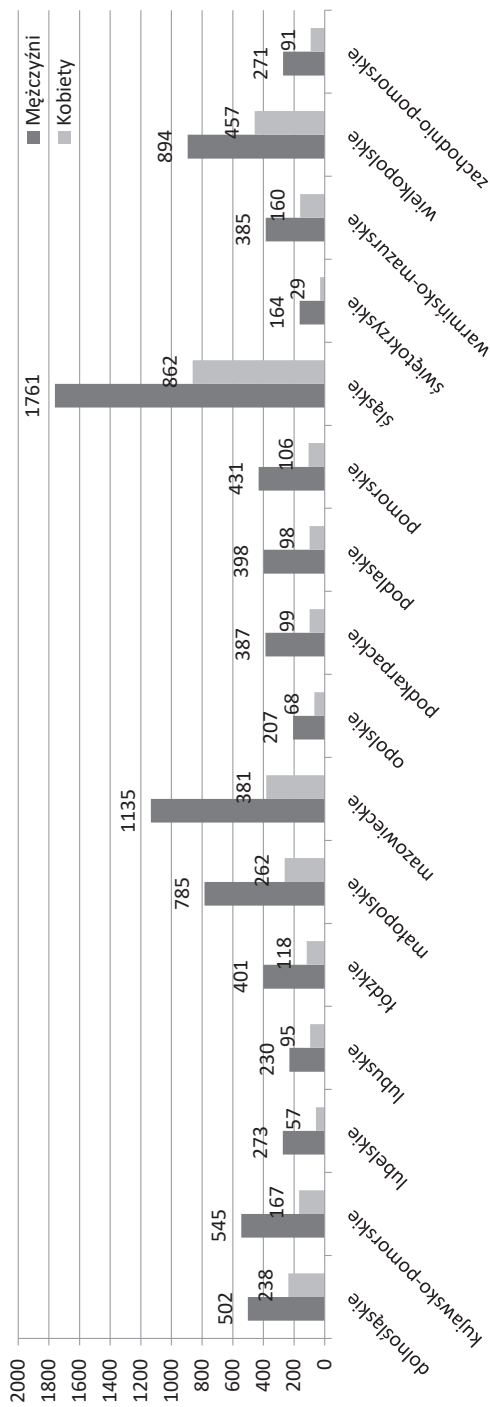
Analizując wypowiedzi młodych ludzi na różnych portalach społecznościowych dotyczące szkół ponadpodstawowych, można zauważyć kilka tendencji. W opinii młodzieży zasadnicze szkoły zawodowe (obecnie szkoły branżowe) wybierają uczniowie bez ambicji, z dużymi problemami edukacyjnymi, społecznymi, emocjonalnymi, pozbawieni aspiracji. Jest to bardzo krzywdzący stereotyp uderzający w uczniów i szkoły. W związku z tym jednostki edukacyjne tego typu oraz organy prowadzące szkoły zawodowe powinny wzmocnić działania związane z wizerunkiem szkół branżowych, jakością edukacji, dostosowaniem jej do rynku pracy i potrzeb pracodawców. Młodzież często nie widzi korelacji między kształceniem a zapotrzebowaniem rynku pracy na specjalistów.

Po drugie, szkoły zawodowe zdominowane są przez mężczyzn. Wykres 4 przedstawia liczbę kobiet i mężczyzn w 2017 r. w szkołach branżowych I stopnia (bez specjalnych), prowadzonych przez samorząd powiatowy – w miastach na prawach powiatu.

W 2017 r. naukę w szkołach branżowych wybierali mężczyźni co nie oznacza, że nie ma w nich kobiet. Jednak szkoły tego typu nie zachęcają dziewcząt do nauki

²⁶ Barometr zawodów, <https://barometrzwawodow.pl/pl/opolskie/prognozy-namapach/2019/magazynierzy>, 2019, opolskie, opolskie, relacja-miedzy-dostepnymi-pracownikami-a-nbsp-potrzebami-pracodawcow, 18., 90., 8., 1,1.

Wykres 4. Liczba kobiet i mężczyzn w 2017 r. w szkołach branżowych I stopnia (bez specjalnych) w Polsce, prowadzonych przez samorząd powiatowy – miasta na prawach powiatu

Źródło: Bank Danych Lokalnych, <https://opole.stat.gov.pl/>.

na kierunkach uznawanych w społeczeństwie za męskie. „W 2014 r. egzaminy czeladnicze zdało 20 808 osób, dziewczęta stanowiły 28,1% zdających, chłopcy 71,9%. Lista zawodów, w których absolwenci nauki zawodu mogą zdawać czeladnicze egzaminy liczy aż 130 pozycji, ale w wielu przypadkach nie ma chętnych, aby się w nich kształcić. Dziewczęta i chłopcy mają swoje wyraźne preferencje zawodowe²⁷. Brakuje kobiet w szkołach branżowych, co może być spowodowane różnymi czynnikami, np. stanem zdrowia, aspiracjami rodziców, opinią o szkole, perspektywami zawodowymi itp. Szkoły zasadnicze powinny przygotować szerszą ofertę edukacyjną w zawodach nietradycyjnych dla dziewcząt. Powinno się je zachęcać do podejmowania nauki w zawodach związanych z techniką i technologiami²⁸”. W województwie opolskim różnica między liczbą mężczyzn i kobiet w szkołach branżowych I stopnia wyniosła 139 osób. Nie ma żadnych przeciwwskazań by na kierunkach budowlanych, motoryzacyjnych i innych uczyły się dziewczęta.

Kolejny problem szkół zawodowych to braki w kadrze pedagogicznej, szczególnie z przedmiotów zawodowych. Problem ten dotyczy także województwa opolskiego. W powiecie brzeskim, opolskim i kędzierzyńsko-kozielskim brakuje nauczycieli praktycznej nauki zawodu. W powiecie brzeskim brakuje także nauczycieli przedmiotów zawodowych²⁹.

Wyzwaniem przed wszystkimi szkołami średnimi jest przygotowanie do zawodu, którego jeszcze nie ma lub, który w związku z rozwojem nauk informatycznych, technicznych i innych, dopiero się pojawił lub pojawi, np. specjalista ds. cloud computing, coolhunter, fundraiser, traffic manager. Kształcenie w zawodach przyszłości wymaga napisania programu nauczania, podręczników i przede wszystkim zatrudnienia wykwalifikowanej kadry pedagogicznej.

W Opolu szkoły branżowe znajdują się w zespołach szkół. Na stronach internetowych reklamowane są przede wszystkim technika, a zatem sukcesy edukacyjne, sportowe i inne dotyczą przede wszystkim młodzieży z tego typu szkół. Według rankingu „Perspektyw” w 2019 r. w pierwszej dwudziestce najlepszych szkół w Polsce znalazło się Publiczne Technikum nr 5 w Zespole Szkół Elektrycznych w Opolu (13 miejsce) oraz Publiczne Technikum nr 3 w Zespole Szkół Ekonomicznych w Opolu. Publiczne Technikum nr 1 w Zespole Szkół Technicznych i Ogólnokształcących im. K. Gzowskiego zajęło 57 miejsce³⁰. Opolskie technika

²⁷ Cyt. za: Szkolnictwo zawodowe i rynek pracy dla kobiet z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Raport z badania przeprowadzonego w 2015 roku, s. 22, https://www.karat.org/pliki/wp-content/uploads/2015/09/Szkolnictwo_zawodowe_dla_kobiet_2015.pdf.

²⁸ Ibidem, s. 24.

²⁹ Barometr zawodów, <https://barometrzwawodow.pl/pl/opolskie/prognozy-na-mapach/2019/nauczyciele-praktycznej-nauki-zawodu,2019,opolskie,,opolskie,relacja-miedzy-dostepnymi-pracownikami-a-nbsp-potrzebami-pracodawcow,18,,70,,8,,1,1> oraz Kuratorium Oświaty w Opolu, Zakładka: Oferty pracy dla nauczycieli, <https://www.kuratorium.opole.pl/>.

³⁰ Ranking techników 2019, <https://technika.perspektywy.pl/2019/ranking/ranking-technikow-2019?strona=2>.

cieszą się dużym zainteresowaniem absolwentów szkół podstawowych i gimnazjów. Taka sytuacja może wynikać z kilku powodów. Po pierwsze, wszystkie szkoły realizują projekty edukacyjne, skierowane do uczniów i nauczycieli (tabela 2). Projekt „Opolskie szkolnictwo zawodowe bliżej rynku pracy 2”, realizowany przez Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji w Opolu przy współpracy Opolskiego Centrum Rozwoju Gospodarki, Politechniki Opolskiej i miasta Opole zdobył nagrodę w kategorii „Europejskie fundusze na rzecz doskonałości”³¹. Po drugie, szkoły zawodowe Opola współpracują z lokalnymi i zagranicznymi przedsiębiorcami. Dzięki temu młodzież może po ukończeniu szkoły i odbytych praktykach znaleźć zatrudnienie. Współpraca szkół z pracodawcami to przede wszystkim korzyści dla ucznia, który poznaje realia danego zawodu, nowe technologie stosowane w określonej branży, możliwości awansu zawodowego. Po trzecie, powstają klasy patronackie. Politechnika Opolska objęła swoim patronatem wybrane klasy w szkołach zawodowych miasta Opola. Dzięki temu młodzież ma możliwość uczestniczenia w inicjatywach i działaniach organizowanych przez szkoły wyższe. Po czwarte, wybrane podmioty z Opolszczyzny przystąpiły do Klastra Edukacyjnego „INVEST in EDU”. Klaster powołano do życia w 2015 r., a jego liderem jest Wałbrzyska Specjalna Strefa Ekonomiczna. Celem klastra jest dostosowanie kształcenia do realnych potrzeb rynku. Klaster zrzesza ok. 100 podmiotów: przedsiębiorców, szkoły ponadgimnazjalne kształcące zawodowo i uczelnie wyższe, instytucje wspierające i okołobiznesowe (m.in.: Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Dolnośląskie Kuratorium Oświaty, UMWD), starostwa powiatowe, w większości z Dolnego Śląska, Wielkopolski i Opolszczyzny³². Od 2017 r. członkiem klastra jest Zespół Placówek Oświatowych w Opolu. Członkami z Opolszczyzny są także: Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego w Prudniku, Regionalny Zespół Placówek Wsparcia Edukacji w Opolu, Politechnika Opolska, Park Naukowo-Technologiczny w Opolu, II Liceum Ogólnokształcące im. Z. Herberta w Brzegu³³. Po piąte, szkoły zawodowe oferują swoim uczniom udział w kwalifikacyjnych kursach zawodowych. Dzięki takiej formie uczenia młodzi ludzie mogą zdobyć nowy zawód, uzupełnić swoje wykształcenie, podnieść kwalifikacje i umiejętności. To wszystko zwiększa ich szanse na rynku pracy.

Dobrze wyposażone pracownie kształcenia zawodowego, dziennik elektroniczny, szkolne orkiestry, chóry, kluby zainteresowań, wysoka zdawalność egzaminów zawodowych, realizacja szkolnych i unijnych projektów, dostosowania dla uczniów niepełnosprawnych to kolejne atuty opolskich techników, kształcących potencjalnych inżynierów, ekonomistów, architektów itp.

---

³¹ Mamy to! Opolski projekt najlepszy!, <http://www.ocrg.opolskie.pl/pl/aktualnosci/mamy-to-opolski-projekt-najlepszy-347.html>.

³² Klaster, <https://investinedu.com.pl/klaster/>.

³³ Członkowie-szkoly, <https://investinedu.com.pl/baza-edukacyjna-2/?kategoria=szkoly>.

Tabela 2. Wybrane projekty realizowane przez szkoły zawodowe miasta Opola

Nazwa projektu	Data realizacji	Cel
„Opolskie szkolnictwo zawodowe dla rynku pracy”	01.08.2018–31.08.2022	Modernizacja bazy warsztatowej opolskich szkół zawodowych poprzez dostosowanie jej do rzeczywistych warunków pracy w wybranych oraz przeprowadzenie pilotażowych zajęć pozalekcyjnych realizowanych w doposażonych pracowniach prowadzone przez zewnętrznych ekspertów – pracowników nowoczesnych firm
„Sieć współpracy na rzecz nowoczesnej szkoły zawodowej”	01.08.2012–31.07.2014	Budowa sieci współpracy szkół z nowoczesnymi firmami oraz opolskimi instytucjami oświatowymi i zrzeszającymi przedsiębiorców
„Opolskie szkolnictwo zawodowe bliżej rynku pracy 2”	01.08.2016–31.07.2018	<ul style="list-style-type: none"> – Udrożnienie kanałów informacyjnych oraz skojarzenie szkół z przedsiębiorcami, zwłaszcza w wymiarze lokalnym – Wsparcie w zawiązywaniu stałej współpracy szkół z potencjalnymi przyszłymi pracodawcami – Utworzenie i kontynuacja multidyscyplinarnych zespołów roboczych „design thinking” <ul style="list-style-type: none"> – spotkania robocze w firmach, wizyty studyjne wspierające zastosowanie idei design thinking w praktyce – Organizacja kursów podnoszących kwalifikacje uczniów zgodnie z zapotrzebowaniem przedsiębiorstw – Wyjazdy studyjne do firm krajowych i zagranicznych – czerpanie wzorców nauki i wykonywania zawodu z najlepszych przykładów – Wsparcie nauczycieli praktycznej nauki zawodu w firmach – Staże szkoleniowe dla nauczycieli kształcenia zawodowego w firmach współpracujących ze szkołami – Akademia Biznesu – organizacja spotkań uczniów z lokalnymi autorytetami biznesowymi – prezentacja sylwetek osób, które osiągnęły sukces zawodowy
„Budowanie kariery zawodowej licealistów i uczniów szkół zawodowych w Opolu”	09.2018–02.2021	Podniesienie jakości kształcenia zawodowego wśród uczniów 5 szkół zawodowych oraz uczniów 7 opolskich liceów ogólnokształcących w mieście Opolu. Działania projektu spowodują zwiększenie wśród uczniów kompetencji niezbędnych do potrzeb rynku pracy i zawodami deficytowymi w regionie. Celem projektu będzie również doskonalenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych nauczycieli kształcenia zawodowego poprzez udział w kursach zawodowych i studiach podyplomowych

Tabela 2. cd.

Nazwa projektu	Data realizacji	Cel
„Kształcenie zawodowe dla rynku pracy – 1”	01.01.2017– 31.12.2018	Rozwój kompetencji istotnych na rynku pracy, mocniejsze powiązanie szkolnictwa zawodowego z rynkiem pracy, wyposażenie uczniów szkół zawodowych w kwalifikacje, kompetencje i umiejętności, które umożliwią im funkcjonowanie i dopasowanie się na „elastycznym” i zmieniającym się rynku pracy.
„Zawodowe perspektywy-program rozwojowy szkół zawodowych miasta Opola”	01.09.2013– 31.12.2014	Poszerzenie oferty edukacyjnej szkoły, podniesienie praktycznej znajomości danego zawodu przez uczestników projektu oraz ich zdolności do przyszłego zatrudnienia. Projekt obejmuje pięć typów działań mających na celu rozwój kompetencji kluczowych, podniesienie kwalifikacji zawodowych i wzmocnienie zdolności do zatrudnienia.
„Młodzi zawodowcy – program rozwojowy szkół zawodowych Miasta Opola”	01.09.2009– 30.06.2010	Podniesienie zdolności uczniów szkół zawodowych miasta Opola do przyszłego zatrudnienia

Źródło: Strony internetowe szkół oraz Projekty edukacyjne realizowane przez Miasto Opole, Wydział Oświaty w Opolu, <http://www.oswiata.opole.pl/>.

Podsumowanie

Lata 1989–2019 w Polsce to bardzo głębokie przemiany polityczne, gospodarcze, społeczne i ustrojowe. Wysokie bezrobocie, inflacja, strajki, pauperyzacja społeczeństwa, zadłużenie polskich gospodarstw to początek przemian w kraju, które dotyczyły także systemu edukacji. Wprowadzanie nowych szkół, likwidacja starych, nowe podstawy programowe, podręczniki, zasady finansowania, oceniania i zwalniania nauczycieli oraz ich awansu zawodowego, niż demograficzny, skracanie lub wydłużanie nauki w szkołach oraz podwójny rocznik w klasach pierwszych szkół ponadpodstawowych, to wszystko z czym musieli i muszą zmierzyć się uczniowie, jednostki prowadzące szkoły, dyrektorzy szkół i nauczyciele.

Lata 90. XX w. to powolne likwidowanie zakładów pracy i deprecjacja szkolnictwa zawodowego. Reforma ministra Mirosława Handkego zakładała przede wszystkim popularyzację kształcenia ogólnokształcącego i przygotowanie młodzieży do studiów. Licea profilowane nie rozwiązały zapotrzebowania na wykwalifikowanych robotników, rzemieślników i innych specjalistów potrzebnych na rynku pracy. Lata 1989–2019 to dwudziestu ministrów edukacji (przy zmianach nazwy ministerstwa) i ich reformy dotyczące kształcenia dzieci i młodzieży od przedszkola do szkoły średniej.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. i otwarcie europejskich rynków pracy dla polskich pracowników wymusiło zmiany w polskim szkolnictwie, szczególnie zawodowym. Od 1 września 2012 r. celem kształcenia zawodowego

było przede wszystkim dostosowanie go do potrzeb rynku pracy, wyodrębnienie w ramach zawodów kwalifikacji oraz uelastycznienie systemu ich potwierdzania. Reforma z 2017 r. zlikwidowała zasadnicze szkoły zawodowe wprowadzając w ich miejsce szkoły branżowe. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 2019 r. w *sprawie ogólnych celów i zadań kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego* „celem kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego jest przygotowanie uczących się do wykonywania pracy zawodowej i aktywnego funkcjonowania na zmieniającym się rynku pracy. Absolwent szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe powinien legitymować się pełnymi kwalifikacjami zawodowymi, a także być przygotowany do uzyskania niezbędnych uprawnień zawodowych³⁴”. Zainteresowanie nauką w szkołach branżowych jest małe, co potwierdzają dane statystyczne dotyczące preferencji edukacyjnych młodzieży. Uczniowie najchętniej wybierają bowiem licea ogólnokształcące i technika.

Szkoły zawodowe miasta Opola cieszą się bogatą historią i tradycją. Najstarsza powstała pod koniec lat 20. XX w. Wszystkie kształciły kolejne pokolenia specjalistów potrzebnych na lokalnym rynku pracy. Zespół Szkół im. S. Staszica w Opolu powstał po zakończeniu II wojny światowej dzięki zaangażowaniu inżynierów ratujących przemysł cementowy na Opolszczyźnie. Szkoła miała wykształcić i przygotować do pracy pracowników cementowni. Podobnie jak wszystkie szkoły zawodowe w Polsce, opolskie szkolnictwo musiało dostosować się do zmian wprowadzanych kolejnymi reformami. Na przestrzeni lat zmieniały się nazwy szkół, profile kształcenia oraz zainteresowanie uczniów nauką w wybranych zawodach. Obecnie w Opolu funkcjonują zespoły szkół, w skład których wchodzi przede wszystkim technika, szkoły branżowe, szkoły dla dorosłych. Młodzież coraz chętniej wybiera naukę w technikach, które w rankingach szkół zajmują wysoką pozycję, młodzież wygrywa różnego rodzaju konkursy, bierze udział w olimpiadach, szkoły współpracują z przedsiębiorcami, przystępują do klastrow edukacyjnych, realizują projekty szkolne i europejskie, a uczniowie mogą odbyć praktyki zawodowe poza granicami kraju. Ale te jednostki muszą zmierzyć się z nowymi wyzwaniami jakie niesie zmieniająca się rzeczywistość. Po pierwsze, nadal w społeczeństwie funkcjonuje stereotyp zasadniczej szkoły zawodowej jako tej gorszej, dla uczniów bez ambicji i aspiracji. Po drugie, szkoły muszą kształcić pracowników mobilnych, otwartych na zmiany, którzy będą uczyć się do końca życia. Po trzecie, w związku z rozwojem nauki i technologii powstają nowe zawody, o których jeszcze kilka lat temu nikt nie słyszał, a zapotrzebowanie na tych specjalistów rośnie. To wymaga wprowadzania nowych przedmiotów i zatrudniania odpowiedniej kadry pedagogicznej. Kolejny problem to funkcjonujący w społeczeństwie podział zawodów na męskie

---

³⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 2019 r. w sprawie ogólnych celów i zadań kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego, Dz.U. 2019 poz. 316.

i kobiece. W szkołach zawodowych na kierunkach mechanicznych, elektrycznych i innych brakuje kobiet. W związku z tym szkoły powinny wzmocnić działania zachęcające dziewczęta do podjęcia nauki w tego typu klasach. Pracownik ma być przede wszystkim odpowiedzialny, wykwalifikowany i mieć konkretne umiejętności. Realizowane przez szkoły projekty pokazują, że szkolnictwo zawodowe ma przyszłość. Na Opolszczyźnie brakuje specjalistów i to z różnych branż. Brakuje także nauczycieli przedmiotów zawodowych. Jednak sytuacja w szkolnictwie nie zachęca młodych ludzi do podjęcia pracy w szkole. Przed szkolnictwem zawodowym jeszcze wiele wyzwań, ale także i możliwości, które powinny być wykorzystane i wdrożone w życie.

Literatura

- [1] BANACH C.: Blaski i cienie polskiej edukacji w XX wieku, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2001, nr 1–2, <http://pho.znp.edu.pl/files/2016/09/1–50.pdf>
- [2] Bank Danych Lokalnych, <https://opole.stat.gov.pl/>
- [3] Barometr zawodów, <https://barometrzwodow.pl/pl/opolskie/prognozy-na-mapach/2019/nauczyciele-praktycznej-nauki-zawodu,2019,opolskie, opolskie, relacja-miedzy-dostepnymi-pracownikami-a-nbsp-potrzebami-pracodawcow,18,70,,8,1,1>
- [4] BARTNICKA K.: Komisja Edukacji Narodowej i jej Ustawy [w:] Komisja Edukacji Narodowej kontekst historyczno-pedagogiczny, pod red. K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosty-Sikorskiej, R. Ślęczki, Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2014
- [5] Członkowie-szkoły, <https://investinedu.com.pl/baza-edukacyjna-2/?kategoria=szkoły>
- [6] Edukacja dla pracy. Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2007, Warszawa 2007, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/poland-nhdr-2007-polish.pdf>
- [7] Klaster, <https://investinedu.com.pl/klaster>
- [8] KOŁODZIEJCZYK W., POLAK M.: Jak będzie zmieniać się edukacja. Wyzwania dla polskiej szkoły i ucznia, Instytut Obywatelski, Warszawa 2011
http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2011/11/edukacja_kolodziejczyk-polak_internet.pdf
- [9] KRAŚ J.: Reforma systemu oświaty w III RP: założenia i realizacja, „Resovia Sacra” 2007/2008, R. 14–15
- [10] Mamy to! Opolski projekt najlepszy!, <http://www.ocrg.opolskie.pl/pl/aktualnosci/mamy-to-opolski-projekt-najlepszy-347.html>
- [11] Oferty pracy dla nauczycieli, Kuratorium Oświaty w Opolu, <https://www.kuratorium.opole.pl/>
- [12] OSIECKA-CHOJNACKA J.: Szkolnictwo zawodowe wobec problemów rynku pracy, Infos, Biuro Analiz Sejmowych 2007, nr 16, http://www.maritime.com.pl/newsletter/dok/infos_016.pdf
- [13] Projekty edukacyjne realizowane przez Miasto Opole, Wydział Oświaty w Opolu, <http://www.oswiata.opole.pl/>
- [14] Ranking techników 2019, <https://technika.perspektywy.pl/2019/ranking/ranking-technikow-2019?strona=2>
- [15] Raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Kraków 1989
- [16] Reforma edukacji 2017, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/reforma-edukacji-2017.-zmiany-w-kształceniu-ogólnym-specjalnym-i-zawodowym-oraz-w-obszarze-wychowania-i-profilaktyki.pdf>
- [17] Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2018

- [18] Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2015
- [19] Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2010
- [20] Rocznik Statystyczny województwa opolskiego, Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 2005
- [21] Rocznik statystyczny województwa opolskiego 1990, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole 1990
- [22] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 2019 r. w sprawie ogólnych celów i zadań kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego, Dz.U. 2019 poz. 316
- [23] Rusza Rok Szkoły Zawodowców, <https://www.prawo.pl/kadry/rusza-rok-szkoly-zawodowcow,279798.html>
- [24] SADOWSKA K., Kształcenie zawodowe w Polsce w latach 1945 – 1999 (próba syntezy) [w:] Edukacja zawodowa – wybrane problemy i konteksty, Wydawnictwo Naukowe Łużyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej im. J. B. Solfy w Żarach, Żary 2014, <http://zasobyip2.ore.edu.pl/uploads/publications/fb22ad3a18e893c9e2035694a29edf9d>
- [25] System szkolnictwa zawodowego. Informacja o wynikach kontroli, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkolnictwie-zawodowym.html>
- [26] Szkolnictwo zawodowe i rynek pracy dla kobiet z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Raport z badania przeprowadzonego w 2015 roku, https://www.karat.org/pliki/wp-content/uploads/2015/09/Szkolnictwo_zawodowe_dla_kobiet_2015.pdf
- [27] ŚLIWERSKI B.: Polityka resortów edukacji w posocjalistycznej Polsce jako czynnik erozji kapitału społecznego, „Studia Edukacyjne” 2012, nr 22
http://edukacjaialog.pl/archiwum/1999,97/marzec,147/remanent_reformowania_oswiaty_w_iii_rp,824.html
- [28] ŚLIWERSKI B.: Remanent reformowania oświaty w III RP, „Edukacja i Dialog” 1999, nr 106, http://edukacjaialog.pl/archiwum/1999,97/marzec,147/remanent_reformowania_oswiaty_w_iii_rp,824.html
- [29] Ustalenia podzespołu ds. Oświaty, Szkolnictwa Wyższego, Nauki i Postępu Technicznego, Warszawa, marzec 1989 r., http://okragly-stol.pl/wp-content/uploads/2014/04/09_ustalenia_nauka_oswiata_postep.pdf
- [30] Ustawa z dnia 8 stycznia 1999 r. Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego, Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96 z późn. zm.
- [31] Ustawa z dnia 7 września o systemie oświaty, Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425 z późn. zm.
- [32] Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz.U. 1961 nr 32 poz. 160
- [33] WÓJTOWICZ P.: Opole: w rekrutacji do szkół średnich pomogło utworzenie 2 dodatkowych liceów, <http://radio.opole.pl/100,285638,opole-w-rekrutacji-do-szkol-srednich-pomoglo-utw>
- [34] Wykaz szkół ponadgimnazjalnych, dla których organem prowadzącym jest Miasto Opole od 1 września 2018r., <http://www.oswiata.opole.pl/jednostki-oswiatowe/szkoly-ponadgimnazjalne-i-ponadpodstawowe>
- [35] Wyrok z dnia 8 listopada 2000 r. sygn. akt SK. 18/99, Dz.U. 2000 nr 101 poz. 1091
- [36] ZAHORSKA M.: Sukcesy i porażki reformy edukacji, „Przegląd Socjologiczny” 2009, tom 58, nr 3.
- [37] Zmiany systemowe w szkołach ponadpodstawowych, <https://www.nowaera.pl/oferta-edukacyjna/reforma/szkola-ponadpodstawowa/reforma-oswiatowa>

PROBLEMATYKA ETNICZNA

Marek MAZURKIEWICZ

Uniwersytet Opolski

Mniejszość niemiecka w województwie opolskim (1989–2019)

Wprowadzenie

Opracowania naukowe poświęcone problematyce mniejszości niemieckiej w Polsce¹ po 1989 r. często rozpoczynają się od nawiązania do symbolicznego uścisku – gestu przekazania znaku pokoju – premiera Tadeusza Mazowieckiego i kanclerza federalnego Helmuta Kohla z nabożeństwa ekumenicznego, określanego w literaturze „Mszą Pojednania”², które odbyło się w Krzyżowej 12 listopada 1989 r. Gest ten uwieczniony na zdjęciu uchodzi bowiem za obraz kluczowego dla współczesnych stosunków polsko-niemieckiego spotkania przedstawicieli polskiego i niemieckiego rządu. Rezultatem spotkania było Wspólne Oświadczenie, które nie tylko było jednym z najobszerniejszych polsko-niemieckich dokumentów po 1945 r., ale wyznaczyło także kierunek rozwoju wzajemnych relacji na kolejne lata³.

---

¹ W tekście wykorzystano fragmenty z artykułów autora: M. Mazurkiewicz, Wielokulturowy Śląski Opolski – perspektywa politologiczna, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2015, t. 3, nr 1, s. 83–101, Idem, Regionalne uwarunkowania polityki polskiej wobec mniejszości narodowych i etnicznych na przykładzie województwa opolskiego, „Studia Śląskie” LXXVII (2015), s. 53–74. Idem, Pogranicze wielokulturowe w wymiarze regionalnym – przykład Śląska Opolskiego, w: Pogranicza kulturowe w perspektywie współczesności, pod red. P. Dejnek, A. Mikołajko Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2017, s. 209–225; Idem, Ludność Górnego Śląska w latach 1950–1989 w świetle wybranych polskich i niemieckich materiałów źródłowych (opracowanie analityczne), „Rocznik Ziem Zachodnich” 2017, nr 1, s. 706–724, Idem, Partycypacja mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. – przypadek Śląska Opolskiego, „Rocznik Ziem Zachodnich” 2017, nr 1, s.143–164.

² W. Czachur, Msza Pojednania w Krzyżowej – wyraz zgniłego kompromisu polsko-niemieckiej polityki historycznej? w: Klaus Ziemer, Joanna Andrychowicz-Skrzeba (red.): *Pomiędzy Jubileuszami. Polityka historyczna w polsko-niemieckiej codzienności*. Warszawa: Friedrich-Ebert-Stiftung, s. 300–315.

³ O tym wspomina także przywoływany W. Czachur: Msza Pojednania w Krzyżowej, mimo późniejszych niejednoznacznych działań Kohla w sprawie granicy na Odrze i Nysie, otworzyła drogę do traktatu granicznego, podpisanego rok później 14 listopada 1990 r. oraz Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17 czerwca 1991 r. Cyt. za: W. Czachur, op. cit., s. 312.

Przypomnienie tego wydarzenia jest ważne także dla rozważań na temat roli i znaczenia mniejszości niemieckiej w Polsce po 1989 r. Można bowiem uznać, że było to pierwsze od zakończenia II wojny światowej zgromadzenie, podczas którego osoby pochodzenia niemieckiego demonstrowały swoją tożsamością odrębność.

Wspomnienie to, uwiecznione na przedstawionej poniżej fotografii, autor chciałby uczynić punktem wyjścia do naukowej refleksji nad zagadnieniem obecności mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. Z uwagi na powszechnie znany fakt, skoncentrowania obecności ludności pochodzenia niemieckiego w województwie opolskim, rozważania te będą ograniczone terytorialnie do Opolszczyzny. Ma to również swoje metodologicznie uzasadnienie, mniejszość niemiecka tylko w regionie opolskim odgrywa istotną, ze społecznego i przede wszystkim politycznego punktu widzenia, rolę.

Mając powyższe na uwadze, celem niniejszego artykułu jest przedstawienie udziału mniejszości niemieckiej w życiu publicznym regionu opolskiego po 1989 r. z dwóch punktów widzenia, po pierwsze z perspektywy politycznej, po drugie z perspektywy wykorzystywania mechanizmów wsparcia mniejszości narodowych i etnicznych, które zapewnia państwo polskie. Tak zarysowane cele tekstu mają odzwierciedlenie w jego strukturze. Artykuł kończy podsumowanie, w którym autor

Źródło: Archiwum Ośrodka Pamięć i Przyszłość, <http://archiwum.zajezdnia.org/>.

Fot. 1. Uczestnicy Mszy Pojednania z 12 listopada 1989 r.

dokonuje próby nakreślenia przyszłej roli mniejszości niemieckiej w województwie opolskim, uwzględniając uwarunkowania i prognozy demograficzne, oddziałujące na przyszły obraz regionu. Autor wychodzi przy tym z założenia, że uwarunkowania społeczno-demograficzne przyczyniają się do postępującego spadku wielkości społeczności mniejszości niemieckiej w województwie opolskim, co prowadzi o stopniowego spadku znaczenia tej grupy w regionalnym życiu społeczno-politycznym.

Problem badawczy analizowany jest w artykule z punktu widzenia 3 obszarów tematycznych: wielkości i rozmieszczenia społeczności mniejszości niemieckiej, udziału organizacji mniejszości niemieckiej w życiu politycznym na poziomie lokalnym, powiatowym i regionalnym oraz parlamentarnym, a także wykorzystywania możliwości wsparcia finansowego i formalnego, które zapewnia polskie prawo, a służącego zachowaniu, kształtowaniu i rozwojowi odrębności tożsamościowej i narodowościowej tej grupy. Autor w artykule korzysta z aparatu pojęciowego nauk społecznych, w szczególności nauki o polityce.

Mniejszość niemiecka w Polsce i województwie opolskim. Przyczyny powstania ruchu mniejszości niemieckiej

Społeczną bazą odrodzonej na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia mniejszości niemieckiej była ludność rodzima Górnego Śląska oraz pozostałych, byłych obszarów polsko-niemieckiego pogranicza. W refleksji na temat mniejszości niemieckiej w Polsce nie można też pominąć faktu, że jej członkowie, rekrutowali się z tej samej grupy społecznej, która po II wojnie światowej uniknęła wysiedleń poczdamskich i została pozytywnie narodowościowo zweryfikowana⁴.

Przypomnijmy zatem znane już zdanie, że polskie państwo narodowe, powstałe po 1945 r. miało być z założenia państwem jednolitym pod względem narodowościowym. Powtarzany i powielany przez dziesięciolecia w publicystyce i nauce argument⁵, że po powojennych wysiedleniach ludności w Polsce Niemców już nie było, na przestrzeni czterech dekad funkcjonowania komunistycznego państwa polskiego wchodził wielokrotnie w kolizję ze społeczną rzeczywistością. W tak rysowanym obrazie polskiego społeczeństwa przemilczano fakt, że zweryfikowanych mieszkańców Górnego Śląska poddano praktykom asymilacyjnym⁶. To, że oba narzędzia budowy powojennego polskiego państwa narodowego, czyli wysiedlenia i weryfikacja narodowościowa okazały nieskuteczne, zaczęło się unaoczniać już

⁴ Szerzej patrz np. P. Madajczyk, Mniejszości narodowe w Polsce po II wojnie światowej, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2004, 3/2 (6), s. 37–55.

⁵ Zob. np. K. Skubiszewski, Wysiedlenie Niemców po II wojnie światowej, Warszawa 1968, s. 14–15; P. Madajczyk, D. Berlińska, Polska jako państwo narodowe. Historia i pamięć, Warszawa–Opole 2009, s. 29; M. Miodek M., Niemcy. Publicystyczny obraz w „Pionierze”/„Słowie Polskim” 1945–1989, Wrocław 2008.

⁶ P. Madajczyk, Mniejszości narodowe..., s. 40–41.

w połowie lat 50. ubiegłego stulecia. Po raz pierwszy bowiem rozdźwięk pomiędzy tym, co w zakresie monoetniczności polskiego społeczeństwa głosiła władza i propaganda, a jak kształtowała się społeczna rzeczywistość, unoczniał się w skali emigracji mieszkańców Polski do Niemiec, głównie do RFN. Wtedy na mocy porozumienia czerwonokrzyckiego, polskie władze wyraziły zgodę na realizację akcji łączenia rodzin⁷.

W tym miejscu warto porównać polskie i zachodnioniemieckie szacunki nt. liczebności osób pochodzenia niemieckiego w Polsce z okresu przed 1989 r. Wspólną cechą tych szacunków jest to, że ani polskie, ani zachodnioniemieckie nie oddawały prawdziwego obrazu problemu. Gdy na początku lat 50. władze komunistyczne przyznawały, że na terenie Polski może przebywać, pomimo zakończenia wysiedleń, wciąż 65 tys. osób niemieckiego pochodzenia⁸, albo nawet 150 tys. osób⁹, to rząd federalny szacował wielkość grupy na 200 tys., określając grupę mianem „ludności szczątkowej” (niem. *Restbevölkerung*), a badacze i organizacje wysiedlonych aż 1,7 mln osób. Akcja łączenia rodzin zweryfikowała te przypuszczenia.

Skala realizacji przedsięwzięcia zaniepokoiła polskie władze, bo w pierwszym jej etapie Polskę opuściło od 233 do 253 tys. osób¹⁰, a tylko w 1958 r. aż 110 tys. osób. Liczba ta wielokrotnie przekroczyła polskie szacunki, a z drugiej strony dała władzom zachodnioniemieckim argument uprawdopodobniający przekonanie, o obecności kilkuset tysięcy społeczności pochodzenia niemieckiego. W kolejnych latach, doświadczenie pierwszego etapu akcji łączenia rodzin stanowiło przyczynek do polsko-niemieckich sporów na temat obecności i wielkości grupy, która posiadała niemieckie pochodzenie.

W Polsce zaskoczenie skalą wyjazdów przyczyniło się do ograniczenia możliwości wyjazdowych. Od końca lat 50. i w kolejnej dekadzie władze stosowały szereg zabiegów utrudniających emigrację, a w wymiarze publicznym, nasiliły propagandową argumentację, wskazującą na monoetniczność polskiego społeczeństwa.

---

⁷ W lutym 1952 r. polski i wschodnioniemiecki rząd zawarły porozumienie ws. „łączenia rodzin Niemców przebywających w Polsce z ich rodzinami zamieszkałymi w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Zob. 14, 1 lutego 1952 r. protokół końcowy z rozmów między delegacjami rządów RP i NRD w sprawie łączenia rodzin, w: Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2005, s. 401.

⁸ Zob. Uchwała Komitetu Centralnego PZPR w sprawie ludności niemieckiej, w: Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty, pod red. W.M. Góralskiego, Warszawa 2005, s. 449.

⁹ Szerzej patrz: P. Madajczyk, Przyłączenie Śląska Opolskiego do Polski. 1945 – 1948, Warszawa 1996, s. 169–237.

¹⁰ Ogromna liczba osób, które zdecydowały się wyjechać do Niemiec w ramach wspomianej akcji „łączenia rodzin” zaniepokoiła polskie władze. W konsekwencji w latach 60. znacząco ograniczono możliwości wyjazdów. Mimo tego, wnioski emigracyjne złożyło 416,5 tys. osób, a zgodę udzielono ok. ¼ z nich. Do RFN wyjechało wówczas prawie 100 tys. osób. Por. A. Trzcielińska-Polus, „Wysiedleńcy”..., s. 22; S. Jankowiak, M. Sora, Polityka władz polskich wobec osób ubiegających się o zgodę na wyjazd na pobyt stały z Polski do Niemiec w latach 1950–1984, w: Transfer, obywatelstwo, majątek..., s. 67.

Doświadczenie masowego charakteru migracji w ramach akcji łączenia rodzin sprawiło, że zagadnienie wyjazdów obywateli PRL do Niemiec stało się istotnym problemem relacji Warszawa – Bonn. Podczas gdy pierwszy etap akcji mógł być w Polsce uzasadniany pragmatycznym dokończeniem wysiedleń poczdamskich (z wysiedleń wyłączono m. in. mieszkańców wałbrzyskich i zachodniopomorskich ośrodków przemysłowych, z uwagi na ówczesne braki kadrowe), to w okresie późniejszym fakt, iż tysiące osób rokrocznie starało się o wyjazd do RFN, godząc się zarazem na utratę obywatelstwa polskiego i przepadek majątku¹¹, wskazywał na negatywne skutki polskiej polityki wewnętrznej względem ludności byłego polsko-niemieckiego pogranicza i sytuację ekonomiczno-bytową kraju.

Bazą społeczną emigracji do Niemiec byli mieszkańcy dawnych niemieckich prowincji wschodnich, a w omawianym w artykule kontekście, mieszkańcy woj. opolskiego¹². Motywy ich wyjazdów były dwojakie, mogły mieć charakter ekonomiczny, ale i narodowościowy. RFN natomiast reagowała przychylnie na przybywających ze wschodu, tworząc dedykowany im system wsparcia socjalnego i integracji w struktury zachodniemieckiego społeczeństwa. Przybywający do Niemiec mieszkańcy Polski (choć *de facto* bezpaństwowcy), zyskiwali bowiem status wysiedleńca – kategorii, która uprawniała następnie do uzyskania obywatelstwa niemieckiego¹³.

Narastający od połowy lat 50. poprzedniego stulecia problem migracji obywateli polskich do Niemiec nie wpływał jednak na zmianę stosunku polskich władz do ludności rodzimej, której rys tożsamościowy zawierał elementy kultury niemieckiej. Uparcie utrzymywano przekonanie, że powstałe po II wojnie światowej polskie państwo narodowe jest wolne od problematycznych mniejszości, a przede wszystkim ludności niemieckiej.

---

¹¹ S. Jankowiak S., M. Sora, Polityka władz polskich wobec osób ubiegających się o zgodę na wyjazd na pobyt stały z Polski do Niemiec w latach 1950–1984, w: Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2005, s. 49–80.

¹² Zagadnienie migracji i społeczno-ekonomicznych jej skutków jest od lat przedmiotem badań opolskiego środowiska naukowego, w tym Roberta Rauzińskiego, Krystiana Heffnera, Kazimierza Szczygielskiego, Brygidy Solgi i Romualda Jończygo. Zob. np. R. Jończy, Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego: studium ekonomicznych determinant i konsekwencji, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003; R. Rauziński, K. Heffner, Region migracyjny: wybrane aspekty demograficzne, społeczne i gospodarcze na przykładzie Śląska Opolskiego, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2007; K. Szczygielski, R. Rauziński, Śląska ludność rodzima w strukturze demograficznej i społecznej Śląska Opolskiego wczoraj i dziś, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Wydawnictwo Instytut Śląski 2008; Społeczeństwo Śląska Opolskiego 1945–2011–2035: aspekty społeczne, demograficzne i rynku pracy: II Kongres Demograficzny w Polsce, pod red. Roberta Rauzińskiego, Teresy Sołdry-Gwiżdż, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2012; K. Heffner, B. Solga, Ewolucja procesów migracyjnych na Śląsku Opolskim w kontekście europejskim: identyfikacja głównych tendencji na tle przemian demograficznych, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 2014.

¹³ A. Trzcielińska-Polus, „Wysiedleńcy” z Polski w Republice Federalnej Niemiec w latach 1980–1990, Opole 1997, s. 25.

W rezultacie, w okresie 1960–1970 do polskich urzędów wpłynęło aż 416,5 tys. wniosków o wyjazd do Niemiec, ale tylko $\frac{1}{4}$ z nich została pozytywnie rozpatrzona. Praktyka działania władz w tym zakresie polegała na nawet kilkukrotnym odrzuceniu wniosków osób zdecydowanych na emigrację. Dysonans poznawczy w tym zakresie mogło wywoływać porównanie liczby starających się o zgodę na wyjazd, a informacjami, że w I połowie lat 60. Polskę zamieszkiwała grupa ok. 3 tys. ludności o niemieckim pochodzeniu. W tym samym czasie władze RFN odnotowywały rocznie przyjazd ok. 10 tys. osób z Polski, które uzyskiwały status „wysiedleńca”¹⁴.

Zmiany polityczne na arenie międzynarodowej w latach 70. oddziaływały na problem emigracji z Polski do Niemiec osób, które mogły udowodnić swoje niemieckie pochodzenie. Na fali odprężenia na europejskiej arenie międzynarodowej i zbliżenia polsko-zachodniemieckiego, problem emigracji stał się istotnym elementem dialogu władz PRL-RFN. Stronie niemieckiej zależało, by do agendy tematów bilateralnego dialogu włączać zagadnienie ludności pochodzenia niemieckiego. Wkrótce połączono je z kwestią współpracy w obszarze gospodarczym i wsparcia finansowego, które Polsce udzieliła RFN w postaci preferencyjnych kredytów. W 1973 r. przedmiotem polsko-zachodniemieckich rozmów była kwestia udzielenia zgody na wyjazd grupy liczącej od 100 do 150 tys. osób¹⁵. Po długotrwałych negocjacjach ostatecznie władze polskie wyraziły zgodę na emigrację ponad 125 tys. osób, choć w praktyce wyjechało niemal dwukrotnie więcej¹⁶.

W kolejnej dekadzie skala emigracja jeszcze wzrosła. Stan polskiej gospodarki i kontrast pomiędzy trudną sytuacją bytową społeczeństwa polskiego a obrazem RFN jako państwa dobrobytu sprawił, że wyjazd na Zachód, jawił się dla wielu obywateli PRL jako szansa na lepsze i dostatnie życie. Do RFN w latach 80. wyemigrowało kilkaset tysięcy obywateli PRL. Emigracja do Niemiec przyjęła wówczas dwa nurty, pierwszy o motywach narodowościowo-ekonomicznych i drugi o motywach politycznych. Choć w ujęciu statystycznym większość emigrantów pochodziło ze społecznej bazy byłego polsko-niemieckiego pogranicza, bo uzyskiwało w Niemczech status „wysiedleńca”. Kulminacja wyjazdów nastąpiła pod koniec dekady. W 1988 r. Polskę opuściło w sumie 140 tys. osób, w 1989 r. – 250 tys., a w kolejnym – 134 tys.¹⁷, w sumie w ciągu 3 lat było to zatem ponad 524 tys. osób.

Rozbudowana refleksja na temat zjawiska emigracji z Polski do Niemiec od 1989 r. ma w kontekście rozważań nad obecnością mniejszości niemieckiej w opolskiej przestrzeni publicznej ważny powód. Wydaje się bowiem, że powstanie ruchu mniejszości niemieckiej w Polsce, w szczególności na terenie województwa opolskiego, mogło być także rezultatem polityki wewnętrznej PRL, nastawionej

¹⁴ O katalogu możliwości poświadczenia związków tożsamościowych Ślązaków z narodem niemieckim patrz: A. Trzcielińska-Polus, „Wysiedleńcy” z Polski..., s. 60.

¹⁵ D. Matelski, Niemcy w Polsce w XX wieku, Poznań 1999, s. 240.

¹⁶ Ibidem, s. 241.

¹⁷ A. Trzcielińska-Polus, „Wysiedleńcy” z Polski..., s. 41.

przez dziesięciolecia na negację obecności mniejszości narodowych i etnicznych w strukturze polskiego społeczeństwa. Do innych czynników, które sprzyjały wyodrębnieniu się ruchu mniejszości niemieckiej zaliczyć można politykę RFN w odniesieniu do obywatelstwa niemieckiego oraz sytuację gospodarczą Polski. Wydaje się, że połączenie tych trzech czynników można uznać za główne determinanty migracji do Niemiec, ale i czynniki pośrednio odpowiedzialne za powstanie ruchu mniejszości niemieckiej w Polsce. Trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, który z wymienionych elementów miał dominujące znaczenie. Emigrację do Niemiec, a przede wszystkim jej skalę, można było też uznać za wyraz zmian, jakie w wymiarze postaw narodowościowych zachodziły na terenie Górnego Śląska (Opolskiego). Polityka narodowościowa PRL mogła w tym rozumieniu przyczynić się do odwrócenia ludności rodzimej od postaw propolskich.

Rozwijając powyższą myśl, możemy powiedzieć, że utrzymująca się przez dziesięciolecia trudna sytuacja ekonomiczna PRL była głównym czynnikiem determinującym presję migracyjną. RFN natomiast, tworząc możliwości uzyskania obywatelstwa niemieckiego dla osób, które w wyniku powojennych zmian granicznych stały się obywatelami Polski a także dla ich potomków, tę presję wzmacniała. Można nawet stwierdzić, że dochodziło tu do pewnego sprzężenia zwrotnego pomiędzy wolą wyjazdu tysięcy mieszkańców Polski z kraju a możliwym kierunkiem emigracji. Powyższe, w połączeniu z prowadzoną przez PRL polityką państwa narodowego, o często antyniemieckim wydźwięku, mogło także pozytywnie oddziaływać na kwestie związane z ewolucją postaw narodowościowych na obszarze dawnego polsko-niemieckiego pogranicza.

Polskie państwo narodowe okresu 1945–1989 nie stworzyło dla osób, które po 1945 r. nie zostały wysiedlone i przeszły pozytywnie weryfikację narodowościową okoliczności, w których ich struktura tożsamości narodowej, obejmująca także elementy kultury niemieckiej mogła zyskać w kraju akceptację w wymiarze społecznym i politycznym. Niemieckość była czymś obcym dla większości społeczeństwa polskiego, lecz dla Górnoszlązaków, elementem ich tożsamości. Perspektywa łatwiejszego życia w Niemczech, wspierana niechęcią polskiego państwa wobec tego co niemieckie, dla wielu Górnoszlązaków jawiła się jako jedyna właściwa droga. Nawet za cenę utraty obywatelstwa polskiego i trwałej rozłąki z bliskimi, którzy zostawali w Polsce¹⁸.

Akceptacja pluralizmu światopoglądowego, kulturowego i politycznego w Polsce stała się możliwa dopiero po 1989 r., choć już od połowy lat 80. można było obserwować pierwsze sygnały erozji konstruktów polskiego państwa narodowego. Rozpoczął się wtedy proces samoorganizacji środowisk, skupiających osoby, identyfikujące się z niemieckością. Na terenie województw opolskiego i katowickiego

---

¹⁸ J. Barcz, Podstawy prawne stosunków Polski ze zjednoczonymi Niemcami, w: *Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie. Studia i dokumenty*, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2007, s. 113–158.

podejmowano szereg inicjatyw, których celem była legalizacja „Niemieckich Kół Przyjaźni” (niem. *Deutscher Freundschaftskreis* – DFK) lub niemieckich towarzystw społeczno-kulturalnych.

Ocenia się, że w latach 1984–1989 władze odmówiły legalizacji działalności organizacji, zrzeszających ludność pochodzenia niemieckiego 14 razy¹⁹. Odmowy rejestracji najczęściej uzasadniano przekonaniem, że w PRL nie było bazy ludnościowej, która mogła zasilać szeregi organizacji mniejszości niemieckiej.

Do 1989 r. próby rejestracji działalności podmiotów zrzeszających polskich Niemców nie podawano do publicznej wiadomości. Rodzimi mieszkańcy Śląska, którzy czuli związki z narodem niemieckim, zaczęli podejmować próby samorganizacji i legalizacji swojej działalności, za jeden z najważniejszych celów swojej aktywności przyjęli dążenie do zahamowania wyjazdów do Niemiec²⁰.

Mniejszość niemiecka w Polsce i województwie opolskim. Wielkość społeczności i rozmieszczenie

Interesującym pod względem badawczym jest fakt, że w zasadzie do publikacji rezultatów Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2002 r. nie można było dokładnie określić wielkości społeczności osób pochodzenia niemieckiego w Polsce. Ostatni bowiem raz, kiedy statystyka publiczna przeprowadziła badania na temat wielkości niepolskich grup narodowościowych miał miejsce w 1946 r. Wtedy Główny Urząd Statystyczny, celem oceny skali ludnościowych strat wojennych, a również wchodzącej w główną fazę realizacji powojennej wymiany ludności, odnotował obecność Niemców w granicach Polski. Warto przypomnieć, że na dzień dokonania spisu (14 lutego 1946 r.) w Polsce przebywało niecałe 2,3 mln osób narodowości niemieckiej, a w stosunku do 471 tys. osób toczyło się wówczas postępowanie rehabilitacyjne lub weryfikacyjne²¹. W okresie komunistycznym, polskie władze odnotowywały fakt, że w Polsce byli obecni Niemcy, ale nie wykorzystywano przy tym aparatu gromadzenia danych statystyki publicznej. W rezultacie, także dane (nie podawane wszak do wiadomości publicznej) władz były oparte na bardziej lub mniej trafnych szacunkach. Spisy Powszechne z 1950 r., 1960 r., 1978 r. i 1988 r. pomijały bowiem kwestię rozpoznania zróżnicowania narodowościowo-etnicznego polskiego społeczeństwa.

W momencie ogłaszania wyników Spisu Powszechnego z 2002 r., mniejszość należała już do grona głównych aktorów życia społeczno-politycznego województwa

---

¹⁹ M. Lis, *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim 1989 – 2014. Z bagażem przeszłości w realiach współczesności*, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole 2015, s. 62–63.

²⁰ Ibidem, s. 89.

²¹ Zob. *Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z 14 II. 1946 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1947, s. XVI. Publikacja dostępna w Internecie: http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/473MVL6RCN1X85KD5XQ2KTRRQRC36L.pdf, (1.09.2019).

opolskiego, posiadając reprezentację polityczną na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego i w parlamencie. Mimo tego rezultaty spisu dla społeczności mniejszości niemieckiej w Polsce miały bardzo duże znaczenie. Trzy lata później polski parlament uchwalił ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych i o języku regionalnym. Istotne elementy systemu wsparcia mniejszości oparto na rezultatach tego spisu i możliwość ich wykorzystania uzależniono od wymagalnej liczebności społeczności mniejszościowej.

Kolejny Spis Powszechny przeprowadzony w 2011 r. dla mniejszości niemieckiej i innych społeczności mniejszościowych w Polsce przyniósł wiele interesujących rezultatów, ale wskazał, że negatywne zmiany demograficzne, które dotyczą całe społeczeństwo polskie, silnie dotyczą polskich Niemców²². Społeczność mniejszości niemieckiej zmalała o ok. 20%. Bazując na wynikach spisu powszechnego z 2011 r., z 1014 tys. osób zamieszkujących teren regionu opolskiego ponad 78 tys. osób, deklarowało przynależność do niemieckiej mniejszości narodowej (w 2002 r. było to odpowiednio 104,4 tys.).

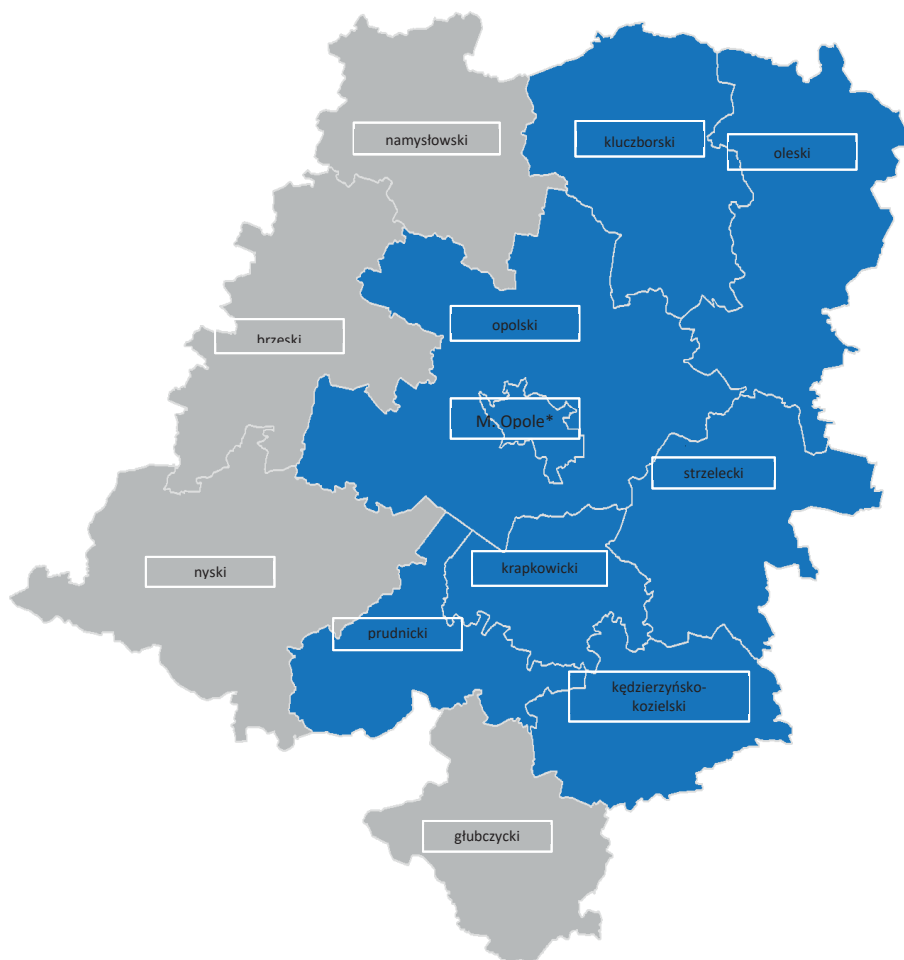
Licząca prawie 80 tys. osób grupa mniejszości niemieckiej jest jednocześnie największą mniejszością narodową w Polsce i najliczniej reprezentowaną ze wszystkich polskich województw. Obszar zamieszkiwania polskich Niemców jest skoncentrowany w zachodniej części województwa, obejmuje powiaty oleski, opolski, strzelecki, krapkowicki, kędzierzyńsko-kozielski oraz częściowo prudnicki i kluczborski. W praktyce oznacza to, że – przyjmując metodologię ostatniego spisu powszechnego – na terenie 34 spośród 71 opolskich gmin co najmniej 10% mieszkańców zadeklarowało inną niż polską narodowość²³, a na terenie 19 mniejszość niemiecka stanowi więcej niż 20% ludności gminy. Przyjmuje się jednak, że mniejszość zamieszkuje 50 gmin regionu, obszar zamieszkiwania w tym powszechnym odbiorze, pokrywa się z siecią organizacyjną Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim.

---

²² Spis Powszechny z 2011 r. był przedmiotem krytyki demografów, którzy wskazywali, że obrona metodologia gromadzenia danych może nie pozwolić na pełne oddanie obrazu polskiego społeczeństwa, w szczególności w zagadnieniu rozpoznania jego zróżnicowania narodowościowo-etnicznego. Kazimierz Szczygielski zwracał uwagę m.in., że rezygnacja z podstawowych jednostek osadniczych, jako bazy do gromadzenia danych o społeczeństwie polskim prowadzi do zmniejszenia „poprawności porównań w czasie i przestrzeni, a także ogranicza możliwości analiz zależności między istnieniem danej subpopulacji etnicznej na danym obszarze a przestrzennym rozkładem innych cech społeczno-demograficznych”. Cyt. za: K. Szczygielski, *Opinia w sprawie metodologii badań spisowych w aspekcie etnicznym*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku*, pod red. S. Łodzińskiego, K. Warmińskiego i G. Gudaszewskiego, WN Scholar, Warszawa 2016, s. 173.

²³ Są to: Bierawa, Cisek, Pawłowiczki, Polska Cerekiew, Reńska Wieś, Lasowice Wielkie, Gogolin, Krapkowice, Strzelecki, Walce, Zdieszowice, Dobrodzień, Gorzów Śląski, Olesno, Radłów, Zębówice, Chrzastowice, Dąbrowa, Dobrzeń Wielki, Komprachcice, Łubniany, Murów, Ozimek, Popielów, Prószków, Tarnów Opolski, Turawa, Biała, Głogówek, Izbicko, Jemielnica, Kolonowskie, Leśnica, Strzelce Opolskie, Ujazd, Zawadzkie.

Pewnym mankamentem rozważań nad liczebnością mniejszości niemieckiej w 2019 r. jest fakt, że dynamika zachodzących procesów demograficznych nie pozwala na precyzyjne określenie aktualnej wielkości tej społeczności. Nowe dane spisowe będą bowiem dostępne najwcześniej w II połowie 2021 r. Można jednak wychodzić z założenia, że ani na poziomie województwa, ani poszczególnych gmin, nie udało się dotąd odwrócić negatywnych trendów demograficznych. Wartością, która może potwierdzać postępujący spadek ludności regionu, a tym samym kontynuację kurczenia się społeczności mniejszości niemieckiej są cyklicznie publikowane dane Głównego Urzędu Statystycznego. GUS szacuje wprawdzie, że na koniec czerwca 2019 r. społeczność regionu wynosiła

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 1. Powiaty województwa opolskiego zamieszkiwane przez mniejszość niemiecką

984,3 tys.²⁴, co oznacza, że w ciągu 8 lat liczba ludności spadła o ok. 30 tys. osób, ale jeśli spojrzymy na spis wyborów, prowadzony przez Państwową Komisję Wyborczą, to spadek ludności jest większy. Już w 2018 r. przed wyborami samorządowymi PKW, określała społeczność województwa opolskiego na 950,5 tys. osób²⁵.

Tabela 1. Gminy województwa opolskiego, w których mniejszość niemiecka stanowi co najmniej 20% mieszkańców

Gmina	Liczba mieszkańców	Liczb mieszkańców deklarujących przynależność do mniejszości niemieckiej	%
Strzeleczyki	7574	2490	32,9
Biała	11059	3562	32,2
Reńska Wieś	8265	2648	32,0
Cisek	6006	1855	30,9
Lasowice Wielkie	7069	2085	29,5
Radłów	4498	1293	28,7
Zębowice	3822	1081	28,3
Prószków	9819	2576	26,2
Kolonowskie	6081	1594	26,2
Walce	5639	1464	26,0
Leśnica	8158	2098	25,7
Jemielnica	7189	1758	24,5
Tarnów Opolski	9724	2162	22,2
Murów	5628	1243	22,1
Popielów	8263	1786	21,6
Polska Cerekiew	4413	949	21,5
Ujazd	6269	1348	21,5
Turawa	9633	2023	21,0
Głogówek	13856	2902	20,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Aktywność polityczna mniejszości niemieckiej

Siła polityczna i znaczenie mniejszości zasadza się na strukturze organizacyjnej Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim²⁶. TSKN

²⁴ Zob. <https://opole.stat.gov.pl/>, (1.09.2019)

²⁵ Zob. <https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/frekwencja/0411/160000#f1000001>, (1.09.2019)

²⁶ Struktura organizacyjna TSKN składa się z 4 poziomów: poziomu sołectkiego (w regionie działa 321 niemieckich kół przyjaźni, niem. Deutsche Freundschaftskreise), gminnego (50 zarządów gmin-

współkształtuje regionalny i lokalne wymiary życia politycznego Opolszczyzny²⁷. Z punktu widzenia praktyki politycznej i wyborczej TSKN, choć formalnie jest organizacją pozarządową o szerokim wachlarzu aktywności, to funkcjonuje w regionie jako jeden z głównych aktorów politycznych i na poziomie powiatu i województwa rywalizuje z komitetami wyborczymi wystawianymi przez ogólnopolskie partie polityczne²⁸. Obszar działalności politycznej mniejszości pokrywa się z obszarem zamieszkiwania jej największych skupisk. Jest to tradycyjnie północno-wschodnia, centralna i południowo-wschodnia część Opolszczyzny.

Odmienne sytuacja kształtuje się na poziomie lokalnym. W gminach TSKN jest obok lokalnych komitetów głównym aktorem politycznym, pełniąc w istocie rolę lokalnej reprezentacji politycznej dla przedstawicieli mniejszości i społeczeństwa większościowego.

Pierwszymi wyborami III RP, w których mniejszość wystawiła swojego kandydata były wybory uzupełniające do Senatu, przeprowadzone w województwie opolskim na początku 1990 r. Powodem zarządzenia wyborów uzupełniających była śmierć Edmunda J. Osmańczyka, który reprezentował okręg opolski w Senacie I kadencji. I turę tych wyborów, przy frekwencji wynoszącej 31,4% wygrał Henryk Kroll, już wtedy znany działacz opolskich Niemców. Fakt ten zmobilizował wyborców obu opcji, w drugiej turze frekwencja wzrosła do poziomu 54,8%. H. Kroll uzyskał wtedy 125,5 tys. głosów, jego kontrkandydatka Dorota Simonides – 258 tys.². Druga tura w wymiarze społeczno-medialnym zyskała etniczny i plebiscytarny charakter, elektorat niemiecki wzrósł o prawie 50%, a polski o 100%²⁹.

Wzmianka o tych wyborach jest ważna z wielu powodów. Dla mniejszości były to pierwsze i zarazem najważniejsze wybory po 1989 r., ukazały potencjał politycznej mobilizacji społeczności, ale jednocześnie był to jej maksymalny poziom. Po wyborach uzupełniających do Senatu w 1990 r. żaden z kandydatów mniejszości nie uzyskał tak wysokiego wyniku jak H. Kroll. Wybory te były pierwszym sprawdzianem środowiska mniejszości, umożliwiły mobilizację i konsolidację elektoratu.

---

nych), powiatowego (7 zarządów powiatowych) i wojewódzkiego (zarząd wojewódzki). Według danych TSKN, liczba członków organizacji w 2017 r. wynosiła prawie 29,5 tys. O TSKN: <http://skgd.pl/o-nas/o-organizacji/struktura/>, o mniejszości niemieckiej zob. <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html>, (1.09.2019).

²⁷ Por. D. Berlińska, *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*, Opole 1999; E. Ganowicz, *Rywalizacja polityczna mniejszości narodowych w wyborach samorządowych w Polsce po roku 1989*, Opole 2014; E. Ganowicz, W. Opióła, *Specyfika partyjnej rywalizacji politycznej w wyborach do samorządu terytorialnego w roku 2014 na przykładzie województwa opolskiego*, „Przegląd Politologiczny” 2017, nr 2, s. 137–156.

²⁸ Por. W. Opióła, *Historyczna tożsamość pogranicza. Badanie politycznych funkcji pomników w województwie opolskim*, „Studia Śląskie” 2014, T. 75, s. 191 – 205; Idem, B. Czepil, *O znaczeniu kategorii pogranicza we współczesnej polskiej politologii*, *Pogranicze. Polish Borderlands Studies* 2013, nr 1, s. 58–63.

²⁹ M. Lis, *Mniejszość niemiecka...*, s. 21–22.

Wynik wyborów uzupełniających do Senatu promieniował na I wybory samorządowe, które odbyły się w maju tego samego roku. W ich wyniku mniejszość niemiecka uzyskała 380 na 1440 możliwych do obsadzenia mandatów. W 25 gminach mniejszość niemiecka uzyskała bezwzględną większość, 25 radnych weszło też w skład Sejmiku Samorządowego Województwa Opolskiego.

W kolejnych kadencjach liczba przedstawicieli mniejszości była wyraźnie mniejsza. W wyborach z 1993 r. komitety i partie polityczne rywalizowały bowiem już w innych uwarunkowaniach ordynacji wyborczej. Wprowadzone progi wyborcze, 5% dla komitetów wyborczych, 8% dla komitetów koalicyjnych oraz 7% dla listy ogólnokrajowej skonsolidowały polską scenę polityczną. Małe, regionalne komitety wyborcze, które mogły spełnić rolę reprezentacji mniejszości cechowały się zbyt niskim potencjałem wyborczym, by móc rywalizować z ugrupowaniami ogólnopolskimi. Sieć organizacyjna mniejszości, obejmująca poziom sołectw, gmin, powiatów (po 1998 r.) i województwa stanowiła dobrą bazę społeczną i polityczną do ugruntowania i utrzymania znaczenia politycznego w regionie, zarówno jeśli chodzi o wybory samorządowe, jak i parlamentarne.

Mniejszość niemiecka współuczestniczy w tworzeniu koalicji rządzącej w sejmiku województwa opolskiego od początku istnienia samorządu województwa, tj. od 1998 r. Stała obecność przedstawicieli mniejszości niemieckiej w politycznych gremiach kierowniczych na poziomie regionu oddziałuje również na stabilność polityczną regionu w ogóle. Mimo tego z punktu widzenia sejmiku województwa opolskiego (organu uchwałodawczego na poziomie regionu), pozycja polityczna mniejszości niemieckiej słabnie. Problem uwypukliły zeszłoroczne wybory samorządowe, w których mniejszość niemiecka uzyskała stosunkowo korzystny wynik, zdobywając ponad 10,5 tys. głosów więcej niż w 2014 r., ale o 2 mandaty mniej niż w poprzedniej elekcji. Spadające znaczenie polityczne mniejszości niemieckiej widać także na poziomie gmin, w których komitety wyborcze tej organizacji uzyskały o 53 mniej mandatów niż w 2014 r., zmniejszyła się też liczba wójtów i burmistrzów wybranych z ramienia mniejszości.

Jedną z możliwych przyczyn zmniejszającej się skali poparcia dla kandydatów mniejszości na poziomie gminnym może być fakt, że w wielu gminach przedstawiciele środowiska mniejszości startowali w wyborach z własnych komitetów wyborczych. Należy też pamiętać o znaczeniu art. 478 § 2 kodeksu wyborczego, który regulując kwestię rejestracji komitetu wyborczego kandydata na wójta, wskazuje na konieczność jednoczesnego zgłoszenia kandydatów „w co najmniej połowie okręgów wyborczych w danej gminie”. Odnosząc tę regulację do politycznych uwarunkowań regionu i roli mniejszości niemieckiej, można stwierdzić, iż liderzy gmin, wywodzący się ze środowiska mniejszości, startując z własnych komitetów przyczynili się do politycznej marginalizacji struktur Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim. Takie przypadki odnotowano w gminach Gogolin, Bierawa, Krapkowice, Zdzieszowice.

Tabela 2. Wyniki mniejszości niemieckiej w wyborach do Sejmiku Województwa Opolskiego w latach 1998–2018³⁰

Kadencja	Liczba głosów uzyskanych przez komitet wyborczy MN	Liczba mandatów
1998–2002	67 921	13
2002–2006	54 385	7
2006–2010	49 131	7
2010–2014	53 670	6
2014–2018	41 889	7
2018–2023	52 431	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW: pkw.gov.pl.

Tabela 3. Liczba mandatów radnych oraz stanowisk wójtów i burmistrzów uzyskanych przez Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach samorządowych latach 2014–2018

Organ samorządu terytorialnego	Liczba mandatów uzyskanych w 2014 r.	Liczba mandatów uzyskanych w 2018 r.
Sejmik województwa opolskiego	7	5
Rady powiatów	45	43
Rady gminy	259	207
Wójtowie, Burmistrzowie, Prezydenci	24	13
Razem	366	268

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW: pkw.gov.pl.

Czynnikiem, który wpływa na opisywaną dominację struktur mniejszości w życiu społeczno-politycznym i kulturalnym w wielu gminach regionu jest fakt, że to właśnie struktury TSKN, czyli koła DFK są dla innych gminnych podmiotów społecznych, w wymiarze funkcjonalnym i personalnym (NGO, w tym Ochotnicze Straże Pożarne, Ludowe Zespoły Sportowe, stowarzyszenia rozwoju wsi i in.) pewnego rodzaju organizacją parasolową, odgrywającą na tyle znaczącą rolę, że także dla społeczności większościowej stanowią również ich własną reprezentację polityczną.

W Sejmie przedstawiciele mniejszości zasiadają nieprzerwanie od 1991 r., do Senatu udało się wprowadzić reprezentanta mniejszości niemieckiej tylko dwukrotnie, w 1991 i 1993 r. Od 2007 r. reprezentacja ta obejmuje 1 posła – Ryszarda Gallę. W przypadku wyborów do Sejmu od lat 90. do 2015 r. odnotowywano postępujący spadek poparcia dla kandydatów mniejszości. Trend ten został zatrzymany

³⁰ W kadencji 1998–2002 skład Sejmiku Województwa Opolskiego liczył 45 mandatów, od 2002 r. w Sejmiku zasiada 30 radnych.

w 2019 r., kandydaci mniejszości uzyskali łącznie ok. 4500 głosów więcej, ale nie pozwoliło to na zwiększenie politycznego stanu posiadania.

Porównanie liczby uzyskiwanych głosów na komitety mniejszości w wyborach parlamentarnych i samorządowych, uprawnia do stwierdzenia, że wybory samorządowe mogą mieć dla elektoratu mniejszości większe znaczenie. Na tle trendu spadkowego wyników wyborów do rad gmin i powiatów, w przypadku wyborów na poziomie wojewódzkim, od 2002 r., poparcie mniejszości ulega interesującym zmianom, a krzywa wyników uzyskiwanych wyników wyborczych przypominać może sinusoidę.

Stopniowy (a może i nieuchronny) spadek znaczenia politycznego w regionie dostrzec można w liczbie uzyskiwanych mandatów w radach poszczególnych szczebli samorządu. W wyborach samorządowych z 2018 r. mniejszość uzyskała 207 mandatów w radach gmin, 45 w radach powiatów, 5 mandatów w Sejmiku,

Tabela 4. Wyniki mniejszości niemieckiej w wyborach do Sejmiku Województwa Opolskiego w latach 1998–2018

Kadencja	Liczba głosów uzyskanych przez komitet wyborczy MN	Liczba mandatów
1998–2002	67 921	13
2002–2006	54 385	7
2006–2010	49 131	7
2010–2014	53 670	6
2014–2018	41 889	7
2018–2023	52 431	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.pkw.gov.pl.

Tabela 5. Wyniki mniejszości niemieckiej w wyborach do Sejmu RP w latach 1991–2018

Kadencja	Liczba głosów uzyskanych przez przedstawicieli MN	Liczba mandatów w Sejmie RP
1991–1993	132 059	7
1993–1997	60 770	4
1997–2001	51 027	3
2001–2005	47 230	2
2005–2007	34 469	2
2007–2011	32 462	1
2011–2015	28 014	1
2015–2019	27 530	1
2019–2023	32 094	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D. Berlińska, op. cit., s. 221 i www.pkw.gov.pl.

w 2014 r. było to odpowiednio: 259 (gminy), 45 (powiaty), 7 (sejmiki), a w 2010 r.: 268 (gminy), 49 (powiaty), 6 (sejmiki). Powyższe skłania wprawdzie do stwierdzenia, że znaczenie polityczne mniejszości w regionie zmniejsza się. Ta konstatacja opiera się jednak na spojrzeniu na wyniki wyborcze mniejszości z poziomu regionu. Są gminy w województwie opolskim, gdzie to mniejszość jest główną siłą polityczną, na tyle dominującą i akceptowaną przez większość społeczności lokalnej, że w najbliższej przyszłości nie należy się spodziewać zmian w tym zakresie.

Mniejszość niemiecka a polityka państwa polskiego na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych

Najważniejszym elementem systemu wsparcia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce jest ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, uchwalona 6 stycznia 2005 r. Ustawa wprowadziła szereg nowych rozwiązań na rzecz mniejszości, które zrównały zakres ochrony i wsparcia tych społeczności z europejskim standardem. Do najistotniejszych należą niewątpliwie: instytucja Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, możliwość używania dodatkowych nazw miejscowości w języku mniejszości i stosowania języka mniejszości w kontakcie obywatela w urzędzie gminy (język pomocniczy). Ustawa doczekała się szeregu aktów wykonawczych³¹.

Ważnym uzupełnieniem tych aktów prawnych są zapisy innych ustaw i rozporządzenia, które umożliwiają zachowanie i rozwój tożsamości mniejszości narodowych i etnicznych na płaszczyźnie edukacyjnej. W tym kontekście należy wspomnieć o zapisach ustawy o systemie oświaty oraz tzw. rozporządzeniu tożsamościowym³². Ostatnie z wymienionych ma kluczowe znaczenie dla samorządowej działalności na rzecz mniejszości, albowiem zawiera algorytm i wagi, na podstawie których obliczana jest wysokość corocznej subwencji oświatowej, którą jednostki samorządu terytorialnego otrzymują na organizację edukacji mniejszościowej. Ramy niniejszego tekstu nie pozwalają jednak szerzej przedstawić tego zagadnienia.

System ochrony i wsparcia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce ma dwa wymiary: formalny i finansowy. Pierwszy nurt tworzy możliwość używania na poziomie gminy języka mniejszości (pomocniczego) oraz wprowadzenia dodatkowej nazwy miejscowości (dwujęzyczne tablice). Drugi natomiast pozwala na „wykonywanie zadań i inicjatyw umożliwiających rozwój, kształtowanie i pod-

³¹ Zob. <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r>, (1.09.2019)

³² Mowa o Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Tekst dostępny na serwisie mniejszości narodowych i etnicznych: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6457,Rozporzadzenie-Ministra-Edukacji-Narodowej-w-sprawie-warunkow-i-sposobu-wykonywa.html>, (1.09.2019)

trzymywanie poczucia odrębności mniejszości w dziedzinie kultury i edukacji, realizację projektów i działalność statutową organizacji mniejszości”³³. Finansowanie tych zadań utrzymuje się od kilku lat na podobnym poziomie, wynoszącym ok. 15/16 mln zł³⁴.

Jeśli zaś spojrzymy na bilans osiągnięć mniejszości niemieckiej w zakresie wykorzystania formalnego wsparcia mniejszości, wynikających z ustawy, to będziemy mogli stwierdzić, że od kilku lat pozostaje on na tym samym poziomie. W 2018 r. w Urzędowym Rejestrze Gmin, w których jest używany, język pomocniczy obejmuje 33 gminy, z czego 22 z województwa opolskiego³⁵, a w Rejestrze gmin, na obszarze których są używane nazwy w języku mniejszości wpisanych jest 60 gmin, z czego 28 z terenu województwa opolskiego. Ostatnią gminą wpisaną do pierwszego z wymienionych rejestrów były Komprachcice w 2009 r., do drugiego zaś Popielów i Pawłowiczki w 2014 r.

Warto odnotować, że obecność opolskich gmin w powyższych rejestrach nie przełożyła się na zwiększenie udziału języka niemieckiego w opolskiej przestrzeni publicznej. Do 2015 r. w niektórych gminach, w których istnieje możliwość używania języka niemieckiego w kontakcie obywatela z urzędem, nie odnotowano ani jednej sprawy w tym języku, mimo, iż gminy te były obecne w Urzędowym Rejestrze od 2006 r. Wydaje się, iż korzystanie z prawa do używania języka pomocniczego w opolskich gminach, w głównej mierze zależy od inicjatywy i aktywności samorządu, lokalnych struktur organizacji mniejszości niemieckiej oraz samych mieszkańców danej wspólnoty lokalnej. Przykład ten pokazuje ponadto, że nie zawsze istniejące instrumenty wsparcia mogą zejść się z rzeczywistą i świadomą potrzebą zachowania i kształtowania narodowościowej odrębności.

Podsumowanie

Mniejszość niemiecka współtworzy społeczno-kulturalny i polityczny krajobraz województwa opolskiego. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że mniejszość i działalność jej największej organizacji – TSKN, współtworzyła struktury opolskiego społeczeństwa obywatelskiego, do dziś jest największą i najbardziej rozbudowaną organizacją pozarządową regionu. W wielu gminach województwa jest motorem życia publicznego. Mniejszość, choć stanowi (bazując na obowiązujących danych

³³ Szerzej: M. Mazurkiewicz, *Regionalne uwarunkowania...*, s. 56.

³⁴ W grudniu 2018 r. MSWiA opublikowało wykaz dotacji celowych, podmiotowych i na inwestycje na realizację w 2019 r. zadań mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego. Suma dotacji wynosi 14,9 mln zł.

³⁵ Por. <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejstry/rejestr-gmin/6794,Rejestr-gmin-na-ktorych-obszarze-sa-uzywane-nazwy-w-jezyku-mniejszosci.html>, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/rejstry/urzedowy-rejestr-gmin/6884,Urzedowy-Rejestr-Gmin-w-ktorych-jest-uzywany-jezyk-pomocniczy.html>, (1.09.2019)

spisowych) ok. 8% społeczności regionu, to jej wpływ na życie społeczno-polityczne jest zdecydowanie większy. Są gminy, w których pełne składy rad obsadzone są przez reprezentantów TSKN (np. Walce, Leśnica), choć żadnym przypadkiem udział mniejszości w społeczności lokalnej nie przekracza 35%. Ta, znana już od wielu lat nadreprezentacja polityczna nad rzeczywistym potencjałem ludnościowym mniejszości może jednak okazać się niewystarczająca przed zagrożeniami i wyzwaniem, które niesie przyszłość. Wydaje się, że największym zagrożeniem i zarazem wyzwaniem, przed którym stoi mniejszość niemiecka w województwie opolskim są skutki negatywnych przemian demograficznych.

Starzenie się społeczeństwa i utrzymujący się niski współczynnik dzietności będzie skutkował spadkiem liczby ludności regionu, niezależnie od jego narodowościowo-kulturowego kolorytu. Może to mieć przełożenie na spadek znaczenia mniejszości niemieckiej w życiu publicznym regionu, w szczególności w aspekcie działalności politycznej. Od wielu lat obserwowany jest trend spadkowy poparcia politycznego komitetów mniejszości niemieckiej, choć ostatnie wyniki wyborów samorządowych z 2018 r. i parlamentarnych z 2019 r. mogą wskazywać, że w tym względzie doszło do zmiany. Czy zmiany te są trwałe, uda się zweryfikować dopiero za kilka lat po następnych wyborach i analizie wyników Spisu Powszechnego, zaplanowanego na 2021 r.

Literatura

- [1] BARCZ J.: Podstawy prawne stosunków Polski ze zjednoczonymi Niemcami, w: *Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie. Studia i dokumenty*, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2007
- [2] BERLIŃSKA D.: *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*, Opole 1999
- [3] CZACHUR W.: *Msza Pojednania w Krzyżowej – wyraz zgniętego kompromisu polsko-niemieckiej polityki historycznej?* w: Klaus Ziemer, Joanna Andrychowicz-Skrzeba (red.): *Pomiędzy Jubileuszami. Polityka historyczna w polsko-niemieckiej codzienności*. Warszawa: Friedrich-Ebert-Stiftung
- [4] GANOWICZ E.: *Rywalizacja polityczna mniejszości narodowych w wyborach samorządowych w Polsce po roku 1989*, Opole 2014
- [5] GANOWICZ E., OPIOŁA W.: *Specyfika partyjnej rywalizacji politycznej w wyborach do samorządu terytorialnego w roku 2014 na przykładzie województwa opolskiego*, „Przegląd Politologiczny” 2017, nr 2
- [6] HEFFNER K., SOLGA B.: *Ewolucja procesów migracyjnych na Śląsku Opolskim w kontekście europejskim: identyfikacja głównych tendencji na tle przemian demograficznych*, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 2014
- [7] JANKOWIAK S., SORA M.: *Polityka władz polskich wobec osób ubiegających się o zgodę na wyjazd na pobyt stały z Polski do Niemiec w latach 1950–1984*, w: *Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty*, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2005
- [8] JOŃCZY R.: *Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego: studium ekonomicznych determinant i konsekwencji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003
- [9] LIS M.: *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim 1989–2014. Z bagażem przeszłości w realiach współczesności*, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Opole 2015

-
- [10] MADAJCZYK P.: Mniejszości narodowe w Polsce po II wojnie światowej, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2004, 3/2 (6)
- [11] MADAJCZYK P., Przyłączenie Śląska Opolskiego do Polski. 1945 – 1948, Warszawa 1996
- [12] MADAJCZYK P., BERLIŃSKA D., Polska jako państwo narodowe. Historia i pamięć, Warszawa – Opole 2009, s. 29; M. Miodek M., Niemcy. Publicystyczny obraz w „Pionierze”/„Słowie Polskim” 1945–1989, Wrocław 2008
- [13] MAZURKIEWICZ M.: Wielokulturowy Śląski Opolski – perspektywa politologiczna, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2015, t. 3, nr 1
- [14] MAZURKIEWICZ M.: Regionalne uwarunkowania polityki polskiej wobec mniejszości narodowych i etnicznych na przykładzie województwa opolskiego, „Studia Śląskie” LXXVII (2015)
- [15] MAZURKIEWICZ M.: Pogranicze wielokulturowe w wymiarze regionalnym – przykład Śląska Opolskiego, w: Pogranicza kulturowe w perspektywie współczesności, pod red. P. Dejnego, A. Miokołajko Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2017
- [16] MAZURKIEWICZ M.: Ludność Górnośląska w latach 1950–1989 w świetle wybranych polskich i niemieckich materiałów źródłowych (opracowanie analityczne), „Rocznik Ziem Zachodnich” 2017, nr 1
- [17] MAZURKIEWICZ M.: Partycypacja mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. – przypadek Śląska Opolskiego, „Rocznik Ziem Zachodnich” 2017, nr 1
- [18] OPIOŁA W.: Historyczna tożsamość pogranicza. Badanie politycznych funkcji pomników w województwie opolskim, „Studia Śląskie” 2014, T. 75
- [19] OPIOŁA W., CZEPIŁ B.: O znaczeniu kategorii pogranicza we współczesnej polskiej politologii, Pogranicze. Polish Borderlands Studies 2013, nr 1
- [20] Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z 14 II. 1946 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1947, s. XVI. http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/473MVL6RCN1X85KD5XQ2KTRRQRC36L.pdf
- [21] RAUZIŃSKI R., HEFFNER K.: Region migracyjny: wybrane aspekty demograficzne, społeczne i gospodarcze na przykładzie Śląska Opolskiego, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2007
- [22] SKUBISZEWSKI K., Wysziedlenie Niemców po II wojnie światowej, Warszawa 1968
- [23] Społeczeństwo Śląska Opolskiego 1945–2011–2035: aspekty społeczne, demograficzne i rynku pracy: II Kongres Demograficzny w Polsce, pod red. Roberta Rauzińskiego, Teresy Soldry-Gwiżdż, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2012
- [24] SZCZYGIELSKI K.: Opinia w sprawie metodologii badań spisowych w aspekcie etnicznym, w: Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku, pod red. S. Łodzińskiego, K. Warmińskiego i G. Gudaszewskiego, WN Scholar, Warszawa 2016
- [24] SZCZYGIELSKI K., RAUZIŃSKI R.: Śląska ludność rodzima w strukturze demograficznej i społecznej Śląska Opolskiego wczoraj i dziś, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Wydawnictwo Instytut Śląski 2008
- [25] Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty, pod red. W. M. Góralskiego, Warszawa 2005
- [26] TRZCIELIŃSKA-POLUS A.: „Wysziedleńcy” z Polski w Republice Federalnej Niemiec w latach 1980–1990, Opole 1997

Katarzyna ŁUKANISZYN-DOMASZEWSKA

Politechnika Opolska

Rola mniejszości niemieckiej w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji ekonomicznych

Wprowadzenie

Województwo opolskie jest regionem Polski, który z wielu przyczyn przyciąga uwagę badaczy i przedstawicieli nauk społecznych. Związane jest to przede wszystkim ze skomplikowanymi losami całego Śląska, jego wczesnym industrialnym rozwojem, a co najważniejsze – z etnicznie niejednorodnym składem mieszkańców. Odmienność Śląska Opolskiego, jego nieprzystawalność, nieporównywalność oraz wielowątkowość z jednej strony zniechęca, z drugiej zaś – kuszą: *Wielokulturowość Śląska Opolskiego jest niczym różnobarwna tęcza, która mieni się wszystkimi barwami, ale dopiero jako całość zachwyca i stanowi pełnię zjawiska*¹. Obszar ten postrzegany jest jako swoisty fenomen kulturowy, który od zarania dziejów nie był terenem jednorodnym, na co zwrócił uwagę także angielski historyk Norman Davies²: „Śląsk (Silesia, Schlesien), położony w dolinie Odry, odznacza się wybitnie niezależnym charakterem. Do początków XX w. jego pradawne więzi z Polską, przecięte w 1939 r., niemal się zatarły przez wcielenie go najpierw do Czech i Austrii, a od 1740 r. do Prus (...). Do roku 1945 Wrocław oraz inne miasta przemysłowe położone wokół Katowic miały charakter zdecydowanie niemiecki. Natomiast w południowych regionach chłopi, a w późniejszych okresach dziejów proletariatu byli Słowianami i nierzadko uważali się za Ślązaków raczej niż Polaków”³. Z kolei Kazimierz Kutz pisze: „(...) na Śląsku – wszystko ma się inaczej. Historia dawna, niedawna i terażniejsza ma tu swoją odmienność, którą trudno pojąć i do

---

¹ Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej, pod red. A. Barskiej, M. Korzeniowskiego, Opole 2007, s.155.

² M. Lis, Ludność rodzima na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej (1945–1993), Opole 1993, s.22.

³ N. Davies, Boże igrzysko. Historia Polski, t.1: Od początków do roku 1795, Kraków 1990, s.57.

czegokolwiek przyrównać. Bo Śląsk ma swoją własną historię i odmienny rozwój cywilizacyjny. Szedł inną drogą ku Europie i inną ku Polsce. Ma inny słuch na przeszłość i swoją własną melodię na szczęście. I ma swoją niemotę, czyli nieobecność w polskiej kulturze”⁴. Z kolei arcybiskup Alfons Nossol podkreśla, że: „Śląsk jest »szmaragdem Europy« – czyli szlachetnym kamieniem, który im więcej ma w sobie domieszek, tym staje się bardziej wartościowy”⁵.

Przedstawione wyżej cytaty potwierdzają, że województwo opolskie stanowi jeden z najbardziej odmiennych etnicznie obszarów Polski. Uwarunkowane jest to tym, iż na jego terenie po powojennych zmianach granic, utrzymało się duże skupisko ludności pochodzenia niemieckiego⁶, nie tylko odmiennej etnicznie od innych mieszkańców Polski, ale pozostającej wcześniej w innej sferze kulturowo-cywilizacyjnej, wyróżniającej się innym systemem wartości i odmiennymi wzorcami zachowań. Osoby te cechowała i cechuje również odmienność formalno-prawna, gdyż z racji swojego pochodzenia posiadają oprócz obywatelstwa polskiego, również obywatelstwo niemieckie lub prawo do jego uzyskania⁷.

Właśnie mija trzydzieści lat od przełomu politycznego w 1989 r., którego jedną z pochodnych było prawne uznanie mniejszości niemieckiej w Polsce, co umożliwiło tej grupie podjęcie szeregu inicjatyw i aktywności skupiających się generalnie w organizacjach mniejszości niemieckiej. Natomiast związane z transformacją ustrojową otwarcie granic, pozwoliło członkom mniejszości na swobodę wyjazdów i możliwość korzystania z przywileju posiadania niemieckiego obywatelstwa⁸. Prawne uznanie organizacji mniejszości niemieckiej oraz późniejsza jej działalność spowodowały, że ludność pochodzenia niemieckiego mogła ubiegać się o paszporty niemieckie już na początku lat 90. XX w. bez konieczności opuszczania kraju. Przy-

⁴ K. Kutz, Polska-Śląsk, w: *Gazeta Wyborcza* z 15–16.03.1997, s. 1.

⁵ Metafora „*Śląsk – szmaragdem Europy*” została opublikowana w wierszu barokowego poety niemieckiego – Henryka Mühlforta. Złożoność szmaragdu nawiązuje do wielokulturowego wymiaru Śląska.

⁶ Przez ludność pochodzenia niemieckiego rozumiana będzie tu ludność autochtoniczna (autochton w j. greckim oznacza tubylca), której pochodzenie związane jest z obszarem państwa niemieckiego w granicach z 1937 r. W stosunku do tej grupy ludności zamiennie używa się następujących określeń: autochtoni, ludność autochtoniczna, śląska ludność rodzima, ludność pochodzenia niemieckiego, ludność ponemiecka albo ludność z podwójnym obywatelstwem lub prawem do niego. Natomiast w stosunku do reszty ludności analizowanego obszaru używa się następujących określeń: ludność pochodzenia napływowego, ludność polska, osoby posiadające jedynie polskie obywatelstwo, nieautochtoni.

⁷ Kluczowe znaczenie odegrała tu zmiana przepisów prawa niemieckiego w 1993 r., czyli tzw. ustawa o zakończeniu trwania skutków wojny (*Kriegsfolgenbereinigungsgesetz*, „*Bundesgesetzblatt*” 1992). Nowe przepisy umożliwiły osobom pochodzenia niemieckiego zamieszkałym w Polsce (i w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej) potwierdzenie obywatelstwa niemieckiego bez konieczności opuszczenia Polski.

⁸ Możliwość uzyskania niemieckich paszportów zbiegła się w czasie z transformacją ustrojowo-gospodarczą w Polsce i związanym z nią postępującym bezrobociem oraz z bardzo korzystnymi płacowo-walutowymi warunkami zarabiania w Europie Zachodniej, co począwszy od lat dziewięćdziesiątych przyczyniło się do ograniczenia wśród autochtonów emigracji stałej, a nasilenia wśród nich wahadłowej czy też okresowej migracji zarobkowej.

puszczalnie gdyby nie aktywność organizacji mniejszości niemieckiej w tej sferze, nastąpiłoby to znacznie później. W związku z tym, ludność ta zaczęła masowo pracować za granicą wówczas, gdy – jak pokazały prowadzone w ostatnich kilkunastu latach badania Romualda Jończygo⁹ – opłacalność pracy za granicą w dalszym ciągu była bardzo wysoka (wiązało się to z bardzo korzystnymi płacowo-walutowymi warunkami zarobkowania w Niemczech). Narastająca od tego czasu aż do akcesji Polski do UE migracja zarobkowa ludności pochodzenia niemieckiego stała się dla obszaru jej zamieszkania (Opolszczyzny) kluczowym czynnikiem warunkującym wysoki, choć zróżnicowany poziom życia mieszkańców, relatywnie niskie bezrobocie i transferowanie imponujących kwot zarobków wspierających popyt na dobra i usługi w regionie.

Obecnie ludność pochodzenia niemieckiego w województwie opolskim liczy ok. 180–200 tys. osób, co stanowi około jedną piątą mieszkańców regionu i zamieszkuje w większości obszary wiejskie centralno-wschodniej Opolszczyzny, gdzie liczebnie przeważa i żyje od pokoleń. Jak już wspomniano, obszar ten wyróżnia się od innych obszarów Polski odmiennością kulturową, ale także szeregiem innych, istotnych cech, np. intensywną emigracją zarobkową, relatywnie niskim poziomem bezrobocia, zurbanizowaniem, silnie rozwiniętą infrastrukturą, uprzemysłowieniem, wyższym poziomem cen niektórych dóbr i usług oraz zróżnicowaniem oferty rynkowej w sferze lokalnego handlu i oferowanych usług. Wydaje się, że wiele spośród tych cech ma bezpośredni związek z mieszkającą na tym obszarze ludnością pochodzenia niemieckiego i działalnością jej organizacji, które w istotny sposób wpływają zarówno na społeczno-gospodarczą odmienność obszaru, jak i na kierunki jego rozwoju, a tym samym na rozwój całego regionu opolskiego, wywołując szereg konsekwencji, przede wszystkim ekonomicznych, ale również społecznych, kulturowych i politycznych, występujących wyłącznie na tym obszarze.

Biorąc powyższe zagadnienia pod uwagę, a także uwzględniając fakt, iż ludność pochodzenia niemieckiego w wymiarze lokalnym szereg swych inicjatyw i aktywności podejmuje za pośrednictwem organizacji mniejszości niemieckiej, podjęto próbę kompleksowych badań¹⁰ pod kierunkiem Jończygo, koncentrujących się na

---

⁹ R. Jończy, Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji, Opole 2003; R. Jończy, Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego, Opole 2006; R. Jończy, Zewnętrzne migracje ludności wiejskiej Opolszczyzny po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Konsekwencje w kontekście sytuacji społeczno-demograficznej i regionalnego rynku pracy, Opole-Wrocław 2008.; R. Jończy, Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej, Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne, Opole-Wrocław 2010.

¹⁰ Inicjatywa badań została podjęta w katedrze Ekonomii i Badań nad Rozwojem Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Badania przeprowadzono w ramach projektu koordynowanego przez Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, przy dofinansowaniu Fundacji Rozwoju Śląska i Inicjatyw Lokalnych oraz pod patronatem wojewody opolskiego. Zbiorcze wyniki tych badań zawierają prace: R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, Die Rolle der deutschen Minderheit in Bezug auf die sozialwirtschaftliche Entwicklung der Opperlner Region. Ausgewählte Fragen und Aspekte, Dresden-Gleiwitz 2018 oraz

wpływie czynnika etnicznego, w tym przypadku ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacji mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego. Nadrzędnym celem badań było ustalenie wpływu mniejszości niemieckiej¹¹ na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego. Analiza literatury przedmiotu, a zwłaszcza dostrzeżenie w niej luk i niejednoznaczności skłoniły autorkę do próby weryfikacji hipotezy, że obecność i aktywność mniejszości niemieckiej ma pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu opolskiego, wywołując szereg konsekwencji ekonomicznych oraz społeczno-kulturowych, przyczyniając się tym samym do powstawania rozbieżności w rozwoju społeczno-gospodarczym występujących w tym regionie.

Jeden z elementów tych badań stanowi zaprezentowana w niniejszym artykule analiza porównawcza obszarów zamieszkałych przez ludność pochodzenia niemieckiego oraz zbliżonych do nich typologicznie obszarów zamieszkałych przez ludność polską pochodzenia napływowego. Analizy porównawczej wybranych „mniejszościowych” i „polskich” gmin wiejskich dokonano w oparciu o dostępne dane statystyczne dotyczące rynku pracy, w tym udziału bezrobotnych wśród ogółu ludności w wieku produkcyjnym oraz udziału pracujących wśród ogółu ludności w wieku produkcyjnym. Uzupełnieniem było także porównanie danych dotyczących spółek z kapitałem zagranicznym w ogólnej liczbie spółek. Celem przeprowadzonej analizy było ustalenie rozbieżności w rozwoju społeczno-gospodarczym, wynikających z występowania na części obszaru województwa opolskiego ludności pochodzenia niemieckiego. Analizy powyższych wskaźników dokonano na przestrzeni dziesięciu lat, tj. w latach 2008 i 2018.

Drugi i zarazem kluczowy wątek badań stanowią badania kwestionariuszowe, przeprowadzone wśród samorządowców Opolszczyzny: burmistrzów, wójtów, przewodniczących rad gmin, starostów, przewodniczących rad powiatów i radnych

---

R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacji mniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy. Wybrane zagadnienia (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego), Gliwice – Opole 2014. Częstkowe wyniki badań prezentowano m.in., [w:] R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, (2015), Rola ludności pochodzenia niemieckiego w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu opolskiego – wnioski z badań przeprowadzonych w województwie opolskim, w: *Polityka etniczna. Teorie. Koncepcje. Wyzwania*, (red.) H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek, Lublin. W oparciu o część wyników badań powstała także dysertacja doktorska autorki.

¹¹ W artykule zdecydowano się na analizę głównie tych sfer, które zasadniczo były domeną organizacji mniejszości niemieckiej albo tych, na które organizacje miały istotny wpływ. Niemniej jednak w przypadku niektórych obszarów wpływu, niemożliwym było całkowite oddzielenie oddziaływania samych tylko organizacji mniejszości niemieckiej od wpływu samej ludności pochodzenia niemieckiego (np. wpływ na poziom bezrobocia, czy wpływ na potencjał rozwojowy i wizerunek regionu). Wówczas wzięto pod uwagę i poddano analizie zarówno wpływ organizacji mniejszości niemieckiej, jak i ludności pochodzenia niemieckiego. Natomiast w celu czytelnego i przejrzystego odbioru artykułu zdecydowano, iż określenia *organizacje mniejszości niemieckiej* będzie się zamiennie używać z określeniem *mniejszość niemiecka*.

sejmiku. Uznano, że odpowiedzi tej grupy badanych będą dobrze odzwierciedlać oceny w całej społeczności regionalnej. Ankiety skierowano do 183 samorządowców Opolszczyzny wymienionych szczebli, z których wypełnione i zwrócone zostały 124 kwestionariusze, co stanowiło 68% badanej populacji. Zwrotność była zatem – jak na tego rodzaju typ badań i zajmowane przez badanych stanowiska – bardzo duża i pozwoliła na szeroką analizę otrzymanych wyników. Podkreślić należy, iż w niniejszym artykule przedstawione zostały tylko wybrane zagadnienia dotyczące oceny mniejszości niemieckiej przez samorządowców Opolszczyzny¹².

Porównanie wybranych gmin wiejskich województwa opolskiego zamieszkałych przez ludność pochodzenia niemieckiego z gminami zamieszkałymi przez ludność nieposiadającą pochodzenia niemieckiego

Z koncentracją ludności autochtonicznej w centralno-wschodniej części Opolszczyzny wiąże się szereg wspomnianych różnicowań, dotyczących wskaźników społecznych oraz gospodarczych, zwłaszcza w kontekście regionalnego rynku pracy. Prowadzone już w latach 1991–2004 przez Jończygo badania porównawcze wybranych gmin potwierdziły, iż gminy zamieszkałe w większości przez ludność pochodzenia niemieckiego wyróżniały się wówczas relatywnie niskim bezrobociem oraz małą liczbą pracujących na ich terenie w porównaniu do pozostałych gmin regionu. Niemniej jednak podkreślić należy, iż występująca w gminach autochtonicznych unikatowa korelacja niskiego bezrobocia oraz niskiego zatrudnienia wynikała w istotnym stopniu z emigracji zawieszanej, która silnie zaniża oficjalne wskaźniki w tych gminach. Po dokonaniu korekty o emigrację zawieszoną okazało się, iż wskaźniki pracujących w gminach autochtonicznych wyraźnie wzrosły i były już porównywalne z innymi gminami regionu¹³. Po transformacji ustrojowej, a zwłaszcza po 1993 r., gdy ludność pochodzenia niemieckiego w Polsce miała możliwość potwierdzenia niemieckiego obywatelstwa bez opuszczania Polski, zaczęto masowo migrować za granicę, a narastająca do momentu akcesji Polski do Unii Europejskiej migracja zarobkowa stała się kluczowym czynnikiem warunkującym wysoki, choć zróżnicowany poziom życia w województwie opolskim, relatywnie niskie bezrobocie w regionie oraz transferowanie ogromnych kwot zarobków, wydatkowanych często na dobra i usługi w regionie. Migracja i związane z nią oddziaływanie popytowe spowodowały dyshar-

¹² Więcej na ten temat w pracach: R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacji mniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy. Wybrane zagadnienia (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego), Gliwice – Opole 2014 oraz R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, Die Rolle der deutschen Minderheit in Bezug auf die sozialwirtschaftliche Entwicklung der Opperlner Region. Ausgewählte Fragen und Aspekte, Dresden-Gleiwitz 2018.

¹³ R. Jończy, Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię..., s. 91–98.

moniczny rozwój regionu. Dysharmonia¹⁴ ta objawiała się z jednej strony wzrostem dochodów rozporządzalnych i popytu konsumpcyjnego oraz niskim wśród ludności z pochodzeniem niemieckim bezrobociem, z drugiej zaś strony – niedostatecznym wzrostem produkcji, aktywności gospodarczej i niskim zatrudnieniem¹⁵.

Co prawda, wymienione rozbieżności wynikające z migracji ludności pochodzenia niemieckiego zaczęły być stopniowo niwelowane wraz z akcesją Polski do Unii Europejskiej i związanym z nią wzrostem emigracji wśród Polaków oraz jednoczesnym stopniowym zmniejszaniem się skali migracji zarobkowej ludności pochodzenia niemieckiego¹⁶. Niemniej jednak gminy autochtoniczne w dalszym ciągu wypadają o wiele korzystniej pod względem wielu wskaźników społeczno-gospodarczych w porównaniu do pozostałych gmin opolskich, co pokazuje skróto-wo przedstawiona poniżej analiza porównawcza, dotycząca wybranych wskaźników społeczno-gospodarczych grup gmin zamieszkałych przez ludność pochodzenia niemieckiego i polską ludność napływową. W celu pokazania tendencji zmian, jakie zaszły w ciągu ostatnich dziesięciu lat, w artykule zaprezentowano stan na grudzień 2008 r. i grudzień 2018 r.

Wyjaśnienia wymaga dobór gmin do analizy, który miał charakter celowy. Spośród gmin województwa opolskiego wyodrębniono (ryc. 1) dziesięć gmin wiejskich, cechujących się największymi (powyżej 27%) udziałami ludności deklarującej podczas Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. przynależność niemiecką (są to gminy: Cisek – 42,94%, Izbicko – 28,39%, Komprachcice – 31,26%, Lasowice Wielkie – 37,76%, Murów – 32,34%, Łubniany – 27,61%, Reńska Wieś – 34,93%, Strzeleczyki – 42,49%, Walce – 32,41%, Zębowice – 43,95%) oraz dziesięć podobnych typologicznie gmin wiejskich o zerowym lub znikomym (poniżej 0,65%) udziale tej ludności (są to gminy: Domaszowice – 0%, Kamiennik – 0%, Olszanka – 0%, Pakosławice – 0%, Rudniki – 0%, Skarbimierz – 0%, Skoroszyce – 0%, Wilków – 0%, Lubsza – 0,12%, Świerczów – 0,64%,)¹⁷.

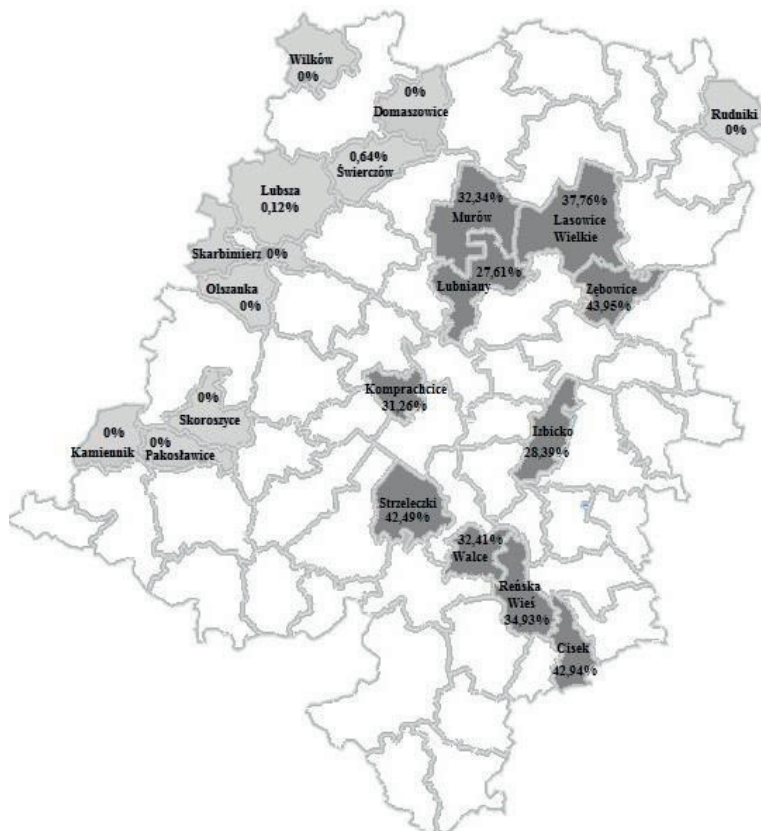
Pierwszym porównywanym wskaźnikiem była stopa bezrobocia liczona udziałem liczby zarejestrowanych bezrobotnych do ogółu ludności w wieku produkcyjnym. Porównując wskaźniki bezrobocia w 2008 i 2018 r. okazało się, że w wyodrębnionych gminach w 2008 r. istniała silna ujemna (-0,9) korelacja pomiędzy bezrobociem a udziałami ludności deklarującej przynależność niemiecką w strukturze demograficznej wybranych gmin wiejskich województwa opolskiego (wykres 1).

¹⁴ Sytuację tę potwierdziły także kolejne badania Jończygo, prowadzone w 2003 i 2005 r., wskazujące na przestrzenny związek pomiędzy dużym nasileniem migracji a ograniczoną skłonnością do podejmowania działalności gospodarczej. Przeprowadzona analiza porównawcza wskaźników aktywności gospodarczej w wybranych gminach Opolszczyzny dowiodła, iż gminy autochtoniczne, wyróżniające się (przed akcesją do UE) masową skalą migracji zarobkowej, cechowały się wówczas relatywnie niskimi wskaźnikami aktywności gospodarczej.

¹⁵ R. Jończy, Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię... s. 125–129.

¹⁶ Zob. szerz., [w:] R. Jończy, Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię...

¹⁷ R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego..., s. 51.

- Gminy wiejskie, w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy
- Gminy wiejskie, w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy

Źródło: R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego...*, s. 51.

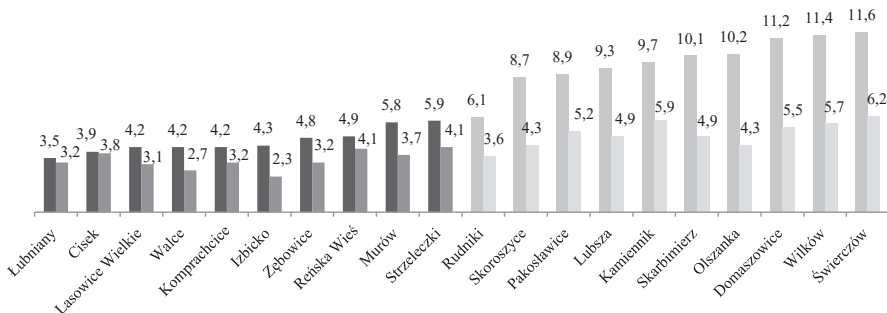
Ryc. 1. Wyodrębnione do porównań gminy wiejskie o największym i najmniejszym odsetku ludności deklarującej przynależność niemiecką

Podkreślić jednakże należy, iż korelacja ta ma charakter słabnący, gdyż w 2018 r. wyniosła ona 0,75.

Niemniej jednak porównując wyodrębnione gminy na tle województwa opolskiego, można zauważyć, iż zarówno w 2008 r., jak i 2018 r. we wszystkich gminach wiejskich o największym odsetku ludności deklarującej przynależność niemiecką odnotowano niższy niż średnio w regionie wskaźnik bezrobocia. Zestawiając natomiast gminy wiejskie, w których odsetek ludności pochodzenia niemieckiego jest najmniejszy okazuje się, że aż 9 spośród 10 tych gmin osiągnęło wskaźnik bezrobocia wyższy niż średnio w województwie.

Sądzić należy, że na niewielkie udziały bezrobotnych wśród ludności pochodzenia niemieckiego zasadniczy wpływ mają uwarunkowania kulturowe oraz

Wykres 1. Wskaźnik liczby bezrobotnych w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2008 i 2018 r. w wybranych gminach wiejskich województwa opolskiego

■ Stopy bezrobocia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2008 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy.

■ Stopy bezrobocia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2018 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy.

■ Stopy bezrobocia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2008 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy.

■ Stopy bezrobocia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2018 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.stat.gov.pl.

postrzeganie pracy i zjawiska bezrobocia w obu grupach ludności, a także wynikający z systemu wartości ludności pochodzenia niemieckiego śląski etos pracy, czyli uczynienie pracy podstawową zasadą, wartością i normą życia¹⁸. Podkreślić jednakże należy, iż obecnie sytuacja na rynku pracy zasadniczo uległa zmianie w odniesieniu do 2008 r., gdyż generalnie we wszystkich gminach województwa opolskiego wyraźny jest znaczący spadek wskaźnika bezrobocia, niemniej jednak gminy mniejszościowe w dalszym ciągu charakteryzują się najniższymi stopami bezrobocia w całym województwie.

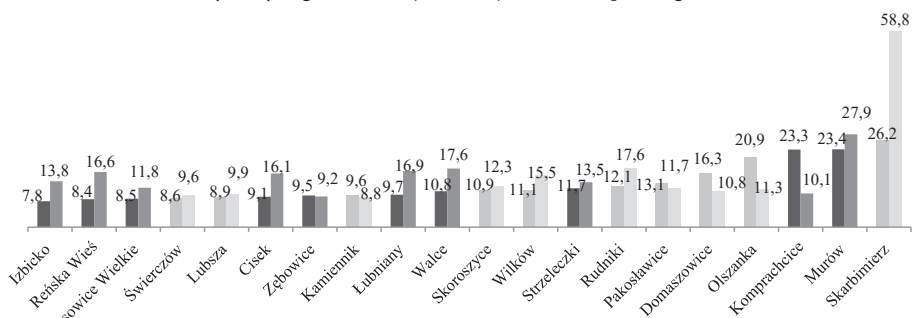
Drugim z analizowanych współczynników był wskaźnik pracujących, który obliczony został w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym¹⁹. Okazało się, iż podobnie jak w poprzednich okresach, również przeprowadzona analiza w latach 2008 i 2018 wykazała pewną prawidłowość. Wyraźny jest bowiem brak odwrotnej korelacji udziałów pracujących i bezrobotnych, charakterystycznej dla normalnie

¹⁸ Jego genezy doszukiwać się należy w procesie industrializacji Śląska oraz w uwarunkowaniach historycznych związanych z przynależnością Śląska do Niemiec. Kultura pracy była przyjmowana wraz z całością kultury niemieckiej i często było to związane z podziwem dla jej poziomu cywilizacyjnego. Pod wpływem niemieckich wzorów kulturowych na Śląsku o wartości człowieka decydowała przede wszystkim wykonywana praca, posiadane kwalifikacje zawodowe, a także zarobione pieniądze.

¹⁹ Należy jednak zwrócić uwagę na ułomność przyjętego wskaźnika, gdyż kategoria pracujących nie obejmuje zatrudnienia w najmniejszych (poniżej 9 zatrudnionych) przedsiębiorstwach i w rolnictwie, które w przypadku analizowanego problemu mogłyby okazać się niezwykle istotne.

funkcjonujących rynków pracy. Okazuje się nawet, że jest wprost przeciwnie – wyodrębnione gminy z największym udziałem ludności pochodzenia niemieckiego, wyróżniające się nawet kilkakrotnie niższymi wskaźnikami bezrobocia, charakteryzują się generalnie niższymi udziałami pracujących na ich terenie w porównaniu do wyszczególnionych gmin o zerowym, bądź znikomym udziale autochtonów w ich strukturze demograficznej (wykres 2). Współczynnik korelacji wyniósł w tym przypadku 0,1, co świadczy, że praktycznie nie ma związku liniowego pomiędzy liczbą pracujących, a udziałem ludności pochodzenia niemieckiego w strukturze demograficznej wyodrębnionych gmin. Jednakże trzeba mieć na uwadze, iż zestawiano stosunkowo niewielkie gminy wiejskie, które za wyjątkiem jednej gminy (gmina Skarbimierz położona koło Brzegu) charakteryzują się niskimi udziałami liczby pracujących w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym. Mimo to obserwuje się, iż gminy autochtoniczne o najniższych udziałach liczby bezrobotnych w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym charakteryzują się małą liczbą pracujących na terenie tych gmin. Uznać zatem można, iż występuje tu inna wyraźna korelacja pomiędzy niskim bezrobociem, a małą liczbą pracujących na terenie tych gmin. Spośród dziesięciu gmin województwa opolskiego, w których wskaźnik liczby pracujących do ogółu ludności w wieku produkcyjnym na ich terenie jest najniższym bądź jednym z niższych zarówno w 2008 r., jak i w 2018 r., siedem gmin charakteryzuje się bardzo dużym udziałem ludności pochodzenia niemieckiego oraz bardzo niskim poziomem bezrobocia (Izbicko, Reńska Wieś, Lasowice Wielkie, Cisek, Zębówice, Łubniany i Walce). Natomiast trzy pozostałe gminy to gminy o zerowym

Wykres 2. Wskaźnik liczby pracujących w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2008 i 2018 r. w wybranych gminach wiejskich województwa opolskiego

- Wskaźniki zatrudnienia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2008 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy.
- Wskaźniki zatrudnienia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2018 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy.
- Wskaźniki zatrudnienia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2008 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy.
- Wskaźniki zatrudnienia (w %) w gminach wiejskich (stan na grudzień 2018 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.stat.gov.pl.

bądź znikomym odsetku autochtonów z kilkakrotnie wyższymi udziałami bezrobocia (Świerczów, Lubsza i Kamiennik). W świetle powyższej relacji, nawet mając na uwadze ułomność kategorii pracujących i faktycznie mniejszą liczbę ludności w gminach autochtonicznych²⁰, można wnioskować, że istnieje związek pomiędzy obecnością ludności pochodzenia niemieckiego, zwłaszcza w gminach wiejskich, z niskim na ich terenie poziomem zatrudnienia²¹.

Kolejnym porównywanym aspektem była analiza spółek z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 100 spółek. W świetle przeprowadzonej analizy okazało się, że w 2008 r. wszystkie wyróżnione wiejskie gminy o najwyższym odsetku ludności deklarującej przynależność niemiecką, charakteryzowały się wyższym odsetkiem spółek z kapitałem zagranicznym niż przeciętnie w województwie opolskim (powyżej 27,1%). Z kolei we wszystkich wybranych gminach „polskich”, o najniższym odsetku ludności deklarującej przynależność niemiecką, odnotowano wówczas wskaźnik ten na poziomie niższym niż przeciętnie w regionie (wykres 3). Współczynnik korelacji pomiędzy udziałem kapitału zagranicznego w ogólnej liczbie spółek, a odsetkiem ludności deklarującej przynależność niemiecką w strukturze demograficznej wybranych wiejskich gmin województwa opolskiego wyniósł blisko 0,8, co interpretować należy, iż pomiędzy tymi cechami istniała znacząca zależność dodatnia. Wydaje się, iż występowanie kapitału zagranicznego w wybranych gminach wiejskich Opolszczyzny ma ścisły związek z mieszkającą na ich terenie ludnością pochodzenia niemieckiego. Interesujące i jednocześnie pozytywne jest to, że duże udziały spółek z kapitałem niemieckim cechują raczej gminy peryferyjne, jak Murów, Walce, Izbicko niż podopolskie, jak Komprachcice lub Łubniany.

Na podstawie przeprowadzonej analizy zauważyć jednak należy, iż na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat, sytuacja dotycząca udziału spółek z kapitałem zagranicznym w ogólnej liczbie spółek uległa znaczącej zmianie. Co prawda gminy, które w 2008 r. cechowały się najwyższymi wskaźnikami dotyczącymi spółek zagranicznych w ogólnej liczbie spółek, w dalszym ciągu znajdują się w czołówce (Murów, Walce, Reńska Wieś, Zębowice czy Izbicko), niemniej jednak wskaźniki z 2018 r. są średnio dwa razy niższe w porównaniu do 2008 r. Podobnie jest w przypadku pozostałych wyodrębnionych gmin, z wyjątkiem „polskich” gmin Pakosławice, Wilków i Kamiennik, w których odnotowano nieznaczny wzrost wskaźnika. Sytuację

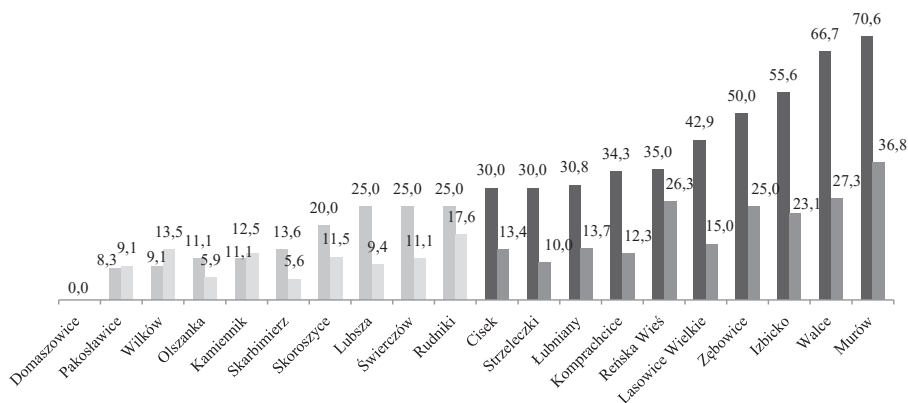
---

²⁰ Wyjaśnienia wymaga fakt, iż porównanie wskaźników zatrudnienia na obszarze zamieszkałym przez autochtonów z obszarem nieautochtonicznym winno uwzględniać ogromną skalę nierejestrowanej emigracji stałej sprawiającej, że oficjalną liczbę ludności w wieku produkcyjnym (stanowiącej mianownik przyjętego wskaźnika) należałoby wśród ludności autochtonicznej skorygować do ok. 80% liczby oficjalnie rejestrowanej. Dokonanie takiej korekty spowoduje podniesienie się wskaźników zatrudnienia wśród autochtonów o ok. 1/5. Powoduje to, że zatrudnienie tej grupy osób w kraju jawi się relatywnie korzystnie w porównaniu do gmin nieautochtonicznych, niezależnie od większego wśród autochtonów zatrudnienia za granicą. Szerzej na ten temat w: R. Jończy, *Wpływ migracji zagranicznych...*, s. 99–106.

²¹ R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego...*, s. 53.

Wykres 3. Spółki z kapitałem zagranicznym w przeliczeniu na 100 spółek w wybranych gminach wiejskich województwa opolskiego w 2008 i 2018 r.

- Procentowy udział spółek z kapitałem zagranicznym w ogólnej liczbie spółek w gminach wiejskich (stan na grudzień 2008 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy.
- Procentowy udział spółek z kapitałem zagranicznym w ogólnej liczbie spółek w gminach wiejskich (stan na grudzień 2018 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy.
- Procentowy udział spółek z kapitałem zagranicznym w ogólnej liczbie spółek w gminach wiejskich (stan na grudzień 2008 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy.
- Procentowy udział spółek z kapitałem zagranicznym w ogólnej liczbie spółek w gminach wiejskich (stan na grudzień 2018 r.), w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest najmniejszy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.stat.gov.pl.

tę tłumaczyć można faktem, iż na terenie niemal wszystkich wyszczególnionych do porównań gmin wzrosła ogólna liczba spółek, zaś liczba spółek z kapitałem zagranicznym z reguły pozostała na niezmiennym poziomie, w związku z czym zmniejszył się ich odsetek. W związku z tym stwierdzić należy, że występuje istotna zależność dodatnia pomiędzy udziałem ludności deklarującej przynależność niemiecką a umiejscowionym na ich terenie kapitałem zagranicznym, chociaż podkreślić należy, iż jest ona słabnąca.

Wpływ mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego w ocenie przedstawicieli władz lokalnych

Kluczowym zagadnieniem badawczym okazały się uzyskanie, prezentacja i interpretacja społecznej oceny mniejszości niemieckiej w regionie jej zamieszkiwania. W celu dokonania ustaleń w tym zakresie przeprowadzono badanie ankietowe, któremu poddano reprezentantów sfery samorządowej województwa opolskiego: burmistrzów, wójtów, przewodniczących rad gmin, starostów, przewodniczących rad powiatów i radnych sejmiku. Jak wskazano, w sumie ankiety zostały rozesłane do 183 przedstawicieli władz samorządowych województwa opolskiego, z czego

z powrotem otrzymano 124 ankiety, co stanowi 68% badanej populacji²². Wyniki badań zdecydowano się prezentować i analizować, dzieląc badanych na tych posiadających pochodzenie niemieckie lub/i związanych z mniejszością niemiecką oraz resztę ankietowanych, reprezentujących środowiska niezwiązane z mniejszością niemiecką i jej bazą – śląską ludnością autochtoniczną. Pierwszą z tych grup nazwano dla uproszczenia respondentami z grupy mniejszości niemieckiej, a drugą – grupą polską. Dokonanie podziału było konieczne z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że respondenci z grupy mniejszości niemieckiej mogli subiektywnie wyżej oceniać swoje środowisko i jego działania i – jak się później okazało – częściowo to czynili. Odwrotnie z adekwatnych powodów mogli czynić ich polityczni konkurenci.

Pierwsze pytanie, na które odpowiadali ankietowani przedstawiciele władz lokalnych odnosiło się do kwestii pozytywnego wpływu organizacji mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego²³. Odpowiadając na pytanie: *Czy organizacje mniejszości niemieckiej mają pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu opolskiego?* ankietowani samorządowcy do wyboru mieli trzy warianty odpowiedzi: *Tak, Nie, Trudno powiedzieć*. Okazało się, iż w opinii większości badanych przedstawicieli władz lokalnych regionu (67%) mniejszość niemiecka oraz jej organizacje wywierają pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego. Pomimo pojawienia się pewnych rozbieżności w ocenach, w przypadku podziału badanej populacji samorządowców ze względu na rodzaj posiadanego przez nich obywatelstwa, to i tak zarówno znacząca większość ankietowanych z pochodzeniem niemieckim (98%), jak i większość badanych z grupy polskiej (53%) zgodziła się z tezą, że mniejszość niemiecka oraz organizacje mniejszościowe w pozytywny sposób oddziałują na rozwój społeczno-gospodarczy Opolszczyzny.

Podkreślić należy, iż w większości przypadków respondenci, którzy udzielili odpowiedzi: *Trudno powiedzieć*, pochodzili z tych obszarów Opolszczyzny, na terenie których mniejszość niemiecka praktycznie nie występuje, a zatem skutki jakie wiążą się z obecnością i działalnością jej organizacji na pozostałych terenach województwa mogą być dla nich niezauważalne.

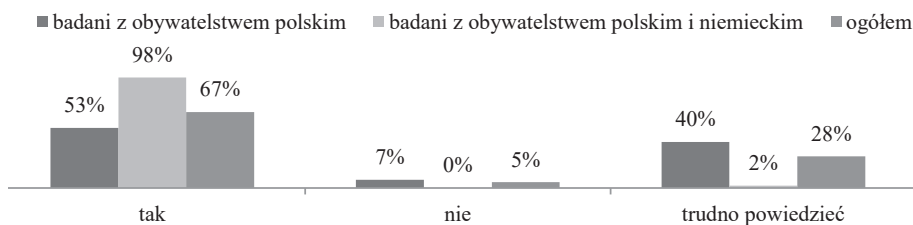
Dodatkowo, poza ogólnie sformułowanym pytaniem o wpływ organizacji mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego, badani przedstawiciele władz lokalnych aktywność tę oceniali także w zakresie różnych obszarów działalności społeczno-gospodarczej, w których ten

---

²² Ankiety wypełniło i odesłało 6 (spośród 11) starostów, 1 prezydent (spośród 2), 15 (spośród 33) burmistrzów, 29 (spośród 36) wójtów, 44 (spośród 71) przewodniczących rad miast/gmin, 16 (spośród 30) radnych Sejmiku Województwa Opolskiego oraz (w zastępstwie adresata) 13 samorządowców pełniących inne funkcje (takie jak: sekretarz, wicestarosta).

²³ Zob. szerzej: R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego....*, s.85.

Wykres 4. Odpowiedzi badanych samorządowców na pytanie: *Czy organizacje mniejszości niemieckiej mają pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu opolskiego?* (w podziale badanych ze względu na rodzaj obywatelstwa)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

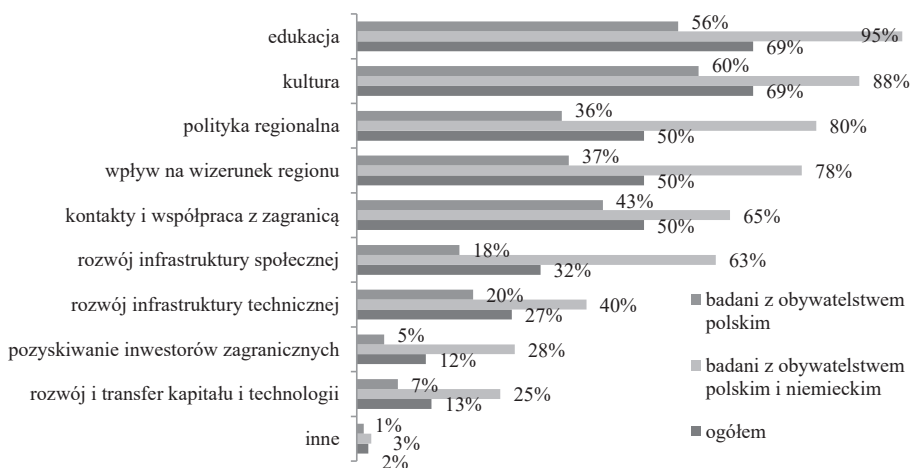
wpływ jest dostrzegany²⁴. Wśród sfer pozytywnego wpływu organizacji mniejszości niemieckiej znalazły się takie obszary jej aktywności społeczno-gospodarczej jak: sfera kultury i edukacji, sfera kontaktów społeczno-gospodarczych z innymi regionami europejskimi, pozyskiwanie inwestorów zagranicznych, rozwój i transfer kapitału i technologii, a także wpływ mniejszości niemieckiej na wizerunek Opolszczyzny, jak również rozwój infrastruktury technicznej, społecznej, a także turystycznej oraz wpływ mniejszości niemieckiej w odniesieniu do polityki regionalnej w postaci inicjatyw i działań samorządowych, podejmowanych przez jej przedstawicieli.

W przypadku oceny poszczególnych sfer działalności organizacji mniejszości niemieckiej zestawienie odpowiedzi wskazuje, że zarówno badani przedstawiciele władz lokalnych posiadający wyłącznie polskie obywatelstwo, jak i ci z obywatelstwem niemieckim wśród obszarów pozytywnego wpływu tych organizacji najczęściej wymieniali edukację (odpowiednio: 56% i 95% wskazań), kulturę (odpowiednio: 60% i 88% wskazań) oraz kontakty i współpracę z zagranicą (odpowiednio: 43% i 65% wskazań). Istotne znaczenie w opinii badanych samorządowców (choć w tym przypadku występują już większe rozbieżności, które wynikają z rodzaju posiadanego przez ankietowanych obywatelstwa) ma także wpływ organizacji mniejszości niemieckiej na wizerunek regionu opolskiego (37% wskazań respondentów z obywatelstwem polskim i 78% wskazań ankietowanych z obywatelstwem niemieckim), jak również wpływ tych organizacji na politykę regionalną (odpowiednio: 36% i 80% wskazań). Mniej zauważalny, zwłaszcza w opinii badanych z polskim obywatelstwem, jest wpływ w takich sferach jak: rozwój i transfer kapitału oraz technologii, a także pozyskiwanie inwestorów zagranicznych. Zaledwie dwóch badanych samorządowców udzieliło odpowiedzi „inne”, wskazując, iż wpływ organizacji mniejszości niemieckiej dostrzegalny jest dzięki nauce języka niemieckiego wśród ludności polskiej, przekazywaniu prawdy historycznej o regionie, wspieraniu lokalnej tradycji oraz służby zdrowia, a także stworzeniu sieci Caritas.

²⁴ Zob. szerz.: Ibidem, s. 87–88.

Istotnym zagadnieniem badawczym z punktu widzenia określenia wpływu organizacji mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego było ustalenie czy w opinii badanych samorządowców obecność

Wykres 5. Udziały badanych samorządowców wskazujących sfery, w których pozytywny wpływ organizacji mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy regionu opolskiego jest najbardziej dostrzegalny (w podziale badanych ze względu na rodzaj obywatelstwa)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

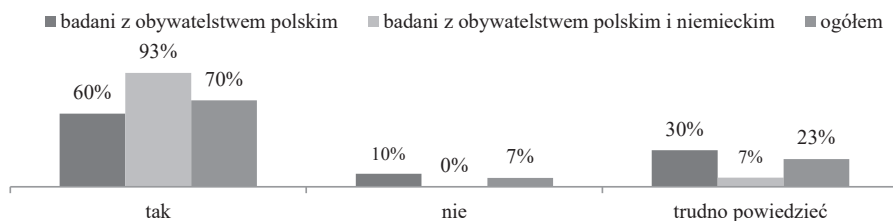
mniejszości niemieckiej na Opolszczyźnie i działalność jej organizacji jest potencjałem rozwojowym województwa opolskiego. W następnej kolejności badani przedstawiciele władz lokalnych, którzy potwierdzili, że mniejszość niemiecka i jej organizacje stanowią potencjał rozwojowy regionu opolskiego, precyzowali sfery, w których ma to miejsce²⁵.

W toku badań ustalono, iż w ocenie większości badanych samorządowców (70%), mniejszość niemiecka i jej organizacje stanowią istotny etniczny potencjał rozwojowy województwa opolskiego. Taką opinię podzieliło aż 60% respondentów z polskim obywatelstwem oraz 93% ankietowanych samorządowców, posiadających zarówno polskie, jak i niemieckie obywatelstwo.

W opinii badanych samorządowców potencjał ten wykorzystać można zwłaszcza w sferach rozwoju gospodarczego (85% wskazań), ale również na innych polach m.in. w sferze turystyki (61%), także sentymentalnej, która w regionie może mieć istotne znaczenie, szczególnie biorąc pod uwagę tzw. turystów sentymentalnych, którzy często przyjeżdżają na Opolszczyznę w celach turystycznych. Do istotnych, postulowanych przez samorządowców, obszarów wykorzystania mniejszości nie-

²⁵ Zob. szerz.: Ibidem, s. 108–109.

Wykres 6. Postrzeżenie mniejszości niemieckiej i jej organizacji jako potencjału rozwojowego województwa opolskiego w opinii badanych samorządowców ze względu na rodzaj posiadanego przez nich obywatelstwa

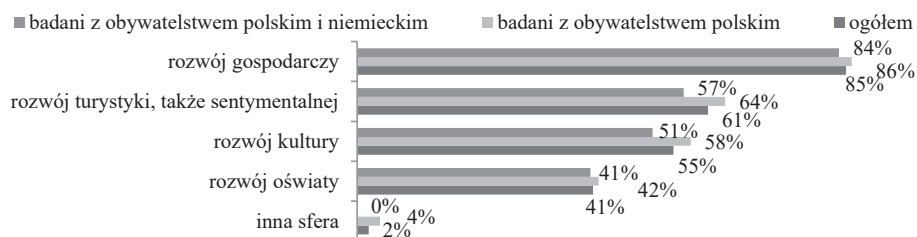
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

mieckiej i jej organizacji jako etnicznego potencjału rozwojowego należą także kultura i oświata.

Analizując dwie grupy obywatelstwa okazuje się, że respondenci posiadający wyłącznie polskie obywatelstwo najczęściej wskazywali na rozwój gospodarczy (86% wskazań), sferę turystyki, w tym także sentymentalnej (64%) oraz kultury (58%) i oświaty (42%). Spośród dodatkowych tj. niewyszczególnionych w kwestionariuszu sfer wymieniono wzmocnienie stosunków z zagranicą oraz promocję zasobów regionu. Jeśli zaś chodzi o grupę badanych samorządowców, deklarujących zarówno polskie, jak i niemieckie obywatelstwo, to tak jak w przypadku respondentów z wyłącznie polskim obywatelstwem, najczęściej wskazywano rozwój gospodarczy (84% wskazań). W następnej kolejności badani z pochodzeniem niemieckim wymienili rozwój turystyki (57% wskazań), rozwój kultury (51% wskazań) a na końcu rozwój oświaty (41% wskazań).

Porównując opinie badanych z obu wyszczególnionych grup obywatelstwa, zwraca uwagę duża zbieżność odpowiedzi na omawiane pytanie. Świadczyć to może o zbliżonym postrzeganiu roli mniejszości niemieckiej oraz istotności poszczególnych sfer jej oddziaływania, niezależnie od tego czy badani wywodzili się z mniejszości niemieckiej czy też nie. Co więcej, warto zwrócić uwagę, że

Wykres 7. Sfery, w których mniejszość niemiecką i jej organizacje można wykorzystać jako potencjał rozwojowy regionu opolskiego w opinii badanych samorządowców ze względu na rodzaj posiadanego przez nich obywatelstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

wszystkie wyszczególnione sfery, w których mniejszość niemiecką i jej organizacje zdaniem badanych samorządowców można wykorzystać jako potencjał rozwojowy regionu, w opinii ankietowanych z grupy polskiej osiągnęły stosunkowo wyższy odsetek odpowiedzi niż wśród badanych samorządowców z pochodzeniem niemieckim.

Podsumowanie

Historyczny przełom polityczny zapoczątkowany w 1989 r., zmieniając polityczne oblicze Polski, przyniósł również zasadniczą zmianę w położeniu mieszkającej na terytorium kraju ludności pochodzenia niemieckiego. Następujące wydarzenia: wydanie „Wspólnego Oświadczenia”²⁶ dotyczącego nowych relacji polsko-niemieckich, którego przepięczętowaniem była mająca dziś wymiar symboliczny Msza Pojednania²⁷ w Krzyżowej odprawiona przez opolskiego biskupa Alfonsa Nossola, następnie przyjęcie Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy²⁸ aż w końcu wstąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej oraz przyjęcie ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, spowodowały definitywne uznanie praw mniejszości niemieckiej w Polsce. Wówczas po raz pierwszy po zakończeniu II wojny światowej stworzono fundamentalne podstawy do istnienia i rozwoju – odrodzenia się – mniejszości niemieckiej w Polsce.

Nie podlega dyskusji, iż aktywność mniejszości niemieckiej na przestrzeni ostatnich trzech dekad ewoluowała, podlegając znaczącym przeobrażeniom od zwykłej społeczno-kulturalnej do aktywności charakterystycznej partiom politycznym. Współcześnie mniejszość niemiecka w regionie pozostaje integralnym elementem społeczności, znacząco kształtuje jego oblicze, czyniąc go niezwykle interesującym dla przedstawicieli wielu dziedzin nauki. Potwierdzeniem tego jest fakt, iż głosują na nią także osoby spoza jej kręgu, zainteresowane dobrym rządzeniem, sprawnym zarządzaniem, rozwojem regionalnym i lokalnym.

---

²⁶ Oświadczenie opublikowane w Warszawie 14 listopada 1989 r. przez kanclerza Republiki Federalnej Niemiec Helmuta Kohla oraz premiera Rzeczypospolitej Polskiej Tadeusza Mazowieckiego.

²⁷ Msza pojednania, którą odprawiono w języku polskim i niemieckim 12.11.1989 r. W celebracji mszy udział wzięli ówczesny premier Polski Tadeusz Mazowiecki oraz kanclerz Niemiec Helmut Kohl. W czasie przekazania znaku pokoju szefowie obu rządów objęli się, co uznano za symboliczny początek nowego rozdziału i współpracy między obydwojma krajami.

²⁸ Zawarcie w Bonn Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17.06.1991 r., nazywanym Traktatem o prawach mniejszości niemieckiej w Polsce. Z chwilą przyjęcia traktatu Polska formalnie uznała rzeczywiste istnienie mniejszości niemieckiej, tym samym ponownie potwierdzając postanowienia podjęte we *Wspólnym oświadczeniu*. Zobowiązano się do stworzenia warunków do powstawania stowarzyszeń, organizacji i instytucji mniejszościowych, pełnego (czynnego i biernego) udziału w życiu politycznym, w tym udziału w wybieralnych organach władzy państwowej i samorządowej, a także do nauki języka niemieckiego i w języku niemieckim oraz do pielęgnowania kultury i tożsamości niemieckiej.

Najważniejsza konkluzja wynikająca z przeprowadzonych analiz potwierdza postawioną hipotezę, że mniejszość niemiecka ma pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego wywołując szereg konsekwencji ekonomicznych oraz społeczno-kulturowych, występujących wyłącznie w tym regionie, przyczyniając się do występowania rozbieżności w rozwoju regionu. Rozbieżności te wynikają przede wszystkim z narastającej aż do akcesji Polski do Unii Europejskiej migracji zarobkowej ludności niemieckiego pochodzenia. Relatywnie duży odpływ migracyjny tej grupy ludności stał się dla województwa opolskiego decydującym czynnikiem stanowiącym o wysokim poziomie życia jego mieszkańców, relatywnie niskim bezrobociu i transferowaniu do regionu ogromnych kwot zarobków, zwiększających regionalny popyt konsumpcyjny na dobra i usługi.

Potwierdza to przeprowadzona analiza porównawcza wybranych „mniejszościowych” i „polskich” gmin wiejskich województwa opolskiego, która dowodzi, iż znaczący udział ludności pochodzenia niemieckiego w centralno-wschodniej części województwa ma istotny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu, przyczyniając się do występowania rozbieżności w rozwoju społeczno-gospodarczym. Ten dysharmoniczny rozwój, wynikający zwłaszcza z faktu występowania ludności pochodzenia niemieckiego, przejawia się w relatywnie niższych stopach bezrobocia w gminach, w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy. Sądzić należy, że na niewielkie udziały bezrobotnych wśród ludności pochodzenia niemieckiego zasadniczy wpływ mają uwarunkowania kulturowe oraz postrzeganie pracy i zjawiska bezrobocia w obu grupach ludności, a także wspomniany już śląski etos pracy.

Rozbieżności w rozwoju społeczno-gospodarczym przejawiają się także w silnej koncentracji kapitału zagranicznego, zwłaszcza niemieckiego, w gminach, w których odsetek ludności deklarującej przynależność niemiecką jest największy. Okazuje się, że istnieje znacząca zależność dodatnia pomiędzy udziałem ludności deklarującej przynależność niemiecką a umiejscowionym na ich terenie kapitałem zagranicznym, chociaż podkreślić należy iż jest ona słabnąca.

Pozytywny wpływ mniejszości niemieckiej na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego potwierdzają wyniki badań ankietowych w środowisku samorządowym, które dowodzą, iż w opinii większości badanych przedstawicieli władz lokalnych regionu (67%) mniejszość niemiecka oraz jej organizacje wywierają pozytywny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy województwa opolskiego. Pomimo pojawienia się pewnych rozbieżności w ocenach, w przypadku podziału badanej populacji samorządowców ze względu na rodzaj posiadanego przez nich obywatelstwa, to i tak zarówno znacząca większość ankietowanych z pochodzeniem niemieckim (98%), jak i większość badanych z grupy polskiej (53%) zgodziła się z tezą, że mniejszość niemiecka oraz organizacje mniejszościowe w pozytywny sposób oddziałują na rozwój społeczno-gospodarczy Opolszczyzny.

Badania przeprowadzone w środowisku samorządowym jednoznacznie pokazują, że istnienie mniejszości niemieckiej i aktywność jej organizacji w województwie opolskim powinno być traktowane jako jego istotny, etniczny potencjał rozwojowy. Wśród sfer, w jakich można by to uczynić, samorządowcy wyróżnili przede wszystkim rozwój gospodarczy, ale również turystykę, także sentymentalną, która w regionie odgrywać może istotne znaczenie, zwłaszcza w kontekście liczącej kilkaset tysięcy osób diaspory migracyjnej za granicą, którą przede wszystkim tworzą wysiedleni ze Śląska po II wojnie światowej oraz migranci z lat 80. XX w. Osoby te bardzo często posiadają na Opolszczyźnie rodziny, znajomych, a także nieruchomości. Przeprowadzone badania potwierdzają, że właśnie w turystyce sentymentalnej samorządowcy dostrzegają istotny potencjał rozwojowy regionu. Brak działań na rzecz tej grupy osób stanowi zatem jedną z niewykorzystanych szans regionalnych, mającą również istotne znaczenie ekonomiczne. W celu przyciągnięcia jak największej grupy turystów sentymentalnych należałoby połączyć elementy turystyczne związane ze zwiedzaniem regionu z elementami kultu religijnego, ważnymi dla tej grupy oraz z dobrym zapleczem rehabilitacyjnym, leczniczym, a także wypoczynkowym²⁹.

Istotnymi sferami wykorzystania mniejszości niemieckiej jako potencjału rozwojowego regionu, zarówno w opinii samorządowców z grupy polskiej, jak i z pochodzeniem niemieckim są także kultura i oświata. Przypuszczać zatem należy, iż olbrzymią szansą dla województwa, zwłaszcza w kontekście inwestycji czy przewagi konkurencyjnej głównie młodych mieszkańców Opolszczyzny na rynkach pracy są tworzone z inicjatywy mniejszości niemieckiej szkoły dwujęzyczne. Podkreślić należy, że z bogatej oferty edukacyjno-kulturalnej mniejszości niemieckiej korzystać mogą wszyscy uczniowie z województwa opolskiego, nie tylko ci wywodzący się z kręgów mniejszości niemieckiej. Należy zaobserwować, iż w zachodnio-północnych gminach regionu opolskiego, w których mniejszość niemiecka praktycznie nie występuje zaobserwować można coraz większe zainteresowanie nauką języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej niemieckiej.

W związku z tym zasadne wydaje się, aby w przyszłości władze regionalne uwzględniły ten fakt i pomyślały o utworzeniu na Opolszczyźnie szkoły wyższej z wykładowym językiem niemieckim, lub uruchomieniu większej liczby wybranych kierunków studiów w języku niemieckim. Już teraz zaobserwować można, że organizacje mniejszości niemieckiej wpłynęły na bardzo dobrą znajomość języka niemieckiego wśród mieszkańców województwa opolskiego. Świadectwem tego jest fakt, iż coraz więcej międzynarodowych firm na swoją lokalizację wybiera właśnie region opolski, co uzasadnia bardzo dobrą znajomością języka niemieckiego wśród mieszkańców tego regionu (np. Capgemini, Stefanini, IFA, Ifm Ecolink, Ista, Opta data, IAC, PwC, Prixpol.).

²⁹ R. Jończy, Zagraniczne migracje zarobkowe..., s. 131–132.

Wydaje się zatem, że dużą rolę odgrywać powinna ponadto bliższa i wzajemna współpraca samorządów z organizacjami mniejszości niemieckiej, a także większy udział mniejszości niemieckiej w Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego, kładąc nacisk na promocję interkulturowości Opolszczyzny, jej europejskość i śląski uniwersalizm. Bowiern „wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym coraz bardziej widoczne jest podkreślenie odrębności, tożsamości kulturowej, językowej i etnicznej, a także odbudowywanie więzi jako głównego spoiwa przynależności społecznej”³⁰.

Reasumując stwierdzić należy, iż występowanie i aktywność mniejszości niemieckiej i jej organizacji na terenie województwa opolskiego wpływa na jego społeczno-gospodarczy rozwój, dając mu nowe impulsy i znaczące wsparcie finansowe na rozwój infrastruktury społecznej, gospodarczej i turystycznej w regionie, wpływając na ponadprzeciętny poziom życia, ale również przyczyniając się do powstania rozbieżności w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa opolskiego. Oczywiście jest, iż niniejszy artykuł nie wyczerpuje poruszanej tematyki, niemniej jednak z przedstawionych badań i analiz oraz dokonanych przez samorządowców ocen wynika, że obecność i aktywność mniejszości niemieckiej w województwie opolskim jest czynnikiem pozytywnym i istotnym, wyróżniającym region opolski na mapie Polski i Europy. Stwierdzić w związku z tym należy, że „różnorodność” Opolszczyzny stanowi dla regionu olbrzymią wartość tak społeczną, jak i gospodarczą, którą mieszkańcy powinni doceniać, szanować i się z nią utożsamiać: „Wszystko co twórcze w ludzkiej egzystencji, twórcze ze swojego przyrodzenia i nieodwracalnej natury, ma swe źródło w ludzkiej różnorodności. I to nie różnorodność ludzka obraca się w bratobójcze masakry, lecz niezgoda na nią i zamiar postawienia za wszelką cenę na swoim. Warunkiem przedwstępnym pokoju, solidarności i życzliwej między ludźmi współpracy jest zgoda na wielość sposobów bycia człowiekiem i gotowość do przyjęcia modelu współżycia, jakiego ta wielość wymaga”³¹.

Artykuł może stanowić również pewną wartość dla polityki regionalnej, a także być pomocą przy sporządzaniu w przyszłości nowej czy też aktualizacji dotychczasowej Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego, może także wnieść wkład w promocję Opolszczyzny w kraju i na świecie. Wskazuje także na potrzebę dalszych badań, dotyczących mniejszości nie tylko niemieckiej, ale także innych mniejszości narodowych i etnicznych, zwłaszcza w kontekście bieżących wydarzeń w Europie. Nie ulega bowiem wątpliwości, że Europa stoi dziś przed podjęciem strategicznych wyzwań cywilizacyjnych, a jednym z kluczowych problemów jest przyszły kształt społeczeństwa z jego całą mozaikową różnorodnością mniejszości narodowych i etnicznych³².

³⁰ J. Chlebowczyk, *O prawie do bytu małych i młodych narodów*, Warszawa-Kraków 1983.

³¹ Z. Bauman, S. Obirek, *O Bogu i człowieku. Rozmowy*, Wydawnictwo literackie 2013.

³² W. Kälın, *Grundrechte im Kulturkonflikt: Freiheit und Gleichheit In der Einwanderungsgesellschaft*, Zürich 2000.

Literatura

- [1] BAUMAN Z., OBIREK S.: O Bogu i człowieku. Rozmowy, Wydawnictwo literackie 2013
- [2] CHLEBOWCZYK J.: O prawie do bytu małych i młodych narodów, Warszawa-Kraków 1983
- [3] DAVIES N.: Boże igrzysko. Historia Polski, t.1: Od początków do roku 1795, Kraków 1990
- [4] JOŃCZY R.: Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji, Opole 2003
- [5] JOŃCZY R.: Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonie rozwoju społeczno gospodarczego województwa opolskiego, Opole 2006
- [6] JOŃCZY R.: Zewnętrzne migracje ludności wiejskiej Opolszczyzny po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Konsekwencje w kontekście sytuacji społeczno-demograficznej i regionalnego rynku pracy, Opole-Wrocław 2008
- [7] JOŃCZY R.: Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej, Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne, Opole-Wrocław 2010
- [8] JOŃCZY R., ŁUKANISZYN-DOMASZEWSKA K.: Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacji mniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy. Wybrane zagadnienia (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego), Gliwice–Opole 2014
- [9] JOŃCZY R., ŁUKANISZYN-DOMASZEWSKA K.: Rola ludności pochodzenia niemieckiego w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu opolskiego – wnioski z badań przeprowadzonych w województwie opolskim, w: Polityka etniczna. Teorie. Koncepcje. Wyzwania, (red.) Chałupczak H., Zenderowski R., Pogorzała E., Browarek T., Lublin 2015
- [10] JOŃCZY R., ŁUKANISZYN-DOMASZEWSKA K.: Die Rolle der deutschen Minderheit in Bezug auf die sozialwirtschaftliche Entwicklung der Oppelner Region. Ausgewählte Fragen und Aspekte, Dresden-Gleitwitz 2018
- [11] KÄLIN W.: Grundrechte im Kulturkonflikt: Freiheit und Gleichheit In der Einwanderungsgesellschaft, Zürich 2000
- [12] KUTZ K.: Polska-Śląsk, w: Gazeta Wyborcza z 15–16.03.1997
- [13] LIS M.: Ludność rodzima na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej (1945–1993), Opole 1993
- [14] Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i poza-europejskiej, BARSKA A. (red.), KORZENIOWSKI M. (red.), Opole 2007

**WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE 1989–2019.
PRZEMIANY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE I PRZESTRZENNE
ORAZ WYZWANIA ROZWOJOWE**

Streszczenie

W książce analizie poddano kilka kluczowych obszarów rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego, jakie dokonały się w latach 1989–2019. W sposób szczególny uwzględniono: zagadnienia związane ze strategicznym podejściem do rozwoju regionalnego, przemiany przestrzenne i gospodarcze miast i obszarów wiejskich regionu oraz zmiany infrastrukturalne, procesy etniczne i demograficzne, a także wybrane zagadnienia z obszaru gospodarki i szkolnictwa. Każdy rozdział kończy podsumowanie zawierające rekomendacje dla polityki rozwoju w obszarze analizowanych procesów społecznych, demograficznych i gospodarczych.

Wskazane zjawiska społeczno-gospodarcze stanowią jedynie niektóre z obszarów rozwojowych oraz wyzwań w regionalnej polityce województwa opolskiego. Z perspektywy przyszłego rozwoju istotne znaczenie będzie miało z pewnością większe wykorzystanie wewnętrznych zasobów kapitału rzeczowego i ludzkiego oraz wzrost konkurencyjności, innowacyjności i inwestycji, opartych o wiedzę i inteligentne specjalizacje. Fakt utrzymywania się w regionie opolskim najbardziej niekorzystnych w skali kraju procesów demograficznych jest istotnym uwarunkowaniem rozwoju. Należy jednak podkreślić, że kluczowa w tym kontekście staje się zmiana podejścia do wyzwań demograficznych w kierunku poszukiwania czynników wzrostu w warunkach malejącej liczby ludności i zasobów pracy. Do wzmocnienia procesów rozwojowych przyczyni się także integrowanie interesariuszy wokół wyzwań rozwojowych oparte na paradygmacie wielosektorowości w polityce rozwoju i współodpowiedzialności za ten rozwój samorządów terytorialnych oraz społeczeństwa obywatelskiego, środowiska biznesu i przedstawicieli nauki.

**OPOLE VOIVODESHIP 1989–2019.
THE SOCIO-ECONOMIC AND SPATIAL TRANSFORMATION
AND DEVELOPMENT CHALLENGES**

Summary

This publication provides an analysis of several key areas of the socio-economic development of Opole voivodeship which occurred in the years 1989–2019, with a particular emphasis on the issues of the strategic approach to regional development, spatial and economic transformations of the cities and the rural areas of the region, infrastructural changes, ethnic and demographic processes, as well as selected economic and educational issues. Each chapter concludes with a summary that also provides recommendations for the development policy for the social, demographic and economic processes analysed.

The socio-economic phenomena indicated herein are merely some of the development areas and simultaneously challenges for the regional policy of Opole voivodeship. From the perspective of the future development, it will certainly be of great importance to extend the use of the internal physical and human capital resources and to increase the competitiveness, innovation and investment based on knowledge and smart specialisations. The fact that Opole region stands out on the country-wide scale as regards the continuity of the least favourable demographic processes is a substantial determinant of development. However, it should be emphasized that in this context it is of major importance to adopt a change in the approach to demographic challenges by resorting to the search of growth factors in the conditions of declining population and employment resources. A contribution to the strengthening of development processes can also be made by integrating stakeholders around development challenges based on the multisectorality paradigm in the development policy and an attitude of shared responsibility for this development evinced by local governments and the civil society, as well as business and academic circles.

